

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK-İSLAM SANATLARI BİLİM DALI

İSLAM SANAT VE ESTETİĞİNİN KUR'AN TEMELLERİ

Emine GÜZEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM

KONYA-2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	vii
ÖZET.....	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ.....	1
I. KONUNUN TANIMI	1
II. KONUNUN ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEM	1
III. KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR	3

I. BÖLÜM

I. 1. Estetiğin Tanımı.....	9
I. 2. Güzelliğin Tanımı	13
I.3. Sanatın Tanımı	17
I. 4. Sanatçı ve Sanat Eserinin Tanımı	20

II. BÖLÜM

BATI'DA ve İSLAM'DA SANAT VE ESTETİK

II. 1. İlk Çağda Estetik.....	28
II. 1. 1. Platon	29
II. 1. 2. Aristoteles	31
II. 1. 3. Plotinos	32
II. 2. Aydınlanma Dönemi ve Sonrası Estetik	
II. 2. 1. Baumgarten.....	34
II. 2. 2. Kant Estetiği	35
II. 3. İslâm'da San'at ve Estetik	
II. 3. 1. İslam'ın Sanat ve Estetiğe Bakışı	36

II. 3. 2. İslam Düşünürlerinin Estetik Hakkındaki Görüşleri.....	49
II. 3. 2. 1. Farâbî	57
II. 3. 2. 2. İbni Sina	58
II. 3. 2. 3. Gazali	58
II. 3. 2. 4. Mevlâna	60
II. 4. İslam ve Batı Sanatlarının Karşılaştırılması	61
II. 5. İslam’da ve Diğer İlahî Dinlerde Figür ve Ritim... ..	76
II. 6. Diğer San’atlar	105

III. BÖLÜM

KUR’AN’DA GÜZELLİK VE SANAT

III. 1. Kur’an’da Güzellikle İlgili Kavramlar	107
III. 1. 1. Hüsn.....	108
III. 1. 2. İhsan	125
III. 1. 3. el-Cemal	130
III. 1. 4. Tayyib.....	132
III. 1. 5. Latif	134
III. 1. 6. Züyyine.....	135
III. 2. Kur’an’da Sanat İle İlgili Kavramlar.....	140
III. 2. 1. Binanın Kaide ve Temelleri.....	142
III. 2. 2. Duvarlar	142
III. 2. 3. Çatı	142
III. 2. 4. Kapı	143
III. 2. 5. Kilit.....	143
III. 2. 6. Anahtar.	143
III. 2. 7. Anahtar Altında Saklanan Hazineleer	143
III. 2. 8. Destek, Kiriş ve Payandalar.....	144

III. 2. 9. Tünel.....	144
III. 2. 10. Su Kuyusu.	147
III. 2. 11. Çardak ve Çardak Yapma Çalışmaları.	147
III. 2. 12. Mabet ve İbadet Yerleri.....	147
III. 2.13. Şehir ve Beldeler	151
III. 2. 14. Müstahkem Burçlar.	154
III. 2. 15. Müstahkem Şehirler.....	154
III. 2. 16. . Mühür.	155
III. 2. 17. Boya.	155
III. 2. 18. Put.....	155
III. 2. 19. Mescit	156
III. 2. 20. Gemi	157
III. 2. 21. Maden Sanatı	157
III. 2. 22. Mağara.....	158
III. 2. 23. Heykel.....	158
III. 2. 24. Zırh	158
III. 2. 25. Köşk, Kale	159
III. 2. 26. Çeşme	159
III. 2. 27. Bahçe	159
III. 2. 28. Saray, Köşk.....	160
III. 2. 29. Pişmiş Çamur.....	160
III. 2. 30. Kale, Heykel, Havuz.....	160
III. 2. 31. Koltuk	160
III. 2. 32. Taht.....	161
III. 2. 33. Bina Ustası.....	162
III. 2. 34. Oda	162

III. 2. 35. Güzel Eserler	163
III. 2. 36. Tahta, Çivi	163
III. 2. 37. Yastık, Döşek	163
III. 2. 38. Testi	163
III. 2. 39. Taht ve Halı	163
III. 2. 40. Ev ve Mesken	163
IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	165
V. BİBLİYOGRAFYA.....	168
VI. ÖZGEÇMİŞ.....	176

ÖNSÖZ

Güzel nedir sorusu insanlık tarihi kadar eskidir. Zira yaratılışı gereği insan sürekli güzeli ister, güzeli arar. Estetik ve ilişkili olduğu güzellik mefhumu uzun zamandan beri üzerinde durulan konulardandır. Şöyle ki estetik ve güzel, her dönemde farklı gurup ve ekollerde farklı şekillerde tarif bulmuştur. İnsanlık tarihi boyunca estetik problemi farklı fikrî, felsefî, hukukî ve ahlâkî çok yönlü tartışmalara konu olmakla beraber bunlar üzerine birçok eser yazılmıştır ve hâlâ yazılmaktadır.

İslam dünyasında da estetiğin çeşitli şekillerde işlendiğini görebilmekteyiz. Ancak dikkatimizi çeken husus, İslam'ın temeli olan Kur'an'ın bu konuya bakışının nasıl olduğu ya da Kur'an'da estetiğin işlenip, ölçülerinin belirtilmiş olup olmadığıdır.

Biz de bu soruya binaen Kur'an'ı Kerim'i bu minval üzere inceledik ve ayetleri çeşitli yönlerden değerlendirmeye çalıştık. Kur'an'a göre güzel olan nedir? Kur'an güzellik hükmünü neye göre, nasıl ve hangi kavram veya tabirleri kullanarak vermektedir? Türünden soruların cevaplarını bulmaya gayret ettik. Neticede bazen bir ayetin birçok soruya cevap verdiğini, bazen de uzun bir anlatımdan sonra hüküm için geldiğini gördük. Yine çalışmamız esnasında güzeli ifade etmek için kullanılan terimleri tespit ederken bazı terimlerin birbirleriyle yakından alakalı olduğunu ve bazen birinin ifade ettiğini diğerinin de ifade edebildiğini gördük. Ayetleri incelerken ilgili terimin ya da tabirin ayetlerde isim mi, sıfat mı yoksa fiil mi olduklarını terimin özelliğini ortaya koymak açısından vurgulamaya çalıştık.

Biz tezimizde Kur'an'da geçen sanatsal kavramlarla güzellik tabirlerini ele almaya ve bu tabirlerle nelere ya da güzelliğe ne şekilde işaret edildiğini incelemeye ve Kur'an'ın güzellik hususunda ya da estetik hakkında nasıl bir görüş içerisinde olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bunun yanında Kur'an ile felsefecilerin güzellik hakkındaki görüşlerinin birbirine uyup uymadığını ve ağırlık basan noktalarını görmeye ve göstermeye gayret ettik. Çalışmamızı bu konuda farklı bir bakış açısı kazandırması ve gereken faydayı sağlaması temennisiyle tamamlarken yardımlarını esirgemeyen ve beni bu konuda araştırma yapmaya sefk eden danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM'A; ayrıca bölüm hocalarım Doç. Dr. Ahmet ÇAYCI'ya, Prof. Dr. Ahmet Saim ARITAN'A; araştırma konusunu aldıktan sonra görüşlerine müracaat ettiğim Saygıdeğer hocam Dr. Kemal Özkurt'a, elindeki materyalden istediğim kadar istifade etmeme imkân tanıyan Yr. Doç.

Dr. Cevdet KILIÇ'A ve çalışmam esnasında maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Emine GÜZEL

Konya 2008

KISALTMALAR

(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
AÜEBF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H	: Hicri
HRÜ	: Harran Üniversitesi
Hız.	: Hazreti
Hızl.	: Hazırlayan
İbn	: ibn
KSÜ	: Sütçü İmam Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan önce
MÜ	: Marmara üniversitesi

OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Öl.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallahu anh
S	: Sayı
s.	: Sayfa
Sos. Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜ	: Selçuk üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve saire

ÖZET

Estetik ve estetiğin ilişkili olduğu güzellik kavramı uzun zamandan beri üzerinde durulan konulardandır. İnsanlık tarihi boyunca bu konular üzerinde birçok çalışma yapılmış ve bunlarla ilgili sayısız eser yazılmıştır.

Konunun İşlam dünyasında da çeşitli şekillerde işlendiğini g rebilmektediriz. Ancak dikkatimizi çeken husus, İşlam'ın temeli olan Kur'an'ın bu konuya bakışının nasıl olduğu ya da Kur'an'da estetiğin işlenip ölçülerinin belirtilmiş olup olmadığıdır. İşte bu soru  zerine Kur'an'ı Kerim'i bu konuda inceledik ve ayetleri çeşitli yönlerden değerlendirmeye, Kur'an'da sanat ve g zellekle ilgili olan kavramları elimizden geldiğince tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızın bu konuda farklı bir bakış açısı kazandırmasını  mit ediyor ve gereken faydayı sağlamasını temenni ediyoruz.

SUMMARY

The concept of aesthetics and beauty which is related to aesthetics has been an important matter that has been stressed for a long time. During the human history, many studies have been carried out and numerous Works have been written on this subject.

We see that this subject has been studied in many different ways in the Muslim world. However, the point that attracts our attention is how the Quran evaluates this case or whether aesthetics is dwelled on and whether its extent is pointed out or not. We have examined the Quran over this question and we have tried to analyze its verse of the Quran from various aspects. Concepts in the Quran that are related to aesthetics and beauty as much as we could.

We hope our study to provide a different point of view and wish it to provide the required benefit.

GİRİŞ

I. KONUNUN TANIMI

İslâm, içinde sanatın her zaman merkezî bir konumda olduğu ve hâlâ olmaya devam ettiği bir medeniyet meydana getirmiştir. Şu var ki İslâm perspektifi hayatın güzellik boyutuna dayanır ve “Allah güzeldir güzeli sever” hadisinde de izah edildiği dibi güzelliği Allah’a dayandırır. Kur’an’ı Kerim’in kişinin dinî ve dünyevî hayatında edep ve temizliği vurgulaması ve mahlûkatın güzelliğini takdir etmeyi emretmesi İslâm’ın estetiğe verdiği önemi gösterir. Mimarîden şehir plânlamasına, şehir plânlamasından şiir ve diğer edebî türlere kadar İslâm medeniyetinin meydana getirdiği ürünlere bakan bir kişi sanatın İslâmî evrendeki önemini açıkça görür.

“Cemil” (güzel) göz ardı edilerek “cemal”i (güzellik) bulmak ve onu anlamak mümkün değildir. Her şeye rağmen ortaya konulmaya çalışılan güzellik ve güzellik adına var olan her şey, hakikî güzellik karşısında eksiktir.

Bu vesileyle yaptığımız bu çalışmamızda estetik ve ilişkili olduğu güzel, sanat ve sanatçı, güzel ile ilgili olmalarından dolayı iyi ve kötü vb. kavramlarla bu kavramların İslam öncesi filozoflarla İslam filozofları tarafından ne şekilde ele alındığını, bunun yanında Kur’an’da nasıl ve ne şekilde yer aldıklarını açıklamaya çalıştık.

Araştırmamız sırasında konuyla ilgili daha önce Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden Narime ATALAY tarafından “Kur’an’da Estetik Anlayış”; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Fatih Okumuş tarafından “İslam’ın Estetik Anlayışı”; Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden Ahmet Sarmış tarafından “İslam ve Estetik”; İstanbul üniversitesi Felsefe Bölümü öğrencilerinden Hüseyin Aykut tarafından “Türk-İslam Estetiği Üzerine Bir Deneme” isimli yüksek lisans tezlerinin hazırlandığını gördük. Konuyla ilgili biz de “İslam Sanat ve Estetiğinin Kur’an Temelleri” adı altında bir çalışma hazırladık. Çalışmamızın asıl bölümünü Kur’an’da güzellikle ve san’atla ilgili kavramlar oluşturacaktır.

II. KONUNUN ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmamızın amacı, İslam’ın dolayısıyla da Kur’an-ı Kerim’in güzel olana yaklaşımını anlatabilmek ve İslam’ın güzel ve güzellik anlayışını tespit etmektir. İslâm

sanatlarıyla Batı sanatı arasındaki temel farklara dikkat çekmek de yine çalışmamızın hedefleri içerisinde yer almaktadır.

İslam estetiği ya da İslam'ın güzellik anlayışı konusu felsefe, İslam felsefesi, İslam hukuku ve diğer temel İslam bilimleri ve tasavvufu ile ilgili olmakla beraber edebiyat ile de yakından ilgilidir.

Estetiğin ilgi alanını insan hayatının bütün yönlerini kapsayacak şekilde genişletmek mümkündür. Estetik yalnızca güzelin bilimi değil, hayata ve eşyaya Baumgarte'nin değişimiyle “duyusal alt mantık” alanından bir yaklaşımdır. Şüphesiz hayat estetikten ibaret değildir. Ancak hayatın her alanına estetik bir açıdan bakmak mümkündür.

Tarihî dönemler içerisinde İslam filozoflarıyla kelimelerin Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlamada Kuran'ı kaynak olarak çeşitli istidlal yöntemleri geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu istidlallerin mantıkî formu dışında temel düşüncesinin Kur'an'a dayandığını söyleyebiliriz. Bu istidlal metotlarından olan gaye ve nizam delili bu gün hala güncel değerini korumaktadır. Acaba gaye ve nizam delili ile estetik arasında nasıl bir ilişki vardır? Güzelliğin mutlak bir tanımı yapılabilir mi? Yoksa gaye ve nizam düşüncesi güzelliğin alametlerinden biri midir? Gibi sorulara açıklık getirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber her şeyden önce estetik ile tevhit arasında bir ilişki var mıdır? Öte yandan İslam tevhit ve tenzih açısından güzellik fenomenini değerlendirmede hangi temel özellikleri göz önünde bulundurmaktadır? Bu soruya İslam sanat ve medeniyet tarihinde nasıl bir cevap verilmiştir? Bunlar bilinmeden bir estetik delil meydana getirmek istenilen ölçüde mümkün olabilir mi? İşte çalışmamızda az da olsa bu sorulara verilecek cevaplara da yer vermeye çalıştık.

Güzellik konusunda başvurulması gereken ilk kaynak Şüphesiz Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'dir. Hal böyle olunca Kur'an'a dayalı bir alt yapı oluşturmadan estetik delilin sağlam bir sistematik yapı kazanması oldukça zordur. Yine bir diğer önemli husus da şudur ki, Kur'an'da objektif ya da sübjektif olarak güzelliğin bir tanımı yapılmakta mıdır yoksa sadece nitelikleri üzerinde mi durumlukta mıdır? Kur'an'da bakışlar niçin insanın yapısına ve âlemin yaratılışına çevrilmiştir? Bu sorular yerinde cevaplar bulabilirse bu çalışmamızın amacına ulaşabileceği kanısındayız.

Hazırladığımız bu çalışmamızda kavramları incelerken dinî ve felsefî esaslara ve kaynaklara bağlı olarak anlama ve açıklama metotlarını kullandık. Kavram tahlillerinde Arapça lügatlerden istifade etmeye çalıştık. Bununla beraber yine kavramların tahlilinde

tefsir kitaplarının yanı sıra, günümüz yayınlarından da istifade ettik. Yine ilgili bölümlerde İslam dininin güzellik anlayışını ele alırken Kur'an ve Hadis kaynaklarına da başvurduk. Kur'an ve Sünnet, İslam'ın iki temel referansı olarak Müslümanların tüm fiillerinin yanı sıra sanat eserlerinin de genel çerçevesini belirlemiştir. Bununla beraber İslam'ın güzellik anlayışını kavrayabilmek için Kur'an ve Sünnet'in temel ilkerler olarak nasıl anlaşılıp uygulandığı da önemlidir.

Çalışmamızda estetik, sanat ve bunların ilişkili olduğu kavramların tanımlarına yer verdik. Bunun yanı sıra estetiğin İslam önsesi dönemden sonrası döneme kadar geçen sürede nasıl bir değer taşıdığını, filozofların estetik hakkındaki düşünceleri doğrultusunda açıklamaya çalıştık. Bunula birlikte değerler felsefesini teşkil eden güzellik, çirkinlik ve bunların ilişkili olduğu iyi ve kötü kavramlarıyla bunlara yüklenen değere de çalışmamızda yer verdik. Sonrasında ise ilk olarak İslam'ın estetik ve sanata bakışını ortaya koyduktan sonra İslam'da ve diğer ilâhî dinlerde figür ve ritim konusuna yer verdik. Bu arada yer yer İslam sanatı ile Batı sanatı arasındaki farklara da değindik. Bunu müteakiben İslam düşünce tarihinde güzelliğin konumuna da işaret ettikten sonra Kur'an'da sanatla ve güzellikle ilgili olan kavramları elimizden geldiğince tespit etmeye çalıştık. Tarih boyunca felsefecilerin estetik hakkındaki görüşleriyle Kur'an'ın estetik hakkındaki görüşünün bir karşılaştırmasını da yaparak çalışmamızı nihayatlendirdik.

III. KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR

Konu ile ilgili olarak taranan literatürleri verirken kronolojik olarak önce kitapları, sonra makaleleri daha sonra da tezleri verdik.

1- YAZIR, Mahmud Bedrettin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli* (Haz. Uğur Derman), Ankara 1972.

Eser ve müellif hakkında kısa bir bilgilendirmeye başlamaktadır. Birinci bölümde yazının rolleri, umumî vasıfları, yazının menşei ve tarihçesi, yazının İslamdaki yeri ve çeşitleri gibi yazı hakkında geniş bir bilgiye ve hat sanatının güzel sanatlar arasındaki konumuna yer verilmiştir. Eser, hattata ve hattatlığa ait bazı şartların neler olduğu konusuyla tamamlanmıştır.

2- ŞEKERCİ, Osman, *İslam'da Resim ve Heykelin Yeri*, İstanbul 1974.

Resim ve heykelin İslamiyet'ten önceki konumuna değinilmiş olan eserde resim ve heykelin gerek diğer ilâhî dinler ve gerekse de İslam'daki durumuna da geniş bir şekilde yer verilmiştir. Resim, heykel ve bu türden şeylerin yasak olup olmadığı ayet ve

hadislerden örnekler verilerek izah edilmiştir. Ayrıca bu konudaki fakihlerin görüşlerine de delilleriyle beraber yer verilmiştir.

3- YETKİN, Suut Kemal, *Estetik Doktrinler*, Ankara 1972.

Tamamen filozofların estetik ve güzel hakkındaki görüşlerinden müteşekkil olan kitapta İlk ve Orta Çağ ile Yeni Çağ (XV., XVI., ve XVII. Yüzyıllar) filozoflarının estetik ve güzel hakkındaki görüşleri anlatılmıştır.

4- AYVAZOĞLU, Beşir, *İslam Estetiği ve İnsan*, İstanbul 1992.

Beşir Ayvazoğlu, İslâm estetiği kavramından ziyade "islâm sanatlarının estetiği" kavramını kullanmıştır.

Beşir Ayvazoğlu, Türkiye'de İslâm estetiği üzerine ilk kapsamlı teorik çalışmayı yapan kişidir. Ayvazoğlu'nun yapmak istediği, bugün İslâm Sanatı adı altında toplayabileceğimiz ürünlerin ardındaki dünya görüşünü ve estetik prensiplerini anlamak veya anlaşılır kılmaktır.

"Şeytanın efsunkâr davetlerine karşı koyarak dış dünyanın cazip, fakat gelip geçici şekillerinden kurtulmaya çalışan müslüman sanatçı, eriştiği en son noktada nesnelerin direnişini büsbütün kırarak bir yandan arabesk'e, bir yandan hat sanatı'na, bir yandan da bütün bu sanatları biraraya getiren mimari'nin dış dünya ile hiç bir ilgisi bulunmayan soyut formlarına ulaşmıştır. Eğer dikkatle incelenirse, din dışı kabul edilenler de dahil, bütün islâm sanatlarının temelinde, tasavvufî anlamda bir arayış geriliminin, yani aşkın var olduğu görülecektir."

Yazara göre İslâm sanatlarındaki bu yönelişin asıl kaynağı dinin ana kaynaklarında, yani Kur'an ve hadislerde aranmalıdır. Çok değişik yorumlara konu olan tasvir yasağının da baştan beri müslüman sanatçıyı soyut formlara zorladığını, yani itici bir güç vazifesi gördüğünü söyleyen yazar, İslâm'daki tasvir yasağının "ölçülü bir müsamaha ile birlikte" düşünülmesinin en doğrusu olduğu kanaatindedir.

Yine yazarın eserinde ifade ettiğine göre İslâm medeniyetinin, başka kültürlerden devraldığı sanatları zaman içinde bünyesinde eriterek bu doğrultuda dönüşüme uğratmış ve kendi ideallerine yönelmiş olması Türk heykeltıraşlığının îslâmiyetle birlikte bağımsız bir sanat olmaktan çıkıp mimariye yardımcı bir unsur olarak tezyinî özellikler kazanmasına neden olmuştur. Yazarın eserinde ifade ettiğine göre İslâm sanatlarının bir özelliği de "kesrette vahdet" ya da "uyum" dur.

Ayvazoğlu'na göre "İslâm sanatlarında "güzel" deyince anlaşılan, Batı kaynaklı objektivist ve sübjektivist estetiklerin anladığı mânada bir güzellik değil, "mutlak güzelliktir ve bu güzelliğin görünen âlemdeki içkinliğidir. Müslüman sanatçı için, sözgelişi gül, kendiliğinden güzel olmadığı gibi, bizim onda kendimizi yaşamamız da değildir. Gülün güzelliği, Tanrı'nın "cemâl" sıfatının ondaki görünüşüdür (tecelli)."

"Sanatçının görevi, güzelliği kaynağında yakalamak, yani görünenlerin temelinde bulunanı araştırmaktır. Bu bakımdan dış dünyanın yerine benzerini geçirmek (mimesis) gibi bir kaygının tamamen dışında, sanatçının kendi ferdiyetinden de bağımsız bir arayıştır sanat" Sanatçı, bu çerçevede güzelliği yaratan değil, keşfeden adamdır." Şeklindeki beyanlarıyla yazar eserini sonlandırmıştır.

5- FARUKÎ, İsmail Râcî - Luis Lamia, *İslam Kültür Atlası* (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu- Zerrin Kibaroglu), İstanbul 1991.

Eserin ilk bölümünde Arabistan Yarımadası hakkında geniş bilgiye yer verilmiştir. Sonraki bölümde İslam medeniyetinin özünü teşkil eden unsurlar anlatılmıştır. Bir sonraki bölümde İslam medeniyetinin biçimsel boyutunu teşkil eden Kur'an-ı Kerim, Sünnet, müesseseler ve ssanattan bahsedilmiştir. Sonraki ve son bölümde de İslam'ın çağırısı, yayılışı, metodolojisi, Kur'an ve Hadis ilimleri, fıkıh, kelam, tasavvuf, ve felsefenin yanı sıra İslam sanatı detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

6- NASR, Seyyid Hüseyin, *İslam Sanatı ve Manevîyatı*, İstanbul 1992.

Seyyid Hüseyin Nasr, eserinde, XIX. yüzyıldan beri İslâm sanatı üzerine birçok çalışmalar yapılmasına rağmen, bu sanatın manevi anlam ve önemine değinen çalışmaların nisbî azlığına dikkat çekmekte ve İslâm sanatlarının muhtelif veçhelerine İslâm maneviyatı açısından yaklaşmaktadır. Yazarın eserdeki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Yazarın ifadesiyle bu çalışma "İslâm sanat felsefesinin sistematik bir tarihini içermektedir. O, daha çok, kutsal sanatın İslâmî kavramlaştırılması ışığında, edebî ve müzikal sanatları olduğu kadar, plastik sanatları da içeren İslâm sanatının önemli görünüşleri üzerine bir çalışmadır."

Nasr'a göre şeriat (yani fıkıh, İslâm hukuk bilimi) "temel olarak, şeylerin nasıl yapılacağını içeren emirleri değil müslümanların nasıl davranmaları gerektiğini içeren emirleri barındırır. Genel toplumsal arkaplânı sağlamanın yanında, Şeriat'ın sanattaki rolü, Kur'an ve Peygamberî hadis ve Sünnet'ten çıkarsanan belirli tavır ve değerlerle sanatçının

ruhunu şekillendirmesinde yatar. Fakat Şeriat, İslâm sanatı gibi kutsal bir sanatın oluşturulmasında öncülük yapamaz."

Bu temel yaklaşımdan hareket eden yazar, İslâm sanatlarının kaynağının tasavvuf olduğu sonucuna varmakta ve eserini bu eksen üzerine oturtmaktadır: O'na göre İslâm sanatı kesret âleminde Tevhid'in tezahürünün bir sonucudur."

Yazar ayrıca "İslâm sanatı, mutlak olarak Muhammedî bereketten ve Kur'an'ın batınî boyutlarında yatan bir hikmet yardımıyla neşet eden bir ilham tarafından oluşturulmuştur." Şeklinde bir açıklama getirmiştir.

7- TİMUÇİN, Afşar, *Estetik*, İstanbul, 1993.

Estetik ve güzelin kısaca bir tanımı yapıldıktan sonra estetiğin konusu ve yöntemi ile estetik yargı anlatılmıştır. Ayrıca Kant, Hegel ve Bergson'un estetiğe yaklaşımlarına da değinilmiştir. Estetik yargının ruhbilimsel yargıları, doğada güzel deneyi, estetik nesne, ritm ve simge gibi konulara da yer verildikten sonra sonuçta bir değerlendirme yapılarak eser nihayetlendirilmiştir.

8- ARVÂSÎ, S. Ahmet, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul 1998.

Farklı konulardan bahseden makalelerden oluşmaktadır. Evvela diyalektiğin ne anlama geldiği açıklanmıştır. İlk bölümde İslam ve aklın yeri, ruh, insanın yok olması ve yeniden dirilişi, insan ve Allah'ı bilmek, insanın yaratılması gibi konular yer almaktadır. İkinci bölümü estetik ve sanata ayrılmış olan eserin bu bölümü ise İslam medeniyeti ve estetiği ile başlamaktadır. Daha sonra bilim olarak estetikten bahsedilmiş olan kitapta ayrıca güzellik, san'at, tabiat ve estetik, estetiğin ictimaî zemini, sanat ve psikoloji, san'at ve din, İslam'da san'at, güzel ses ve İslam san'at eğitimi konularına da yer verilmiş ve eser san'atkârın himâye edilmesi gerektiği konusuyla son bulmuştur.

TUNALI, İsmail, *Estetik*, İstanbul 1998.

Baştan sona estetiğin anlatıldığı eserde, Objektif estetik ile subjektivist estetik, estetik obje çözümlemesi, ontolojik estetik, lojik estetik gibi konular yer almaktadır.

9- GRABAR, Oleg, *İslam Sanatının Oluşumu*, İstanbul 2006.

İslam sanatının oluşumunu çözümlemek için çeşitli modeller önerilmiş, İslam san'atının, İslam kültürünün oluşum yıllarındaki karmaşık olaylar, ilişkiler ve tavır alışlar bağlamında tanımı yapılmış ve erken İslam san'atının İslam dünyasının çağdaş san'atına etkilerini, uzantıları ve bıraktıkları tartışılmıştır.

MAKALELER

1- KESİKOĞLU, Osman, “İslam’da Tasvir ve Minyatürler” *AÜİFD*. C.IX, Ankara 1961, s. 11-23.

Canlı varlıkların tasvir edilmesinin mahiyeti ve bunların resmedilmesinin hükmü hakkında yapılan görüşlere geniş yer verilmiştir. Bu doğrultuda yapılan açıklamalarda da yer yer ayet ve hadislerden örnekler verilmiştir. Bunun yanında İslam’da resim san’atının ne zaman başladığı ve nasıl bir gelişme gösterdiği de makalede yer alan konular arasındadır.

2- ALTINTAŞ, Hayranî, “Kur’an ve Estetik”, *AÜİFD* C.V, Ankara, 1998, s. 53-90.

Kur’an ışığında güzelliğin tarifi yapılarak makaleye başlanılmıştır. Estetiğin tarifi de yapıldıktan sonra farklı yönlerden yaklaşımlarla güzel ve güzelliğin ne olduğu açıklanmıştır. Yaratıcı olarak Yüca Allah’ın özelliklerine geniş bir şekilde yer verdikten sonra Kur’an-ı Kerim’in güzel ve güzellikten nasıl söz ettiğini, güzelliğin çeşitli şekillerde tezahürü olan iyi, hoş, hayır, doğru, hakikat, faydalı kavramlarının Ayet-i Kerimelerde nasıl yer aldığına da değinilmiştir. Sonrasında ise Kur’an-ı Kerim’de kâinatta ve insanda var olan güzelliklere işaret eden âyet-i Kerime’lere geniş bir şekilde yer verilerek makale tamamlanmıştır

3- COŞKUN, İbrahim, “ İslam Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir deneme, *DÜİFD*, S.II, Diyarbakır 2000, s.1-38.

Sanatın konusu ve alanına değinilmiştir. Ancak daha ziyade inanç-sanat bağlamında “sanatsal yaratıcılık” konusundaki farklı düşünce ve tespitlerin karşılıklı etkileri üzerinde durulmuştur. İlâhî dinlerin dejenerasyonunda sanata nasıl bir rol üstlenmiş olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Üzerinde durulan diğer bir husus ise sanat olgusunun İslam dünyasındaki genel durumudur.

Acaba İslam düşüncesinde hayatın her yönüne hitap eden bir sanat felsefesi ve onun pratiği oluşturulabilmiş midir? “hüsün-kubuh” ve “insan fiillerinin yaratılması” gibi konularda yapılan tartışmalar İslam sanatı nasıl etkilemiştir? Nev’inden sorulara yanıt vermeye çalışılmıştır.

4- TURGAY, Nurettin, “Kur’an’a Göre Estetik ve Güzel Sanatlar”, *DÜİFD, C.II, Diyarbakır 2000, s.171-180*

Estetiğin çok kısa bir tanımı yapılmış olup daha ziyade Kur’an-ı Kerim’in güzellikten, refahtan, ihtişamdı ve çeşitli nimetlerin güzelliklerinden bahseden ayetlerine ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in estetik ve güzelliğe olan bakışını gösteren örneklere yer verilmiştir.

5- AYDIN, Hüseyin, “ İyi ve Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü” *Marife, S. 2, Konya 2001, s.129-159.*

Evvela “hüsün” ve “kubuh”ın tanımı yapılmış, hüsün ve kubuh probleminin kelam literatüründe ne açıdan ele alındığı belirtilmiştir. Bu arada Mu’tezile, Eşârî ve Maturidîler’in bu konudaki görüşlerine de kısaca yer verilmiştir. Ayrıca hüsün ve kubuhun anlam alanı, akıl ve vahiy ilişkisiyle iyi ve kötünün belirlenmesi konularına da yer verilmiş ve bunların bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

TEZLER

1- ATALAY, Narime, *Kur’an’da Estetik Anlayış, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992.*

Giriş kısmında Kur’an’da estetik ifade eden Latif, cemil, züyyine, tayyib ve hasene gibi terimler anlatılmıştır. Güzelliğe işaret eden diğer farklı terimlere de yer verildikten sonra konunun değerlendirmesi yapılarak çalışma nihayetlendirilmiştir.

2- OKUMUŞ, Fatih, *İslam’ın Estetik Anlayışı, (KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 1996.*

Estetik ve sanatın geniş bir şekilde anlatıldığı tezde estetiğin temel kavramlarından olan güzel ve güzelle ilişkili diğer kavramlar da anlatılmıştır. Estetik ve din ilişkisi de anlatılan konular arasındadır. İslam kaynaklarında estetik konusunun geniş bir şekilde anlatıldığı çalışmada iman, fıkıh, tasavvuf ve estetik konularına da yer verilmiştir. İslam medeniyetinde estetik konusuna da değinildikten sonra İslam ve Batı sanatlarının bir karşılaştırılması yapılarak sonuç bölümünde konun bir değerlendirmesi yapılmıştır.

3-SARMIŞ, Ahmet, *İslam ve Estetik, (HRÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1998.*

Güzelliğin algılama alanları olan burun, kulak, dil, göz ve kalp hakkında kısaca bahsedilmiştir. İslam’ın estetik ve sanata bakışı anlatılmıştır. Bu doğrultuda resim, müzik ve hat sanatlarına da değinilmiştir. Mimarî ve şehir konusunun da anlatılmasının akabinde sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

I. BÖLÜM

I. 1. Estetiğin Tanımı

Değerler felsefesinin¹ bir dalını oluşturan ‘estetik’ güzellik ve sanat problemleriyle uğraşır.² Ana konusunu sanat ve güzelliğin oluşturduğu ‘estetik’ sözcüğü, Grekçe ‘aisthesis’ ya da ‘aisthanesthai’ sözünden gelmektedir. Bu kavram algılama, hissetme, duyu ile algılamak gibi anlamlara gelir. Bu manada estetik, duygusallığın sağladığı bilgi ile alakalı bir bilim olarak düşünülmektedir.³

Bir başka tanıma göre bediiyat, tabiat ve sanatta güzelliğin şartlarından ve güzelin insan ruhunda nasıl bir etki bıraktığından söz eden bir bilgi dalı olarak ifade edilir.⁴

Bir felsefe disiplini olarak estetik, ancak 18. Yüzyılda kurulabilmiştir. Daha önce estetik, ya bir sanat teorisi, ya da bir sanat tenkidi şeklinde ortaya çıkıyordu. Estetik adını alan felsefi disiplin oldukça yenidir.⁵ Günümüzde sanattaki güzellik için kullanılan estetik, sonraki yıllarda çeşitli dillere iştirak etmiştir.⁶

Estetik problemlerini oluşturan güzel ve iyi tartışılmışsa da ilk kez Baumgarten (1714-1762)⁷ tarafından felsefeye kazandırılmıştır. Estetik, güzel kavramı adı altında incelenmiş, güzelin bilimi haline gelmiştir. Sonrasında ise Kant, güzelin, iyi, hoş, hakikat ve yüce ile ilişkisini incelemiştir.⁸

Estetik denildiğinde evvela insanın aklına “güzellik” olgusu gelir. Bu da “güzel” olanın aranması, algılanması, üzerinde düşünülüp tahlil edilerek sanatsal yaratının, bulunduğu evrenden alınıp bir üst yaratıcı evreye götürülmesi olayıdır. Çünkü insan, varlığı, tabiatı, evreni ve tüm bunları temaşa eden insanı algımlarken akla, mantığa ve aynı eşdeğerde duyuumlara başvurur. Ayrıca evrenin oluşumu, doğa hareketleri ve insanın

¹ Değerler felsefesi, felsefenin pratik bölümünü meydana getirir. Bu felsefe insan davranışlarını ele alır ve hem bu davranışları neye göre iyi veya kötü; güzel veya çirkin olarak değerlendireceğimizi araştırır; hem de iyi ve kötünün, güzel ve çirkinin kaynağını araştırır. (Hüsamettin Erdem, *Problematik Olarak Din- Felsefe Münasebeti*, Konya 1997, s.132-133)

² Hüsamettin Erdem, *age.*, s.140.

³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994, s.72.

⁴ Ruşen Alaylıoğlu- Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İstanbul 1976, s.91.

⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1958, s.218-219.

⁶ Mahmut Bedrettin Yazır, *Kalem Güzeli*, Ankara 1981, s.91.

⁷ Mevlüt Uyanık, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Ankara 2003, s.142.

⁸ Uyanık, *age*, s. 242.

düşünme yeteneği güzel ile nitelenir. O halde varlık ontolojik olarak mükemmeldir. Estetik bir değer ifadesi olan güzel ise bir niteliktir.⁹

Estetik kelimesi, farklı dillerde çeşitli kelimelerle adlandırılır. Örneğin Osmanlıca'da *bedüyat*, *ilm-i hüsn*, *ilm-i mehasin*, *ilm-i bedî*, *ilm-i bedayi*, *hikmet-i bedayi*, *ilm-i zevk*, Arapça'da *ilm-i cemal*, Fransızca'da *esthetique*, Almanca'da *aesthetik*, İngilizce'de *aesthetics*, İtalyanca'da *estetica* şeklindedir.¹⁰ Türkçe'de de karşılığı *duyum ve algılama* olan estetik kelimesi, Yunanca *aisthesis* kelimesinden türemiş olup *duygu ilmi* anlamına gelir.¹¹

Arapça'da estetik karşılığında “ilmü'l- Cemal”ın yanında “el-Cemaliyyat”, “Felsefetü'l-Cemal”, “Felsefetü'l-Fen” gibi tabirler de kullanılmaktadır. Osmanlı aydınları güzellik bilimi olarak tanımladıkları estetiği, “İlm-i Hüsn” şeklinde adlandırmaktadırlar.¹²

Estetik tabiri zamanla değişik manalar kazanmış ve muhtelif şekillerde ele alınmıştır. Ancak estetik, hangi şekilde ele alınırsa alınsın; o etiğin ve özellikle de bilgi teorisinin bir paraleli olarak felsefeye girmiştir. Bundan dolayı sistem kuran bütün filozoflarda diğer klasik felsefî disiplinler yanında (mantık, bilgi teorisi, etik, metafizik) estetik de yer almıştır.¹³ Estetik, bir anlamda sanat felsefesi, sanat tenkidi ve sanat tarihidir. Sanat felsefesi bu anlamda, sanat nedir, sanat eseri nasıl oluşmuştur, sanatın mahiyeti, çeşitli teknikleri nelerdir?” sorularına cevap arar. Farklı kültürel ortamlarda ortaya çıkan sanat eserlerinin işlevini, niteliğini araştırarak felsefe yapar.¹⁴

Estetik bağımsız bir araştırma alanı olarak ilk kez 1750 yılında¹⁵ Alexander G. Baumgarten tarafından kurulmuştur. Baumgarten ‘Aesthetica’ adlı eserinde estetiğin, özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme olduğunu vurgular ve ‘estetik’i duygusal bilginin bilimi¹⁶ olarak tanımlar. Her ne kadar adını onun Aesthetica adlı eserinden almışsa da güzellik, estetik duyumlar, sanatçı, yaratış vb. konular üzerinde düşünen birçok filozofun eserlerinde sözcüğün kendisinden önce var olduğu bilinmektedir.

⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1977, s.81.

¹⁰ Hançerlioğlu, *age*, s. 81.

¹¹ Hançerlioğlu, *age*, s.81; Cemil Sena Ongun, *Estetik, (Sanat ve Güzelliğin Felsefesi)*, İstanbul 1991, s.9; İsmail Tunalı, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, İstanbul 1989, s.102; Suut Kemal Yetkin, *Estetik*, İstanbul 1947, s.1.

¹² Beşir Ayyazoglu, “İlmü'l Cemal”, *DİA*, C.XXII, s.146

¹³ Mengüşoğlu, *age*, s.128.

¹⁴ Uyanık, *age*, s.239.

¹⁵ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Ankara 1994, s.128.

¹⁶ İsmail Tunalı, *Estetik*, İstanbul 1998, s.13.

Baumgarten'in estetik ilmini kurmuş olması, düşünce tarihinde estetik problemleriyle hiç ilgilenilmediği anlamına gelmez. Batıda ilk kez güzel ve güzel sanatlar kavramıyla ilgili estetik problemlerle Platon uğraşmıştır. Sanat, taklit, bilgi ve sanat kuramları Platon ve Aristoteles'te önemli yer tutar. Kısacası Platon'dan itibaren estetik düşünce tarihinde sürekli var olmuştur. Bu da gösteriyor ki bilim olarak estetik, yeni olsa da estetik problemler çok eskidir.¹⁷ Estetik kavramsal olarak her ne kadar insan aklının kendi sanatçı eylemi üzerinde düşünmesi ya da güzelin bilimi gibi anlamları ifade etse de her dönemin, her uygarlığın kendine özgü bir güzellik düşüncesi vardır. O halde estetik, göreceli bir kavramdır. Estetik ilminin ana konusu, sanat ve güzellik felsefesidir.¹⁸

Baumgarten estetiği “bir duyum bilgisi bilimi” olarak temellendirmeye çalışmıştır. Bundan hareketle de şöyle bir tanım yapılabilir: Estetik, duyum, duyulur algı, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim dalıdır. Daha evvel estetik güzeli, sanatın mahiyetini, çeşitli sanatların tekniğini anlatan bir ilim olarak tanımlanmış olsa da bu tarif yeterli değildir. Bilindiği gibi mantık yukarı bilgi teorisini araştırır. Ancak bunu yaparken asıl ulaşmaya çalıştığı yetkin bilgi, doğru bilgidir. Estetik bilginin yetkinliği de doruluktur. Ancak doğruluk, estetik bilgi alanına girdiğinde “güzellik” ismini alır. Buna göre estetik, güzelliği yani duyusal yetkinliği konu edinir; güzellik üzerine zihin yorar ve onun ne olduğunu bulmaya çalışır. Bu anlamda estetik, ‘ güzel üzerine düşünme sanatı’¹⁹ olur. Şu var ki estetiği sırf güzelin değerini inceleyen bilim olarak düşünmemek gerekir. Zira estetiğin bu şekilde anlaşılması estetiğin alanını daraltır. Oysa estetik, güzelin yanında trajik, komik, zarif, muazzam, yüce, dramatik, ilginç ve aynı zamanda çirkin değerlerini de kapsar.

Estetik, ahlak ve mantık ilimleri gibi normatif bilimlerdenidir. Bu nedenle de estetik, pozitif bilimlerde olduğu gibi deney ve gözleme dayanan olaylarla değil, “değerlerle” ilgilenir.²⁰ Bunun için de estetik için güzel, başlı başına bir değerdir ve aynı zamanda estetiğin temelli bir kategorisidir.

Estetik felsefede özellikle güzel sanatlar alanındaki güzellikleri inceleyen bölüm olarak kabul edilir. Mantık ilminin gerçeği, ahlak ilminin iyiyi göstermesi gibi, estetik ilmi de güzeli gösterir. Estetik ilminde güzellik teorileri, güzelliğin tanınması ve üzerinde bir

¹⁷ Uyanık, *age*, s.237.

¹⁸ Arslan, *age*, s.128.

¹⁹ Hüsamettin Erdem, *age*, s.141.

²⁰ Geniş bilgi için: İoanna, Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Ankara 1998, s.78-79.

yargıya varılmasında başvuru test usulleri, güzelliğin insan zihnindeki etkisi, zevkin ilmî incelenmesi, uyarıcıları güzel sanatlar olan duyuların ve heyecanların psikolojisi gibi konular ele alınır.²¹ Estetiğin konusu tek kelimeyle “güzellik”tir. İnsanoğlu yaşadığı âlemde sadece “doğruyu” ve “iyiyi” değil, aynı zamanda güzeli de arar. Bu sebepten estetiğin gerçek konusu “güzellik” ve “çirkinlik”tir. San’atkârın hedefi “gezel”e ulaşmak ve “çirkin”den uzaklaşmaktır.²²

Estetiğin, genelde felsefenin bir dalı olarak ‘güzel’ ile ilgilendiği bilinmektedir. Güzel de sanat eserlerinde aranmaktadır. Oysa estetikle ilgili deneyimlerimiz sanat eseriyle sınırlı değildir. Çünkü çevremizde her gün ilgimizi çeken güzel ve çirkin, düzenli ve düzensiz, belki de sevgi ve nefret gibi her şeyin estetiğin alanına girdiği ya da estetikle ilgili olduğu söylenmektedir. Bazen de estetiğin sıfat ya da sıfatlama bilimi olduğu dile getirilmektedir. Ancak o zaman da bilimi sıfatlarla sınırlamış oluruz. Diğer taraftan sıfatlamanın estetik ve sanatla ilgili olduğu bir gerçektir. Şu var ki sıfatlama sadece betimleme için kullanılmamalıdır. Sanat eserlerinin estetiğin nesneleri olduğundan kuşku duyulmaması gerekir. Her estetik nesnesi sanat eseri değildir; ama her sanat eseri estetiğin nesnesidir.²³

Bir bakıma estetik, sanat eserlerinde güzeli gerçekleştirmek için sarf edilen teknik gayretin mahiyet ve kurallarını değil, güzellik sıfatını kazandıran niteliklerin bilimidir. Güzeli aramaya ve onu bulup ne olduğunu açıklamaya çalıştığı vakit, adeta metafiziğin bir bahsiymiş gibi gözükür.²⁴

Estetik, değerleri tarif eder, prensip olarak “güzel”in “çirkin”e üstün olduğunu belirtir; şaheserleri, adî, bayağı eserlerden ayırt eder. Böylece içe ait bir kuvvet bize “bu eser güzeldir” dedirtir.²⁵

Filozoflar estetik terimini kullanırken, estetik ya da bilgi kuramı gibi disiplinlere gönderme yaparlar. Estetiğin konusu, sezgi, duygu, ya da coşku olabilir; ancak estetiğin kendisi bir felsefe dalıdır ve felsefenin temel özelliği olan mantığın denetlediği temel düşünce ve tanımlama gibi benzer şeylere tabidir.²⁶

²¹ *Türk Ansiklopedisi*, “Estetik”, C. XV, Ankara 1967, s.452.

²² S. Ahmet Arvasî, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul 1998, s.107.

²³ İhsan Turgut, *Sanat Felsefesi*, İzmir 1991, s.108-109.

²⁴ *Ongun, age*, s.10.

²⁵ Suut Kemal Yetkin, *age*, s.19-20.

²⁶ Dabney Townsend, *Estetiğe Giriş* (Çev. Sabri Büyükdüvenci), Ankara 2001, s.11.

I. 2. Güzelliğin Tanımı

İnsan hayatında yeme ve içmekten çok daha kıymetli birtakım değerler vardır ve bu değerler, insan hayatı için çok büyük bir öneme sahiptir.

İnsan ruhunun derinliklerinden doğan, onun bir parçası durumunda olan bir takım manevî teşekküller vardır: Hak, adalet, üstünlük, kahramanlık, iyilik, güzellik, mükemmellik v.s. Fitrî duygular olarak kabul edilebilecek bu ulvî değerlerle insanın ruhî yönü arasında çok sıkı bağlar vardır.

Güzellik kavramı hürriyet, aşk ve sevgi gibi izafî bir kavram olduğundan tam bir tanımı yapılamamıştır. Güzellik duygusu, ancak insanın güzellikler karşısındaki hislerini, heyecanlarını yansıtmakla beğenisini, hayranlığını, söz, tavır ve davranış olarak ortaya koymasıyla tanınma imkânını elde eder. Güzellik duygusu hakkında yapılan tanımların ortak bir noktası vardır ki o da bu duygunun fitrî oluşudur.

Günlük hayatımızda elverişli durumlar, dengeli davranışlar ve insanı mutlu eden hal ve hareketler ve duygularımızı okşayıcı birçok şey için güzel kelimesini kullanırız. İnsan güzelliği çok farklı şekillerde duyar. Bu nedenle güzelin de çok farklı çeşitleri vardır. Çünkü insan çevresinde müşahade ettiği eşya ve olayların çeşitli yanlarına hayran olur.

Bazen fizikî güzellikler dikkatimizi çeker ve bizi kendisine hayran bırakır. Sıcak bir yaz günü güneşin ufukta kayboluşunu hayranlıkla seyrederiz. Bazen dinlediğimiz bir müzikte, seyrettiğimiz bir manzarada ince bir ahenk ararız. “Ahenkte, estetik açıdan zevk verecek, insanın içini ferahlatıcı göz ve gönül dinginliği veren bir uyum söz konusudur.”²⁷ Geçmişten günümüze güzel veya güzel niteliğine sahip olan şey bazen ideal olan, salt uyum ve ahenk; bazen arzu edilen, sevilen, hoş giden; bazen faydalı, hizmet eden, bilgi veren; bazen hayranlık uyandıran, heyecan ve korku veren şey olmuştur.²⁸

Güzel nedir? Güzellik nedir? Güzel olan nasıl elde edilir? Acaba güzellik hakikat olabilir mi? Güzeli ifade etmek aynı zamanda doğruyu ifade etmek midir? Güzellik iyi midir? İyi olan aynı zamanda güzel olabilir mi? Güzel olan faydalı olan mıdır? Güzellik yalnız hissedilir ve yaşanır mı? Yoksa güzelliği kavramada ve ortaya koymada bilgi ve eğitimin rolü var mıdır? Gibi sorular uzun zaman cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

²⁷ Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi*, İstanbul 1997, s.116.

²⁸ Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi*, C.1, AÜEBF, Ankara 1991, s.249.

Estetiğin kurucusu Baumgarten (1714-1762)’e göre doğruluk aklî bilginin temeli olduğu gibi, güzellik de estetik bilginin temelidir. Doğrunun akılla algılanan mükemmellik ve iyiliğin de ahlakî iradeyle elde edilen mükemmellik olması gibi, güzellik de duygularımızla farkına vardığımız mutlak mükemmelliktir. Baumgarten, güzelliği karşılıklı ilişki içerisinde bulunan parçaların birbiriyle ve bir bütünle oluşturdukları uyum ve düzen olarak tanımlar. Ona göre güzelliğin amacı zevk vermek ve insanda istek uyandırmaktır. Yine o, güzelliğin en somut kanıtının doğada görülebilir olması olduğunu dile getirir ve bu nedenle de sanatın en büyük amacının tabiatı olduğu gibi yansıtmak olduğunu düşünür.²⁹

Güzellik kelimesiyle neyin kastedildiğinin herkes tarafından bilindiği ve bu kelimenin anlaşıldığı kabul edilir. Oysa birçok düşünür yüzlerce yıl bu konu üzerinde çok sayıda kitap yazmış olmalarına rağmen güzelliğin tam olarak ne olduğu sorusunu hep soru işaretleri takip etmiş ve bu güne dek sürmüştür. Öte yandan estetik üzerine yapılan her çalışmada bu soruya yeni yeni cevaplar verilmiştir.³⁰

Güzellik, dilde güzel bir hareket, güzel bir çalışma, güzel bir memuriyet, güzel bir ameliyat ve diğer iyi, faydalı, doğru, başarılı gibi değer kavramlarıyla eş anlamda kullandığımız güzel değeri, estetik bir değeri gösterir. Bu özel ve dar anlamda güzel, estetikçe güzel olanla aynı anlamı ifade etmektedir. Güzel bir manzara, güzel bir tablo, güzel bir şiir gibi ifadeler, söz konusu objelerin, yani manzaranın, objenin, şiirin estetik yönden değerli olduğunu bildirir.³¹

Güzel ahenktar olan ve insan ruhunda bedîî bir heyecan uyandıracak şekilde göze hoş görünen şekil ve suretlere verilen bir sıfattır. Güzel olan bir şeyi görenlerin ruhunda, diğer duygulardan farklı latif bir zevk hâsıl olur. Güzelliğin kazandırdığı bu zevk, ruhta meydana getirdiği ahengin bir sonucudur. Güzelliğin maddeyle bir alakası yoktur. O, eşyanın şekil ve görünüşüne ait bir sıfattır. Aynı mermerden yapılmış iki heykelden biri güzel, diğeri çirkin olabilir.³²

Güzel, hoş giden bağlantılar duygusudur ve her insanda tabii, doğuştan gelen bir güzellik duygusu vardır. İnsan yaptığı her çalışmasında hep güzeli, en güzeli elde etme çabası içerisinde dir.

²⁹ Tolstoy, *age*, s.139-140.

³⁰ Avşar Timuçin, *Estetik*, İstanbul 1993, s.14.

³¹ Timuçin, *age*, s.15.

³² Celal Esad Arseven, “Güzellik”, *Sanat Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1983, s.669.

Güzel ve güzelliğin tarifinde birlik sağlamak mümkün değildir. Nitekim güzelliğin tarifi konusunda farklı ekoller zuhur etmiştir. Bazen en faydalı, bazen olduğu gibi görünen, bazen ferdin cemiyete isyanı, bazen de sanatkârın fert ve cemiyetin meseleleriyle bütünleşmiş olmasıdır. Herkesin güzelle olan ilişkisi aynı değildir. Güzel, kimi için bir süs, kimileri için de zorunluluktur. Kimi var olan güzel ile yetinir, kimi ise güzeli arar.

Güzel, çağlar boyu, bir değer yargısının sonucu olarak farklı varlıkları tanımlamak için kullanılagelen bir sıfat olmuştur. Fakat bu güzelliğin mutlaklığı yoktur. Çünkü dün güzel olan bugün bizlerce güzel bulunmayabilir; ya da tam tersi gerçekleşebilir.³³

Estetikçiler, sanatçılar ve filozoflar güzelliğin ne olduğu, kaynağı ve nitelikleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların çoğu mesela herhangi bir yerde rastlayıp da güzel sözcüğüyle nitelendirdiğimiz bir kişi karşısındaki eğilimleri biraz daha platonik ve soyut bir tarzda ifade etmeye çalışırlar. Canlı güzelliği ile sanat güzelliğini ayırt edenler, güzelin derece ve türlerini araştırarak bir çeşit uygulamayı uygun bulurlar. Böylece konuların türlü zaman ve ortamdaki nesnel belirtilerinde görülen başkahlıkların, bilincimizde uyandırdığı duygulanmaların hiyerarşisini çizmiş olurlar. Güzelliğin, sosyal sınıflara, çağlara ve hatta bireylerin kişisel seviye ve zevklerine göre değişik oluşunu dikkate alarak, güzelin nesnel karakterini inkâr eden filozoflar da olmuştur. Bu bakımdan onlar, organik ve maddî güzellikleri (duyulur eşyada beliren renklerin, seslerin ve hareketlerin güzellikleri gibi) zihnî güzellikleri yani kahramanlık, fazilet, olağanüstülük gibi güzellikleri açıklamışlardır. Bazıları da güzele mutlak bir değer yüklemişlerdir. Mutlak olmayan güzel bağıntılı ve değişkendir. Mutlak güzel ise anlaşılabilmesi için belirli bir eğitim ve seviyeyi gerektirir. Onun buyurucu ve zorlayıcı bir etkisi vardır. İnsan özgürlüğü, mutlak güzel karşısında en aşağı seviyeye iner. Mutlak güzel, duyum ve duyguların dışı yansıması değil, gerçek benliğin bir derinleşmesidir.³⁴

Sözlükte “güzellik” anlamına gelen cemel kelimesi, estetik terimi olarak eşya ve olgularda varlığı hissedilen ve insan ruhunda beğenme, hoşlanma, zevk alma gibi olumlu duygular ve yargılar meydana getiren nitelikleri ifade eder. “İlmü’l- Cemal” ise “güzellik

³³ Sıtkı, M. Erinc, *Sanat Psikolojisine Giriş*, Ankara 1998, s.11.

³⁴ Ongün, age., s.186-187.

bilimi” demek olup, güzelliğin mahiyeti, ilkeleri, sanatla ilgili değer yargıları, güzellik teorileri gibi konuları araştıran estetik kelimesinin Arapçadaki karşılığıdır.³⁵

Estetik ise ilgili bölümde de ifade ettiğimiz gibi “güzelliğin bilimi” şeklinde tarif edilmekle beraber bu tarifi sınırlarını aşmış bir disiplin olarak sanat eserinin yaratılması, bir varlık alanı olarak sanat eseri, sanat eseriyle ilişkileri açısından tabiat, sanat eserinin değerlendirilmesi ve zevk gibi konuları içine alan bir bilim dalı ve sanat tarihi, sosyoloji, antropoloji ve hatta biyoloji gibi ilimlerle ilişkisi olan bir felsefî ve psikolojik teoriler toplamıdır.³⁶

Güzelliğin karşıtı olarak kabul edilen çirkin, çok yönlü bir ifadedir. Bu nedenle güzel olan bize güzelliğin biricikliğini gösterirken, çirkin güzelliğin çeşitliliğini gösterir. Bu sebeple, estetik bakımdan az veya çok başarısız eserler hakkında onların olumlu özelliklerini yani güzel olan yönlerini dile getirmek alışkanlık haline gelmiştir. Mükemmel eserlerde onların olumlu özelliklerini sıralamak ve güzel bölümlerini belirtmek imkânsızdır. Çünkü bu gibi eserler tamamlanmış bir bütün olarak yalnız bir tek özelliğe sahiptir ki o da canlılıktır.³⁷ Eğer çirkinde güzelliğe ait hiçbir unsur bulunmazsa yani çirkin tam anlamıyla mükemmel olursa bu durumda çirkin, var olmak için gerekli olan zıtlıktan mahrum kaldığından artık çirkin olamaz ve değersiz bir şeye dönüşür.³⁸

Çirkinin sanattaki görevi, çeşitli zıtlıklar ortaya koyarak güzelin etkisini arttırmak ve değerini yükseltmektir. Çirkin, sanatta güzele estetik zevkin uyarıcısı ve tuzu biberi olarak hizmet eder.³⁹

Çalışmamızı hazırlarken araştırdığımız estetik konulu kitaplar, genellikle güzel değerini ele alırken, çirkin değerine ya hiç değinmemişler, ya da birkaç cümleyle yetinmişlerdir. Yalnız İslamî literatürde Kelam ilmi “hüsün- kubuh” meselesinde insan davranışlarını ahlâkî açıdan nitelerken, bu davranışların güzel ya da çirkin olmasının kriterlerini de araştırır. “Kelamda bir problem olarak ele alınan hüsün-kubuh terimleri, ahlakiliğin yanında estetik yönü ağır basan iki terimdir. Kur’an perspektifinden bakıldığında amelî bakımdan olumlu olan her eylem “estetik bakımdan da güzeldir.” O halde negatif olan her eylem de çirkindir.

³⁵ Beşir Ayvazoğlu, “İlmü’l Cemal”, DİA, XXII/146.

³⁶ Ayvazoğlu, *a.g.mad.*, s.146.

³⁷ İsmail Tunalı, *İfade Bilimi ve Genel Linguistik Estetik (B. Crose Estetiğine Giriş)*, İstanbul 1983, s. 186-187.

³⁸ Tunalı, *age.* s.187.

³⁹ Tunalı, *age.* s.195.

Seyyid Şerif Cürcânî, güzeli “Dünyada övgüye, ahrette de ödüle konu olan güzel davranışlar” olarak tanımlarken, çirkinini ise “ dünyada kötülüğü, ahrette de cezayı gerektiren şey”⁴⁰ olarak tanımlar.

Güzel ve çirkin tespit edilmeye çalışılırken göz önünde bulundurulması gereken kriterin ne olduğu hususunda Mutezile, Eş’arî ve Maturidî kelam ekolleri birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mutezile’ye göre insan, aklıyla eşya ve davranışların güzel ve çirkinliğini idrak eder. Fiiller ya zat itibariye, ya da fiil üzerindeki tesirleri itibariyle güzel veya çirkindirler.

Eş’arîlere göre insan estetik sahada objektif olarak bir temyiz gücüne sahip değildir. Bu nedenle de fiillerin güzel ya da çirkin oluşunu akıl değil din belirler. Nitekim Hz. Peygamber bir hadislerinde: “Yüce Allah, eşyanın güzelliklerini ve kötülüklerini takdir ederek yazdı, sonra güzellerin güzelliğini, fenaların da çirkinliğini açıkladı.”⁴¹ Şeklinde buyurur.

Maturidîler göre ise, akıl güzel ve çirkin kavramada bir keşif aracıdır. Akıl hiçbir zaman iyiyi ve güzeli gerekli kılamayacağı gibi çirkin ve kötüyü yasaklayan da değildir. Bu yetki yalnızca Allah’a aittir.⁴²

Tasavvufî anlayışa göre eşyadaki çirkinlik objektif değil, sübjektiftir. Âlemdeki çirkinlik görecelidir, hatta güzellik mutlak olduğundan, çirkinlik yoktur.⁴³

I. 3. Sanatın Tanımı

Sanat, daha ziyade sübjektif ve kişisel yaşantılara dayandığından çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

“ Sanat zekânın malzemeyi kullanmasıdır.

Sanat maddeye giren ve ona kendi şeklini veren fikirdir.

Sanat, mükemmel ve ideal güzelliğin aranmasıdır.

Sanat, dinleyen ve seyredende estetik bir zevk uyandıran, gerçekliği sembolik olarak ifade eden eser ve hareketlerdir.

Sanat, insanla nesnel gerçeklik arasındaki ilişkidir.

⁴⁰ Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Târifât*, İstanbul 1265, s.77.

⁴¹ Buharî, *Rikak*, 31; Müslim, *İman*, 59.

⁴² Altıntaş, *age*, s.98-99; Şerafettin Gölcük- Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 1998, s.239-243.

⁴³ Ayvazoğlu, *İslam Estetiği*, İstanbul 1992, s.12; *Aşk Estetiği*, İstanbul 1995, s.68,69; Altıntaş *age*, s.41.

Bütün bu tanımların sahip oldukları ortak özellikleri şöyle özetleyebiliriz: Sanat, bir duygu veya düşüncenin maddî bir malzemeden, sesten veya sözden faydalanmak suretiyle heyecan ve hayranlık uyandıracak ⁴⁴ bir şekilde ifadesidir.

Medeniyet tarihçisi Will Durant, sanat için şöyle der: “Sanat, güzellik yaratılmasıdır; güzel veya yüce görünen bir form içinde düşünce ve hislerin ifadesidir.” ⁴⁵

Aynı anlatım sanatçılar tarafından: “Sanatkâr, kendi iç dünyasına dalarak varlığı tanımaya ve ifade etmeye çalışır.” şeklinde ifade edilir. ⁴⁶

Çeşitli ansiklopedilerde farklı şekillerde tarif edilen sanat, insanların gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri insanlarda estetik bir heyecan uyandıracak şekilde özgürce ve kendi iradeleriyle ifade etmeleri anlamına gelmektedir. ⁴⁷ Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi, bir çalışmanın sanat eseri olabilmesi için, “insan elinden çıkmış olması, güzel olması ve orijinal olması” gibi şartları taşıyor olması gerekir. Bu nedenledir ki, insan elinden çıkmayan güzel bir deniz manzarası, şelale, peri bacaları, travertenler, gökkuşağı v.s. güzel olmakla birlikte sanat eseri sayılmazlar. Çünkü insan elinin ürünü değildirler. Aynı şekilde, bir insan tarafından yapılmış olsa dahi, insanda estetik hayranlık uyandırmayan sıradan bir masa, bir dolap veya tabak da sanat eseri sayılmazlar. Şu var ki bunlar, işinin ustası kimseler tarafından çok ince bir tarzda yapıp tezyin edilirse, daha doğrusu görenlerde estetik bir heyecan, bir güzellik etkisi uyandırırsa ancak o zaman sanat eseri sıfatına haiz olabilirler. ⁴⁸

Sanat, bazı şahıs ve toplumlarca dine bir alternatif olarak görüldüğü için bir sığınak olarak da yorumlanmıştır: “Çoğu insan, gerçek ve samimi bir ibadet fiilini yerine getirmenin verdiği zevki tatmadıkları için hayatın sıkıntılarından tek sığınak olarak sanata başvurlar.” ⁴⁹

Ancak Mehmet S. Aydın’ın da ifade ettiği gibi ⁵⁰ sanat hasbî olmayıp, mesaj iletmek durumundadır. Bu mesajı iletirken de sanatın kullandığı araç, şüphesiz ki güzeldir. ⁵¹

⁴⁴ *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, “Sanat”, C.III, İstanbul 1990, s.345.

⁴⁵ Will Durant, *Medeniyetin Temelleri*, (Çev. Nejat Muallimoğlu), İstanbul 1996, s.164.

⁴⁶ Şahin Uçar, *Varlığın Mana ve Mazmunu*, İstanbul 1995, s.13.

⁴⁷ Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem ibn. Manzur, *Lisanu’l-Arab*, C.VIII, Beyrut 1990, s.208 ; Ali b. Muhammed eş-Şerif el- Cürcanî, *et-Ta’rifat*, Beyrut 1981, s.17.

⁴⁸ Nusret Çam, *İslam’da Sanat Sanatta İslam*, Ankara 1999, s.2.

⁴⁹ Muhammed Rafiuddin, *Geleceğin İdeolojisi*, (Çev. B.Tuna), İstanbul 1988, s.403.

⁵⁰ Mehmet Said Aydın, *Din felsefesi*, Ankara 1994, s.288.

⁵¹ Ahmet Sarımsı, *İslam ve Estetik*, (HRÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa

San'at kelimesi Arapçada amel yani iş yapma anlamına gelen sunu' kökünden alınmıştır.⁵² San'at, zihinde tasavvur edilen ve düşünülen bir şeyi görünür hale getirmek ve maddelere tasavvur edilen şekil ve sureti vermeye denir. San'at dediğimiz her iş, bir ilme muhtaçtır. Bu ise ya o ilim uzun bir süre tecrübe edilerek, ya da sadece fikir ve nazariyat yolu ile elde edilir. Birincisinde işten ilme gidilir ki buna amelî ilim, ikincisinde ise ilimden ameile gidilir ki buna da nazarî ilim denir. Bundan da anlaşılıyor ki sanat, belli kuralları olan, öğretimi gerektiren, nesneye güzellik ve yenilik kazandıran yüksek el işleridir.

Türkçede sanat kelimesi pek çok oluş ve nesnelere ilişkin durumu ifade eder. Türk-İslam düşünce tarihinde çok önemli bir kavram olan sanat amel, iş yapma gibi anlamlara gelir ve insanların akıl ve zekâsını, yaratıcılığını, düş gücünü kullanarak yaptıkları faaliyetlere denir. Sanat, duyguların, içgüdülerin, iç hayatın gözlemlenmesi ve tarif edilmesi mümkün olmayan her türlü zenginliğini içine alır. Dış dünyada var olan nesneleri tanımlamakla kalmaz, bunun yanında yeni dünyalar da kurar. Sanat, insanın bir anlatım yolu ve şeklidir. Bu anlatım yolu sanatın tanımı gereği çok çeşitlidir. Sanat denilince güzel sanatlar, tezhip, ebru, hat, müzik, dans, mimarlık, heykeltirlik v.b. etkinliklerin hepsi akla gelir.⁵³ Öte yandan sanat, nispeten biçimsiz olan bir malzemenin genellikle zahmetli bir şekilde ideal bir modele göre şekillenmiş bir nesneye dönüşmesinden ibarettir.⁵⁴

Sanatın doğru bir biçimde tanımlanabilmesi için, öncelikle onun insan yaşamının gereklerinden biri olarak kabul edilmesi gerekir. Bu şekilde değerlendirildiğinde sanat insanlar arasındaki iletişim yollarından biri haline gelir ve sanat bir başkasıyla bir ve aynı duyguda birleşmek isteyen bir kişinin, belirli dışsal işaretlerle o duyguyu ifade ettiği zaman başlar.⁵⁵

Ali Şeriatî ise sanat için: “Sanat, var olandan kaçıştır. Bizi sanat yapmaya zorlayan şey, var olandan kaçış duygusudur. Var olandan kaçış, var olandan nefret, sanatı meydana getirir. Sanat, var olması gereken fakat var olmayandır.” der.⁵⁶

1998, s.27.

⁵² Celal Esad Arseven, “San'at”, *San'at Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1975, s.1752.

⁵³ Uyanık, *age*, s.238.

⁵⁴ Titus Burckhardt, *İslam sanatı*, (Çev. Turan Koç), İstanbul 2005, s.227.

⁵⁵ Tolstoy, *Sanat Nedir*, (Çev. Kâmil Demirkıran), İstanbul 2000, s.172-174.

⁵⁶ Ali Şeriatî, *Sanat* (Çev. Ejder Okumuş-Şamil Öcal-Said Okumuş), İstanbul 2004, s.9.

Sanatın insan için büyük anlamlar ifade ettiği, toplumun can damarlarından birini oluşturduğu unutulmamalıdır. İnsan bu dünyada sanatsız duramaz. Dahası, yeryüzünde sanatsız bir toplum, sanatsız bir medeniyet düşünülemez. Sanatın birey ve toplumlar üzerindeki büyük etkilerine tarih tanıklık etmekle beraber bugün bu etkiyi açıkça müşahade etmek mümkündür. Aslında bu etki karşılıklıdır. İnsandan sanata, sanattan insana. İnsan sanatını meydana getiriyor; ama ortaya çıkan sanat, dönüyor, kendini meydana getiren insanı etkisi altına alıyor.

Belirli uzmanlık alanıyla sınırlı bazı bilim dalarının aksine, sanatın özel uzmanlık alanı olduğu gibi tamamen genel ve insana ilişkin bir boyutu da vardır. Başkalarının, uzmanlık isteyen alanlar üzerinde konuşma hakları yoktur. Nitekim fizik, kimya, matematik böyledir. Sanatın muhatabı bütün insanlardır. Sanat aynı zamanda bir tekniktir; ama yalnızca bir teknik değildir. Her halükârda bilmek, kavramak öğretimi, özel bir ilgiyi kapsar.⁵⁷

I. 4. Sanatçı ve Sanat Eserinin Tanımı

Sanat eserini meydana getiren kişiye ‘sanatçı’ denir. Sanatçı eserini meydana getirirken yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel şartlarından etkilenir. Güzel ve özgün olmasıyla insan elinden çıkmış olması eserinin başlıca özelliklerini teşkil eder.⁵⁸

Sanatçı, nesneleri olduğu gibi tasvir etmez, onları duygu ve arzularına, sezgilerine kısacası yaratıcılığı ve hayal gücüne dayanarak oluşturur. Sanatçı gördüklerini eserine olduğu gibi aktarmaz. Yaşayarak, hissederek kendine has bir üslupla sanat eserini oluşturur. Neticede meydana gelen sanat eseri, bir kopya, bir taklit ve bir benzetme olmayıp sanatçının yaratıcı kişiliğiyle ortaya çıkan yeni ve özgün bir şeydir. İşte bu husus sanatkârane bir güzelliştir ve doğal güzellikten farklıdır. Örneğin güzel bir dağ manzarasının resmi güzel ve estetik olmayabilir. Aksine çirkin ve sıradan bir objenin resmi, güzel ve aynı zamanda estetik açıdan bir şaheser olabilir. Bunun en iyi ifadesini “Asıllarına hayran olmadığımız şeylerin benzerlerine hayran olmamız şaşılacak şeydir.” Sözünde bulabiliriz. Bu benzer olan şey, bir sanatçının sanat süzgecinden geçmiş ve belirli bir teknikle yoğrulmuş, ruh katılmış ve özgün başka bir şeydir artık.⁵⁹

⁵⁷ Şeriatî, *age*, s.18.

⁵⁸ Şeriatî, *age*, s.34.

⁵⁹ Uyanık, *age*, s.240.

Sanat, insanın beden’i, manevî, ruhî, kısacası tüm imkânlarını kullanarak oluşturduğu etkinliktir. Sanatçı, düşünce gücünü de kullanarak el becerisini yaratıcılığı ile birleştirir ve neticede var olan malzemeden yeni bir form üretir ki buna ‘sanat eseri’ denir. Meydana getirilen bu sanat eseri bir şiir, bir roman olabileceği gibi, bir resim ya da bir heykel de olabilir. Bu yeni bir biçim ve kurgu olarak, sanatçının bütün yeteneklerini özgürce kullanmasının neticesinde oluşturduğu özgün bir nesnedir. Bir eserin sanat eseri ya da estetik varlık olabilmesi için onun üretilmiş olması gerekir. Sanat eseri, ancak, sanatkârın yaratıcılığı, hayal gücü, becerisiyle tasarımıyla el becerisiyle ortaya koyduğudur.

Sanatçı kendisi olmaksızın sanatın da olamayacağı bir hayal gücüne sahiptir ve sanatçı dünyayı kopya etmez; onu yeniden oluşturur.

Sanatçı gözlemlediği sureti, farklı ama güzel bir şekilde meydana getirmek gayretindedir. Ancak bu icat onu gözlemesine dayanır. Eflatun’a göre sanatkâr misalin suretini veya eşyanın misalini hak ilminde, misal âleminde veya makul âleminde müşahade etmedikçe hakikî sanatkârlığı elde edemez.⁶⁰

Burada şu hususu belirtmeliyiz ki sanatçı, içinde yaşadığı, toplumsal, kültürel, dinî v.s. şartlardan etkilenerek eserini oluşturur. Nesneyi olduğu gibi ortaya koymaz. Çünkü bir insanın sosyolojik ve tabii etkilerden tamamıyla soyutlanması mümkün değildir. Estetik nesneyi, etkisi altındaki şartlar içerisinde kendi hayal ve sezilerine dayanarak, özgün bir şekilde ortaya çıkarır.

Aristo, sanatın dramdan ibaret olduğunu söyler. Buna göre sanat, doğada olmayanın taklidi iken, Aristo’ya göre doğada olan şeylerin taklididir. Bu nedendir ki Eflatun, “Elimizde olanlardan ötürü sızlanmanın aptalca bir şey olduğunu; çünkü orijinaline sahip olduğumuz bir şeyin bin bir zorlukla taklidini yapmanın doğru olmadığını” ifade eder.⁶¹

İnsan bin bir zorluk ve zahmete katlanarak “yok olan”ı, “olması gereken”i, yani yok olan ve var ettiğimiz arzuları, başka bir ifadeyle “sanat”ı gerçekleştiriyor. Örneğin hiç kimsenin yapay su, yapay hava ya da yapay toprak yapmaya kalkıştığına rastlanmaz. Gereksinim duyduğumuz, ancak var olmayan şeyi meydana getirmek anlamında sanat,

⁶⁰ Gulam Rıza Âvânî, *Hikmet ve Sanat (Makaleler)*, “Heykel ve Temsiller Meselesi”, (Çev. Mehmet Kanar), İstanbul 1997, s.227.

⁶¹ Şeriati, *age*, s.94.

yeryüzünde insanın en büyük mesajlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Buna göre sanatın ilahî bir işlevi vardır. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak insanın sanatsal faaliyetlerindeki misyonu, Allah'ın yaratma fiilinin sürdürülmesi ve tamamlanmasından ibarettir. Bu anlamda sanat insanın özünün ve fitratının bir parçası olacak kadar değerli ve büyüktür.⁶²

Şimdi de sanat ve sanat eserinin önemini özetle vermeye çalışacağız.

Sanat, yalnızca bir zevk, bir teselli ya da bir eğlence değildir. Sanat, insanın akla uygun düşüncesini duyguya aktaran insan yaşamının büyük ve önemli bir unsurudur. İnsanların ortak din anlayışı, kardeşlik düşüncesidir. Bilindiği gibi insanların iyilik ve mutluluğu, insanların birlik ve bütünlüğünde saklıdır. Bilim, bu düşünceyi yaşama geçirmenin yollarını göstermeli, sanat da duyguya dönüştürmelidir. Bu noktada sanatın görevi çok büyüktür. Bu gün dış unsurlar vasıtasıyla sağlanan insanların huzurlu beraberliği, bilimin yardım ettiği ve dinin yol gösterdiği gerçek sanat etkisiyle sağlanmalıdır. Gerçek sanat bunu başarabilendir. İnsanın sosyal yaşamı ancak şiddet ve ceza korkusunun ortadan kalkmasıyla mümkün olur. Bunu ise sanat gerçekleştirir. Sanat vasıtasıyla insanlara, dinî değerlere, anne-babalarına, çocuklarına, eşlerine, yakınlarına, başka milletten olanlara, kısacası, tanıdık tanımadık herkese, yaşlılara, kendilerinden daha üstün veya aşağı olanlara, hastalara, hayvanlara vs. nasıl davranmaları gerektiği aşılırsa ve buna milyonlarca nüfusuyla nesiller, her türlü şiddetten uzak olarak uyarılarsa o zaman sanat yoluyla çağımızın din anlayışına uygun çok değişik gelenek ve değerlere de ulaşılabilir.⁶³

Sanatın başarması gereken görev, insanlar arasında yalnızca toplumun en güzel fertlerinin erişebildiği kardeşlik ve sevgi duygularını, tüm insanlar için alışılmış bir duygu ve içgüdü haline getirmektir. Bugün sanatın hedefi doğruyu akıl sahasından duygu sahasına aktarmak olmalıdır.

Her şey yalnızca bir fayda sağlamak için var olmamıştır. Bunun yanında güzellik kavramı da vardır ve sanat zaten güzellik demektir. Sanat, insanın ufkunu genişletir ve onu daha evvel algılamadığı birçok güzelin farkına varılmasını sağlar.

Her sanat eseri, okuyucu ya da dinleyicinin, sanat eserini oluşturan kişiyle ve aynı sanatsal etkiyi duyan kişilerle bir tür ilişkiye girmesini sağlar. Konuşma, insanların

⁶² Şeriati, *age*, s.95.

⁶³ Tolstoy, *age*, s.373-374.

düşüncelerini ve yaşadıklarını başkalarına aktarma vasıtası olarak, insanlar arasında birlik ve beraberlik aracı olarak da işlev görür. Şu var ki kelimelerle insan, başkalarına düşüncelerini aktarırken, sanat yoluyla da duygularını aktarır. Sanat, ne esrarengiz bir güzellik ideası, ne de insanın depoladığı enerjinin fazlasının açığa çıkarılmasıdır. Hepsinden önce sanat, bir haz da değildir. Aksine sanat insanları aynı duygu etrafında birleştiren yaşam için, insanlığın sağlık ve mutluluğuna doğru süren ilerleyişte insanlar arasında vazgeçilmez bir birlik ve beraberlik aracıdır.⁶⁴

Her insan kendinden öncekilerin yaptıklarından bir şeyler kazanır, çağdaşlarına ve kendi nesline öncekilerden kazandığını ve kendi düşüncelerini aktarır. Böylece insan binlerce yıl önce yaşamış olsalar da sanat yoluyla başkalarının duygularını etkileyebildiği gibi, başkalarının duygularından da etkilenir.

İnsanlar, kendilerinden öncekilerin düşüncelerini algılamayıp, kendi düşüncelerini de sonrakilere aktarmasalar da belki de vahşi hayvanlardan farksız olacaktı. Ve yine insanlar sanattan etkilenme yetisinden yoksun olsalar da daha acımasız, birbirlerinden daha kopuk ve birbirlerine daha düşman olabilirlerdi. Bu sebeple sanat en az konuşma kadar önemlidir.

Sanat ile hayat ve sanat ile insan arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu muhakkaktır. Dolayısıyla hayatın ve insanın sanatın aynasında görülmesi doğaldır. Bugün insanın içinde bulunduğu durumun sanatçının gözünden kaçması mümkün değildir. Aksi halde sanatla insan arasındaki ilişkinin varlığına gölge düşerdi. Hal bu ki sanatla, sanatın içinde yaşadığı çağ ve hayat arasında sıkı bir ilişki vardır. Sanatçı gördüğünü, görmek istediğini belirler; o dünyayı düzeltmek için kendisini insanların, hayatın dışında ya da üstünde biri olarak görmez. Sanat, her zaman içinde var olduğu dönemin bir aynasıdır, insanın ne yaptığını, ne yapmak istediğini aksettirir. Şöyle ki her sanat dalı kendi vasıtasıyla bunu yapmaya çalışır. Her dönemin sanatında daima şaheserler olacaktır. Ancak bu şaheserler bazı dönemlerde çok sayıda olabildiği gibi, bazı dönemlerde de az sayıda olabilir.⁶⁵

Bir insan topluluğunun sanatta zayıf ve geri olması mümkün olabilir; ancak sanattan yoksun olması mümkün değildir. Çünkü sanat ile hayat arasındaki kuvvetli münasebetten dolayıdır ki bir topluluk sanattan ne kadar zayıf ve geri bir konumda olsa da,

⁶⁴ Tolstoy, *age*, s.175.

⁶⁵ Mengüşoğlu, *age*, s.239-240.

o topluluğun mevcut sanatı yine de kendisinin hayatını aksettirir. Örneğin düzensiz bir hayat yaşayan bir topluluğun bu hali sanatına da yansır. Zira sanat her zaman insanın, onun hayatının, dünya görüşünün bir aynasıdır. Aynı şekilde herhangi bir dünya görüşü, bir ilim ve felsefeden yoksun toplulukların bu vaziyetleri de yine sanatlarına yansıyacaktır. Şayet bir topluluk başka milletleri taklit ediyorsa yine sanatlarının da aynı özellikte olması muhtemeldir. Çünkü sanat, hem olanın hem de olmakta olanın bir habercisidir.

İnsanı diğer bütün canlılardan ayıran ve üstün kılan en önemli özellik, onun maddi yanı değildir. Çünkü aynı özellik, diğer canlılarda da var olan ortak bir özelliktir. Oysa daima iyiyi, doğruyu ve güzeli temenni etmesiyle insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran, onu üstün kılan yönü, dinî-ahlâkî, düşünme ve sanat yönüdür.

Sanat, fizikî ihtiyaçlarımız ve aklî bilgilerimizin de ötesinde iç ve dış dünyamızı değişik açılardan kavramamızı ve bunlardan zevk almamızı sağlar. Bundan dolayı sanat, ilmin ve mantığın sınırlarını aşarak bu özelliği ile dine yakalaşır ve böylece insanın hakikati daha farklı yollarla da elde edebileceğini gösterir. Matematikte 1 sayısının 2 sayısından küçük olduğu bütün insanlar için kabul edilmiş ortak bir değer olmasına rağmen, bir sanat eseri için bu durum söz konusu değildir. Sanatın bu yönü de insana tercih imkânı sağlar ve böylece hayatı monotonluktan kurtarır. Bundan da anlaşıldığı gibi sanat, insanın hayatını ve faaliyetlerini zenginleştirir. Böylece insan dinî-ahlâkî ve ilmî hakikatlerin yanında, sezgiye dayanan başka hakikatlerden de zevk almaya başlar.⁶⁶

⁶⁶ Çam, *age*, s.3-5.

II. BÖLÜM

BATI'DA ve İSLAM'DA SANAT ve ESTETİK

Hristiyanlıktan çok etkilenen Avrupa sanatı Rönesans dönemine kadar tabiatı taklit anlayışından mümkün olduğunca uzak durmaya çalışmıştır. Yunan sanatçıları, özellikle güzel bir “insan vücudu” ortaya koymaya çalışıyorlardı. Oysa bir sanatçı için bütün yol ve yöntemlerin tek bir amacı vardır:

Kutsal tarihi mümkün olduğunca en coşturucu ve inandırıcı bir tarzda anlatmak. O, bir öyküyü öykü olduğu için değil, öyküde var olan bildiri ve bu bildiriden insanların elde edebileceği haz ve iyi örnek için anlatır. Meryem’in can çekişini seyreden İsa’nın ifadesi, onun için kasların, ustaca verilmesinden çok daha önemlidir.⁶⁷

Bununla birlikte Rönesans öncesi Batı sanatıyla Doğu sanatı arasında çok büyük bir fark vardır: Doğulu sanatçı yeni yollar aramaktan ziyade bulduğu ile yetinerek derinleşmeye ve çeşitlemeye (tenevvü) yönelmiştir. Oysa batılı sanatçı her an bir tedirginlik içerisinde yeni yollar, yeni çözümler ardına düşmüştür. Batıda kiliseyle önce gizli sonra da açıkça çatışma içerisine giren aydında ferdî şuurun erken bir gelişme göstermiş olması, buna karşılık İslam dünyasında, dinin bünyesinde var olan müsamaha vasıtasıyla bütün çatışma ihtimallerinin ortadan kalkmış olması bu iki tavrı belirleyen faktörlerdir denebilir.⁶⁸

Sanat ve sanat tarihinin her döneminde figüratif ve non-figüratif olmak üzere iki tür sanatla karşılaşılır. Batı sanatı bunlardan ilkinin teşkil eder ki batı sanatı demek figür sanatı demektir. Öyle ki batıda bir dönem, kutsal İsa ve Meryem’in alışılmış resim ve heykellerinde yapılan en küçük bir değişiklik dahi Hristiyan dinine ve kutsal bilinen inançlara hakaret kabul edildi. Oysa asıl yanlışlık ve hakaret heykel ve figür resimlerinin yapılmasındadır. Kutsal resim ve heykellerin ortadan kaldırılması hakaret yerine saygı gereği olmalıydı.⁶⁹

Tarih incelendiğinde insanların, peygamberlerin öğretisinden çıkarak putlara yöneldikleri görülür. Bu, insanların soyutu kavramada zorlanmalarının bir neticesidir.

⁶⁷ E.H.Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, İstanbul 1989, s.144; Ayvazoğlu, *İslam Estetiği...*, s.59.

⁶⁸ Ayvazoğlu, *age*, s.59.

⁶⁹ Erkul, *age*, s.59.

İnsanlar anlayamadıkları bir şeyi, kendilerine ya da anlayacakları bir şeye indirgeyerek kavramaya çalışırlar. İnsanların putlara yönelmesi bu özelliklerinden kaynaklanmaktadır.⁷⁰

Yunan sanatında sanat, tapınma amacına alet edilmiştir ki bu da Yunan sanatında insan ve tanrı heykellerinin çok yapılmasına ve tapınakların, içinde ibadet edilen yerlerden ziyade, Kâbe'nin İslam'dan önceki durumu gibi putların doldurulduğu yerler konumuna gelmesine yol açmıştır. Yunan heykellerinde insan vücudu çok yüceltilmiştir. Öyle ki tanrı heykelleri yapılırken onlara insan görünümü kazandırılmıştır. Oysa Yahudi dini tapınılan putlarla mücadele ederek sapıtan insanlığı tevhide çağırmıştır. Yahudilerin kutsal kitabı Yeramya'da bu putların aleyhinde yazılar vardır. “Çünkü kavimlerin yapa geldiği ilkel törenler batıldır. İnsan eliyle ve bir bıçakla ormanda kesilen ağaç parçalarına altından ve gümüşten süsler takarlar ve bunlar düşmesin diye de çiviyle tuttururlar. Bir palmiye gibi biçimlendirirler. Onlar konuşamazlar, yürüyemezler. Bizzat yardıma muhtaçtırlar. İyilik yapmaya ya da kötülük yapmaya güçleri yetmez. Onlara saygı duymayın ve onlardan korkmayın.(X,3-5) Evvela ağaçtan ve süslü olarak yapılan tanrı heykelleri, daha sonraları yüceltilmiş, insan şeklinde ve mermer olarak gelişerek ünlü Yunan heykelleri haline dönüşmüştür. İnsanlar bu heykellere tapıyor ve kurban kesiyorlardı. Sanki tanrı o heykellermiş gibi onlara korkarak, umut ederek, dilek ve istekte bulunarak tapıyorlardı. Bu nedenle Yunan medeniyeti döneminde bolca heykel mevcuttu.⁷¹

Hız İsa zamanına gelindiğinde Roma'nın bir vilayeti olan Filistin ve Kudüs'te Musevîlerin yaşadığı görülür. İşte burada Hız İsa Hristiyanlığı yaymaya başlıyor. Putperestliğe, insanlığın yozlaşmasına ve ahlakın bozulmasına karşı mücadelesini başlatıyor. Helenistik Roma'nın tanrı heykelleri bütün Akdeniz'i sarmış, figür sanatı alabildiğine revaçta. Hız İsa'nın tebliğ ettiği din tüm engellemelere karşın hızla yayılıyor, putlardan ve sahte tanrılardan bıkmış, adeta bunalıma girmiş insanlık bu dini benimsemeye başlıyor. Hal böyle olunca çıkarları zedelenen bazı zümrelerin de sesleri yükselmeye başlıyor. Hız İsa'nın mesajları bunlar tarafından susturulmaya, bastırılmaya çalışılıyor. Bu arada putları kırarak gelen Musevî öğretisi de terk edilmeye, insanları eğitme gerekçeleriyle kutsal hikâyeler imgeleştirilmeye başlanmıştır. Yani yeniden puta yönelmişlerdir.⁷²

⁷⁰ Erkul, *age*, s.61.

⁷¹ Erkul, *age*, s.63.

⁷² Erkul, *age*, s.68-69.

Bundan da anlaşılıyor ki insanlar “soyut”u kavrayamadıkları zaman somuta yönelerek çeşitli gerekçeler ileri sürmüş ve hak dinlerden kolaylıkla uzaklaşarak puta taparlığa dönmüşlerdir.

İlk Hristiyan resimlerinde Hz. İsa yoktur. Olaylar genellikle kürek, çapa, kuş, balık v.s. şeklindeki sembollerle anlatılmıştır. Hristiyan mezarları, ilk bazilika⁷³ lardaki ilk imgeler bu şekildedir ve Hristiyan Roma dönemine aittir. Bunları yapan ilk sanatçılar bu sembollerini toprak boya kullanarak basit fırça vuruşları ile yapmışlardır. Zira buradaki asıl amaç, süslemeden ziyade bir olayı anlatmaktır. Bu resimlere sonraki zamanlarda insan figürleri girmeye başlamıştır.

Anlaşılabileceği üzere bugünkü Batı sanatı, eski Mısır’ın, Yunan’ın, Roman’ın, hatta Mezopotamya’nın puta tapan bir kültürünün devamıdır. İnsanlık tarihi boyunca gelen peygamberler de her defasında bu putları kırarak hükümlerini getirmişlerdir. Bu da insanlığın bugünkü seviyesine putları yok ederek geldiğini gösterir. Oysa azgın insanoğlu, eline geçirdiği ilk fırsatta tekrar tekrar puta yönelmektedir.⁷⁴

Putları kırarak hükmünü getiren Hristiyanlık, papazlar sayesinde yeniden putperestliğe doğru kaymaya başlamıştır. Bunun neticesinde de Hz İsa’nın, Meryem’in ve diğer kutsal bilinenlerin resim ve heykelleri yapılmaya, Allah’a (c.c.) ibadet yerine, bu imgelere tapınılmaya başlanmıştır. Hâlâ var olan gerçek Hristiyanlar bu duruma karşı çıksalar da papazlar bir hayli memnun idiler. Halk cahildi ve Hristiyanlığı bilmiyordu. Böylesi bir halkı kontrol altında tutabilmek ve kiliselere sadık birer kul haline getirebilmek için etkileyici, insanı ürperten görsel şekiller gerekiyordu. Böylece soyutu kavramakta zorlanan halk, kolayca somut şeylerle idare ediliyordu. Hal böyle olunca daha ilerisinin puta taparlık olacağı idrak edilememiş, önceleri tanrıya ulaşmak için vasıta olarak görülen imgeler daha sonraları tapınılanın kendisi oldu.⁷⁵

Sanatın kiliselere girmesi Avrupa’da sonu kavgalara kadar uzanan ciddi tartışmalara neden oldu. Hristiyanlar, ikonacılar ve ikona karşı olanlar (ikonaklast parti)

⁷³Bazilika: Uzunlamasına gelişmiş mekân düzenine sahip, sütun dizelerince taşınan bir yapı türü. İlk bazilikalar Romalılar tarafından yapılmıştır. Bunlar din dışı kamusal işlevlere hizmet eden yapılarıdır. Kilise işlevi gören Hristiyan bazilikaları bunları örnek almışlardır. Bunlar da paralel sütun dizileriyle uzunlamasına neflere ayrılmış ahşap çatılı strüktürlerdi. Ortadaki nef, geniş ve yüksek olur, bunun yanlarında birer ya da ikişer yan nef bulunurdu. Ana nef yarım daire planlı bir apsidle sonlanır, tam karşısında ana giriş yer alırdı. Erken Hristiyan mimarlığının ana yapı tipini oluşturur. (Metin Sözen-Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü, İstanbul 1996, s.38.)

⁷⁴ Erkul, *age*, s.72.

⁷⁵ Erkul, *age*, s.73-74.

şeklinde ikiye ayrıldı. Başkenti İstanbul olan Bizans yani Doğu Roma İmparatorluğu bir grubu temsil ederken, merkezi Roma olan Batı Roma İmparatorluğu da diğer grubu temsil etmeye başladı. 785 yılında put kırıcılar (ikonaklast) Doğu Roma’da üstünlüğü ele geçirdiler. Böylece kiliselerdeki bütün resim ve heykeller yasaklandı ve kırıldı. Doğu Roma (Latin) din adamları, bunların gerekli ve kutsal olduklarını savunuyorlardı. Yani birisi ikonayı düşürüp kırsa tanrının ya da İsa’nın bizzat kendisini düşürmüş, kırmış sayılıyordu. Bu da putperestlik demekti. Resim ve heykellerin kutsal olduklarını ileri sürenler “ Eğer tanrı, İsa’da ölümlü insanların gözlerine insan şeklinde görünmek istediye, niçin resim ve heykel şeklinde de kendini göstermek istemesin?” teziyle kendilerini savunuyorlardı⁷⁶

Batı’nın bu figür sanatı geleneği, sanatçının özgün ve farklı eserler vermesini engellediği için orta çağda Batı sanatı bir çıkmaza girmiş, sanatçıların özgürlükleri kısıtlanmıştır. Hal böyle olunca aynı parçayı çalıp duran müzisyenler gibi aynı tonu ve biçimleri tekrarlayıp durmuşlardır. Öyle ki Batı sanatı bu çıkmazını, bu sıkıntısını Doğu sanatına yönelerek, Endülüs’teki İslam sanatını inceleyerek son yüzyılda ancak aşabilmiştir.⁷⁷

Batı sanatında, batının çeşitli bölgelerinde heykel yapımı neredeyse revaçtadır. Bu heykellerde İncil’de geçen olaylar (örnek: Kutsal bakire, İsa ve doğuşu, vaftizci Yahya, çarmıhtan indiriliş, Meryem’in göğe çıkışı, taç giyişi, cennetten kovuluşu v.s.) canlandırılmakta ve böylece insanların ruhu harekete geçirilmeye çalışılmaktadır. Nitekim o çağda insanların çoğu okuma bilmediğinden, kiliseye gelenler için İncil konulu heykeller taştan oyulmuş kocaman resimli bir kitap yerine geçerdi.⁷⁸

Batı sanatı hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilendirmeden sonra Batı’da estetik konusuna da değindikten sonra bu bölüme son vereceğiz.

II. 1. İlk Çağda Estetik

Estetik yeni bir bilim olmasına rağmen problemleri çok eskidir. İlk çağda sanatın hemen her alanında eser verilmiş olmasına rağmen estetik ayrı bir bilim olarak kurulmamış, güzel, ya matematiksel olarak belirlenmeye çalışılmış ya da estetik değerler

⁷⁶ Erkul *age*, s.75-76.

⁷⁷ Erkul, *age*, s.80-81.

⁷⁸ Erkul, *age*, s.81-82.

etik değerlerle özdeşleştirilmiştir. Ancak her durumda Yunanlılarda estetik güzel düşünceyle başlamıştır.⁷⁹

Sokrates öncesi Yunan felsefesi (Antik Çağ) filozoflarından olan Pythagoras (MÖ 880/ 590-500)⁸⁰ evrende mistik ve estetik bir heyecan bulmuştur. Kürelerin musikisinden başlayarak her şeyde evrensel bir ahenk görmüş olan filozof, güzelin de ancak ahenkle belirebileceğini savunmuş ve musikinin bütün doğal ahenkleri kendisinde topladığı için, işlerin ve sanatların en yücüsü⁸¹ olduğunu öne sürmüştür.

Pythagoras yüz ve beden güzelliği ile ruh güzelliği arasında bir ilişki olamayacağını düşünmüş, daha çok karakter ve yüz güzelliğini tercih etmiştir. Bu itibarla ona göre güzel, iyinin duyulur bir şekil almasından başka bir şey değildir.⁸²

Herakleitos ise güzeli, elemanların birbirine katılması, birbiriyle uyuşumu, karşıtlardan doğan harmoni, sanatı da bu harmoniyi doğayı taklit ederek meydana getirme olayı olarak tanımlamaktadır. Aynı düşünce Empedokles'te de (M.Ö. 490-430) görülür.⁸³

Fakat harmoni düşüncesini matematik olarak ele alan ve temellendirenler Pythagorasçılar olmuştur. Pythagoras öğretisi, kozmosu harmonik bir bütün olarak kavrar. Bu evren harmonisinin temelinde aritmetiğin sayısı bulunur. Evrene egemen olan ve evren uyumunu sağlayan şey sayıdır, sayılar arası orantıdır. Bunun zorunlu olan sonucu da şudur: Evreni bilmek, onun dayandığı sayı ve sayı ilgilerini bilmek demektir.⁸⁴

Bunlar her ne kadar sistemli bir estetik meydana getirememiş olsalar da sonraki düşüncelere kaynak olacak çağları aşan bir etki gerçekleştirmişlerdir.⁸⁵

II. 1. 1. Plâton (Eflâtun)

Sokrates sonrası büyük sistemler devrinde karşımıza çıkan Eflâtun (Plâton)'un (M.Ö. 447-427) estetiği bir güzellik metafiziğidir. Bu filozofa göre sanatın konusu, sadece tabiatı taklit etmek değil, kendisinin fazilet ideali ile karıştırdığı bir güzellik idealinin ifadesidir.⁸⁶ “Güzel nedir?” sorusunu felsefe tarihinde ilk kez Plâton sormuştur. Eflâtun,

⁷⁹ İsmail Tunalı, *Grek Estetiği*, İstanbul 1983, s.5.

⁸⁰ Hüsametdin Erdem, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Konya 2000, s.73.

⁸¹ Ongun, *age*, s.21

⁸² Ongun, *age*, s.22.

⁸³ İsmail Tunalı, *Estetik*, s.365.

⁸⁴ Tunalı, *age*, s.366.

⁸⁵ Habip Türker, *Görüngü Bilim ve Estetik*, (MÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.5.

⁸⁶ Erdem, *age*, s.203.

güzelliği, tözler arasında en parlak olanlarından kabul etmiştir.⁸⁷ Bu güzellik ideası dünyadaki güzel nesnelerin tözsel prototipi ve zihinsel tözsel dünyaya ait olup görüngüler ya da tek tek nesneler ise oluşsal ve duyulur dünyaya aittir. Artık bu güzel yalnızca bir estetik değer değil, tüm varlıklarla ilgili temel bir değer, bir tözdür. Mutlak varlık aynı zamanda mutlak güzel, mutlak iyidir. Hakikat, iyilik, erdem, güzellik, hepsi özdeştir. Bu güzellik, artık tanrısal bir güzelliştir.⁸⁸ Yine ona göre güzellik, kendisini en çok gösteren ve en çok sevimli olan bir tözdür. Saf ve asil güzelliği iyi hatırlamayan ruh, onun ancak insan bedeninde yansıyan kopyasını seyredebilir. Bu insanda tanrısal bir tözün varlığına da delildir.⁸⁹

İnsan tanrısal güzelliğe ancak aşk ile ulaşabilir. Nesneler dünyası, bir mimesistir; İdeal güzel ve iyinin mimesisi. Mimesis, orijinal gerçekliği olmayan taklit, öykünme demektir. Sanat da bu taklidin bir taklididir. Mimesis, orijinal gerçekliği olmayan taklittir; ancak gerçek ideaların kopyası olan doğanın taklididir. O halde sanat kopyanın kopyasıdır. Çünkü üçüncü sınıf bir varlığa, gerçekliğe sahiptir. Dolayısıyla Plâton’a göre sanatçılar apaçık bir taklitçi ve sahtekârdır.⁹⁰ Eflâtun’un gerçek düşüncesi, güzelliğin iyi ile aynı olmasıdır. Ancak Eflâtun, iyi ile ahlâkî iyiyi kast etmemektedir. Söz konusu olan iyi, ideaların yüksek ilkesi, kendiliğinden var olan iyidir. Bu iyi, özdür; güzellik, düzen onun sıfatlarıdır.⁹¹

Düşünce tarihinde “güzel nedir?” sorusunu felsefî anlamda ilk kez ortaya koymuş ve üzerinde görüş belirtmiş olan Plâton’a göre bütün güzel şeyler güzelliklerini ortak bir kaynaktan alırlar. Bu kaynak güzellik ideasıdır. Bu güzellik mutlak olup bütün güzel şeylerin üstündedir. Ona ulaşabilmek için dünya gerçeklerinin üstüne çıkmak gerekir. İster kendi kendine, ister bir kılavuzla insan bu dünyanın güzelliklerinden başlayarak, basamak basamak yüce güzelliğe yükselir; böylece salt güzelliğe ulaşır. İşte o an için insan, hayatı yaşamaya değer bulur. Eflâtun’un gerçek güzeli görünüşler dünyasının üstünde araması onun güzelliği “mutlak” ve “izafî” olarak algıladığının bir göstergesidir. Onun mutlak

⁸⁷ Sena, *age*, s.22.

⁸⁸ Türker, *agt*, s.6.

⁸⁹ Ogun, *age*, s.22.

⁹⁰ Nejat Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, İstanbul 1992, s.68; Nejla Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, İstanbul 1987, s. 43; İhsan Turgut, *Sanat Felsefesi*, İzmir 1991, s.16.

⁹¹ Suut Kemal Yetkin, *Estetik Doktrinler*, Ankara 1972, s.14.

güzellikten anladığı, kendisinden sonra pek çok düşünürün üzerinde duracağı “ilahi” bir güzelliştir.⁹²

II. 1. 2. Aristoteles

Aristoteles, Plâton gibi metafizik bir estetik geliştirmemiş ve güzel kavramını Greklerin günlük hayatlarında kullandıkları anlamda kullanmıştır. Onun için “estetik”, bir sanat yapıtı araştırmasıdır.⁹³

Sokrates ve sonrası (Büyük Sistemler Devri) filozoflarından Aristo (M.Ö.384-322)’ya göre güzelliğin temel formları düzen ve sınırlılıktır. Güzel, matematik bir görüngü olduğu gibi, aynı zamanda matematik olarak belirlenebilir.⁹⁴

Güzel ister bir canlı varlık, ister belli parçalardan oluşmuş bir nesne olsun, sadece içine aldığı parçaların uygun bir düzenini göstermez. Aynı zamanda onun gelişigüzel olmayan bir büyüklüğü de vardır. Çünkü güzel, düzene ve büyüklüğe dayanır. Bundan ötürü ne çok küçük bir şey güzel olabilir, çünkü kavrayışımız algılanamayacak küçük olanın sınırlarında dağılır, ne de çok büyük bir şey güzel olabilir. Zira o, bir kez kavranamaz, bakanda birlik ve bütünlüğü sağlayamaz⁹⁵

Belirli bir düzene ve sınırlılığa dayanan bu “güzel”, objektivasyonunu sanat eserinde elde eder. Öyleyse güzel tek tek sanat eserleridir. O halde sanat eseri nedir? Sanat eserin mahiyetinin anlaşılması, “ güzel” probleminin de açıklığa kavuşması demektir. Görülüyor ki Aristoteles’in estetiği bir sanat ontolojisi niteliğindedir. Hareket noktası doğrudan doğruya sanat eseridir. Ona göre de sanatın mahiyeti mimesistir. Ancak Aristoteles’in anladığı mimesis, Plâton’un gerçeği olmayan dünyanın kopyası, sahte ve aşağı bir uğraş olarak gördüğü taklitten çok farklıdır. Aristo için mimesis bir taklit, tabiatı kopya etmeye dayanan lüzumsuz bir faaliyet değildir. Eğer mimesis böyle bir taklit anlamına gelseydi, onun doğrudan doğruya var olan bir şeye yönelmesi gerekirdi. Oysa Aristo’ya göre sanat, yalnız gerçeği, var olanı değil, var olması mümkün olanı da tasvir eder.⁹⁶ Çünkü Aristoteles’e göre sanatçı, gerçek nesneleri olduğu gibi tasvir edebileceği gibi; hayâl ürünü, efsane ve insanların inanışlarına ait şeyleri ve nesneleri olması gerektiği şekliyle de tasvir eder. Sadece duyulur nesneleri değil, bunun yanında insan edimlerinden

⁹² İsmail Yakıt, *Türk-İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2002, s.110.

⁹³ Tunalı, *Estetik*, İstanbul 1998, s.176; Tunalı, *Estetik Beğeni*, İstanbul 1983, s.29-30.

⁹⁴ Erdem, *age*, s.144.

⁹⁵ Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul 1963, s.27.

⁹⁶ Tunalı, *age*, s.40.

olan karakterleri, duygu ve aksiyonları da taklit eder.⁹⁷ Ona göre bir sanat eseri, tabiatın eksik bıraktığı şeyleri sanatçının tamamlamasıyla orantılı olarak güzeldir.⁹⁸

Aristo, güzelin genelde bulunabileceğine inanır ve güzelin hem lâtif, hem de iyi olduğunu belirtir. Onun için güzel olan şey, aynı zamanda faydalı olan şeydir.⁹⁹

II. 1. 3. Plotinos

Plotinos (270-203) ¹⁰⁰ tümtanrıci (panteist) bir metafizikçidir. Dolayısıyla onun güzellik anlayışıyla varlık anlayışı hiyerarşik bir koşutluk gösterir. Her şey “Bir” (tanrı)den türüm (feyezan) yoluyla doğmuştur. “Bir” mutlak iyi ve güzeldir. Bir’den nous (akıl) doğar; bu da kendi içinde düşünen akıl ve düşünülen idealar şeklinde ikiye ayrılır. Akıldan ruh (tin) doğmuştur; bu da evren ruhu ve bireysel ruh olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Evren ruhu idealara yönelirken, bîrsel ruhlar maddeye yönelerek ona biçim kazandırır. ¹⁰¹ Plotinos, Platon’da olduğu gibi nesneler âlemindeki güzellikle ruhlar âlemindeki güzelliği ayırır. Doğal nesneleri güzel yapan simetri, orantı, ölçülülük değil, bireysel olmayan, evrensel, tümel bir ilke olan formdur. Dolayısıyla güzel, nesnenin kavram ve formdan pay almasıdır. Çirkin de formun ve ideanın hâkim olamadığı şeydir. İdea ışık ve renk halinde yansıyarak ve bir form etkisinde bulunarak duyulur dünyamızın güzelliğini sağlar. Maddeye karşıt olan ruhun dünyası ise Bir’e daha yakın olduğundan nesneler dünyasından daha da üstün bir güzelliğe sahiptir. Güzelin asıl vatanı ise Bir’in ilk türümü olan Nous’tur. Güzeli gerçek varlık yapan neden Bir’dir. Ruh, yukarıya doğru çabalayarak mutlak güzele ulaşabilir.¹⁰² Bundan da anlaşılıyor ki Plotinos’ta:

Güzellik, beden güzelliğinden başlayarak, Ruh, Nous ve Tanrı güzelliği katına doğru yükselen bir çizgi gösterir. Her bir katın güzelliği, daima bir arınma ile ötekinden ayrılır. Nous’un güzelliği, ruhun güzelliğinden daha fazla arınmış olması ile ruhun güzelliği beden güzelliğinden yine daha fazla arınmış olmasıyla ayrılır.¹⁰³

Plotinos’a göre güzelliğin prensibi surettir. Madde herhangi bir surete sahip değildir ve ancak suretle birleştikten sonra güzel olabilir. Biri ham öteki işlenmiş iki taş kütlesi yan yana konulduğunda işlenmiş taşın sanatçının damgasını taşıdığı görülür. Taş bir

⁹⁷ Turgut, *age*, s.28.

⁹⁸ Ongun, *age*, s.23.

⁹⁹ *Türk Ansiklopedisi*, “Estetik”, C. XV, Ankara 1967, s.452-453.

¹⁰⁰ Erdemci, *age*, s.317.

¹⁰¹ Arat, *age*, s.54.

¹⁰² Tunalı, *Estetik*, s.257.

¹⁰³ Tunalı, *age*, s.259-260.

tanrıça ya da insana dönüşmüştür ve artık bir sureti olduğu için güzellik vasfını kazanmıştır. Öyle olmasaydı işlenmemiş taşın da güzel olması gerekirdi. Evvela sanatçının zihninde var olan güzellik taşa geçmiş böylece sanat eseri doğmuştur. Plotinos'a göre doğal varlıklar özlerin hayalleridir. Bundan dolayı sanat eserini tabiat taklitleri olarak kabul edenler yanılmaktadır. Çünkü sanatlar görünen şeylerin taklidi ile yetinmez ideale yükselirler ve böylece objelerin kemalini tamamlarlar.¹⁰⁴

Plotinos'a gelinceye kadarki Roma İmparatorluğu'nun filozofları, güzelliği ahlakla olan ilişkilerinde ele aldıkları halde, Plotinos, güzelliği, psikolojik ve metafizik yönlerden incelemiştir.¹⁰⁵

Plotinos'a göre varlıklar içinde güzel olmayan yoktur. Zira varlıkların her zerresi, mutlak varlığın ruhundan bir parıltıdır. Şu halde her şey birbirine oranla az ve ya çok güzeldir. Kötü(şer), iyinin(hayrın) azlığı olduğu gibi, çirkin de güzelliğin azlığı demektir. Ruh güzel vasıtasıyla daha yüksek olan iyiyi, mutlak biri araştırır. Bu faniler aracılığıyla baki olana geçmektedir. Güzel, bize temaşa isteği verir, iyi ise kavuşma arzusunu verir. İşte aşk burada doğar. Arzu ettiğimiz şeyler, gerçek arzularımızın aracıdır. Güzelin hiçbir şekli yoktur. O, sonsuzdur, katıksızdır ve saftır. Bütün şekiller, şekli olmayan ve bir şekil verilemeyen sonsuzluktan türemiştir. Şu halde güzel, olsa olsa sonsuz bir şeydir. Fakat iyinin nuruyla aydınlanamayan güzelin çekimi yoktur. Biz sanat eserlerinden ziyade bu eserlerin temsil ettiği canlı eserleri, örnekleri özleriz. Bunun nedeni, ruhun bulunması ve iyiye daha yakın olmasıdır. Sanatçının tutkusu iyiye olan bağlılığından ötürü yetkin güzelliği temsil etmesinden ibarettir. Güzel, kendi tabiatımızdan bir şeymiş gibi davrandığımız nesnedir; çirkin de bunun tersidir. Güzel şeylerle bunları algıladığımız ruhumuz arasındaki ilginin kaynağı her ikisini de meydana getiren fikirdir. Güzel şekillenmiş olan, çirkin ise şekilsiz olandır. Biri sanatçı tarafından işlenmiş, diğeri işlenmemiş iki taş bloktan işlenmiş olanın ötekinden daha güzel oluşunun nedeni, sanatçının taşa vermiş olduğu şekildir. Filozofa göre maddi güzellik, ruhsal güzelliğin ifadesinden başka bir şey değildir. Güzellik ruhun maddeye olan zaferidir; yalnız ruh güzeldir ve güzel aşkı, kendi özel hayalini tanımış olan ruhun kendine olan aşkıdır. Güzelliği hissedebilmek için, ruhun kendini güzelleştirmesi gerekir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Yetkin, *age*, s.32.

¹⁰⁵ Yetkin, *a.g.e*, s.27-28.

¹⁰⁶ Ogun, *age*, s.12, 26-27.

Plotinos tenasübü, ölçülülüğü güzelliğin nedeni olarak kabul eden görüşü eleştirmiş ve şöyle bir açıklama getirmiştir: “Tenasüp aynı kaldığı halde aynı yüzün kimi zaman güzel, kimi zaman hiç de öyle gözükmemesi, güzelin tenasüpten bambaşka bir şey olduğunu ve tenasübün başka şeyle güzelleştiğini göstermez mi?” O, kendi güzellik anlayışıyla güzeli şöyle tanımlar: “Güzel tenasüp değildir ama tenasüple parıldayan şeydir. Güzel maddeye geçen ve ona kendi birliğini veren surettir.”¹⁰⁷

Plotinos, estetik konularda Eflatun’a bağlı bir mistiktir. O iyi (hayır) ile güzeli birbirinden ayırmış, sadece ereklerinde bir fayda ve çıkar bulunan güzellikleri iyi saymıştır. Ona göre güzel, kendiliğindene güzeldir. Zira güzel, mutlak ruhun öteki ruhlarla eşya üzerinde yansıması ve efsunlu bir gösteri şeklinde belirmesidir. Güzele karşı duyulan derin ilgi, aslımızı oluşturan bire, birinciye dönme arzusundan ve aslımıza karşı beslediğimiz saygıdandır. Her güzel şey, yalnız duygularımızın etkisiyle değil, kendi ruhumuza özel bir benzerliği olduğu için güzeldir. Çünkü biz de mutlak ruhun bir göstergesinden başka bir şey değiliz. Çekici olan şey, yani güzel bizdedir, bizimdir ve bizdendir. Biz ancak onun sayesinde aslımıza bağlıyız. Maddeye kuvvetli bir şekil veren şey güzeldir. Güzel ruhun bedende, aklın ruhta ve Tanrı’nın akılda bir gösterimi ve yansımasıdır. Biz güzelliğe rastlar rastlamaz, eskiden tanıyormuşuz gibi onunla ilgileniriz. Dışarıda güzeli meydana getiren her orantı, her ahenk, ruhumuzda içkin bulunan kendi güzelliğimizi bize ihtar eder. Beden ruh sayesinde güzeldir; akıl da güzelliğin kendisidir. Bunun üstünde iyi vardır. Güzel bize, kendisine karşı bir tutkunluk verir ve akli iyiye götürür. Zaten ruh ile mutlak varlığın özdeşliğini yalnız akıl anlayabilir. Bu nedenle ruha güzelin efsunlu etkisini haber veren de akıldır.¹⁰⁸

II. 2. Aydınlanma Dönemi ve Sonrası Estetik

II. 2. 1. Baumgarten

Baumgarten, estetiği, özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimi, duysal bilginin bilimi olarak tanımlamıştır. Yaptığı bu tanımlamalardan da anlaşılıyor ki Baumgarten, estetiği aşağı bilgi yetisinin yani duyuların bilimi olarak görmektedir. Ona göre estetik, duyuların çatısı, mantığı ve yukarı bilgi teorisi olan mantığın küçük kız kardeşidir. Zihne dayanan mantığın bilgisi açık ve seçik bilgi iken, duyulara dayanan estetiğin bilgisi bulanıktır. Mantık hakikati araştırırken;

¹⁰⁷ Yetkin, *age*, s.31,32.

¹⁰⁸ Ongun, *age*, s.25,26.

estetik kendi hakikati olan “ güzel”i araştırır. Yani mantık alanındaki hakikat, estetik alanında güzellik adını alır. Mantığın aradığı yetkinlik ve doğruluk zihnın nesnelere uygunluğu, estetiğin aradığı yetkinlik ise duygu bilgisinin yetkinliği olan güzelliiktir. O halde güzellik, duyulur bilginin doğruluğu, estetik de duyulur bilginin mantığıdır.¹⁰⁹

Buradan estetiğin Baumgarten için bir bilgi kuramı meselesi olduğu açıkça görülür. Çünkü onun için güzellik bir çeşit (bulanık) bilgi, estetik ise bizi bu bilgiye götüren araç veya bilimdir. Bu anlayış da aydınlanma döneminin aşırı akılcı tutumudur.¹¹⁰

II. 2. 2. Kant Estetiği

19. yüzyılın ilk yarısını kaplayan Alman idealizminin çıkış noktasını teşkil eden Kant felsefesinde¹¹¹ güzelliğin karşısında nedensellikten yardım germediğimiz zaman ereklige başvurmamız gerektiğini belirtir. Gerçekten estetik duygusu bir çıkar düşüncesine bağlı olmadığı gibi duyumlara da bağlı değildir, evrenseldir, vazgeçilemez niteliktedir.¹¹² Kant, güzelliğin biçime olan ilişkisini kabul eder; ancak güzelliğin nesnel niteliğinin öznel olduğunu ve güzellik için nesnel bir ölçünün olmadığını belirtir.¹¹³

Kant, bir bakıma estetiğin gerçek kurucusu sayılabilir. Çünkü estetiği felsefedeki asıl yerine oturtan Kant olmuştur. Baumgarten estetiği, duyuların mantığı olarak görmüş, hakikat ile güzelliği aynı kavramlarla dile getirerek otonom bir bilgi alanı olarak düşünmüştür. Oysa Kant, “güzel”in kesin sınırlarını çizerek estetiği mantıktan ayırmış ve bağımsız bir alan olarak incelemiştir.¹¹⁴

Karşısında haz ve hayranlık duyduğumuz doğa nesneleri üzerimizde estetik bir etki yapma gereği güdüyor gibi görünür. Doğada böyle bir genel ereklik yasası var mıdır? Bu erekligi bilgi gücümüzle kavrayamasak da onu duyabilir sezebiliriz. Yani doğada yer alan tüm nesneler dünyasında birtakım düzenli, orantılı biçimlere rastlarız. Bunlara bakarak tüm bu olanlarda bir erekliğin varlığını sezeriz. Bu kanun ve ereklik onları algılayanda estetik bir hoşlanma ve haz uyandırır. Çünkü bu ereklik, bu düzen ve formlarıyla onu seyreden bilme yetisi arasında bir uyum yaratmaya yöneltir. Bu uyum ise estetik hoşlanmanın dayandığı temelidir. Bu anlamda yargı gücüne kant, öznel ya da

¹⁰⁹ Tunalı, *age*, s.17.

¹¹⁰ Türker, *agt*, s.11.

¹¹¹ Betül Çotuksöken-Saffet Babür, *Orta Çağda Felsefe*, İstanbul 1993, s.89.

¹¹² *Türk Ansiklopedisi*, “Estetik”, C.XV, Ankara 1967, s.452-453.

¹¹³ Schiller, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, (Çev. Melahat Özgü), İstanbul 1965, s.11.

¹¹⁴ Tunalı, *Estetik*...s.73.

estetik yargı gücü der; bu yargı gücü nesneleri ereklilik yasası altında düşünür. Böylece yargı gücü mantıktan da ahlaktan da özerk bir alan olarak meydana gelmiş olur.¹¹⁵ Kant’a göre güzelin ne olduğunu bilmek estetik yargının çözümlenmesiyle mümkündür. Nitekim estetik yargı güzele duyulan hazdan önce gelir. Kant, bu nedenle estetik ya da beğeni yargısını nitelik, nicelik, bağıntı ve kiplik yönünden ele alır.

İyi ister sıradan yararlı olan şey, ister ahlâkî bir değer olarak anlatılsın her zaman bir kavramla ilgilidir. Bir şeye iyi dendiğinde o şeyin hangi erek için olduğu düşünülür ve bir erek kavramına dayanılır. Ahlâkî iyide ise, ahlâk yasası söz konusudur. Bunun için genel olarak iyi karşısında duyulan hoşlanma ilgilere bağlı olduğu için o şeyi bilmemiz gerekir. Oysa bir şeye güzel dememiz için o şey hakkında bir bilgiye ya da kavrama ihtiyacımız yoktur. O halde “Beğeni, bir nesne ya da tasarı üzerine, ondan hiçbir karşılık beklemeden hoşlanma veya hoşlanmama ile yargı verme yetisidir; böyle bir hoşlanma nesnesine de güzel denir.”¹¹⁶

Nicelik olarak beğeni yargısı, öznel olmasına rağmen, Kant, onun bir genel geçerliğe sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunu da güzel karşısında duyulan hoşlanmanın süjenin herhangi bir eğilimine dayanmasıyla temellendirmeye çalışmıştır. Böyle bir genel geçerlik veya objektiflik, sübjektif bir objektiflik olacaktır. Dolayısıyla “güzel, kavrama dayanmadan genel olarak hoş giden şeydir.”¹¹⁷

II. 3. İslam’da Sanat ve Estetik

II. 3. 1. İslam’ın Sanat ve Estetiğe Bakışı

Doğu sanatlarının Batılı anlamda bir sanat tarihi anlayışıyla ele alınamayacağı aşikârdır. Türk-İslam Sanatları, diğer Doğu sanatları ile aynı alanda değerlendirilir ve kendine özgü gelişme çizgisi tespit edilebilirse daha iyi sonuçlar elde etmek mümkün olur. Nitekim genel olarak doğu sanatlarının benzer duyarlıklar ve benzer realite kavrayışı etrafında oluşup geliştiği söylenebilir.¹¹⁸

İslam dünyasında Aristo’nun eserleriyle asırlarca iç içe olunmasına rağmen mimesis teorisi benimsenmemiş, hatta anlaşılmamıştır. “Taklit insanın tabiatı için esastır.”

¹¹⁵ Nejat Bozkurt, *Sanat ve Estetik Kuramları*, İstanbul 1992, s.113; İsmail Tunalı, *age*, s.77; Frank Tilly, *Felsefe Tarihi*, (Çev. İbrahim Şener), İstanbul 1995, s.49.

¹¹⁶ Tunalı, *age*, s.80-88; Bozkurt *age*, s.114-115; Toylan Altuğ, *Kant Estetiği*, İstanbul 1989, s.41,42.

¹¹⁷ Tunalı, *Estetik*, s.82-83.

¹¹⁸ Ayvazoğlu, *İslam Estetiği ve İnsan*, İstanbul 1989, s.13.

önermesini Müslüman aydınlar tamamen farklı bir şekilde anlamış ve iyi örneklerle uymak şeklinde bir nasihat olarak kabul etmişlerdir. Oysa Aristo'nun görüşleri Batı'da Rönesans ile birlikte aktüel hale gelmeye başlamıştır. Mimesis teorisinin Müslümanlar tarafından anlaşılmaması, antikiteye ilgi duyulmaması nedeniyledir. Antik örneklerle yönelmeyen bir tecessüs haliyle Aristo'nun mimesis görüşünü kavrayamazdı. Rönesans'tan sonra Batı'da sanatın tarihi karşımıza ne kadar farklı şekillerde çıksa da mimesis yoluyla yansıtmının yani gerçekliğin tarihidir.¹¹⁹

Batı'da kendiliğinden abstre bir kuruluşa ve formlara giden mimari bile tabiatı taklit etme kompleksiyle zorlanmıştır. Örneğin yük taşıyan insan şeklinde sütunlar, defneyaprakları şeklinde sütun başlıkları, eğik kol şeklinde kemerler v.b. yapılar bu zorlanışın tezahürleridir. Oysa tasavvufun etki sahasında gelişen İslam sanatları böyle bir komplekse tamamen yabancıdır. Daha doğrusu bu kompleksi zamanla yok edecek şekilde bir gelişme çizgisine sahiptir. Yunan felsefesi İslam dünyasında geniş bir tesir sahası bulmasına rağmen Yunan sanatları aynı tesiri sağlayamamıştır. Gazali'den sonra bile medreselerde asırlarca okutulan Aristo Müslümanlar tarafından “muallim-i evvel” olarak kabul ediliyor. Tanınan bütün eserleri Poetika dâhil dikkatle okunmuş ve tartışılmıştı. Bununla beraber Yunan sanatının örnekleri İslam dünyasında yeterince tanınmadığı, tanınsa bile benimsenmediği için Poetika'daki görüşleri anlaşılmamıştır. Müslümanlar, İslamî dünya görüşünün hassasiyetinden ötürü Yunan sanatına hiç ilgi göstermemiştir. Çünkü putperestlikle savaşıyor bir dinin mensuplarının, yakışsız işler yapan tanrı ve tanrıçaların dünyasına ilgi duymaları düşünülemezdi. Dahası bu tanrı ve tanrıçaların insan şeklinde tecessüm ettirilmeleri bir Müslüman tarafından asla kabul edilemeyecek bir davranıştı. Kaldı ki güzeli insan vücuduyla sınırlayan, düzen fikrinden sonsuza geçemeyen Yunan sanatının Müslümanlara verebileceği bir şey de yoktu.¹²⁰

İslam'ın getirdiği prensiplerden hareketle pratik manada şekillenmeye başlayan, daha sonrasında ise çeşitli kavimlerin sanat anlayışlarıyla kaynaşarak orijinal bir yapı elde eden İslam sanatları ve estetiği, daha önce de değindiğimiz gibi Aristo'nun koyduğu prensiplerin tam karşısında yer alır. Müslüman sanatçılar sonuna dek şuurlu olarak mimesisten kaçmıştır. Bu noktada Eflatun'un estetik anlayışıyla İslam sanatlarının estetiği arasında bazı paralellikler kurmak mümkündür. Mağaradaki esir geriye dönüp gerçeği görür ve karşısındaki duvarda hareket edip duran gölgelerin hiçbir gerçekliği olmadığını o

¹¹⁹ Ayvazğlu, *age*, s.27.

¹²⁰ Ayvazoğlu, *age*, s.35-36.

anda kavrayıverir. Şu var ki bu kavrayışta tasvir yasağının çok önemli bir yeri vardır. Asırlardır farklı tartışmalara konu olan bu yasak Müslüman sanatçıyı figürden uzaklaştırarak soyut formlara yöneltmiştir. Bu tasvir yasağı, zamanla tasavvufun gerçeklik kavrayışıyla bütünleşerek yepyeni bir tavır alır hale gelmiştir.¹²¹

Şeytanın büyüğü davetlerine karşı koyarak dış dünyanın cazip aynı zamanda gelip geçici olan şekillerinden kurtulmaya çalışan Müslüman sanatçı, ulaşabildiği en son noktada nesnelerin direnişini kırarak bir yandan arabeske, bir yandan hat sanatına, bir yandan da bütün bu sanatları bir araya getiren mimarinin dış dünya ile hiçbir ilgisi olmayan soyut formlarına ulaşabilmiştir. Zira dikkat edildiği takdirde, din dışı kabul edilenler de dâhil İslam sanatlarının hepsinin temelinde, tasavvufî anlamda bir arayışın, diğer bir ifadeyle aşkın var olduğu görülür. Fakat İslam sanatlarındaki bu yönelişin asıl kaynağı, dinin asıl kaynakları olan Kur'an ve hadislerde aranmalıdır. Üzerinde çok farklı yorumlar yapılan tasvir yasağının başından beri Müslüman sanatçıları, soyut formlara yönelttiği söylenebilir.¹²²

Türklerin ve İranlıların Müslüman olmadan evvel heykelcilikte ileri bir seviyede oldukları bilinmektedir. Fakat İslam, bu gelenekleri zaman içerisinde yok ederek kendi istikametine yükseltmiştir. Özellikle de Türk heykelciliği, İslamiyet'le beraber müstakil olmaktan çıkmış, mimariye yardımcı bir unsur olarak tezyinî özellikler kazanmıştır. On üçüncü yüzyıl Selçuklu sanatına ait melek, avcı, muharip gibi bir takım kabartmalar bugün müzelerde hala muhafaza edilmektedir.¹²³

Bu kabartmalara örnek olarak şunları verebiliriz: Divriği'de saçları örgülü kadın başı, Sivas'ta Şifahîye Medresesi olarak bilinen Darüşşifa'nın avlusunda büyük eyvanın kemer köşelerinde iki insan başı, Konya'daki Alâeddin Köşkü'nün cephesini süsleyen kabartma insan figürleri, çifte kartal, çifte griffon, insan başlı aslan gibi hayalî yaratıklar ve sikkeler üzerindeki kabartma figürler v.b.¹²⁴ Burada şunu belirtmeliyiz ki, Türklerin Orta Asya'dan getirmiş oldukları sanat gelenekleri Şamanizm, Budizm, Manihaizm v.b. geleneklerle yakından ilgili olmasına rağmen, Yunan sanatları gibi tabiatı taklit kaygısı taşımadığından mücerrede yönelmeye daha yatkın bir vaziyetteydi. Bu nedenle Türkler, İslam'ı rahatlıkla kabul ettikleri gibi İslam Sanatının ilkelerini de aynı şekilde

¹²¹ Ayvazoğlu, *age*, s.37.

¹²² Ayvazoğlu, *age*, s.38-39.

¹²³ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s.55.

¹²⁴ C.Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1963, s.16.

benimsemişlerdir. Neticede çok harika eserler meydana getirmişlerdir. Öyle ki yanlarında getirdikleri heykelcilik geleneği Selçuklu döneminde mimariyle kaynaşarak somut niteliğini giderek kaybetmiş, Osmanlı’da ise Müslüman hayatında tamamen çekilmiştir.¹²⁵

Başından beri soyuta yönelen İslam sanatının sanatların en somut hali olan heykelde ısrar etmesi kendisini inkâr etmesi anlamına gelir. Nitekim Müslüman sanatçı cansız formlara tapmaz ve gerçeği bütün görünüşlerin ardında arar. Hal böyle olunca Müslüman sanatçının objektif gerçekliğe, bilhassa insan vücuduna bağlılığı kaçınılmaz olan heykelciliği düşünmeden gözden çıkarması doğal karşılanmalıdır. Ancak bütün somutlama imkânları kullanılan heykel, varlığını mimarının soyut formlarında ve mezar taşlarında bir ölçüde devam ettirmiştir. Bu nedenle mezar taşlarının manası bu yönden çok derindir; hemen hepsine kazınmış olan “ hüvelbaki” sözü, İslam sanatlarının ilk ve temel prensibini vermektedir.¹²⁶

Dış gerçekle bağları en fazla olan sanat heykelden sonra resimdir. Sanatçı kaçmak için ne kadar uğraşırsa uğraşsın tabiata, eşyaya ve günlük hayata bir yönüyle bağlı kalmak durumundadır. Ayrıca resmin günlük hayta pratik faydasının bulunması (tıp kitaplarında kullanılması gibi) varlığının devamını gerekli kılıyordu. Bu nedenle resim varlığını sonuna dek koruyabilmiştir. Öte yandan İslam sanatları somuttan soyuta doğru bir gelişme göstermiş, başka kültürlerden aldığı resmi de kendi prensipleri içinde yoğurarak tamamen farklı bir ifade vasıtası haline getirmiştir. Bununla birlikte heykel İslam dünyasında uzaklaşırken, resim önceleri realist özellikler taşımasına rağmen giderek dekoratif mahiyet kazanarak küçülmüş, yazıya yardımcı bir unsur halinde kitap sayfalarına sıkışmıştır. Resmin dekoratif mahiyete bürünmesi, sanatçının taklide düşmemek için gözlerini dış gerçeğe kapaması ve tabiatı zihnî olarak algılaması anlamına gelir. Müslüman sanatçı cansız olduğu halde canlıymış gibi görünen figürler elde etme gayreti içinde değildir. Can vermek imkânsız olduğuna göre canlıymış görüntüsünü vermenin anlamsız olduğu düşünülmüştür.¹²⁷

Luis Massignon, İslam sanatlarının felsefesinden bahsederken gerçeklik kavrayışına da değinir ve Müslüman sanatçının tabiatı taklide yanaşmamasını İslam inancında sırf şekil ve kendiliğinden “suret”in bulunmayışına bağlar.¹²⁸ Sonsuz olan

¹²⁵ Ayvazoğlu, *age*, s.55-56.

¹²⁶ Ayvazoğlu, *age*, s.56.

¹²⁷ Ayvazoğlu, *age*, s.57.

¹²⁸ Massignon, *agm*, s.8; Ayvazoğlu, *age*, s.66.

yalnızca Allah'tır ve O'nun dışındaki her şey geçicidir, günün birinde mutlaka yok olacaktır. Fakat bunun böyle olması yok olmaya mahkûm olan gerçeğin gerçekliğinin bulunmaması anlamına gelmez. Bu konuda sufiler yalnızca bununla sınırlı kalmamış ve "Allah'tan başka varlık yoktur" fikrine ulaşmışlardır. Bu görüş yani vahdet-i vücud anlayışı özellikle İbn Arabî ile İran ve Anadolu'da geniş bir yankı uyandırmıştır. Bu düşüncenin İslam açıcısında yanlış olduğu menfi etkilerinin olduğu söylenebilir.¹²⁹

Müslüman sanatçı gerçeğin dış yüzüyle uğraşmaz. Bu şekil tavrı alışı vahdet-i vücud anlayışının yön verdiğini söylemek mümkündür. Sanatkâr öyle bir eser oluşturmalıdır ki görünen âlemin geçiciliğine, baki olanın ise yalnızca Allah olduğuna sürekli bir işaret bulunsun. Fenomenlerin dış suretini taklitten her zaman için kaçınan Müslüman sanatçı, doğal olarak renk derecelenmelerini incelemek zorunda hissetmiştir. Onun asıl amacı renklerin aslına yani nura ulaşmaktır. "*Allah göklerin ve yerin nurudur.*"¹³⁰ Burada dikkat edilmesi gereken husus, sanatçının güzelliği yaratan değil, keşfeden olmasıdır. Güzelliğin objektif bir nitelik olmamasından dolayıdır ki, örneğin güzel bir dağın, ya da bir insanın resmini yapmakla güzele erişilmez. Bunlar yalnızca birer işarettir. Güzelliğe de bu işaretlerden hareketlerle ulaşmak gerekir. Çünkü duygularımızla kavradığımız ve güzel olarak nitelediğimiz ağaç, biz farkın da olmasak da sürekli bir değişim içerisinde. Müslüman sanatçı nesneleri ve günlük gerçeği kısacası her türlü fenomeni, bütün görüşlerin ardındaki birliğe doğru aşmak kaygısındadır. İslam sanatlarının farklı coğrafyalarda farklı yönelişleri olmasına rağmen temelde, yani dayandığı estetik prensiplerde tam bir bütünlük arz eder.¹³¹

Gerçek tektir. O halde gölgeler âlemindeki sayısız gerçekliğin temelinde birlik vardır. Bu nedenle tecessüsü sayısız objelerde çoğaltmak yerine en aza indirerek belli sayıdaki objeler üzerinde derinleşmek daha doğrudur. Artık ait olduğu bütünden koparıp aldığı parçaları farklı şekillerde birleştirerek bu parçaların ardında gizli bulunan "güzellik"i, ilk ve şekilsiz olanı aramaya başlayabilir. Sanatçı eşyanın künhüne ulaşmak için şekillerle oynar, ilk şekli ararken de birbirinden farklı pek çok kompozisyon elde eder. Tabiattan alınan şekillerin bir çeşit geometriye dönüştürülmesi, yani stilizasyon, İslam sanatlarının en önemli meselelerinden biridir. Soyutlama ve stilizasyonun aynı olmadığı görüşü doğru olabilir. Bununla birlikte İslam sanatlarında soyut, stilizasyonun tabii

¹²⁹ Fazlurrahman, *İslam* (Çev. Mehmed Dağ-Mehmet Aydın), İstanbul 1981, s.185.

¹³⁰ 24/35.

¹³¹ Ayvazoğlu, *age*, s.74-85.

sonuçlarından biridir. Her şeyden önce üzerinde çalışacağı objelerin sayısını en aza indiren Müslüman sanatçı, bu objelerin bağlı olduğu ritmik düzeni yakalamak amacıyla stilizasyona başvurur ve nihayetinde bir tür geometriye ulaşır.¹³²

İslamî anlayışın şehir yapısına baktığımızda tabiatın tahrip edilmeyip, onun bir uzantısı gibi kendiliğinden oluşan bir dokuyla karşılaşırız. Bu nedenle İslam şehrinde Yunan, Roma ve Batı şehirlerinde görülen geometriye rastlanmaz. Müslüman sanatta tabiattan kaçtığı oranda yaşadığı mekânda tabiata yakın olmayı tercih etmiş, kurdukları bahçelerde de tabiata mümkün olduğunca az müdahale etmiştir. Dış dünyaya belli oranda kapalı tutulan evlerin avluları ve bahçeleri, ağaçları, çiçekler, çeşmeler ve havuzlarla aile mahremiyetinin bir parçası halindedir. Tabiatla çatışmak, tabiatı tahrip etmek ve tabiatın dengesine müdahaleye kalkışmak Müslüman için tabiatın kutsiyetini ihlal etmekle aynıdır. Tabiattaki İlahîliğin baki, kendisinin ise fani olduğunu biliyordu. Bu acizlik ve fanilik duygusu, Müslüman'ı abidevî mimari alanında da tereddüde düşürmüştür. İslam dünyasındaki meskenler bakıldığında hepsinin son derece mütevazı yapılar olduğu görülür. Böyle olmasına rağmen meskenler aile hayatının tüm ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayacak nitelikte son derece fonksiyonel bir yapıya sahiptir. Evlerin dışa kapalı mekânlar olarak kurulması İslamî aile yapısının olduğu kadar, İslam'ın sıcak iklimlerde doğup yayılmasının da doğal sonuçlarından biridir. Dışa kapalı evler, dar ve gölgeli sokaklar, iklime ve dış dünyaya karşı bir korunma şekli olarak doğar, gelişir. Evlerin yapımında şüphesiz coğrafi şartlara göre değişik malzemeler kullanılıyordu. Ancak temel yaklaşım mesken mimarisinde lüksten mümkün olduğu kadar kaçınmaktı. Bu sebeple dışarıdan bakıldığında zengin ile fakirin evini ayırmak çok zordu.¹³³ Mesken mimarisinde gösterişten uzak *durma* “Siz her yüksek yere bir alamet bina edip boş şeyle mi uğraşıyorsunuz?”¹³⁴ Ayetindeki ikazın bir neticesi gibi görünüyor. Osmanlı döneminde de ekseriyetle ahşap, kireç ve kerpiç gibi dayanıksız malzemelerin kullanılması, insanlara baki olanın yalnızca Allah olduğunu ima etmek içindir. Gücünü tamamıyla cami mimarisinde gösteren Osmanlı, klasik şehir dokusunda faninin baki karşısındaki zayıflığını sürekli hatırlatan bir düzen oluşturmuştur. İstanbul ve Bursa gibi merkezlerde deprem ve yangınlara rağmen ayakta duran camiler ve vakıf binalarının çevresinde defalarca yanan, yıkılan, bir afet sonunda yok olmasa dahi ömürleri çok uzun süreli olmayan evler dikkate

¹³² Ayvazoğlu, *age*, s.110.

¹³³ Ayvazoğlu, *age*, s.113.

¹³⁴ 26/ 128-129.

değer bir görüntü oluşturmaktadır. Osmanlı mimarisinde ahşap, faniliğin; taş ise ebediyetin sembolü olarak görülüyordu. Kısacası Müslümanlar abartılı mimariden özellikle kaçınmışlardır. “ *Görmedin mi Rabbin Ad kavmine ne yaptı? Yüksek sütunlarla dolu İrem’e ne oldu? Ki onun benzeri başka şehirlerde meydana getirilmemiştir. Vadide kayalar yontan semud kavmine, o kazıklar sahibi firavuna neler ettiğini görmezler mi?* ”¹³⁵ ayeti yukarıda geçen ayetle birlikte İslam’ın bu konudaki yaklaşımını belirtmektedir. Sadece orta kesim değil, devletin en yüksek kademelerindekilerin köşkleri ve konakları da güç ve zenginlik gösterişinden olabildiğince uzaktı. Saraylar da batılı kralların ve derebeylerin saray ve şatolarına kıyasla çok mütevazı bir nitelik taşımaktaydı.¹³⁶

İlk camiler sade olmakla beraber daha dört halife döneminden itibaren güzelleştirilmeye doğru bir eğilim başlamıştır. Fakat bu ilk camiler ilk ve asıl şekilleriyle günümüze kadar gelemediklerinden mimari değerleri hakkında yorum yapmak güçtür. Abidevî cami mimarisine doğru atılan bu ilk adımlarda, Müslümanların “ *Allah’ın yüceltmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam onu tespih ederler.* ”¹³⁷ Ayetinden cesaret aldıkları söylenebilir.¹³⁸

İlk abidevî cami, Emevî halifesi Velid tarafından 706-714 yılları arasında Şam’da yaptırılan Ümeyye Camii’dir Bu camiinin yerinde önceleri Jüpiter adına yapılmış bir Roma tapınağının sonra da bir bazilikanın bulunduğu söylenmektedir. Önünde üç tarafı revaklarla çevrili bir avlunun bulunduğu Ümeyye Camii dikdörtgen bir plâna sahiptir. Ümeyye Camii’ndeki bu karışık üslup, İslam sanatlarının oluşum sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. İslam henüz yayılma aşamasındadır ve yeni Müslüman olmuş farklı ırklardan sanatçılar, birbirlerinden yeni şeyler öğrenmekte böylece değişik sanat geleneklerinin bir araya gelmesiyle farklı bir mimari ve süsleme anlayışı ortaya çıkmış olmaktadır. Zamanla bütün bu gelenekler İslam’ın temel mesajları doğrultusunda kaynaşmış, bölgesel farklılıklar dışında görkemli bir birliğe doğru gelişme göstermiştir. Nitekim manzara resimlerinde “derinliğin realist bir tarzda tespiti” Ümeyye Camii’nde yerini “realitenin tezyini ifadesine” bırakmıştır.¹³⁹ Zamanla tezyini ifade realiteden tamamıyla uzaklaşmaya doğru gitmiştir. Özellikle Müslüman Arap süslemesinde

¹³⁵ 89/ 6-10.

¹³⁶ Ayvazoğlu, *age*, s.113-114.

¹³⁷ 24/ 36.

¹³⁸ Sut Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi*, Ankara 1959, s.12.

¹³⁹ Yetkin, *age*, s.12.

geometrik formlar matematiğin soyutluğuna doğru bir yol çizmiştir.¹⁴⁰

Erken dönemlerden itibaren artık yazı da mimaride bir mesajı iletmekle beraber bezeme unsuru olarak da kullanılmaya başlamıştır.¹⁴¹ Tasvir yasaklanırken yazının yüceltilmesi ve yüce bir anlam kazanması, medeniyet tarihinin belki de en ilgi çekici gelişmelerinden birini meydana getirmiştir. Öyle ki Müslüman, yazılı küçük bir kâğıt parçasının dahi yerlerde ve ayakaltında kalmasını istememiş saygıyla yerden alıp yüksek bir yere bırakmıştır.¹⁴²

Hattatlık konusunda önemli bir eser yazan Nefeszade İbrahim, Kalemin fazileti için Allah'ın ona kalem etmesinin yeterli olduğunu ifade eder. “*Hokka ve kalem ve onunla yazılana andolsun*”¹⁴³ Kelem İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadise göre yaratılan ilk mahlûktur: Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Hak Teâlâ'nın evvel-i mahlûku kalemdir ki halk edip ona kitabet ile emreyledi. Kalem ise ila yevmil kıyame umuru yazdı.*”¹⁴⁴

İnsana kalem ile yazmanın Allah tarafından bildirilmiş olması da İslam dünyasında kalem ve yazıya olan ilginin yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. Bilhassa Hz Peygamber'in güzel yazıyı teşvik etmesi¹⁴⁵ Yine dinin bir gereği olarak figürden kaçan Müslüman sanatçının yazıyı asıl işlevinin dışında, çok farklı bir ifade aracı olarak kullanmasına vesile olmuştur. Bu nedenledir ki Arap alfabesi Müslüman sanatçının tükenmez bir kaynağı haline gelmiştir.¹⁴⁶

Harflerin tabiattaki şekillerle hiçbir şekilde ilgisinin bulunmaması, Müslüman sanatçının tecessüsünü özgürce yazıya yöneltmesini sağlamış ve başka bir medeniyette benzerinin görülmediği, tümüyle İslam medeniyetine ait bir ifade şekli doğmuştur. Yine bu yüzden tekniği bütün ayrıntılarıyla tespit edilen tek sanat dalı belki de yazıdır. Hattatlar her çeşit yazının “ kendine has olan tekniğini, metodunu, prensip ve formüllerini etüde derk ortaya koymaktan ve bunları ilmî bir tasnif içinde derecelere ayırmaktan geri

¹⁴⁰ Ayvazoğlu, *age*, s.117.

¹⁴¹ M. Bedrettin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, (hzl. Uğur Derman) Ankara 1972, s.79.

¹⁴² Ayvazoğlu, *age*, s.117.

¹⁴³ 68/ 1.

¹⁴⁴ Kilisli Rıfat, *Gülzar-ı Savab*, İstanbul 1939, s.31.

¹⁴⁵ Hz Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır. “ Her kim besmeleyi güzel yazarsa cennete girer” hz Ali'nin oğlu imam Hasan, güzel bir besmele-i şerif yazmış ve şöyle demiştir: “ Her kim besmeleyi güzel yazarsa Cenab-ı Hak ona her harf mukabilinde on sevap verir. (Gülzar-ı Savab, s.11.)

¹⁴⁶ Ayvazoğlu, *age*, s.118.

kalmamışlardır.”¹⁴⁷

Hattat dış gerçekle ilgilenmez. Bu nedenle taklit etmek gibi bir kaygısı olmadığından figürlerden esirgeneni harflere aktarmaktan geri durmaz. Sanatının teknik yönü dışında hattat, kendisini hiçbir şarta bağlı görmez ve bu rahatlıkla dehasını rahatlıkla serbest bir şekilde kullanır. Nihayetinde hattat, İslam yazısının oldukça zengin imkânlarını kullanabildiği kadar kullanmış, her biri bir şaheser olan yüzlerce orijinal kompozisyon meydana getirmiştir. Yazı, mimaride dekoratif olarak da kullanılmıştır. Burada şunun da ifade edilmesi gerekir ki yazı ile resmin aynı kefeye konması yanlıştır. Bu durum İslam sanatlarının ve metafiziğinin temel prensiplerine aykırıdır. Nitekim yazıyla resim fonksiyon bakımından birbirinden tamamen ayrıdır. Yazının İslam medeniyetinde oynadığı rol, resmin Batı medeniyetinde oynadığı rolden çok daha önemlidir. Her şeyden önce yönedikleri hedefler farklıdır. Harf inkılâbına rağmen hat sanatının hala yaşıyor olması ve her geçen gün yazıya olan ilginin artması bu sanatın İslam ruhunu en iyi ifade eden bir sanat niteliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁸

“Allah’ın yarattığı ilk şey kalemdir.” Hadisince varlık kitabındaki Fatiha’nın “Bismillah” çekerek öğretilmesi v e güzel bulunan suhufundan istenilen şeyin, peygamberlerin önemini bildirdiği sure başının kasa benzeyen satırlarla büyülenmesi, kalemin öncelik ve üstünlüğünü belirtmiş ve yazının çağlar için ne kadar gerekli ve önemli olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁹

İnsana iyi bir gözlemci sıfatıyla bakıldığında insanın biri maddi, diğeri ruhî olmak üzere iki yönünün var olduğu ve bütün faaliyetlerini bu iki yönde gerçekleştirdiği görülür. İşte sanat da insanın bu ikinci yani ruhî yönünü oluşturan unsurlardan biridir. Her insan, o günkü imkânları ve kabiliyeti ile çocukluğunda sanat faaliyetleri denilebilecek faaliyetlerde bulunmuştur. Kişi, dinî ve sosyal baskıların henüz oluşmadığı o dönemlerinde şarkı söylemiş, resim yapmış, müzik eşliğinde oynamış, çamurdan hayvan şekli yapmış ve bina etmiştir. İşte insanın bu gibi faaliyetleri, onda güzellik ve sanat duygusunun fitrî olduğunu gösterir. Çocukken ortaya konan bu tür faaliyetler, ileriki yaşlarda ya çeşitli nedenlerle terk edilir, körelir, bastırılır ve sanatın en alt faaliyeti olan dinleyici, seyirci olarak devam eder; ya da geliştirilerek sanatkâr olunur. Bir kimsenin her hangi bir kıyafet ya da ev eşyası alırken dahi en çok yakışanı, en güzelini almak için mağaza mağaza dolaşması, resim, şiir,

¹⁴⁷ M. Bedrettin Yazır, *age*, s. 79; Ayvazoğlu, *age*, s.118.

¹⁴⁸ Ayvazoğlu, *age*, s.123.

¹⁴⁹ Ayvazoğlu, *age*, s.170.

müzik gibi yarışmalarda hep en güzelin aranması, insanda doğuştan var olan bir güzellik duygusunun bir neticesidir. Şayet insanda böyle bir güzellik duygusu olmasaydı, kıyafetlerde sadece sağlamlığa, soğuk ya da sıcağa dayanıklığa bakılacak, yemeklerin güzel değil, yalnızca damağa hitap etmesi yetecek, binaların sağlam ve kullanışlı olması yeterli görülecek, kıyafetler, mobilyalar farklı şekillerde yapılmayacaktı. Her insanda az ya da çok, şu ya da bu şekilde sanata karşı bir yatkınlık vardır ve kişi bunu geliştirerek sanat merdivenindeki yerini alır. Bir merdivenin ilk basamağını dinleyici veya seyircilik, amatörce yapılan çalışmalar oluştururken, en üst basamağını ise Sinanların, Yahya Kemallerin, Mehmet Akiflerin bulunduğu nokta oluşturur.¹⁵⁰

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi insan yalnızca düşünen, üreten, inanan bir varlık değil, aynı zamanda sanat eseri meydana getiren bir varlıktır. Tarihe baktığımız zaman en ilkel topluluklardan en gelişmiş topluluklara kadar yeryüzündeki bütün insan topluluklarının sanatla uğraştıkları, sanat eseri meydana getirdikleri görülür. Öyle ki sanat eseri husule getirmemiş bir din ve topluluk yoktur. Sanat ferdî planda fitrî, tarihî ve sosyolojik planda ise evrensel bir olgudur. Bir kültürün neticesi olarak meydana gelen bir sanat eserinin, örneğin bir çini ya da minyatürün çok farklı kültüre sahip insanlarca kolayca beğenilip satın alınması, bir Hıristiyan'ın ya da Yahudi'nin Sultan Ahmet camii karşısında Hayranlığını gizleyememesi gerçeği de bu sanat olgusunun evrenselliğinin bir delilidir.¹⁵¹

İslam dini insanın maddi ve manevi yönünü birlikte ele alır. İnsan manevî bir varlık olarak daima “iyi”, “güzel” ve “doğru”yu elde etmeye çalışır. Düşünmek, fikir üretmek ve problem çözmek insanın akli yönünü meydana getirir ve akıl daima doğruyu bulmaya çalışır. Bunun neticesinde ilim doğar. İnsanın manevî yönünün bir diğer parçası ise “iyi”dir ve onun dini, ahlaki inanç ve davranışlarının bütününü oluşturur. Manevî dünyamızın bir diğer ayrılmaz parçasını da “güzellik” duygusu teşkil eder ki bunun tezahürü de sanattır. Sanat ve güzellik insanda bu kadar köklü olunca İslam'ın bunu reddetmesi düşünülemez. Nitekim dinimiz insanı bütün zaaf ve yetenekleriyle değerlendirir ve insanın bir takım eğilimlerini göz ardı etmez. Çünkü diğer birçok dinin aksine, İslam'da dinî emir ve yasakları koyup düzenleyen (kanun koyucu), dinin kurucusu bir insan, ya da bir ruhban sınıfı değil, insanı bizzat yaratan Allah'tır. Allah ise yarattığını, insanın neye karşı eğilimi olduğunu, ne gibi ihtiyaçlarının olduğunu ve ne gibi kabiliyetlere sahip

¹⁵⁰ Çam, *İslam'da Sanat Sanatta...*, s.7-9.

¹⁵¹ Çam, *age*, s.9.

bulunduğunu bilip ona göre hüküm verendir. Dolayısıyla yüce yaratıcının güzelliğe ve güzel eserler yapmaya eğilimli olan bir varlığa bunları yasaklaması imkânsız gibi duruyor. Zaten Kur'an-ı kerim ve hadislerde insanın güzelliklerden zevk alması ya da bu güzellikleri sesle, renkle, çizgiyle, sözle, hareketle veya çeşitli malzemelerle ifade etmesi hadisesi olan sanat hakkında her hangi bir yasaklayıcı hüküm yoktur. O halde İslam dini, sanatla uğraşmayı yasaklamamış, fakat onun bir takım kurallar çerçevesinde yapılmasının gerekli ve zorunlu durumlarda şart olduğuna işaret etmiştir demek daha doğru olacaktır.¹⁵²

Allah Resulü, Müminlere hayatın her alanında örnek olduğu gibi, *“Andolsun sizin için Allah'ı ve ahret gününü umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın resulünde güzel bir örnek vardır.”*¹⁵³ Hayatın tabii ve vazgeçilmez bir alanı olan güzellik konusunda da üsve-i hasene olmuştur. Mü'min hayatın diğer alanlarında Resulullah'ı örnek alırken, güzellik konusunda da kendi başına davranmamıştır. Çünkü Resulullah diğer alanlarda olduğu gibi güzellik konusunda da ilahî ve nebevî bir yaklaşıma sahiptir. Öyle ki İslam'ın estetiğe olan yaklaşımını Allah Rasulünün (s.a.v.) hadislerinden anlamaktayız. Konuyla ilgili en açık örnek Abdullah b. Mesud'un (r.a.) şu rivayetidir:

Resulullah şöyle buyurdu: *“ Kalbinde zere kadar kibir olan cennete giremez.” Adamın biri “Hiç şüphesiz kişi elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını sever.” Dedi. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: “Allah güzeldir ve güzelliği sever; kibir, hakkı tecavüz etmek ve insanları küçük görmektir.”*¹⁵⁴

Âlimler “Allah güzeldir ve güzelliği sever” ifadesinden neyin kastedildiği hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Kimileri O'nun her işinin güzel olduğunu, en güzel isimlerin, güzel ve kâmil sıfatların O'na ait olduğunu dile getirirken; bazıları Allah'ın, güzelliğin kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Kuşehrî “cemil”in “celil” (yüce, ulu) anlamına geldiğini söyler. Ebu Süleyman el-Hattabî “ cemil”in nur ve ışık sahibi yani nura ve ışığa malik anlamını ifade ettiğini belirtir. Ayrıca “cemil”in “filleri güzel olan” anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak herkesin üzerinde birleştiği görüş “cemil” isminin Allah için mutlak olarak kullanılmasının caiz oluşudur.¹⁵⁵

Kur'an'da geçen şu ayet yukarıdaki ifadeleri doğrular niteliktedir: *“Allah göklerin*

¹⁵² Çam, *age*, s.16-17.

¹⁵³ 33/21.

¹⁵⁴ Müslim, *İman* 147; Tirmizi, *Edep* 41.

¹⁵⁵ Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyya, *el- Minhac Şerhu Sahihi Müslim*, C.II, Beyrut, tsz., s.90.

ve yerin nurudur.”¹⁵⁶ Bu ayet İslam’ın estetik anlayışını ve güzelliğin kaynağını belirtmesi yönünden önem arz eder.

Nur, kişinin baktığı eşyayı görmesini sağlar. Eşyalar bu nur vasıtasıyla görülür. Ancak nur mutlak manada Allah için kullanılmaz. Allah hakkında ayette de geçtiği üzere yalnızca eşyaya izafeten kullanılır. “Allah, göklerin ve yerin nurudur.” İfadesi “Allah nuruyla gökleri ve yeri aydınlatandır.” Manasına gelir. Allah, yıldızlarla ve yıldızlardan yansıyan ışıkla veya melekler ve peygamberler vasıtasıyla gökleri ve yeri aydınlatır.¹⁵⁷

İmam-ı Rabbanî Kâinata yansıyan nurun bizzat Allahın nuru olmayıp, bu nurun gölgeleri olduğunu dile getirir.¹⁵⁸ Yani ona göre Allah’ın “göklerin ve yerin nuru” olası eşyanın Allah sayesinde hem varlık kazanması ve hem de görünür olması demektir. Yine İmam-ı Rabbanî’ye göre güzelliğinde de kaynağı bizzat Allah’tır.

“Sübhan Hak, haddi zatında cemil’dir. Zati olan hüsün ve cemal onun için sabittir. Bu hüsün ve cemal, bizim kavradığımız ve akıl edip hayalimize getirdiğimiz hüsün ve cemal değildir.”¹⁵⁹

Bu verilerden yola çıkarak, “cemil olan Allah’ı” göklerin ve yerin onun “nuru” olması dolayısıyla güzelliğini kâinata yansıtmıştır. Bu nedenle de kâinata güzellik adına ne varsa her şey Allah’a ayinedarlık etmektedir diyerek İslam’ın estetiğe bakış açısını kısaca özetleyebiliriz.

Güzellik, sonsuzluğun yankısıdır. Çeşitli güzellik anlayışları, bir güzellik hiyerarşisi olmasına rağmen bu hiyerarşinin en alt tabakasındaki güzellik formu (örneğin güzel bir tas) dahi canlıdır ve bizi nihai güzellik olan Allah’ın güzelliğine götürür. Ancak İmam-ı Rabbanî’nin de ifade ettiği gibi eşyada var olan güzellik (mecazî güzellik) İlahî Güzellik’in gölgesinin uzantısıdır. “Zerrelerin ne mecali vardır ki, O Cemal’e aynalar olurlar. Zerrelerin aynalarındaki müşahade edilen ancak o nihayetsiz cemal’in Zilelinden bir zildir.”¹⁶⁰ İşte bu nedenle güzellik kanarıyla ona ulaşabilmek için gölgelerin aşılması gerekir. Bu gölgeler ise ruhun terbiye edilmesiyle gerçekleşebilir. Eğer ruh terbiye edilmezse, bu güzellik nihai güzellik olan Allah’a giden yol olmak yerine insanı tuzağa

¹⁵⁶ 24/35.

¹⁵⁷ İmam-ı Rabbanî, Ahmed Farukî Serhendî, *Mektubat-ı Rabbanî*, (Çev. Abdulkadir Akçiçek), C.II, İstanbul 1996, s.1546.

¹⁵⁸ İmam-ı Rabbanî, *age*, s.955-956.

¹⁵⁹ İmam-ı Rabbanî, *age*, s.1546.

¹⁶⁰ İmam-ı Rabbanî, *age*, s.995.

götüren bir yol oluverir. Ruh, sınırlı güzelliğin cazibesine kapılıp nihai güzelliğe karşı körleşebilir. Böylece bu güzellik, ruhun tekâmülünü sağlamak yerine bu tekâmülün önünde büyük bir engel olabilir. Hristiyan azizlerin ve diğer bazı dinlere mensup kişilerin güzellikten kaçınmalarının nedeni budur. İslamiyet’te, özellikle de güzelliğin müspet yanını vurgulayan sufi geleneğinde ise bunun aksi bir durum söz konusudur. İslam dini güzelliği vurgular ki İslam kültürünün temeli de daima güzel olanı ortaya çıkarma çabasına dayanır. Nitekim Allah’a giden yollardan biri de güzelliştir.¹⁶¹

Sanatın ve güzelliğin dar bir alanda sınırlandırılmaması gerektiğini Resulullah (s.a.v) de haber vermiştir. “Allah her şeyde ihsanı emretti.”¹⁶²

Resulullah bu ifadeyi kurban kesimiyle ilgili bir hadisinin sonunda ifade buyurmuşlardır. Böylece Resulullah, kurban kesiminin dahi güzellikle ve güzel bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulayarak güzelliğin alan ve sınırının olmadığını ortaya koymuştur. Bu konuda İbrahim Canan da “sadedinde olduğumuz hadis, bize İslam’ın estetik anlayışını ve bunun şümülünü anlatması bakımından cevamiu’l-kelim denen en cami hadislerden biridir.”¹⁶³ Şeklinde bir açıklama getirmektedir.

Yine Canan, bu hadis ile ilgili olarak şu yorumları yapar: “Bu hadis, İslam’ın en cami prensiplerinden birini vazetmektedir: “ Allah, her şeyin üzerine ihsanı yazmıştır.” İbaresinde geçen ihsan, cami bir kelimedir. İyilik, güzellik ilk akla gelen manasıdır. Burada ihsandan maksat, Münaviye göre meşru amellerin şer’an muteber olan tamamlayıcılarına uymak suretiyle güzelleşmesine gayret etmektir... Yazdı kelimesi “takdir etti” gibi manalara geldiği gibi “nakşetti” anlamına da delalet eder. Öyleyse “Allah her şey üzerine ihsan (güzellik) nakşetti.” Şeklinde de anlayarak, hadisin hükmünü tabiatı dolduran canlı-cansız bütün mahlûkata teşmil etmemiz, hepsinin üzerinde kendine has zahirî bir ihsan, bir güzellik bulunduğunu söylememiz bile mümkündür.”¹⁶⁴

Böylece hayatın her anından ve unsurundan güzellik adına ilham alan Müslüman sanatçı, aldığı bu ilham ile yine hayatın her alanına yönelik sanatsal ürünler vermiştir. Bedir Savaşı’ndan Selahattin’in ordularına ve yeniçerilere varıncaya kadar geleneksel İslam dünyasının orduları hatırlanacak olursa, bunlar dahi kıyafetlerine, silahlarına ve müziğine yansıyan bir asalet ve güzelliğe sahiptiler ki bu, Müslüman sanatçının bu

¹⁶¹ Nasr, “ Sonsuzluğun Yankıları” Söyleşiler, İstanbul 1996, s.130-131.

¹⁶² Müslim, Sayd 57; Tirmizi, Dıyat 14; Ebu Davut, Edahi 12; Nesai, Dehaya 22; İbn Mece, Zebaih 3.

¹⁶³ İbrahim Canan, Küttüb-i Sitte, C.IV, İstanbul tsz., s.216.

¹⁶⁴ Canan, age, C.VI, s.212-213.

tutumunu çok güzel bir şekilde ispat etmektedir.¹⁶⁵

Müslüman sanatkâr var olan her şeyin Allah ile bir irtibatının olduğuna inanır; çünkü Kur'an her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini söyler.¹⁶⁶ İşte sanatkârın bir Mü'min olarak görevi, sırf estetik zevki tatmin etmek değil, birliğin ve nurun¹⁶⁷ perdesini aralayarak gerçeğin bilinmesine yardımcı olmaktır.¹⁶⁸

İslam'ın genel olarak sanat ve estetiğe karşı nasıl bir tavır takındığı hakkındaki bu açıklamalardan sonra, şimdi de İslam düşünürlerinin estetik hakkındaki görüşlerine yer vereceğiz.

II. 3. 2. İslam Düşünürlerinin Estetik Hakkındaki Görüşleri

Türk-İslam Düşüncesi'nin ana kaynağını oluşturan Kur'an-ı Kerim, kâinatın estetik bir düzen dâhilinde yaratıldığını, estetik sezgi ve yargının insanda fitraten bulunduğunu yeri geldikçe belirtir.

*“Muhakkak ki sizi en güzel şekilde yarattık.”*¹⁶⁹ Ayetiyle insanoğlunun evvela kendi yaratılışında var olan güzelliği kavraması hususu vurgulanmakta ve dolayısıyla da insanın kendi varlığındaki estetik zevk ve değere dikkat çekilmektedir..¹⁷⁰

*“Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir.”*¹⁷¹ Ayetiyle de gerek insanın gerekse kâinatın estetik bir değerle ele alınması gerektiği vurgulanıyor. Nitekim Bir Hadis-i Şerif'te: *“Allah güzeldir güzelli sever”* şeklinde buyrulmuştur.

Bu durumda Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler, estetiğin kaynağı olarak Allah'ı işaret etmektedir. İşte bu nedenledir ki Hz Peygamber hayatı boyunca, insanların ibadetlerinden, yeme içmesinden, giyim kuşamından, konuşmasından ve davranışlarından birbirleriyle olan ilişkilerine varıncaya kadar daima güzeli, güzel olanı tavsiye etmiştir.¹⁷²

İslam düşüncesinde güzel kavramı “hüsün” ve “cemal” kelimeleriyle ifade edilir. İlk önce kelamcılar ne, niçin ve hangi nedenden dolayı güzel ya da çirkindir? Şeklindeki sorularını cevaplandırmaya çalışmışlardır. “Hüsün” ve “kubuh” un Eş'arî ancak Allah'ın

¹⁶⁵ Nasr, *İslam ve Modern İnsanın Çıkmazı*, (Çev. Ali Ünal), İstanbul 1984, s.254.

¹⁶⁶ 24/44.

¹⁶⁷ 24/35.

¹⁶⁸ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Ankara 1994, s.293-294.

¹⁶⁹ 64/3.

¹⁷⁰ İsmail Yakıt, *Türk-İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2002, s.111.

¹⁷¹ 23/14.

¹⁷² Yakıt, *age*, s.111.

bildirmesiyle bilinebileceğini savunur. Maturidî ise her ikisinin akılla bilinebileceğini savunur.¹⁷³

Türk-İslam düşüncesinin temelinde varlığı kendi zatından olanın güzelliği ve varlığı kendi zatından olmayanın güzelliği şeklinde iki tür güzellik anlayışı vardır

Sanat “Allah’ı aramaktır” diyen bir İslam sanatkarı için güzellik farklı bir anlam taşımaktadır. İslam sanatkarı güzelliği müteal (aşkın) ve mutlak bir değer olara kabul eder ve ona göre Allah’ın cemal sıfatı, tabiatın ve kâinatın her noktasına işlenmiş bir nakış, bir ses, bir ahenk, bir figür ve harekettir.¹⁷⁴ Böylece İslam sanatkarı bu özelliği ile “güzel objektif midir, sübjektif midir?” şeklinde düşünen akımlardan ayrılır. Zira o, tabiatta, kâinatta ve insanda Allah’ın cemal sıfatını arayarak yol alır. Özellikle İslam estetiği, kişinin bütün objektif değerlerden uzak olarak elde etmiş olduğu bir yolla, aşama aşama mutlak güzele ulaşma çabasıdır.¹⁷⁵

Mutlak güzel olan ‘Allah’tır. İnsan O’nun halifesidir ve insana Allah’ın ruhundan üflenmiştir. İnsan güzeli temsil etme yetisindedir. Dolayısıyla O’na dönüşün hasretiyle ve gerçek güzele ulaşabilmek özlemiyle dünyada yapmış olduğu ve yapacağı her şeyin güzel olmasını arzu eder ve bunun için çaba gösterir. “*Gökleri ve yeri hak ile yarattı ve sizi şekillendirdi, şeklinizi de güzel yaptı. Sonunda dönüş de o’nadır.*”¹⁷⁶ Ayetinde buna işaret edilmektedir. Öte yandan insanın halife olarak yaratılmasındaki hikmetlerden biri de, onun Allah’ın yarattığı güzellikleri gözetmesi ve onların korunmasını üstlenmesidir. Sürekli bir oluş halinde olan tabiat içerisinde denge noktasını oluşturan insan, ondan yararlanıp kendisini dönüştürür ve tabiatta var olan potansiyellerin ortaya çıkmasını sağlarken, diğer yandan da onun sahip olduğu bu iç anlamın ortaya çıkmasına engel olabilecek her türlü müdahaleden sakınılmasını sağlar.¹⁷⁷

İslam düşüncesinin ana kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de, kâinatın estetik bir düzene göre yaratıldığından ve estetik sezgi ve yargının insan fitratında var olduğundan yer yer bahsedilir. “*Muhakkak ki biz sizi en güzel biçimde yarattık.*”¹⁷⁸ “*Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir.*”¹⁷⁹ Şeklindeki ayetlerden de anlaşılacağı üzere ilk ayetle

¹⁷³ Yakıt, *age*, s.111-112.

¹⁷⁴ Mustafa Yıldırım, “ Türk İslam Estetiğinin Temel Referansları”, *Yeni Türkiye*, S.46, Ankara 2002, s.46.

¹⁷⁵ S.Ahmet Arvasî, *Dişalektiğimiz Estetiğimiz*, İstanbul 1998, s.101.

¹⁷⁶ 64/13.

¹⁷⁷ Armağan, *age*, s.396.

¹⁷⁸ 95/4.

¹⁷⁹ 23/14.

insanoğlunun önce kendi yaratılışındaki güzelliği kavrama hususu vurgulanmaktadır. Yani insanın kendi varlığındaki estetik zevk ve değere dikkat çekilmektedir. İkinci ayette de yaratanların en güzeli olan ve yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratan Yüce Allah'ın yarattıkları arasından yerini alan insanın ve kâinatın estetik bir değerle ele alınması gerektiği belirtilmektedir.¹⁸⁰

Güzellik ve sanat duygusu insanlarda fitrî olduğundan en ilkel insanda bile bu duygu var olmuş, varlığını günümüze kadar devam ettirmiş ve insanla beraber kıyamete kadar devam edecektir. Bundan dolayı, her dinin estetik ve güzel sanatlarla ilişkisi olmuştur ki, İslam dini de bundan soyutlanamaz. Estetik ve güzel sanatlar, insanın kendisini daha iyi tanımasına yardımcı olur. Çünkü bazı güzel sanatlar, insanların ortak dili, ortak değerleri gibidir. Dolayısıyla insanların kaynaşmasında etkili olur. Farklı insanların duygu, düşünce ve özlemlerini dile getirir.¹⁸¹

Vahiy kaynaklı da olsa, insan düşüncesinin bir neticesi de olsa mutlak yaratıcı bir varlık aramak insan aklı için kaçınılmazdır. Esbab-ı sebep ve her şeyin nihai mutlak yaratıcı sı olan Allah, illiyet (her şeyin sebebini arama) prensibiyle hareket eden akıl için vazgeçilmez bir sonuçtur. Bununla beraber iyilik ve güzellik duyguları neticede din duygusuyla ayniyet kazanmakla beraber, her çeşit din duygusunda da gerçek iyilik ve güzellik ayrı ayrı veya düzenli bir halde bulunur. Tasavvufî bir düşünce de bize bu konuda ışık tutmaktadır. İslam tasavvuf sisteminde Allah, mutlak gerçek, mutlak güzel ve iyidir.¹⁸²

Düşünce tarihi boyunca bazı kavramları somut bir şekilde tanımlamak oldukça güç olmuştur. Bu nedenle de sonuç itibarıyla kesinlik arzeden bir tanım yapılamamıştır. Bunun temel nedeni de o kavramların izafî olmalarıdır. Bunlardan bazılarını sevgi, aşk, hürriyet, renk, güzellik şeklinde sıralayabiliriz. Bundan ötürü, İslamî düşünce sisteminde güzellik kavramı kelimî ve tasavvufî alanlara göre farklı şekillerde tanım zenginliği elde etmiştir.¹⁸³

Müslüman bilginler güzellik problemini İslam'ın erken dönemlerinden itibaren tartışmışlardır. Fıkıh usulünde güzellik meselesi hüsn, kubuh ve tahsiniyat olarak bilinir.

¹⁸⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazali, *İslamî Sanat ve Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev. Adem Çalışkan), O.M.Ü.İ.F.D., S.11., Samsun 1999, s.341.

¹⁸¹ Nurettin Turgay, "Kurânâ Göre Estetik ve Güzel Sanatlar", D.Ü.İ.F.D., C.II, Diyarbakır 2000, s. 171-178.

¹⁸² Ramazan Altıntaş, "İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik ilişkisi", *Diyanet Aylık Dergisi*, Ankara 2006, s.189; Ramazan Altıntaş, "Estetik ve İtikat ilişkisi", *Bilge Adam, Düşünce-Kültür-Edebiyat Dergisi*, S.86, Ankara 2006, s.13-14.

¹⁸³ Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik ilişkisi*, İstanbul 2002, s.59.

Hüsün ve kubuh problemi¹⁸⁴ kelimeler literatüründe, Allah'ın sıfatlarıyla ilgisi, değerlerin objektif olarak ele alınması, insan fiillerinde, iyiliğin ve kötülüğün mahiyeti ve bu ikisinin sorumlulukla ilgisi, vahyin ve aklın iyi-kötüyü belirlemedeki rolü vasıtaları olarak önemi, öncelik ya da beraberliği, fiilleri iyi-kötü yapan sebep ve kriterlerin neler olabileceği tartışmaları açısından ele alınmaktadır.¹⁸⁵ Hüsün, kelimacılar tarafından “güzel olan, rağbet edilen” anlamında tarif edildiği gibi, övgüyle anılması ve sevaba konu olması bakımından da değerlendirilmiştir. Yine fiil ve olgunun, insan tabiatıyla uyuşması, maksada ulaşması, bünyesinde maslahat taşınması özelliklerinden dolayı değer taşıyabileceği de belirtilmiştir. Yine kelimeler literatüründe hüsün, “bütün kötü yönlerden, niteliklerden uzak olan” şeklinde tarif edildiğinde girdiği tüm münasebetlerin taşıdığı değer bakımından kötünden temizlendiği; kubuhun ise hüsün kavramına aykırı olduğu, suret ve eylem ile ilgili kullanılan umumî kavram olup, çirkin anlamına geldiği de anlatılır.¹⁸⁶ Hüsün, aynı zamanda estetik bir çağrışım da yapar ki estetik, sanat konularıyla ilintili felsefî daldır.¹⁸⁷

Kelimacıların hemen hepsi, aklın vazgeçilmez bir fonksiyonunun olduğunu kabul etmekle beraber, aklın iyi-kötünün bilgisini elde etmedeki yetkinliği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı nakli yok saymakla beraber, akli mutlak bilgi kaynağı olarak kabul etmiş, diğer bir kısmı da akli, nakli anlamda bir araç olarak kabul etmiştir.¹⁸⁸

Doğuşu itibarıyla ilk kelimeler ekollerinden kabul edilen ve eşyada objektif bir güzellik ve çirkinlik bulunduğunu kabul eden Mutezile, estetiği akıl ve dinin her ikisine birden bağlamak eğilimi gösterse de güzellik ve çirkinliği belirlemede mutlak ölçüt olarak akli ön plana çıkarmıştır. Mutezile güzelliğin tanımından ziyade güzelli belirlemedeki ölçütün ne olduğu konusu üzerinde durmuştur. Mutezile'ye göre dinin güzel gördüğü şey, akıl için de güzeldir. Böylece onlar estetik değer belirleyicisi olarak akli göstermişlerdir.¹⁸⁹

Bu konuda Maturîdîler de tam olmasa bile Mu'tazile'ye yakın bir görüş

¹⁸⁴ Türkçe'de “hüsün”, güzellik, iyilik; “kubuh” ise çirkinlik anlamına gelmektedir. (Ferid Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat), Ankara 1996, s.467-627.

¹⁸⁵ Hüseyin Aydın, “İyi-Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü”, S.II, *Marife*, Konya 2001, s.129.

¹⁸⁶ Hüseyin Aydın, *agm*, s.130.

¹⁸⁷ İhsan Turgut, *Felsefî Sorgulama*, İzmir 1996, s.155.

¹⁸⁸ Şerafettin Gölcük, *Din ve Toplum*, Konya 2000, s.224.

¹⁸⁹ Kadi Abdulcebbar Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Hüseyin, *el-Muğni fi Ebvabât'-Tevhid ve'l Adl*, (Tahkik eden: Ahmed Fuad el Ehvânî) C.I, Kahire 1962, s.18.

belirterek¹⁹⁰ her iki görüş arasında uzlaşmacı bir tavır sergileyerek güzel ve çirkinin belirlenmesinde akla keşfetme görevi verme noktasında Mu'tezile'ye, aklın din olmadan hiçbir şeyi vacip kılamayacağı noktasın da Eş'arîliğe yaklaşmıştır.¹⁹¹ Eş'arîlerin nazarında ise ahlakî alanda olduğu gibi estetik alanda da aklın güzel ve çirkinini belirlemede hiçbir gücü yoktur. Bu konuda belirleyici olan öge, dindir.¹⁹² İslam düşünce tarihinde hiçbir itikadî endişe duymadan daha özgür bir şekilde güzellik konusunda görüş bildiren ve bunu yaşam tarzı haline getiren akım tasavvufçular olmuştur. Onlar güzelliği kaynağını da dikkate alarak doğrudan ilahî güzellikle irtibatlandırmışlardır. Tasavvufçuların güzellik anlayışlarının temelinde kalple idrak edilen ve batınî sıfatlarla ulaşılan bir güzellik anlayışı ön plandadır.¹⁹³

Kur'an literatüründe ise hüsün ve kubuh daha ziyade ahlakî bir terim olarak kullanılmıştır. Kelam ilminde hüsün ve kubuh meselesi ahlakî açıdan insanın davranışlarının nitelendirilmesi açısından ele alınır. Hüsün, bilinçli ve seçme özgürlüğüne bağlı olarak gerçekleştirilen, dünyada övgüye, ahrette de mükâfata ulaştıran güzel davranışları; kubuh ise, aynı şekildem bilinçli ve özgür iradeyle gerçekleştirilen, dünyada yergiye, ahrette de cezaya neden olan davranış şekilleri olarak tanımlanır.¹⁹⁴

Kelam ilmi hüsün ve kubuh konusunu Allah'ın fiilleri açısından ele alıp; Allah yalnızca hüsün davranışlarla mı nitelendirilir, yoksa bazı kubuh davranışlar da Allah'a atfedilebilir mi? Hüsün ve kubuh Allah'ın dilemesiyle ve yaratmasıyla mıdır? Türünden sorular üzerinde tartışır.. Aslında hüsün ve kubuh meselesi eşyaya ve davranışlara iyi ve kötü, güzel ve çirkin, faydalı ve zararlı, helâl ve haram gibi birbirine zıt vasıflardan birisinin verilmesidir

Mutezile ekolünün bu konudaki görüşlerinin temelini, tevhid ve ilahî adalet ilkesi oluşturur. İlahî adalet temelinde hüsün ve kubuhun rolü, salah ve aslah kavramında ortaya çıkar. Çünkü salah ve aslah, hüsün ve kubuh açısından bilinir. Onlar için Allah, hüsün olan bir fiili zorunlu olarak yaratırken kubuh olan bir fiili noksanlık ve acizlik iade ettiği için Allah'tan nefyedilmelidir. Yine mutezile'ye göre varlık sabit aklî hakikatler üzerine kurulmuştur. Şayet böyle olmasaydı kozmik alanda her an bir bozulma söz konusu olurdu. Aklı olan biri güzel ve çirkinini ayırabilir. O halde eşya ve insanın davranışlarının iyi ya da

¹⁹⁰ Ebu Mansur Maturidî, *Kitabu't-tevhid*, (Tahkik eden: Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s.27-29.

¹⁹¹ Altıntaş, *agm*, s.15.

¹⁹² Seyyid Şerif Cürcani, *Şerhul Mevâkıf*, C.III, İstanbul 1932, s.146.

¹⁹³ Altıntaş, *agm*, s.86.

¹⁹⁴ Seyyid Şerif Cürcani, *et-Ta'rifat*, İstanbul 1265, s.77.

kötü olduğunu belirlemede asıl ölçüt “akıl”dır. Onlara göre akıl bir şeyin yapılmasını övüyorsa o şey iyi; yeriorsa da o şey kötüdür. Başka bir ifadeyle bir şeyin güzel ve çirkinliğini belirleyen din değildir. Din ancak aklen hasen olanın güzelliğini, kabih olanın çirkinliğini ortaya koyar.¹⁹⁵

Olaya Ehl-i Sünnet açısından bakıldığında estetik alanda olduğu gibi, ahlaki alanda da güzel ve çirkinin belirlenmesinde din ölçüt alınmıştır. Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasındaki fark, onların eşyaya bakışlarındadır. Mu'tezile'ye göre eşya ve fiiller özleri itibariyle güzel ya da çirkin, Ehl-i Sünnet'e göre ise, eşya ve fiiller başlangıçta tarafsız bir haldedir. Onun iyi veya kötü oluşunu yalnızca din belirler. Bu açıdan bakıldığında Mu'tezile'ye göre aklın övdüğü güzel, yerdığı ise çirkin; Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre ise kanun koyucunun övdüğü fiiller güzel, yerdığı fiiller ise çirkindir.¹⁹⁶

Eş'arîlere gelince, onlara göre insan estetik alanda olduğu gibi ahlâkî alanda da nesnel olarak bir temyiz gücüne sahip değildir. Eşya ve fiiller başlangıçta nötr bir haldeyken onun güzel veya çirkin oluşunu akıl değil din belirler ve tespit eder. Çünkü bir fiil yerine göre biri için güzel iken, bir başkası için çirkin olabilir. Bundan dolayı eşyadaki güzellik ve çirkinlik sübjektif olduğundan kişiden kişiye değişebilmektedir. O halde dinin güzel kabul ettiği ve karşılığında mükâfat vadettiği fiil güzel, çirkin kabul edip karşılında cezanın elde edileceği şey ise çirkindir.¹⁹⁷ Onlara göre dinin açıklamasından önce eşya ve fiiller için güzellik de yoktu, çirkinlik de ve aklın belirleyiciliğinin de hiçbir önemi yoktu.¹⁹⁸ Aslında Eş'arîler aklın bir bilgi kaynağı olduğunu kabul ederler; fakat yalnızca ilahî sorumluluğa ilişkin konularda aklın hiçbir rolü olamayacağını, bu konuda dinin gerekli olduğu söylerler.¹⁹⁹

Tasavvuf açısından ise eşyada var olan çirkinlik nesnel değil, öznel. Öyle ki âlemdeki çirkinlik de görecelidir. Varlıklarda mutlak anlamda bir çirkinlik yoktur ama mutlak güzellik vardır. Güzel ya da çirkin gibi nitelikler öteki varlıklarla olan ilişkisine göredir.²⁰⁰

İnsan fiillerindeki çirkinlik nehye, güzellik de ilahî emre göredir. Örneğin pis bir koku ona alışkın olamayan biri için pis sayılırken; kendisinde alışkanlık haline gelen kimse

¹⁹⁵ Altıntaş, *age*, s.84-85.

¹⁹⁶ Altıntaş, *age*, s.92.

¹⁹⁷ Ebu hamid Muhammed b. Muhammed Gazali, *el-İktisâd Fi'l-İ'tikâd*, Beyrut 1969, s.103-104.

¹⁹⁸ Cürcani, *age*, s.182.

¹⁹⁹ Altıntaş, *age*, s.94.

²⁰⁰ Altıntaş, *age*, s.94

için güzeldir. Sigara dumanının etrafa yaydığı koku da öyledir. Sigara alışkanlığı olan kimse için sigaranın dumanı gayet güzel kokarken; sigarayla sevmeyen biri için ise onun kokusu oldukça çirkindir. Biri için gün batımını seyretmek harikulade bir şey iken, bir başkası için sıradan bir şey olarak görülebilir. Yani eşya, kendi orijinallliği ile çirkin değil, aksine güzeldir. “Eşyada asıl olan ibahadır.” İfadesi de bunu açıkça ortaya koyar. Nitekim güzel bir söz bazı durumlarda farklı yönlerden özü itibarıyla güzel olduğu halde bazı kimseler için çirkin olabilir. Bundan da anlaşılıyor ki varlık dünyası, kendi kemaliyle iyi bir forma ve bakmasını bilenler için güzel bir şekle sahiptir.²⁰¹

Ünlü mutasavvıflardan olan Kuşeyrî'nin (Ö.376/986) de belirttiği gibi varlık kategorilerindeki bu cemal (güzellik) insanı mutlak cemal sahibi Allah'a götürmeye bir vesile oluşturur.²⁰²

İslam düşüncesinde güzel ve çirkinin belirlenmesindeki ölçüt hususunda teşekkül sırasına göre Mu'tezile, Eş'arî ve Maturidî kelam okullarının görüşlerini özetleyecek olursak, mu'tezilke ekolu mensupları, eşyada zati bir güzellik ve çirkinlik olduğunu ileri sürmüş, hüsün ve kubuhun tesbitinde akla büyük rol vermekle kalmayıp, aklın buna göre vereceği kara da uymayı gerekli görmüşler ve bu ölçüyü sevap ve günahın tahakkuku için gerekli görmüşlerdir. Yani kendilerine peygamber mesajı ulaşmamış olanların aklın güzel gördüğünü yapmaları zorunlu, çirkin gördüğünü yapmalarının ise yasak olduğunu, bu yolla ulaşılan bilginin ahretteki sorumluluk için yeterli olacağını ifade ederek uç bir görüş ileri sürmüşlerdir. Mu'tezile kelam ekolüne bir tepki olarak ortaya çıkan Eş'arî kelam ekolüne göre ise, kendilerine peygamber mesajı ulaşmayanların ahretteki sorumluluktan muaf tutulacaklarını dile getirmeleri, aklın eşyadaki hüsün ve kubuhu anlamadaki rolünü azalttığından aşırı ikinci bir görüşü ileri sürmüşlerdir.²⁰³ Matûridîler de Allah'ın varlığına ve birliğine iman etme konusunda, aklın nakil olmadan da yeterli olabileceğini savunmakla Mu'tezile'ye; aklın nas olmadan yalnızca bazı ahlakî ve hukukî kuralların güzellik ve çirkinliğini bilebileceğini, din olmadan hiçbir şeyi vacip kılamayacağını savunarak da Eş'arîlere yaklaşmışlar ve böylece iki uç görüş arasında orta bir yol tutmuşlardır.²⁰⁴

Sahih olup olmadığı hususunda pek çok tartışma olmakla beraber, tasavvuf düşüncesinde sıkça yer alan “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, bilinmek için

²⁰¹ Altıntaş, *age*, s.97-98.

²⁰² Abdülkerim Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyrî*, (Çev. Ali Arslan), 1980, s.184.

²⁰³ Ali Bardakoğlu, “ Maturidî'ye Göre Hüsün ve Kubuh Konusunda Aklın Rolü”, *EÜİFD*, S.4, Kayseri 1987, s.69..

²⁰⁴ Şerafettin Gölçük, Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 2001, s.195.

halkı yarattım.” Şeklindeki hadis, sufilerin nazarında bir estetik teorisine dönüşmüş ve bu hadise çok çeşitli yorumlar yapılmıştır. Allah’ın bilinmeyi istemesi aşktır ve aşkla kendini beğenen Allah, yokluk aynasında tecelli ve kendi güzelliğini temaşa eder. Aşkın bu ilk parıltısı, O’nun isimlerinin ve sıfatlarının çokluğunu sağlamış ve böylece âlem yaratılmıştır. İbnü’l- Arabî “Allah güzeldir ve güzeli sever” hadisini de bu çerçevede yorumlamış ve bütün aşkların temel nedeninin de güzellik olduğunu ifade etmiştir. Aşk evrenin özünde vardır ve (muharrik-i evveldir.); her şeyi “en güzel”in, “mutlak güzel”in elde edilmesine yöneltir.²⁰⁵

İbnü’l-Arabî “aşk”tan ziyade “muhabbet” kelimesini tercih etmiştir. Ancak yaklaşımı buna rağmen aşkı tercih edenlerinkinden farklı değildir. İbnü’l Arabî “habibullah” denildiği için İslam özellikle bir sevgi dinidir der. Yine ona göre Allah’ın isimlerinin ve sıfatlarının çokluğunu sağlayan aşk ilahidir; Allah’ın asli sevgisidir ve diğer bütün aşk türlerinin kaynağıdır. Allah, kendisini sevmekle, zatından gizli olan şeylerin ayn (ide)’larını da sevmiştir. Bu nedenle şeyler, farklı şekillerde görülen bir aşkla yüklenmişlerdir. Aslında ayn’ların sevgisi, Allah’ın yaratıcı “ol” emrini içittikleri vakit başlamıştır.²⁰⁶

Sufiler tek tek nesnelerde güzelliği de çirkinliği de objektif bir değer olarak kabul etmezler. İbnü’l Arabî, *Füsusu’l Hikem*’de “ Çirkinde de güzelde de Allah’ın rahmeti vardır. Çirkin kendi nazarında güzeldir. Güzel de çirkinin nazarında çirkindir. Şu halde varlıkta her hangi bir mizaca göre çirkin olmayan şey yoktur. Bunun aksi de böyledir.” der.²⁰⁷

Mevlana, bize çirkin görünen bir şeye, onu ve sevenlerinin gözüyle bakarsak çirkinliğin mutlak bir değerinin olmadığını anlaşılabileceğini söyler. Mevlana tek tek nesnelerde objektif olarak güzellik ve çirkinlikten söz etmek mümkün değilse de, bütün görünen âlem, nihayetinde ilahî güzelliğin tecellilerinden ibaret olduğu için sufiler, mutlak güzelliğin dışında başka bir değer bulmadığını kabul ederler. Şu var ki mutlak güzellik, her türlü uğraşa rağmen elde edilmesi mümkün olmayan; ele geçirildiğinde de sanatın konusu olmaktan çıkan aşkınlıktır.. Kısacası mutlak, ifadesi mümkün olmayandır. Abdülkerim Cilî, âlemde çirkinlik adına ne varsa hepsinin itibarî olduğunu, mutlak

²⁰⁵ Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, İstanbul 1995, s.66.

²⁰⁶ Afîfî, Ebulleyla, *Muhyiddin İbnü’l Arabî’nin Tasavvuf Felsefesi*, (Çev. Mehmet Dağ), Ankara 1975, s.150.

²⁰⁷ Muhyiddin İbnü’l Arabî, *Füsusu’l-Hikem* , (Çev. M.Nuri Genç Osman), Ankara 1964, s.339.

çirkinlik hükmünün kalkması halinde geriye mutlak güzellikten başka bir şey kalmayacağını dile getirir.²⁰⁸ Birinin çirkin kabul ettiği herhangi bir şey bir başkası için gayet güzel olabilir.

İslam sanatlarında “güzel”den kasıt, Batı kaynaklı objektivist anlamda bir “güzellik” değil, “mutlak güzelliştir ve bu güzelliğin görünen âlemdeki güzelliğidir. Müslüman sanatçı için, örneğin bir gül, bir lale ya da bir dağ manzarasının güzelliği kendiliğinden güzel olmadığı gibi, bizim onda kendimizi yaşamamız da değildir. Tüm bunların güzelliği, yaratıcının “cemal” sıfatının onlar üzerindeki tecellisidir (görünüştür.) Batı kaynaklı bazı estetik teorilerinde var olan “çirkinlik” görecelidir; diğer bir değişle güzellik “mutlak” olduğu için, çirkinlik yoktur. Sanatçının görevi, güzelliği kaynağında elde etmek yani görünenin temelinde bulunanı araştırmaktır. Bu nedenle Müslüman nazarında sanat, dış dünyanın yerine benzerini geçirmek (mimesis) gibi bir endişenin tamamen dışında, sanatçının kendi ferdiyetinden de bağımsız bir arayıştır. O halde sanatçı, güzelliği yaratan değil, keşfedendir. Çünkü sanat zaten var olan bir niteliği, güzelliği araştırmaktır. “Güzellik” objektif bir nitelik olmadığına göre örneğin güzel bir ağacın resmini yaparak veya kelimelerle anlatılarak güzellik elde edilemez. Burada ağaç, yalnızca bir işarettir. Güzelliğe bu işaretten hareket ederek varmak gerekir.²⁰⁹

Sonuçta Türk-İslam düşüncesinin temelinde iki tür güzellik anlayışının var olduğunu söyleyebiliriz:

- 1-Varlığı kendi zatında olanın güzelliği
- 2-Varlığı kendi zatından olmayanın güzelliği.

II. 3. 2. 1. Fârâbî

Meşşai ekolünden Fârâbî bu konuda: “Birincinin varlığı varlıkların en üstünü olunca, O’nun güzelliği de bütün güzelliğe sahip olanların güzelliğinin en üstünü olur. Böylece O’nun güzellik ve ihtişamı, kendi özü ve cevheriyledir.” der.²¹⁰ Yine Fârâbî: “Her varlıktaki güzellik ve ihtişam, o varlığın en üst varlık derecesine ve nihai yetkinliğe ulaşmasıyla olur.” Demektedir. Fârâbî’ye göre Tanrı’nın dışındaki varlıkların güzelliği için kullanılan “güzel” sözü onların cevherini değil, renk, biçim ve durumlarının (arazlarının)

²⁰⁸ Abdülkerim Cilî, *İnsan-ı Kâmil*, (Çev. A. Ayyıldız), İstanbul 1992, s.225.

²⁰⁹ Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, s.191-192.

²¹⁰ İsmail Yakıt, *Türk- İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2002, s.112.

yetkinliğini gösterir.²¹¹

O, madde ve suretin ilk kaynağını tespit ederken, suretin mükemmelliği yani güzelliği konusunda estetiğe, ilk varlığın tezahürü olarak değer verir. Ayrıca öne sürdüğü erdemli şehir modelinde de bütün güzelliğin habercisi olan Hz. Peygamber'in öncülüğünde kurulan bir hayat tarzı benimser. O halde hayal edilen böylesi bir devlet düzeninde estetiğin olmaması imkânsızdır. Yine burada Allah'ın güzelliğinden bahseder ve ilk can verenin, ilk hareket ettirenin ve en güzel sıfatları yakıştıranın o olduğuna değinir.²¹²

Fârâbi, eksiksiz güzelliğin Allah'a mahsus olduğunu dile getirir ki O'nun bu güzelliği kendi özüne ait olmasına karşın diğer varlıklardaki güzellikler birer arazdan ibarettir der.²¹³

II.3.2.2. İbni Sina

İbni Sina'da güzellik fikri, o'nun psikolojisi ile sıkı bir bağ içerisindedir. O da güzelliğin "kemal"de, duyulur nesnelerin kemalinde, tenasüp ve ölçüde olduğunu söylemiştir. Hatta kemalin ilk varlığa (Ma'suka) ulaşmakla elde edilebileceğini savunmuştur.²¹⁴

İbn Sina da *Necat ve Risaletü'l-Aşk* isimli eserlerine Allah'ın saf ve mutlak güzelliklerini konu edinmiştir. İbn Sina burada güzelliği kendi zatında olan, meydana gelmek için başka bir nedene muhtaç olmayan, ezeli ve ebedi olan, zamanla herhangi bir değişikliğe maruz kalmayan, her zaman ve mekânda güzel olan gerçek güzellik, ancak kemal sahibi yaratıcıda olur demektedir. Yine o'na göre evrende var olan güzellik, hakiki güzelliğin sahibi olan Allah'ın katındaki hakiki güzelliğin yansımalarıdır.²¹⁵

II.3.2.3. Gazali

Gazali bu konuda: "...Her şeyin güzelliği kendisinde bulunması mümkün kemaline layık olan şeylerin kendisinde bulunması demektir. Kendisinde bulunması mümkün olan bütün kemâlâtı kendisinde topladığı vakit güzelliğin zirvesine ulaşmış demektir. Şayet bir kısmı bulunursa, bulunduğu nispette güzeldir."²¹⁶ Derken bir yandan da

²¹¹ İsmail Yakıt, *age*, s.112.

²¹² Fârâbi Muhammed b.Tarhan, *el-Medinetü'l-Fadıla*, (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu), İstanbul 1991, s.24.

²¹³ Ayvazoğlu, "İlmü'l Cemal", DİA, C.XII, İstanbul 2000, s.146.

²¹⁴ Yakıt, *age*, İstanbul 2002, s.112.

²¹⁵ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 1987, s.235.

²¹⁶ Ebu Hamid Gazâlî, *İhyau Ulumi'd-Din*, C.IV, İstanbul 1985, s.542.

Meşşailerde olduğu gibi O da güzelliği “mutlak” ve “izafî” olmak üzere ikiye ayırmış ve onlardan çok farklı bir şey dile getirmiştir. Meşhur İşrakî filozofu Suhreverdî “ Bütün manevî varlıklar ve cismanî varlıklar aynı şekilde Kemal’i ararlar., ve kendisinde güzellik temayülü bulunmayan birini görmesi imkansızdır.” Şeklindeki ifadesiyle güzellik ve kemal arasındaki ilişkiyi belirtir.²¹⁷

Gazali güzellik hakkında ayrıca şunları dile getirir: Güzel olan her şey sevilir. Güzelliğin idraki bizatihi haz verir. Güzellik kendi başın bir değerdir. Gazali, iyyinin tarifini yaparken onu, yararlı, lezzetli ve güzel şeklinde üç kısma ayırır. İnsanın yaratılışında var olan güzellikleri tasvir ederken bir çok kez “ahsene” (güzel yaptı) ve “zeyyene” (süsledi) gibi, güzel yapmak, güzel kılmak anlamlarına gelen fiiller kullanmıştır.²¹⁸

Gazali özellikle İhya’nın ana bölümlerinden olan şevk, muhabbet, üns ve rıza kitabında güzellik konusunda hayli görüş bildirmiş ve sevgiyi güzellik üzerine kurmuştur. Buna göre bütün güzellikler sırf güzel olduğu için, onu algılayan tarafından sevilir. Çünkü güzellik haz verir ve haz doğal olarak sevilir.²¹⁹

Gazali, güzelliğe olan ilginim sırf cinsî ve bedene olan hazdan kaynaklanmadığını, aksine güzellikten hissedilen başka bir haz olduğunu, güzelliğin bizatihi sevildiğini söyler ve buna tabiatın güzelliğini seyretmekten, su şırıltısını dinlemekten duyulan hazzı örnek gösterir. Yaygın felsefî görüşe göre güzellik uyum ve orantıdır. Bu görüşü Gazali de benimser. Güzel bir çiçek gibi güzel bir sanat ürününün örneğin bir hüsn-i hat ya da musiki parçasının da kendi alanının türünün mükemmelliğe yaklaşması ölçüsünde estetik değeri artar. Gazali böylece ontolojik değerlerle estetik değerler arasında bir mahiyet birliği görmüş ve aynı zamanda estetik ile ahlak arasında aynı ilişkiyi kurmuştur.²²⁰

Güzellikten Allah’ın güzelliği düşüncesine gitmek felsefeci ve kelamcılardan ziyade mutasavvıfların üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Her ne kadar filozoflar da Allah’ın “cemal”, “ziynet” ve güzelliğinden bahsetmişlerse de onların bu ifadeleri “kemal” ya da “ekmelu’l vücud” (en yetkin varlık) fikriyle ilgilidir. Müslüman sanatkâr güzelliğin yaratıcısı olduğuna değil, keşfettiğine inanır. Şu var ki Allah’ın cemal sıfatının bir tecellisi olarak var olan her çeşit güzellik, sanatkârın çabası neticesinde dokunulabilir, duyulabilir

²¹⁷ İsmail Yakıt, *age*, s.112-113.

²¹⁸ Gazali *age*, s.542.

²¹⁹ Gazali, *age*, s.193, 361.

²²⁰ Gazali, *age*, s.299.

ve görülebilir hale gelmektedir. Tasavvufî ekole göre Tanrı, mutlak güzeldir. Mevcudatın hepsi güzelliklerini ondan almıştır. Varlıktaki güzellik, ilahî güzelliğin bir yansımasıdır. Her bir varlık bu ilahî güzellikten aldıkları pay ölçüsünde güzeldir. Bundan dolayı kâinatta O'nun güzelliği temaşa edilir. Bu açıdan bakıldığında Allah'tan başka ontolojik estetik ve ahlakî bakımdan kusursuz olan hiçbir varlık yoktur. "Mutlak güzel" yalnızca Allah'tır ve bütün güzelliklerin kaynağı da yine Allah'tır.²²¹ Kâinatta Allah'ın güzelliği temaşa edilir. Sevgi de güzellik neticesinde ortaya çıkınca, bütün varlıklara sevgiyle yaklaşmak gerekir. İşte bu ekolün estetik hakkındaki bütün fikirlerini Mevlana'da bulmak mümkündür.²²²

II.3.2.4. Mevlâna

Mevlana Kur'an ve hadislerden ve kendisinden önce yaşamış diğer Türk-İslam düşünürlerinin eserlerinden hareketle güzelliğin fitrî olduğu, dolayısıyla insanoğlunun fitratı gereği güzeli aradığı ve ona yöneldiği görüşündedir. O'na göre insan maddî manevî her türlü çirkinlikten hep kaçmaya, ondan uzaklaşmaya çalışır. Konuyla alakalı olarak Mesnevî'sinde şöyle konuşur Mevlana:

"Düşte çirkin şeyler görüyor, onlardan ürküp kaçıyordun;

Oysaki gördüklerin senin yaptıklarındı.

Hani kendi yüzünü aynada çirkin görüp, aynaya tüküren zenci gibi

Sen demişti ne de çirkinmişsin. Layığın budur ancak. Ayna da:: Kör aşağılık kişi demişti. Bende gördüğün çirkinlik senin çirkinliğindir.²²³

Mevlana sürekli güzele yönelen insanın gerek kendi ve gerekse içinde bulunduğu dünyanın güzelliklerinin Hakk'ın güzelliğinden kaynaklandığını ifade eder. Bu görüşlerini "Allah güzeldir güzeli sever" hadisine dayandırır.

"Güzelsem dedim bu güzelliğim ondan; değilsem zaten çirkin bile güler bana.

Çaresi şu: Kendime bir bakayım ona layık değilsem, ben seni hiç alırmıyım diye güler bana

O güzeldir güzeli sever; senin gencin kart bir ihtiyarı nasıl seçer?"²²⁴

²²¹ Mehmet Aydın, *age*, s.300-302.

²²² Yakıt *age*, s.114.

²²³ Mevalana Celaleddin Rumî, *Mesnevî* (Çev. Veled İzbudak-Abdülbaki Gölpınarlı), C.IV, Ankara 1990, s.248-249.

²²⁴ Mevalana, *age*, C.II, s.77-79.

Mevlana “mutlak” güzle olarak ilahî güzelliği belirtirken sonra, eşyada gördüğümüz bütün güzelliklerin Hakk’ın güzelliğinin bir tecellisi olduğunu söyler. Eşyada görülen güzellik, O’ndan pay aldıkları ölçüdedir. Bu tecelliyi gönül gözü açık olanlar her yerde temaşa ederler böylece O’na olan hayranlıkları artar, sevgileri karşılıksız olarak çoğalır, aşka dönüşür. Mevlana’ya göçre eşyadaki güzellik Hakk’ın güzelliğinin tecellisine göre derecelere ayrılırlar. O’na göre, eşyanın güzelliğinde takılıp kalınmamalıdır. Asıl olana, mutlak olana yönelmek ve ilahî güzelliğe hayran olmak gerekir. Güzelliği mutlak ve izafî olarak ele alan Mevlana, bu konuda kendisinden önce görüş belirten diğer düşünürlerle hemen hemen aynı görüştedir.²²⁵

Yüce Allah zatında azim ve uludur. Har var olanın güzelliği, kendi üstün varlığına kavuşmasında ve kendisinin en son mükemmelliğine ulaşmasındadır. İlk mevcudun varlığı ise en üstün varlık olduğundan güzelli her güzelliğin üstündedir. Bütün bunlar O’nun cevherinde ve zatında, yani kendi varlığında, zatında bulunur. Oysa bizim güzelliğimiz zatımızda değil, dışımızda kalan şeylerdir. O’nun cemali, mükemmelliği gibi özellikleri ise zatından başka bir şey değildir.²²⁶

II. 4. İslam ve Batı Sanatlarının Karşılaştırılması

İslâm genel ilkeleri ortaya kayarak fikrî ve duygusal ortamı hazırlar. Bu bilim ve sanat için de aynıdır. Sanatların temelinde ibadet duygusu vardır. Nitekim sanatların hemen hepsi evvelâ birer dinî ritüel olarak ortaya çıkmıştır. Din ve sanatın özünde aslında birlik mevcuttur.²²⁷

İslam sanatı asırlarca Müslümanların içinde Allah’ı hatırlayarak sonunda yalnızca Allah’a ait olan güzelliği görüp tefekkür ederek yaşayabildiği bir ortam oluşturmayı başaramıştır. İslam sanatı Kur’an-ı Kerim ve İslâm vahyinin şekil ve manevîyatıyla doğrudan ilgilidir.

Bu sanat Allah’ı müşahhaslaştırmayı değil, aksine Allah’ın birliğini yatsıtmayı hedefler. Odünyanın fani olduğunu vurgular ve bunun arkasındaki ebedîliği işaret eder. Bu sanat, sanatı, hayattan ayırmaz; bilakis onu insanın günlük faaliyetleriyle ilişkilendirir. Arapça’daki sina’ah ve fenn kelimeleri sadece Batılı anlamdaki art ın (sanat) ifade ettiği mânâyı değil, bir şeyi doğru ve iyi olarak yapma anlamını ifade eder. Ayrıca İslâm sürekli

²²⁵ Yakıt, *age*, s.115-119.

²²⁶ Fârâbi, *el-Medinetü'l-Fazıla*, İstanbul 1980, s.26.

²²⁷ Alija Ali, İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam* (Çev. Salih Şaban), İstanbul 1993, s.114.

olarak sanat ile bilgi arasındaki yakın ilişkiyi vurgular, islâm tarihinde birçok büyük zanaat ve sanat ustası sanatın fen ile hikmetin bir araya gelmesinden ortaya çıktığını vurgulamıştır.²²⁸

İslâm dünyasının farklı bölgelerine ait çeşitli sanat okulları arasındaki bölgesel farklılıklara rağmen islâm medeniyetindeki farklı sanat türleri ve okulları bazı temel ilkeleri paylaşır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın tespit ettiği gibi, bu sanatın en önemli özelliği onun arabeski, geometrik biçimleri ve hattı ilahi Kelam'ın her yer ve zamanda bulunan varlığının sembolü olarak kullanmasıdır. Bu sanat gayb âlemine açılan kapı demek olan "soyutlamayı ve insanı sonlu formlarda Sonsuz'u düşünmeye sevkeden sanatsal tarzların stilizasyonunu ve tekrarlanışını vurgular."²²⁹

İslam sanatı ile Batı sanatı karşılaştırıldığında aralarında dikkati çeken başlıca farkların olması muhtemeldir. Aralarındaki farkı ifade etmek için şu örneği vermek yerinde olacaktır. Hristiyanlıkta sanat, teslis ve özellikle enkarnasyon yani Hz İsa'nın şahsında ilahî isimlemedir. Bu nedenle Hristiyan sanatında daha çok mimari ve ikonografi ön plandadır ve diğer sanat dallarına oranla daha çok ilgi görür. Tevhide dayalı İslam'da durum farklıdır. İslam mimarisi ve genel olarak İslam sanatçısı için en önemli mesele teslis değil, hepsinden önce gelen vahdet ve tevhittir. İslam sanatçısı meydana getirdiği eserinde vahdeti tecelli ettirmek ister. Kesret içinde Allah'ın varlığına işaret edilmesini en iyi şekilde yapmak ister ve İslam sanatçısı için aslında bu sanatın temel ilkelerinden birini oluşturur. Bu nedenle kesrette vahdetin ortaya çıkışı ve tevhidin manası olan kesretin vahdete dönüşü en önemli konudur. Allah'ın birliğinin zat mertebesinde âlemde sıfatlar ve isimler mertebelerinde ortaya çıkışı örneğin bir mimar için söz konusudur. Bir İslam mimarı, mesela yaptığı bir camide tuğladan harcına kadar her şeyde tevhit düzenini nasıl en iyi şekilde gösterebileceğini düşünür. Bunlardan biri mimaride çok önemli olan daireden kareye geçiş meselesi, yani karenin daireye bağlanmasıdır. Bu aslında kesrette vahdetin ifadesinin bir tezahürüdür. İslam'da sanat bir asla dayanır. Bütün İslam sanat eserlerini bir daireye benzetecek olursak, bu eserlerin tümü tek bir merkeze dayanmıştır. İslam âleminin vahdetinin aslı Kâbe'dir. Tüm Müslümanlar namaz kılmak için kibleye yönelir. Bu da aslında kesreti bir tarafa bırakıp, vahdete yönelmektir. Bu konu İslam mimarisinde özel bir yere sahiptir. Şöyle ki ifade edildiği gibi bütün yaratılış sistemini tek bir asla bağlar. Bu varlık sistemi bir merkeze sahip olduğu için sanatçının düşüncesinde

²²⁸ S. Hüseyin Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, İstanbul 1995, s. 148.

²²⁹ Nasr, *age*, s.149.

dağınıklığa engel olur ve onu daima merkeze doğru sürükler.²³⁰

İslam'da sanat insanın bütün yaşantısını kuşatır. İnsanın içinde yaşadığı ev, namaz kıldığı cami, geçimini sağlamak için çalıştığı çarşı, yürüdüğü sokak, hatta yemek yediği kaşık ve su içtiği bardak bunların hepsi sanatın eseridir. Aslında sanat yalnızca resim yapmakla sınırlı kalmaz, yaşamın hemen her alanına yansır. İslam sanatının diğer medeniyetlerde nadir görülen bir özelliği vardır. Şöyle ki İslam sanatı hat, minyatür, tezhip, cilt ve genel olarak insan yaşantısının her alanında ve insanın günlük yaşantısında kullandığı araç ve gereçlerde karşımıza çıkar. Sanatı meydana getiren dengenin göz önünde bulundurulması, sanat türleri arasında ağırlıklı olarak yalnızca birine dayanılmaması gerekir. Bu nedenle İslam sanatında tasvirde fazla ileri gidilmez. Çünkü bunun bütün sanat türlerini etkilemesinden endişe duyulur.. Sanatçı tüm yaratıcılığını tasvire yönlendirebilir ve böylece sanatın diğer yönleri ikinci plana atılabilir. Buna dayanarak İslam'da tasvir yapmak, canlı varlıkların ve bilhassa insanın resminin yapılması hoş karşılanmamıştır. Mekruh ya da bazı konularda haram kabul edilmiştir. Buna karşın onun yerini hat, minyatür, ebru, tezhip ve çinçilik gibi diğer sanat dalları almıştır. Diğer uygarlıklarda eşine nadir rastlanan bu sanat dalları insanı hayrete düşürecek kadar çeşitlidir.²³¹

Geleneksel sanat âlemin varlık sistemine dayanır. Buna, “halk-ı cedid” ve “teceddud-i emsal” de denir. Yani Allah, bu âlemden her an zuhur ve tecelli eder. Ariflere göre “Allah’ın tecellisinde tekrar yoktur ve Allah’ın âlemdeki tecellileri bir değildir.” Allah’ın âlemden her an başka bir zuhuru vardır.²³²

İslam gibi bir din ya da medeniyetin, o medeniyette en derunî şeyi kendi tarzında yansıtmak durumunda olması ne şaşırtıcıdır ve ne de gariptir. Sanatın özü güzelliştir ve bu da ilahî bir niteliktir. Olgular ve olaylar dünyasındaki görünüş olmak üzere iki tür görünüşe sahiptir. Güzel varlıkları ve olguları kaplayan bir perdedir sanki ama Tanrı’dan ya da bizatihi olarak batınî bir güzelliştir. O bu âlemden yansıyan ilahî sıfatlar arasında saf varlığı doğrudan hatırlatan ilahî bir niteliktir. İslam sanatı soyut bir özelliğe sahip olmanın yanında formları da ne doğrudan doğruya Kur’an’dan, ne de hadislerden çıkarılmıştır. Bu formlar çok derin İslamî karaktere sahiptir, ancak görünüşte kutsal değerlere dayalı

²³⁰ Gulam Rızâ Âvânî , “ Dini Sanat İslam Sanat ve Felsefesine ve İlkelerine Bir Bakış”, *Hikmet ve Sanat*, (Çev. Mehmet Kanar), İstanbul 1997, s.191-192.

²³¹ Âvânî, *agm*, s.219-220

²³² Âvânî, *agm*, s.221.

özellikleri yoktur.²³³

Hızla gelişip büyümekte olan İslam hakiki anlamda sanatı bilmiyordu, bilmesi de mümkün değildi Zira ilk önce göçebe ya da yarı göçebe bir var oluşa sahipti. Arap tüccar ve kervancılar Bizans sanatı ve Hint medeniyetleriyle ilişki kuruyorlardı. Ancak yolculukları esnasında hayran kaldıkları sanat eserlerinin çoğu onları hayatî ihtiyaçlarına yabancıydı. Onlar yalnızca silah, takı ya da mücevher ve giyim eşyası ile ilgileniyorlardı. Öyle ki burası Hz. Peygamber'in örnek hayatı ile yüceltilecek kaba saba insanların toplandığı bir yerleşim alanıydı. Arabistan, ilahî yardım ile başından sonuna dek tevhide yani ilahi birlik bilinciyle dolu bir hale getirildi.²³⁴

İslam'a uygun bir sanatın oluşturulmasını gerekli kılan ve bunu mümkün hale getiren asıl neden, elverişsiz Arabistan çevresinin terk edilmesi ve fethedilen yeni bölgelerdeki toplulukların mirasıyla karşılaşılmasıydı. Ancak il etapta hissedilir derecede bir durgunluk, dönemi yaşandı. Arap ve bedevîlerden oluşan fatihlerin fethettikleri topraklara yerleşmeleri için neredeyse hiç zamanları yoktu. Bunlar fethettikleri bölgelerin halkıyla mesafeli durmuş, onlara yabancı kalmışlardır. Sanatı önemsediler öyle ki bunu yalnız başına yaratma düşüncesine sahip değillerdi. Ancak istikrarın ilk aşamasının akabinde Emevîler döneminin sonlarına doğru, sanat ciddi bir vaziyet haline gelmeye başladı. Bu arada devletin yeni merkezinin de içinde yer aldığı Suriye şehirli nüfusunun ekserisi İslamiyet'i kabul etmiş, Hristiyanlığın galibiyetiyle kısmen değişikliğe uğramışlardı. Ancak Greko-Romen medeniyetinin izlerini taşıyan şehirlerde yaşamaya devam edemezlerdi. Muhteşem Bizans kiliselerinin varlığı, toplumun dinî duygusu ve duyarlılığına karşı bir tür meydan okumaydı. Oysa İslam'ın galibiyeti kendisini göstermeliydi. Şu var ki bunun İslam sanatının asıl kaynağı ile karıştırılmaması gerekir ki bu, durumun siyasî ve psikolojik yönünü oluşturur.²³⁵

İslam sanatı kendi dil ve ifadesini hicrî ikinci yüzyılın ortalarına doğru bulmuştur. M.S. 688 ve 692 yılları arasında Kudüs'te inşa edilmiş ve İslam'ın iyi bir şekilde korunarak ayakta kalmış abidesi olan Kubbet'us-Sahra, diğer yandan yapımına 706'da başlanmış 715'te tamamlanmış olan Şam Ulu Camii ayrıntılarıyla olmasa da, en azından ana formları itibarıyla doğrudan doğruya İslam sanatının bir eseridir. Bu tarihten sonra (M.S sekizinci yüzyılın ortalarına doğru) yeni sanat hızla ve geniş bir bölgede yayılmaya

²³³ Titus Burckhardt, *İslam...*, (Çev. Turan Koç), İstanbul 2005, s.1-9.

²³⁴ Burckhardt, *age*, s.9-10.

²³⁵ Burckhardt, *age*, s.10.

başlamıştır. Bundan sonra 785'te inşa edilen Kurtuba Ulu Camii ve 789'da Kahire'de tamamlanan İbn Tulun Camii gibi zamanın karanlıklarından doğan muazzam eserler, artık bir evrimleşme sürecindeki aşamaları göstermezler. Aksine bu eserler, sanatsal özellikleri yönünden önüne geçilmez eserlerdir.²³⁶

Hristiyan sanatı Bizans İkonaklâzım hareketinin sonuna kadar tam anlamıyla kendisi olamamıştır. Bu da İslam sanatının ani yükseliş dönemine rastlamaktadır ve hayret verici bir şekilde ona bir tepki olarak gerçekleşmiştir. İslam söz konusu olduğunda, dinî ve toplumsal düzenin güçlü bir şekilde birebiriyle kenetlenmiş olması sanatın birden büyüüp gelişmesinin önünü açmıştır. Sanat asla yoktan var olamaz. Sanatın özgünlüğü daha önce var olan unsurların terkihiyle kendini bulur. Nitekim İslam mimarisi de yeni sütun ve kemer formları değil, İslamî ibadete uygun yeni bir mekân türü oluşturmayı başarabildiği vakit doğmuştur.²³⁷

Bir kilisenin ayin ekseni bahar gündönümüne ayarlanmıştır. Yani ayini yöneten papaz ve cemaat, dirilen İsa'nın sembolü olan güneşin paskalya yortusunda yükseldiği ufuk noktasına dönerler. O halde bu nokta çok önemli bir döngüsel andır ve bir bakıma ebediyete işaret eder. Dolayısıyla doğu, batı, gün ortası ve gece yarısına bölünmüş haliyle kilisenin bütün ayinsel düzeni döngüsel ya da zamana bağlı ölçüleri yansıtır. İslam'ın kutsal mimarisi ise yeryüzünde bir merkeze yönelmiş haliyle zamanın ölçüsünü yansıtmaz. Onun tecrübeye sunduğu mekân mevcut anın saltanatı altında adeta erir. O, gözü belli bir noktaya yöneltmez, burası ile öte, ya da yer ile gök arasında herhangi bir gerilim veya çatışma da telkin etmez; o, her yerde tam doluluğunu yansıtır. Bu durum Medine'deki ilk mescit plânına göre yapılan ve revaklı denilen camilerde kendisini açıkça gösterir.²³⁸

Sanat tarihçileri İlk İslamî anıt eserlerin yeterli donanıma sahip olmayan Araplar tarafından değil, Suriyeli, İranlı ve Yunanlı ustaların işbirliği ile meydana getiriliğini ve dolayısıyla da İslam sanatının, Yakın Doğu İslam'a davet edildikçe, buralardaki yerleşik toplulukların sanat mirasıyla zaman içerisinde zenginleştirildiğini sürekli dile getirirler. Buna rağmen yine de Arap sanatından söz edilmesi şu nedenden dolayı meşrurdur: İslam'ın kendisi şayet ırka dayalı bir olguyla sınırlı değilse biçimsel ifade ve tezahürüyle yine de Arap unsurları içermektedir ve bunun önde geleni de Arapçadır. Arapça, İslam'ın kutsal dili olurken tüm Müslümanların düşünme biçimini de az ya da çok belirlemiştir. Arap

²³⁶ Burckhardt, *age*, s.12-13.

²³⁷ Burckhardt, *age*, s.23.

²³⁸ Burckhardt, *age*, s.24.

toplumuna has belli bazı tutum ve davranışlar Hz. Peygamber'in sünnetiyle de pekiştirilmiş olarak, bütün İslam dünyasının manevî tutumuna sinmiştir; dolayısıyla kaçınılmaz olarak onun sanatına da yansıyacaktır. İslam sanatının kendine has bir başka unsuru da, gelişmesi Arap hâkimiyetiyle yan yana seyretmiş olan girişik bezemedir. Bu sanata, bütün mükemmelliği ile ilk defa oyma kafes işi şeklinde cami ve sarayların pencerelerinde rastlanır.²³⁹

Kura'nın dili İslam dünyasının her yerinde görev başındadır. Bir Müslüman'ın tüm hayatının büyük bir bölümü Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetler, dualar, zikirlerle doludur. Sayısız kitabe, levha ya da ithaf yazısı bunun apaçık bir göstergesidir. Kur'an'ın her yerde varlığını hissettirmesi kaçınılmaz olarak İslam sanatının tarz ve ölçüsünü de belirler. Bu nedenle İslam'ın plastik sanatı, açık bir şekilde Kur'an kelamının bir yansımasıdır.

İslam sanatıyla Kur'an arasında bambaşka bir derin bağlantı vardır. Bu, Ku'an'ın şeklinde değil hakikatin de biçimsiz özünde ve daha özel olarak tevhit yani birlik ve vahdet anlayışı ve akidesinde saklıdır. İslamî sanat-burada kast edilen İslam'daki plastik sanatların tümüdür.- özü itibarıyla İlahî Birlik'in belli bazı yön ve boyutlarının görsel düzeydeki iz düşümü ya da ortaya çıkışıdır.²⁴⁰

Soyut formlara sahip olan Hristiyan sanatı çok kısa süreli olmuştur. Hristiyan sanatının olağanüstü dehası, Latin dünyasıyla birleşince dumura uğramıştır. Oysa İslam sanatı kadim formların ve göçebelerin popüler sanatta hayli gelişmiş zengin imkânlarıyla şehir sanatının daha rasyonel olan icap ve ihtiyaçları arasında bir terkip yapmayı başarabilmiştir. O, arkaik ²⁴¹ motifleri en genel ilke ve usulleriyle en soyut şekilde kendisine mal eder. Böylece onlara belli bir şekilde tutarlılık ve istikrar kazandırır. Bunu yaparken de büyü ve sihirle ilgili her türlü niteliği atar ve onlara yepyeni bir sadelik ve vuzuh yükler. Unutulmamalıdır ki İslam yeniden başlangıca bir dönüş dinidir. Ve bu dönüş

²³⁹ Söz gelişi Şam Ümeyye Camii'nde veya Hirbetü'l-Mefcer Sarayı'nda girişik bezemenin geometrik güzelliğini takdir için onun sadece birleşme noktalarına bakmak yeterli değildir. Gözün, birbirinin içine giren ve denge sağlayan güçlerin akışını takip etmesi sağlanarak okunmalıdır. Aslında girişik bezeme sanatı geç dönem Antikite'nin döşeme mozaiklerinde zaten vardır. Ancak gelişmemiş olmakla beraber anlayış bakımından da naturalistiktir. Onda Arap-İslam girişik bezemeciliğinin girift ve ritmik inceliğine rastlanmaz. Bunlar, Arap dehasının bizzat temel özeliği olan soyut sanata ait örneklerdir. (Burckhardt, *age*, s.47, 54.)

²⁴⁰ Burckhardt, *age*, s.57.

²⁴¹ Arkaik: Bir sanat dalının ve üslubun olgunluk ya da klasik dönemi öncesindeki oluşum aşamasını nitelemek için kullanılır. (Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, "Arkaik" s.25.)

kendisini her şeyi birliğe iade etme şeklinde gösterir.²⁴²

Bir düzeyi süsleyecek olan Müslüman sanatçı için geometrik girişik bezeme entelektüel bakış açısından en tatmin edici formu temsil eder; çünkü form âlemde var olan sonsuz çeşitliliğin arkasındaki birlik fikrinin apaçık ve doğrudan ifadesidir. İlahî birlik her türlü temsilin ötesindedir. Çünkü onun küllî olan mahiyeti hiçbir şeyi dışarıda bırakmaz. O, “ikinci olmayandır”. Böyle olmakla birlikte onun âlemdeki yansıması ahenk aracılığıyla gerçekleşir. Yani ‘ çoklukta birlik’ ve ‘birlikte çokluk’tan başka bir şey olmayan ahenkle. Girişik bezeme bir yön ile birlikte ötekini de ifade eder. Şu var ki onun olgu ve olayların arkasındaki birliği hatırlatması başka bir yöndendir. Öyle ki çoğunlukla bir tek unsurdan husule getirilir. Sonsuz bir şekilde tekrar kendisine dönen bir tek bir hattandır.²⁴³

İslam mimarisinde sıkça kullanılan mukarnas, açıkça görüleceği üzere hem statik hem de ritmik bir karakterce sahiptir. Buna göre makarnasın ana kubbeyi dörtlü kaidesine bağlayan bal peteği şeklindeki formu, yeryüzü üzerindeki deviniminin bir yansımasıdır. Buna karşılık küpün hareketsizliği de dünyanın sabit ve zamansız bir durumda olduğunu hissettirir ki bu bir mabet mimarisine daha uygun düşmektedir.²⁴⁴

Kur’an’da “*Allah, göklerin ve yerin nurudur.*”²⁴⁵ Şeklinde buyruluyor. Bu eşyayı yokluğun karanlığından açığa çıkaran ilahi ışıktır. Söz konusu sembolik düzeyde görülür olmak var olmak demektir. Bunan göre tıpkı gölgenin ışığa hiçbir şey ilave etmediği gibi eşya da sadece varlığın nurundan aldığı pay oranında gerçektir. İlahî birlik hakkında ışıktan daha mükemmel bir sembol yoktur. Bu yüzden Müslüman sanatçı üzerinde çalıştığı maddeyi bir ışık titreşimine dönüştürmenin yollarını ara. Onun bir cami ya da sarayın içi ve dış yüzeylerini çini mozaiklerle kaplaması bu amaca yöneliktir. Öyle ki bu kaplaması bu amaca yöneliktir ve bu kaplama, ağırlığını hafifletmek istercesine genellikle onların alt kısımlarına uygulanır. Sanatçının, ışığın süzülmesini sağlamak için diğer yüzeyleri delikli kabartmalara dönüştürmesi de yine aynı amaç içindir. Mukarnas da ışığı tutarak onu çok ince tonlarla dağıtmayı sağlar.²⁴⁶

İslam sanatı her biri açık bir şekilde fark edilebilen ve belirli bir etnik çevreye tekabül eden bütün üsluplar dizisini içine alır; bu durum birlikte çeşitlilik, ya da çeşitlilikte

²⁴² Burckhardt, *age*, s.74-75.

²⁴³ Burckhardt, *age*, s.77.

²⁴⁴ Burckhardt, *age*, s.87-88.

²⁴⁵ 24/35.

²⁴⁶ Burckhardt, *age*, s.94.

birlik olgusunun bir örneğidir ve dolaylı olarak İslam'ın insan tarafından ortaya konmuş bir terkip olmadığını kanıtlar.²⁴⁷

İslam'ın kabul ettiği mezheplerin sayısının dörtle sınırlandırılması olgusu, İslam'ın temel özelliklerinden biri olarak nitelendirebileceğimiz bir şeye delalet eder. İslam'ın her düzeyinde gerçekten dört unsurla karşılaşılır. Öyle ki bu dört unsur genel olarak ifade edilecek olursa, onların merkezi durumunda olan beşinci bir anıt noktasıyla ilgilidir. Nitekim sözgelişi Hz Peygamber'i temsil eden dört büyük halife, dinin dört direği olan namaz, oruç, zekât, hac vardır. Aynı şekilde bir Müslüman en fazla dört kadınla evlenebilir. Bu bizi yeniden mimariye, merkezî bir avluya açılan dört bölümlü medrese plânına götürmektedir.²⁴⁸

İslam mimarisinde kapı, kubbe ve mihrap her zaman için kutsallık özelliği kazanarak hâkim bir yol üstlenir. Dahası bir ve tek dünya ekseninin birbirine zıt ve aynı zamanda birbirini tamamlayan tezahürlerinin arasına yerleştirilen cennet kapısının sembolünü hatırlatan cümle kapısı, hemen hemen her zaman uzun sütunları andıran iki minare ile desteklenir.²⁴⁹

İslam'da şehir planlaması ve su mimarisi de oldukça önemlidir. Her şeyden önce şehir planlamacılığının ilk ölçüsü yer seçimidir. Bu yer seçilirken suyun varlığı ya da kolay elde edilişi göz önünde bulundurulur. Nitekim Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmiş çok sayıda su ile ilgili eser meydana getirilmiştir. Çok uzaklardan suyun geçirilmesini saylayan su kemerleri, suyun arıtılmasını sağlayan kaptajlar, yeraltı su kanalları, su sarnıçları ve dahası meyilli bir arazi üzerindeki yerleşim birimine ırmaktan getirilen suyun dağıtımı. İslam şehir planlamacılığını belirleyen en önemli faktör sudur. Çünkü su, hem en önemli hayat kaynağı ve hem de abdest için vazgeçilmez bir unsurdur. Dahası su, akıcılığı ve saflığı ile nefsin bir tür imajıdır. Bu nedenle İslam mimarisinin hem zihne, duyulara huzur veren tezyinî fiskyeleri, sebil, sel sebilleri, şadırvanları ve şavkıyan su yüzeylerini sevmesi şaşırtıcı olmasa gerek. Şehir planlamacılığının ikinci ölçüsü ise diğer şehir merkezleriyle ulaşımı sağlayan yolların güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu amaçla harika pek çok kervansaray inşa edilmiştir. Üçüncü ölçüsü de şehri istihkâmlarla takviye etmektir.²⁵⁰

Şayet evinin sokağa bakan hiçbir penceresi yoksa ve evi normal olarak odalarının

²⁴⁷ Burckhardt, *age*, s.140.

²⁴⁸ Burckhardt, *age*, s.165.

²⁴⁹ Burckhardt, *age*, s.96.

²⁵⁰ Burckhardt, *age*, s.18, 115.

ışık ve hava aldığı bir iç avlunun etrafında yapılmışsa bu yalnızca ve basit bir şekilde İslam ülkelerinin genellikle çok sıcak bir iklime sahip olmasında kaynaklanmamaktadır. Bu durum semboliktir. Ve bu sembolizme uygun olarak bir evin iç avlusu cennetin bir imajıdır; evde bir şadırvan ve ağaçlarla çiçekleri sulamak için şarıl şarıl akan su kanalları bulunduğu bu durum gerçekten de Kur'an'da ifade edilen Salih ve muttakilerin varacakları mekânları ile ilgili tasvirleri hatırlatır. Bu konuda son olarak şunu da belirtmek gerekir ki Hz Peygamber'den gelen bir habere göre hiç kimse kendi evinin dış duvarına komşusunun giriş atmasına engel olmamalıdır; ama hiç kimse de bunu yaparken komşusunun avlusunu yukarıdan seyredecek şekilde yapmamalıdır. Nitekim komşuların hakları hem dayanışmayı hem de mahremiyeti içerir.²⁵¹

İslam sanatında her şey daima mükemmellik gözetilerek gerçekleştirilmelidir.

Geleneksel bir sanatta hüner, belli bir problemle ilgili hem teknik hem de estetik yönlerle ilgilenir. Örneğin binaya destek için bir payandada estetik ve sağlamlığın birlikte göz önünde bulundurulması gerekir. İşe yarıyor olmakla güzellik ortaklaşa gitmelidir ki bunlar Hz Peygamber'in “ *Allah her şeyde mükemmelliği emretmiştir.*” Şeklindeki hadisinden de anlaşıldığı üzere mükemmelliğin iki yönüdür. “ Mükemmellik” şeklinde tecrübe edilen ihsan sözcüğü aynı zamanda güzellik, fazilet, doğruluk ve iffet gibi anlamları da içine alır. Bu anlayış, İslam dünyasında sadece sanatların değil, ne kadar gösterişsiz olursa olsun her türlü el becerisinin ahlakî ve manevî temelini temsil eder. Az ya da çok bir mükemmellik ortaya koyulduğu müddetçe bu ekonomik yönden bağımsız olarak bir başına değer taşır.²⁵²

Genel olarak ifade edilecek olursa, denilebilir ki, Müslüman sanatçı, bütün becerisini sergilemek için kendisini büyük bir şevkle işine vermiş olsa da, malzemesini asla mükemmelleştirme gayret ve sıkıntısı içerisinde olmamıştır. Bu tutumu bir Müslüman'ın her şeyin gelip geçici olduğunun bilincinde olmasıyla açıklamak mümkündür. “*Şüphesiz biz yeryüzündeki her şeyi tek toprak kılacağız.*”²⁵³ Ve sanatkârın en büyük başarısı da kendisine karşı kazandığı hâkimiyettir. Sanatın manevî bir disiplin olmaya başladığı yer, işte burasıdır; eserin güzelliği sadece Allah'ın sıfatının bir yansıması olduğu halde, malzemenin yoksulluğu kulun yoksulluğundan başka bir ley değildir.²⁵⁴

²⁵¹ Burckhardt, *age*, s. 223.

²⁵² Burckhardt, *age*, s.226.

²⁵³ 18/8.

²⁵⁴ Burckhardt, *age*, s.227.

İnsan ve kâinat tasvirleri, sanatçının içinde yaşadığı ortam ve şartlarla baplı bulunduğu felsefî görüş gibi bir takım nedenlere göre de değişir. Tarihte ne kadar felsefe ve sanat akımı varsa o kadar tabiat anlayışı vardır. Örneğin Yunan, Latin ve Fransız klasikleri için dağlarla güzellik arasında her hangi bir ilişki yoktur. Dağlar, ormanlar v.s. romantiklerle güzelleşmiş ve edebiyata girmiştir. Sanat eseri ya da güzel sanatlardaki çeşitliliğe anlam kazandıran bu tür bağlantı ve etkilerdir. Eski çağ sanatı, önemli ölçüde evren merkezli iken, orta çağ sanatında merkezi tanrı oluşturunuyordu. Yeniçağ sanatı ise insan merkezlidir. Tanrı merkeziliğe en güzel örnek, İslam sanatlarıdır. İslam dini resim ve heykel türü sanatları güzel karşılamadığı için yaratıcılar, yeni güzel sanatlar oluşturmuşlardır. Hat, tezhip, minyatür, çini gibi süsleme sanatları Müslüman ülkelerde hayli gelişmiştir. Öyle ki yazıda çeşitlemeye dahi gidilmiştir.²⁵⁵

Sanat, hasbî olmamalı; aksine mesaj iletmelidir ki sanat bu mesajı iletirken araç olarak güzelliği kullanır.²⁵⁶ O halde sanat araç olarak güzelliği kullandığına ve güzellik de Allah'a götüren bir yol olduğuna göre sanatı, Allah'a götüren yolun dizayn edilmesi olarak kabul edilebilir. Sanat aracılığıyla insan Allah'ı bulabilir ve bilebilir. Bu noktada sanat hem bir tebliğ vazifesi görmekte, hem de insanlara Allah'ı hatırlatmanın en etkileyici yollarından birini teşkil etmektedir.²⁵⁷

İslam'da Allah'ı hatırlamak ve anmak için belirli mekanlar (cami, kilise, sinagog gibi) veya belirli zamanlar (cumartesi ya da pazar gibi) olamadığı gibi, Allah'ı hatırlamanın yollarından bir olan sanatın da belili ve sınırlı bir alanı yoktur. Bu bakımdan İslam sanatı denildiği zaman musikiden mimariye, kapı tokmaklarından kitap ciltlerine, mutfak eşyasından koşum takımlarına varıncaya kadar sayısız ürünü içine alan oldukça geniş bir alan söz konusudur.²⁵⁸

Sanatın ve güzelliğin bir alanla sınırlandırılmaması gerektiğini Resulullah (s.a.v) de bildirir. “Allah her şeyde ihsanı emretti.”²⁵⁹

Müslüman sanatkâr var olan her şeyin Allah ile bir bağlantısı olduğuna inanır. Nitekim Kur'an da her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini ifade eder. “Yedi gök, yer ve bunların

²⁵⁵ Mevlüt Uyanık, *Felsefî Düşünceye Çağrı*, Ankara 2003, s.173-174.

²⁵⁶ Mehmet Aydın, *Din...*, s.288.

²⁵⁷ Ahmet Sarıms, *İslam ve Estetik*, (HRÜ, Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Şanlıurfa 1998, s.27.

²⁵⁸ Ayvazoğlu, *İslam Estetiği*, İstanbul 1992, s. 9-10.

²⁵⁹ Müslim, *Sayd*, 57; Tirmizi, *Diyat*, 14; Ebu Davut, *Edahi* 12; Nesai, *Dehaya*, 22; İbn Mace, *Zebai*,3.

*içindekiler On'u tesbih etmektedir; O'nu övgüyle sesbih etmeyen hiçbir şey yoktur...*²⁶⁰ İşte İslam sanatkârının bir mümin olarak görevi, yalnızca estetik zevki tatmin etmek değil, birliğin ve nurun perdesini kaldırarak hakikatin bilinmesini sağlamaktır.²⁶¹ Yüce Allah her şeyi kuşatır. Bu nedenle bir insan ister bilim konusunda ister sanat konusunda incelemeler yapsın nihayetinde Allah'tan bahsediyor demektir.²⁶²

İslam bağlamında sanatın Kur'an'ın yazılması (hat) ve okunması (tilavet) ile zorunlu bir bağlantısı bulunmaktadır. Tüm İslam sanatları bu anlamda kutsal sanatla bağlantılıdır. Hal böyle olunca en önemli İslam sanatı Kur'an'ın okunması, tilavetidir. İkincisi Kur'an'ın yazımı, üçüncüsü ise ilahî kelamın tezahürlerinin gösterilebileceği bir mekânın tesisi, yani caminin inşa edilmesidir. Böylece ibadet edilebilecek, Kur'an'ın okunup Allah kelimesinin yayılabileceği bir mekan anlayışı oluşturulmuş oluyor. Bunun yanında İslam sanatının bir diğer önemli tezahürü de geleneksel sanatlardan olan ve çok çeşit uygulamaları bulunan ancak hat, mimari ve Kur'an tilavetinden neşet eden sanatlar gibi kutsal olmayan halı dokumacılığıdır.²⁶³

Tasvir sanatları dinî sanatın dışında tutulmuştur. Örneğin heykelticilik sanatı ve ilah imajını tasvir ettiğinden resim İslam'da yasaklanmıştır. Bunun bir sonucu olarak da İslam'da hiçbir zaman Hristiyanlık ve diğer dinlerde görülen türden bir heykel sanatı ya da bir kutsal resim sanatı gelişmemiştir. Aksine insanlığın ihtiyaç duyduğu vahye dayalı temel prensiplere dayanan diğer sanatlar gelişme göstermiştir. Bunun sonucunda yüzyıllardan beri şiirden halı dokumacılığına, İslam'da çok önemli bir yeri olan giyim sanatına uzanan pek çok geleneksel sanat doğmuş ve geliştirilmiştir. Bunların hepsinin prensipleri itibarıyla Kur'anî vahiyden kaynaklanan dünya görüşü ve etik anlayışıyla irtibatı vardır.²⁶⁴

Bazı sanatlar kimi medeniyetlerde gelişirken, gelişme eğilimi gösterirken kimi medeniyetlerde gelişme imkânı bulamamıştır. Örneğin günlük hayatı doğrudan ilgilendiren çini sanatı her medeniyette gelişme çizgisi gösterebilmiştir. İslam medeniyeti ise İslam'ın manevî evreniyle doğrudan bağlantılı olan kendine özgü geometrik biçim, üslup ve tekniğe sahip çini sanatını geliştirmiştir. Geometrik şekil, hiç bir medeniyette İslam sanatlarında oynadığı rol kadar merkezî bir öneme sahip olamamıştır. Geometri hiçbir zaman İslam

²⁶⁰ 17/44.

²⁶¹ Aydın, *age*, s.293-294.

²⁶² Nasr, *Sosuzluğun...*, İstanbul 1996, s.23.

²⁶³ Nasr, *age*, s.125.

²⁶⁴ Nasr, *age*, s.125.

medeniyetinde olduğu kadar önemli bir rol üstlenmemiştir. Çünkü İslam doğrudan tasvir edilemeyecek tevhit, ilahi birlik temeli üzerine kuruludur. Bu geometrik form, doğrudan birlikte çokluğu, çoklukta birliği arayan “birlik”e işaret ederek kendini temsil eder. Örneğin bir çini ustası veya oldukça ünlü bir hat sanatçısı, günlük hayatın gelip geçiciliğinin ötesini eserine yansıttığı geometrik form (arabesk) ile bu birliğe işaret ederek vurgulamaya çalışır.²⁶⁵

Orta Çağ Avrupa’sındaki büyük katedrallerin tersine dinî yapı adına pek çok kilise inşa edilmesine rağmen bunların hiç biri kutsal mimari anlayışına uymamaktadır. Orta Çağ Avrupa’sında inşa edilen katedraller, Hristiyan kozmoloji anlayışının, Hindu tapınağı Hint kozmolojisinin doğal yansımalarıdır. İslam’da ise İslam’ın Kur’an ve hadislerden beslenen bir evren görüşü vardır. İslam bir ilahî kürsü, bir ilahî arş, bir melekût âlemi, bu dünya ve öte dünya anlayışı gibi, kutsal mekân anlayışı ile ilişki içerisinde bulunan bir kozmoloji anlayışına sahiptir. Bu kozmoloji anlayışı ifadesini İslam mimarisinde bulmuştur. İslam mimarisi kavramı, İslam dünyasında kutsal bir sanat olarak ortaya çıkan ve İslam kozmoloji anlayışının taş, kerpice, ya da başka tür bir malzemeye verilen şekillerde ifadesini bulmuştur. Kutsal İslam sanatı Batı sanat felsefesi anlayışına göre bina edilmiş kubbeli yapıların yanına minare yapmak değildir. Aksine İslam mimarisinin en önemli unsurları mekân anlayışının, özellikle mekân prensibinin, ışığın kullanımının mikro kosmozla insan ilişkisinin, ilahi prensiplerin, Allah isminin yansıtıldığı bir sanat anlayışıdır. Oysa çağdaş İslam dünyasındaki ekseri genç mimarlar, bunun gibi pek çok unsurdan bihaberdirler. Yeni tarzda bir mimari geliştirilecekse bu, otantik İslam mimarisine dayanmalıdır.²⁶⁶

İslam düşüncesinde estetik, daha ziyade “ilm-i cemel” olarak bilinir. Ancak “el cemel” kavramının ifade etti estetik, Antik ve modern çağın düşüncesindeki estetik anlayışından farklı özellikler arz eder.

İslam estetiğinin merkezinde “tevhid ve tenzih” inancı vardır. Tevhid, Allah’ın sonradan olan varlıklardan ontolojik olarak ayrı olduğunun bir ifadesidir. Yaratan ile yaratılan arasında ontolojik anlamda asla tam bir bütünlük ve bütünlüşme düşünülemez. Allah’ın birliğini ifade eden tevhid inancı, sanat hayatı da dâhil hayatın bütün aşamalarında temelde evvela panteist düşünce tarzını reddeder. Nitekim yaratıcı, aşkın bir varlık olup

²⁶⁵ Nasr, *age*, s.126.

²⁶⁶ Nasr, *age*, s.127.

bütün tabiatın, bütün varlıkların üstündedir.²⁶⁷ Hiçbir şey Allah'a benzemediği gibi, O'nu ne temsil edebilir ne de sembolize edebilir.²⁶⁸ Hatta Kur'an'da yer alan Allah'ın haberi (yed, vech, istiva, ayn v.b) ve fiilî sıfatlarını(tahlik, terzik, ten'im ve ta'zıp vb.) konu olan müteşabih lavız ve ifadeler, Allah'ın insan ya da tabiattaki her hangi bir figürle şekillendirilip simgeleştirilmesine mani olur. Çünkü Allah, insanın hayal ve tasavvurların gelebilecek her türlü imge ve şekillerden uzaktır. O, sonradan yaratılan varlıklara ait özellikler arsında yer alan cisim, cevher, araz, yön, şekil, zaman, mekân ve organ gibi vasıflardan uzaktır.²⁶⁹ Kur'an'da Hz. İbrahim'in, Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlamak için kavminin sahip olduğu şirke dayalı inancın boş bir inanç olduğunu ortaya koymak üzere örnek verdiği, Güneş ortaya çıkınca Ay'ın ve Yıldızların kaybolması ve akşam olunca da Güneş'in batmasının anlatıldığı, yani içinde bulunduğu toplumun tapmakta oldukları gök cisimlerinin Tanrı olamayacağına dair uzun bir konu yer alır.²⁷⁰ Hz. İbrahim, Ay, Yıldız ve Güneş ortaya çıkınca “ Bu benim rabbimdir” demesi aslında bu söylediğinin batıl bir tez olduğunu açıkça ortaya koyar. Batanların İlah olamayacağını vurgulamak için başka bir yerde bâki olan Rabbin varlığına işaret eder.²⁷¹ Şirk toplumuna, Tanrı'nın ne olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Bu durum İslam Kelamı'nda, Allah'ın selbî (ne olmadığını) açıklayan sıfatlardan kabul edilen, sonradan olanlara benzememek manasına gelen “muhallefetün li'l-havadis” ifadesiyle açıklanmıştır.²⁷²

Grek ve Aydınlanma sanatının aksine Müslüman sanatçılar, hiçbir zaman insan vücudunu sanatın mihveri konumuna getirip de insanı tanrılaştırıcı bir yöneliş göstermemişlerdir. Bu da sanat yoluyla da olsa her türlü din dışı amaca ve tevhid inancını bozucu söz ve davranışlara karşı koymak anlamına gelir. İslam sanatının temelinde tevhid ve tenzih dediğimiz değişmez iki dinî sabite olduğuna daha önce de yer vermiştik. Hristiyanlık ne vakit bu iki temel ilkeyi göz ardı etmişse bunun bir neticesi olarak, Helenleşmiş bir din anlayışına teslim olmuş ve tevhid çizgisinden sapmıştır. İslam ise her türlü anropomorfik (teşbihçi ve tescimci) yönelişi çirkin bulmuş ve daima en somut biçimciliği gerektiren görsel sanatlardan uzak durmuştur.²⁷³ Hz Peygamber'in “Allah'ın

²⁶⁷ İ. Raci Farukî, *Tevhid* (Çev. D.Yardım), İstanbul 1987, s.217-218.

²⁶⁸ 42/11.

²⁶⁹ Ramazan Altıntaş, *age*, s.33.

²⁷⁰ 6/ 76-78.

²⁷¹ Ramazan Altıntaş, *age*, s.33.

²⁷² Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 1991, s.197.

²⁷³ Ramazan Altıntaş, *age*, s.33-34.

zatını değil, sıfatlarını düşününüz.”²⁷⁴ Şeklindeki ikazının sebebi teşbih ve tecsim düşüncesine kapılarak şirke ve küfre düşme endişesi ve tehlikesini ortadan kaldırmak istemesidir.

Allah’ın cemal sıfatının bir neticesi olarak her türlü güzellik, sanatkârın yaratıcı faaliyetiyle dokunulabilir, görülebilir ve duyulabilir hale gelmektedir. Müslüman sanatkâr, var olan her şeyin Allah ile bir bağlantısı olduğuna inanır; çünkü Kur’an. “*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen yoktur.*”²⁷⁵ Ve “*Allah, göklerin ve yerin nurudur*”²⁷⁶ der. İşte sanatkârın bir mü’min olarak görevi, sırf estetik zevki tatmin etmek değil, bütün bir âlemdeki (yer, gök ve içindekiler) hidayet vesilelerine işaret etmektir.²⁷⁷

Hristiyanlığın temel öğretileri, bir “kurtarıcı figür” etrafında biçimlendirilmiştir. İnsanoğlunun gönderilen peygamberlerin belirttiği çizginin dışına bir daha düzelmeyecek bir şekilde düşerek yeryüzündeki macerasını başarısızlıkla sonuçlandırması, Hristiyan inancına göre Tanrı’nın müdahalesini gerektirmiş; Tanrı da dünyevî gidişatın kesin bir şekilde düzelmesi için dünyaya inmiş ve İsa adlı bir bedende ete kemiğe bürünmüştür. Ancak İsa’nın ihanete uğrayarak çarmıha gerilmiş olması ve acı çekerek ölmesi, aynı zamanda Tanrı’nın da ölmesi demektir. Tanrı’nın, kendi varlığından bir oğul dünyaya getirmesi ve İsa şeklinde bedenleşmesi, bütün insanlığın günah ve acılarını kendisinde toplamış ve kendisine uyacak olan Hristiyanların ebedî kurtuluşları adına kendisini feda etmiştir. İnsanların tanrılaşması için Tanrı insanlaşmıştır. Çünkü insan, Hz Âdem ile Hz Havva’nın yasak meyveyi yemesiyle işledikleri “ilk günah” sebebiyle bu bayağı dünyaya sürgüne gönderilmişti. Affedilmeyecek bu günahın lekesiyle yaşamaya mahkûm olan insanlık kendi çabasıyla kurtulabilecek güce sahip olmadığından Tanrı, insanlara acıyı dünyaya indi ve İsa’nın bedeninde bu acıyı alarak kurtuluşun ancak kendisine, bu acı çeken bedene ve bu bedenin dünyevî temsilcisi olan Kilise’ye, dolayısıyla bu beden tarih içerisindeki yürütücüsü olan ruhban sınıfına tam bir teslimiyetle hareket etmesi sayesinde mümkün olabileceğini dile getirdi ve aynı zamanda pratikte de bütün insanlığa göstermiş oldu.²⁷⁸

²⁷⁴ Celâluddîn Suyutî, *el-Camiu’s Sağir*, C.I, Kahire 1954, s.112.

²⁷⁵ 17/44.

²⁷⁶ 24/52.

²⁷⁷ Ramazan Altıntaş, *age*, s.36.

²⁷⁸ Mustafa Armağan, “İslam Sanat ve Estetik”, *İslam’a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2006, s.391.

Yaşadığımız dünya, hem ilk günah yüzünden cennetten kovulup gönderildiğimiz bir dünya, hem de “şeytanın mülkü” kabul edilmesi sebebiyle kirli, pis, murdar kabul edilir; tabiat da aynı şekilde kendisinden sakınılması gereken bir günah, pislik ve kötülük merkezi olarak görülür. Başka bir ifadeyle göklerin krallığı Tanrı’nın elindedir ama bu dünya, şeytanın krallığıdır. Şeytanın güçlü ve Tanrı’ya baş kaldıran, elinde çok büyük bir iktidar bulunan figür olarak algılanması, bir Hristiyan için bu dünyayı yaşanması güç ve mutlaka uzak durulması gereken tehlikelerle dolu, ancak kilisenin ve rahiplerin vasıtasıyla yaşanabilecek gezegen haline getirir. Şeytanın krallığı altındaki bu dünyanın günah üreten bir bataklık olduğuna inanılması, Hristiyan toplumların dünya görüşlerini derinden etkilemiş ve tabiata bakıştan sanat ve edebiyatlarına varıncaya dek birçok alanda etkisi, kültür emperyalizmi yoluyla bütün dünyaya yayılma fırsatı bulmuştur. Bunun en açık örneğini, korku sineması ve bol şeytanlı filmlerin yaygın olması olarak gösterebiliriz.²⁷⁹

Bu olumsuz bakışın dünyadaki etkilerini en açık şekliyle Hristiyanların mabet mimarisinde görmemiz mümkündür. Neredeyse hiç penceresi olmayan, loş, hatta karanlık bir atmosfere sahip olan kiliselerin, dış dünyadan, kirli kabul edilen tabiattan mümkün olduğunca uzak tutulması amaçlanmıştır. Bu mekâna dış kapıdan iç mekâna “narteks”²⁸⁰ adı verilen dar bir koridordan geçilerek girilmesi gerekir. Bu, tabiatta saklı duran şeytanî veya cinnî etkilerden arınmayla Tanrı’nın evine girilebileceği anlamına gelir. Kiliselerin dış mimarileri de bu nedenle adeta tabiatın içine bir direk gibi çakılmıştır. Daha açık bir ifadeyle bulunduğu alana oturan değil, onu hiçe sayan ve kendisine farklı bir dünya oluşturmak zorunda olan bir insanın kederli ve kaygılı tavrı egemendir., kiliselerin mimarisinde. Günahtan ve şeytanî unsurlardan ancak böyle kutsanmış ve tabiattan kopartılmış bir alanla kurulabileceğine inanmış bir Hristiyan’ın dinî psikolojisi kilise mimarilerinde en doğal şekliyle görülebilmektedir.²⁸¹

Kahire’de inşa edilen bir caminin avlusundaki hurma ağacından bahsedilirken bu hurmaların camiye yaptıran kişi tarafından dikilip camiye vakfedildiği anlatır. Vakfiyede ise bu hurmaların her yıl toplanarak civardaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılması istenmektedir. Bunun, Müslümanların ibadethanelerinde dahi tabiattan kopmadığını, ibadetin tabiatı dışlamayıp onu da içine aldığıının göstergesi olduğun dile getirilir. Nitekim İslamî dönem

²⁷⁹ Armağan agm, s.391-392.

²⁸⁰ Erken Hristiyan ve Bizans Mimarilerinde kilisenin ana mekânına açılan giriş bölümü. Erken Hristiyan kiliselerinde bir revak biçiminde yapılmıştır. Bizans’taysa, genel olarak kilisenin batısında ana eksene dik konumda yer alan ve dışa kapılarla açılan kapalı bir mekândır. (Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *age*, s.171.)

²⁸¹ Armağan, *agm*, s.392.

eserlerine bakıldığında mimarının ibadet mekânını tabiattan koparmadığını, tersine mescit ve camilerin başta topografya olmak üzere, üzerinde kurulduğu çevrenin yapısına ve dokusuna uygun olarak tasarlandığı ve kurulduğu görülür. Örneğin bu gün Harput'taki (eski Elazığ) Kurşunlu Camii'nin içinde yar aldığı yeşil alana dokunulmamış ve bir çay bahçesi olarak düzenlenmiştir. Bu durum, kendisini özellikle Osmanlı döneminde çok güzel bir şekilde gösterir. Orhan Gazi döneminde (1336) inşa edilen ilk camilerden itibaren ibadethanenin anlamını değiştirecek oranda tabiata yakın camiler inşa edilmiştir. Örneğin Bursa'daki Orhan Camii'nin pencereleri o kadar büyük ve alçak yapılmıştır ki, içerisi bol güneş almanın yanında, selam verirken sağda ve soldaki pencerelerden dışarıdaki ağaçları ve çiçekleri kısacası tabiatı yani Allah'ın cemalinin bu mübarek tecellilerini de görmek mümkün. Böylece Cenab-ı Hakk'ın yarattığı yeryüzü çizgisinin bütünlük ve devamlılığı herhangi bir aksamaya uğramaksızın bir pencereden girip öbüründen çıkarak yoluna devam etmesi sağlanır. Böylece çevreye hükmeden ve ürkerek kapı ve pencerelerini ona sımsıkı kapatan bir anlayış yerine, tabiata açık, tabiatla alış veriş içerisinde, varlığına ve yapısına saygı duyan bir mimarının var olmasını teşvik etmiştir.²⁸²

İslam mimarisinin dikkat çeken bir diğer özelliği ise, caminin yönlendirici ve telkin edici bir kimliğe sahip olmamasıdır. Cami mimarisi kiliseye giren kişiye, daraltılmış bir koridorda (nef) mihraba bakmaktan başka çare bırakmayan telkinkâr düzenin aksine, camilere genellikle yuvarlak şemalı ve mekânın her diliminin inancı eşit şekilde yansıttığı bir tasarım plânı getirilmiş ve bu plân Osmanlı mimarisinin zirvesini oluşturan Mimar Sinan'ın Selimiye Camii (Edirne) plânında en kusursuz noktasına ulaşmıştır. Tek bir kubbenin altında bütün mü'minler eşit noktalara yerleşir ve içerideki her türlü ayrımcılık ifade eden iktidar ilişkisi dışarıda bırakılır.²⁸³

II. 5. İslam'da ve Diğer İlahî Dinlerde Figür ve Ritim

Evvelki bölümlerde güzelliğin ilahi bir nefes gibi her şeye nüfuz ettiğini ve böylece doğal olarak her şeyin O'na işaret ettiğine değinmiştik. Bununla beraber sanatın da güzellikle olan münasebetinden dolayı hayatın her alanında var olduğunu ifade etmiştik. Bu bölümde ise İslam sanatlarına değinacak ve bu sanatların diğer dinlerdeki konumuna da işaret etmeye çalışacağız. Ancak çok geniş bir alana sahip olan İslam sanatlarının tamamından bahsedemeyeceğiz. Yalnızca hat, resim, müzik ve mimari-şehir" konusuna yer

²⁸² Armağan, *agm*, s.396.

²⁸³ Armağan, *agm*, s.396.

verip İslam'ın bunlara olan yaklaşımını ve Müslümanların İslam doğrultusundaki uygulamalarını kısaca belirtmeye çalışacağız.

Günümüzde güzel sanatların başında yer alan resim ve heykelin doğuşuna insanlık tarihi içerisinde bakıldığında farklı durumlarla karşılaşılabilir. Yalnız dikkati çeken şu nokta gözden kaçmamalıdır: Acaba ilk dönemlerde bu işle uğraşanlar sırf sanat zevklerinin tatmini için mi gayret göstermişler, yoksa sevdikleri, değer verdiklerini yaşatmak ya da aslında onu yüce gördükleri için mi yapmışlar? Bu ihtimaller üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Fakat gerçek inançlarını kaybeden toplumların bu inançları yerine koydukları sembollerin zaman içerisinde o toplumun vazgeçilmez inancı haline geldiği, dolayısıyla insan ve eşyanın bir totem haline geldiği sosyologların da ortaya koydukları bir geçektir. Hakikatte tarihleri bilinen eski toplumların tanrı olarak kabul ettikleri varlıkların günümüze kadar gelen heykellerinde, o günkü heykeltıraşların bunları inançları için yaptıkları, yoksa sanat zevklerini tatmin etmek için yapmadıkları bilinmektedir. Resim ve heykelciliğin bu amaçtan uzaklaşıp, günümüzde kendilerinde aranan noktaya gelmesi çok yenidir. Ahd-i Atik'te(Tevrat) toplumun bu heykellere tapmamasının istenmesi²⁸⁴ çok önceleri heykelciliğin tapınma gayesi taşıdığının delilidir. K.Kerim'de eski milletlerin kendi elleriyle yaptıkları putlara (heykel, heykelcilik) karşı peygamberlerin mücadeleleri²⁸⁵ anlatılmıştır. Bundan da anlaşıldığı üzere eski dönemlerde heykelcilik ve tasvir soyut sanat zevki için değil, sırf inanç içindir. Nitekim bu tür eserlere bakıldığında sanatsal açıdan dikkate değer bir özelliğe sahip olmadıkları görülür.²⁸⁶

Kaynaklara bakıldığı vakit bu heykellerin aslında tapınma niyetiyle yapılmayıp, sevip değer verdikleri önderlerini ve önemsedikleri kişileri yaşatmak gayesiyle veya yöneticilerinin emriyle yapıldığı görülür. Bunlar üzerinde zaman geçince zihinlerdeki sevgi, saygı veya itaat, tapınmaya doğru kaymış, böylece gayet masum bir hareket insan iradesiyle kötü bir sonuç doğurmuştur.²⁸⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ahd-i Atik(Tevrat)'te toplumun kendileri tarafından yapılan putlara tapmamalı istenmiştir. Buna binaen Hz. Musa da tapınma gayesiyle yapılan ve kullanılan heykellere (putlar) karşı durmuştur. Tevrat'ta da bu hususta hükümler yer almaktadır.

²⁸⁴ . *Ahd-i Atik*, İstanbul 1997, Çıkış, Bap.20, Ayet:3-6, s.73; Leviler, Bap.19, Ayet:4, s.118.

²⁸⁵ 2/22.

²⁸⁶ Osman Şekerci, *İslam'da Resim ve Heykelin Yeri*, İstanbul 1974, s.3.

²⁸⁷ Şekerci, *age*, s.3.

-“ Karşımda başka ilahlar olmayacaktır. Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın yahut aşağıda yerde olanın hiç suretini yapmayacaksın, onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin.”²⁸⁸

-“Putlara dönmeyin ve kendiniz için dökme ilahlar yapmayın. Ben ilahınız Rabbim.”²⁸⁹

-“Karşımda başka ilahların olmayacaktır. Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın. Onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin.”²⁹⁰

Kur’an’ı Kerim Hz. Musa dönemindeki Yahudilerin ilk fırsatta Hz Musa’nın yoğun çabalarına rağmen bizzat kendilerinin yaptığı buzağı heykeline taptıklarından bahsedilir. Hz Musa’ya kırk gece bir süre verilir.²⁹¹ O’nun akabinde halkı ziynet eşyalarından canlıymış gibi böğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edinmiş ve ona tapınmaya başlamışlar.²⁹² Hz Musa böyle bir düşünceyle hareket eden halkını uyarmaya çalışmıştır.

Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere heykel konusundaki yasak onun yapımında değil, o yapılan heykel veya tasvirlerle tapınmadır. Ayette “*Ben senin ilahın Rabbim*” denilmektedir. Yani burada aslında benden başka tasvir ettiğin eş-ilah-leri reddediyorum ve sen onlardan vazgeç demek isteniyor. Yine bu ayetlerle, tapınma gayesiyle Allah’a ortak koşarak “dökme ilahlar”, “oyma put” ya da “herhangi bir şekilde yapılan tasvirler ve heykeller yasaklanmış olmaktadır.”²⁹³ Batı sanatı ve özellikle de resim ve heykeltıraşlık tamamıyla figüre dayalı sanatlardır. Batıda var olan figür geleneğinin tarihi, Hristiyanlığın bozulmasıyla doğru orantılıdır. Aslında Batı’daki figür geleneği, çok daha gerilere kadar uzanır, fakat tarihten önceki Hristiyanlıkta figüre yönelik herhangi bir yöneliş görülmez. Bu eğilimin Hristiyanlığın tahrife uğramasıyla bir ilişkisi söz konusudur. Hristiyanlığın tahrife uğramamış sahih dönemlerinde esamesi dahi olmayan figür geleneği, Hristiyanlığın tahrife uğramasıyla, hızla bu yeni dine girmiş ve bu dinin bozulmasını hızlandırmıştır.

²⁸⁸ *Ahd-i Atik*, Çıkış, Bap.20, Ayet:3-6, s.73,

²⁸⁹ *Ahd-i Atik*, Leviler, Bap.19, Ayet:4, s.118.

²⁹⁰ *Ahd-i Atik*, Tesniye, Bap.5, Ayet:1-9, s.182.

²⁹¹ 2/51.

²⁹² 7/148.

²⁹³ Şekerci, *age*, s.5-6.

İlk zamanlar Hristiyan Batı toplumundaki figür geleneği daha ziyade dinî motifler taşımasına rağmen Rönesans ile birlikte figür, din dışı alanlara da kaymaya başladı. Kısa bir zaman sonra da dinî içeriğinden büyük ölçüde soyutlandı ve figür, ilhamını tabiattan alan seküler bir hal almaya başladı.²⁹⁴

İslam'ın bu konudaki tutumuna gelince:

Çoğu zaman İslam ile sanatın bağlaştırılmamasındaki problemlerden biri de “tasvir” veya “suret” isimleriyle ifade edilen resim ve heykelin özellikle İslam öncesi dönemlerde putperestlik amacıyla kullanılmış olmasıdır. Günümüzde sanat denilince pek çok kimsenin aklına gelen ilk şeylerden birinin resim ve heykel olduğu bir gerçektir. Bunlar da akla hemen putperestliği getirmekte ve böylece de İslam ile sanatın bağdaştırılamayacağı fikri zihinlerde yerini almaktadır.²⁹⁵

İslam'dan önceki toplumların dinî yaşantısına bakıldığında birçoğunun Allah'a varmak için manevî güçlere sahip olduklarına inandıkları şeyleri vasıta olarak kullandıkları görülür. Yine, gerek peygamberlerin ve gerekse hikmet sahibi kimselerin ortaya koydukları prensiplerin zamanla unutulup, bunların yerinin maddî ve şahsî görüntüler tarafından doldurulduğuna da şahit olunur. İsrailoğullarının putçuluktan vazgeçmeleri için Tevrat'ta geçen uyarılar şiddetlidir.²⁹⁶

İslam'da canlı varlıkları tasvir etmenin mahiyeti ve bunları yapmanın hükmü konusunda birçok farklı görüş var olsa da İslam kaynaklarında yeterince tatmin edici bilgi bulmak güçtür. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Tefsir ve hadis kitaplarında da konu etraflıca ve yeterince aydınlanmış değildir. Onlar bu meseleyi kendi açılarından ele almışlardır. Hadis kitapları belli hadisleri şerh ve açıklamayla yetinirler. Fıkıh kitapları ise ibadet esnasında puta tapma zannını uyandıracak şekilde resim ve heykel bulundurulmasını ele alıp incelemişlerdir.²⁹⁷ Konu ile ilgili görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

Osman Nuri²⁹⁸ gibi bazılarının göre heykel ve resmin dışında fotoğraf dahi haramdır. Diğer bazılarının göre ise, ibn Abbas tarafından rivayet edilen “ *Eğer sen*

²⁹⁴ Sarmış, *agt*, s.29.

²⁹⁵ Çam, *age*, s.18.

²⁹⁶ *Ahd-i atik*, Leviler, Bap.19, Ayet:4, s.118; Bap.26, Ayet:1.

²⁹⁷ Osman Kesikoğlu, *İslam'da Tasvir ve Minyatür*, İlahiyat fakültesi Dergisi, C. IX, Ankara 1962, s.11.

²⁹⁸ Osmanlılar'ın son şeyhülislamlarından biri. (Mustafa Sabri, *Münakaşaya Hedef Olan Meseleler* (Sadeleştiren: Osman Nuri Gürsoy), İstanbul 1978, s.68; Çam, *age*, s.18.

sanatına devam etme mecburiyetinde isen, ağaç ve canlı olmayanların resmini yap.”²⁹⁹

Şeklindeki hadise dayanılarak ağaç, çiçek, ev gibi cansız varlıkların resimlerini yapmak mubah sayılırken; canlı varlıkların resmini yapmak yasaklanmıştır. Peygamberimizin cahiliye devrinden kalan putları kırdığını göz önünde bulundurarak, hemen hemen bütün fıkıhçılar, heykelin İslam’da yasak olduğunu beyan etmişlerdir. İslam fıkıhçılarının genel kanaatine göre, kuş, böcek gibi canlı varlıkların resimleri ise ancak, elbise, para gibi nesneler; ya da halı, kilim ve yastık gibi yüksek yerlerde bulunmayan, görenlerde hürmet duygusu uyandırmayan şeyler üzerinde bulunursa mubah olur. Duvarda bulunması halinde yine haramdır. Yine onlar, canlı varlıkların resimlerine de ancak başsız yapıldıkları takdirde müsaade edilebileceğini ifade eder, insan ya da hayvan figürlerinden başı bulunanların başlarının yok edilmesi gerektiğini söyler ve bu görüşlerini:

*“Cebrail Peygamber’in yanına gitme için izin istedi. O da “gir” dedi. Bunun üzerine Cebrail: Nasıl gireyim evinde üzerinde bir takım at ve insan şekilleri bulunan perde asılıdır. Y abu resimlerin başlarını kopar, ya perdeyi indir, ya da yere ser.”*³⁰⁰ Şeklimdeki hadis ve daha önce geçen ibn Abbas’ın rivayet ettiği hadise dayandırmışlardır.³⁰¹

Son zamanlarda görülen resim ve tasvir hakkındaki yumuşama, bunların biraz da günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. İçinde yaşamakta olduğumuz yüzyılda ortaya çıkan bu görüşe göre insan resmi ancak nüfuz ve evlenme cüzdanı ile pasaport, tapu gibi zarurî hallerde caizdir. Fakat bunların sanat eseri olarak yapılması ve bulundurulması noktasında ekseriyetle yine eski kanaatlerin devam ettiği görülür.³⁰² Bu arada bazı âlimlere göre tapma ve Allah’ın yaratma kudretiyle rekabet duygusu taşııyorsa, canlı varlıkların resmi de yapılabilir.³⁰³

Tasvir hakkındaki görüşlere genel olarak değindikten sonra bunları daha geniş inceleyecek olursak Kur’an-ı Kerim’de tasvirin yerini şöyle açıklayabiliriz:

²⁹⁹ *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih tercemesi*, (Çev. Kamil Miras), C.6, Ankara 1969, s.416; L.Massignon, *Din ve Sanat* (Haz. Burhan Toprak), İstanbul 1962, s.10; S. Ahmet Arvasi, *age*, s.49; Nurettin Berk, “İslam Sanatında Plastik ve İfade”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, Ankara 1955, s.56.

³⁰⁰ Buhari, *age*, s.416.

³⁰¹ Çam, *age*, s.18-19.

³⁰² Çam, *age*, s.19-20.

³⁰³ Bu konudaki daha geniş tartışma ve fikhî hükümler için şu eserlere bakılabilir: Yusuf el-Kardavî, *İslam’da Helal ve Haram* (Çev. Mustafa Varlı), Ankara 1970, s.109-126, Hayrettin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul 2006, s. 54-58; *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, C.XII, Ankara 1978, s.41,421; Osman Keskiöglü, “İslam’da Tasvir ve Minyatür”, A.İ.F.D., C.IX; Ankara 1961, Osman Şekerci, *İslam’da Resim ve Heykelin Yeri*, İstanbul 1974, s. 43-48, 50-53.

Kur'an-ı Kerim'de put ve put yapımını yasaklayan ve hatta bunu yapanların çok şiddetli azabı hak edeceklerini belirten birçok ayet olmakla beraber tasvirin ve heykelciliğin yasaklığına dair herhangi bir hüküm yoktur.³⁰⁴ K.Kerim daha çok, Müslümanları putperestliğe götürecek yollardan sakınmaları hususu üzerinde durur.

K.Kerim, iyi incelendiği takdirde her tasvir ya da timsalin put anlamına gelmediği anlaşılır. Tasvir hakkında K.Kerim'de genel bir hüküm olmamakla beraber iki ayet-i kerime üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, müsteşriklerin de dayanağı olan Maide Suresi'nin “ *Ey iman edenler! İçki, kumar, dikil taşlar ve fal okları şeytanın işlerinden olan pisliklerdir. Öyleyse bunlardan kaçının; umulur ki kuruluşu erersiniz.*”³⁰⁵ Şeklindeki ayetidir. Onlar ayette geçen ensap kelimesine resim ve tasvir anlamını yüklemişlerdir. Oysa böyle bir tercüme yanlıştır.³⁰⁶ Nitekim:

1. İbn Abbas (ö.69/688),Mücahit(Ö.103/721), Ata(Ö. 114/732) Said b.Cübeyr ve diğerleri gibi ilk Kur'an müfessirleri “ensap” tan kastedilenin eski Arapların üzerinde kurbanlarını kestikleri³⁰⁷ ve ibadet ettikleri taşlar olduğu açıklamasını yapar.³⁰⁸

2. İbadet için dikilmiş putlardır.³⁰⁹

3. Neseî (Ö.1310) tefsirinde “ensab”ın tapınmak için dikilmiş putlar olduğunu, “rics” yani pis olmalarının tapınmak için dikilmiş olmalarından kaynaklandığını söyler. Zemahşerî (1975-1144) de aynı görüştedir.³¹⁰

4. Bu kelimeyi “putlar” olarak tefsir etmek doğru olmakla beraber bunun en açık tefsiri “üzerinde kurban kesilen dikili taşlardır”

Anlaşılan o ki Maide Suresi'ndeki bu ayette geçen “ensap” kelimesini “tasvir” şeklinde tercüme edenler aslında aykırı bir tercüme yapmışlardır. Bundan İslam'ın tasviri yasakladığı hükmünü çıkarmak ise mümkün değildir.³¹¹

İkinci ayet ise “*Süleyman için, O ne dilerse, mabetler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlardı. Ey Davut ailesi! Şükredin!*

³⁰⁴ Şekerci, *age*, s.15.

³⁰⁵ 57/90.

³⁰⁶ Şekerci, *age*, s.15.

³⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsir*, C.II, Beyrut 1966, s.63.

³⁰⁸ Şekerci, *age*, s.15.

³⁰⁹ Şekerci *age*, 15.

³¹⁰ Kesikoğlu, *agm*, s.12.

³¹¹ Şekerci, *age*, s.16.

*Kullarımdan şükredenler pek azdır.*³¹² Şeklindeki Sebe Suresi'nin 13. Ayetidir. Bazı âlimler bu ayete dayanarak heykel yapımının caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Müfessirlerin bu ayette geçen “temasil” kelimesi üzerindeki açıklamaları ise şöyledir:

1.Temasil, timsalin çoğuludur. Timsal ise bir şeyin bakırdan, sırçadan, mermerden yapılan suretine denir. Hz Süleyman'ın şeriatında resim haram değildir.³¹³

2.Temasil, suretlerdir.³¹⁴

Bir kısım bilginler örneğin: Kurtubî ve Ebu Hayyan, bu ayeti heykel yapımının caiz olduğuna delil olarak göstermişlerdir.³¹⁵ Bu ayatın diğer önemli yanı da bunun Hz Süleyman'a verilmiş nimetler arasında sayılmasıdır. Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın Hz Süleyman üzerindeki nimetlerin büyüklüğünü, çağındaki medeniyet ve sanatsal gelişmenin durumunu gösteriyor. Allah, verdiği bütün nimetlere karşılık şükür için çalışılmasını istemektedir.

Aslında müfessirler resim ve heykel üzerinde fazla durmayı gerekli görmemişlerdir. Çünkü bunlar toplumsal afet teşkil edecek olan diğer yasaklanmış işlerden değildir. Eğer böyle olsaydı, o vakit Kur'an onlar hakkında da kesin ve açık beyanda bulunurdu. Bu mevzu, Allah'ın mubah kabul ettiği meselelerdendir.³¹⁶ Peygamberlerden biri için uygun görülen, bu şekilde övülen ve gerekli şükre layık bir nimet olarak kabul edilen bu şeyin, daha sonra İslam tarafından yürürlükten kaldırıldığını ifade etmek mümkün olmasa gerek. Çünkü İslam bu gibi şeyleri yürürlükten kaldırmak için değil, ancak insanlara ağır gelen yükleri ve teklifleri insanlardan uzaklaştırmak için gelmiştir. Oysa bu, ağır yük ve teklifler yönünden değil,; ancak teknik ve sanatla ilgili gelişme yönündendir. Hz. Süleyman için yapılmış heykellerin put ve şirk ile ilgili olmadığı bir gerçektir.

Sebe Suresi'ndeki “ temasil” kelimesi, tüm müfessir ve mealciler tarafından “heykel” olarak tercüme edilmiştir. Oysa aynı kelime Maide Suresi'nin 90. ayetinde “tapılmak için yapılan heykeller” anlamına geldiği halde, burada hiçbir şekilde böyle bir anlam içermemektedir. Aksi halde Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde övgüyle bahsedilen

³¹² 34/13.

³¹³ *Tefsir-ul Celaleyn*, C.II, Kahire 1955, s.125.

³¹⁴ Şekerci, *age*, s.16.

³¹⁵ Kesikoğlu, *agm*, s.12.

³¹⁶ Kesikoğlu, *agm*, s.13.

ve Allah'tan başka bir şeye tapması asla mümkün olmayan Hz Süleyman'ın putperest olduğu söylenmiş olur ki bu yersiz bir suçlama olduğu gibi günahtır da. Sebe Suresi'nde geçen bu kelimenin tapmak ya da benzeri niyetlerle yapılmayan heykellere delalet etti aşikârdır.³¹⁷

İslam'da tasvir meselesine açıklık getirebilecek diğer bir ayet-i kerime de Al-i İmran Suresi'nin 49.³¹⁸ ayetidir. Burada Hz İsa peygamber, Allah'ın izniyle kuş şekline benzer bir heykel yapmayı mubah kabul etmiştir. Şayet insanın yapacağı bu tip şeyler çirkin kabul edilseydi Cenab-ı Allah peygamberlerinden birinin bunu yapmasına müsaade etmezdi.³¹⁹

Burada “bu Cenab-ı Hakk'a ait mucizevî bir olaydır. Bu nedenle bu olay insanlar için genelleştirilemez.” şeklinde bir itiraz doğabilir. Bütün diriltme olaylarında olduğu gibi, buradaki diriltme olayı da şüphesiz Allah tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat buradaki çamurdan kuş şeklindeki bir nesneyi kuş halinde diriltmesi olayı, Allah tarafından gerçekleştirilen bir hadise olsa da, çamurdan kuş figürü yapma işi Hz. İsa'ya aittir. O halde burada anlaşılan o ki, İslam'da yasak olan şey, resim yapmanın ya da resmin kendisi değil, onun kötü niyetlerle yapılmasıdır. Eğer Hz Süleyman'ın yaptığı gibi bu gibi şeyleri sırf Allah'ın verdiği nimetlere şükretmesi gibi ferdî ya da Hz İsa'nın bu tür faaliyetlerle insanları iyiliğe yönleltmek istemesi gibi sosyal bir amaçla yapıyorsa bunda dinen bir sakınca yoktur.³²⁰

Yine bu hususta şöyle bir soru da söz konusu olabilir: “İnsanların Hz Süleyman örneğinde olduğu gibi tapmak için değil de sırf estetik arzuyla yaptırdıkları tasvirlere daha sonra gelen insanlar tapmaz mı? Ve bu kimselerin veballerinden o tasvirleri yapanlar sorumlu olmaz mı?”

Öncelikle İslam'da amellerin niyetlere göre olduğu unutulmamalıdır. Örneğin eski dönemlerde Yunanistan'da medrese olarak yapılan bir takım binalar, bu gün Kavala'daki Mehmet Ali Paşa örneğinde olduğu gibi taverna olarak kullanılmaktadır. Bu durumdan Mehmet Ali Paşa nasıl sorumlu değilse, bu tasvirleri herhangi bir kötü niyetle yaptırmamış ve yapmamış olan kimseler de sorumlu değildir. Öte yandan geçmişe bakıldığında bir

³¹⁷ Çam, age, s.36.

³¹⁸ “Allah onu İsrailoğullarına (şöyle diyecek) bir peygamber olarak gönderir: “Şüphesiz ki ben size Rabbinizden bir âyet (mucize, belge) getirdim: Size, kuş biçiminde çamurdan birşey yaparım da içine üflerim, Allah'ın izniyle o, kuş olur..” (Al-i İmran 3/49.)

³¹⁹ Şekerci, age, s.28.

³²⁰ Çam, age, s.39.

toplumun ya da dinin mensuplarınca ibadet amacıyla yapılan nesnelere ancak kendi zamanlarında tapıldığı fakat bu tapma sürecinin gittikçe zayıfladığı ve bu nesnelere başka toplumlar tarafından tapılmadığı görülür. Hal böyle olunca böyle bir ihtimal de ortadan kalkmış olmaktadır.³²¹

İslam'da Kur'an-ı Kerim'den sonra başvurulacak ikinci kaynak Hz. Peygamber'in hadisleridir. Bu konuda da pek çok hadis rivayet edilmiştir ki meselenin çoğu bu hadisler etrafında dolaşmış, hadisçiler ve bu hadisleri farklı açılardan izaha çalışan âlimler bu hadisleri bakarak düşüncelerini beyan etmişlerdir.

1. Bu konuda bazı âlimler, Hz. Peygamber'in kendi zamanında tasviri yasaklamayı düşünmediğini ancak bu yasağın daha sonra hicretin üçüncü asrının başında yaşayan bazı din adamları tarafından ileri sürülen bir düşünce olduğunu belirtmişlerdir. Oysa hicretin üçüncü asrı büyük âlimlerin hadisleri toplamaya çalıştığı bir asırdır. Bu nedenle bu fikrin doğruluğu kabul edilemez.³²²

Konuyla ilgili, İslam'ın tasviri mutlak surette yasakladığını ileri sürenlerle, bunun tam aksini ileri sürenlerin görüşleri bulunmaktadır ve her iki taraf da görüşlerini temellendirmek için bir takım deliller ileri sürmüşlerdir. Öyle ki içlerinden subjektif hareket edenler dahi olmuştur.

a. Tasvirin yasak olduğunu söyleyenlerin delil olarak en çok ileri sürdükleri ve bu yasağın mutlak olduğu izlenimini veren hadis “ *Allah katında kıyamet günü azabı en şiddetli olan kimseler musavvirlerdir.* ”³²³

Nevevî³²⁴ gibi resim yapmanın aleyhinde olan hadisçiler, burada geçen musavvirlerden her türlü resim yapanların kastedildiğini belirterek resim yapmanın haram olduğunu savunmuşlardır. Hâlbuki hem Sebe Suresi'nin 13. ve Al-i İmran 49. Ayetinde dile getirilen hususlar dikkate alındığında musavvirlerle kastedilenin ancak tapmak veya Allah'ın yaratma sıfatıyla yarışan kimseler olduğu anlaşılır. Aksi halde Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi peygamberlerin de bu musavvirler kervanına katılması gerekir ki bu dinen mümkün değildir. Öte yandan herhangi bir şirk maksadı olmaksızın sırf içindeki estetik duygu ve mesleği icabı resim yapan birinin, Kur'an'da çok acıklı bir azaba uğrayacakları

³²¹ Şekerci, *age* s.29; Çam, *age* s.40.

³²² Şekerci, *age*, s.20.

³²³ Buhârî, *Kitabu'l- Libas*, 89; Müslim *Kitabu'l Libas*, 98.

³²⁴ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhac fi Şerh-i Müslim b. Haccac*, Bulak, C.VIII, Beyrut 1304-1306, s.398.

bildirilen katilden, putperestten daha şiddetli bir azaba düşeceklerini düşünmek gerekir ki bu ne aklen ne de dinen mümkündür. Eğer resim yapmak bu kadar büyük bir ceza kazandırsaydı, mutlaka diğer günahlar gibi Kur'an-ı Kerim'de açık açık zikredilmesi gerekirdi. Üstelik buraki “musavvir” kelimesinden kastedilenin tapmak için put yapanlar olduğu “azabın en şiddetli” ifadesinde üstü kapalı olarak vardır. Zira dinimizde en şiddetli azaba çarptırılacak olan kimseler putperestlerdir. Her ne kadar Nevevî bu hadisi resmin aleyhine bir delil olarak ortaya koymuşsa da Bedrettin Aynî, Taberi'ye dayanarak bu hadiste geçen “musavvirlerden” kastın tapmak için resim ve heykel yapanlar olduğunu belirtmiştir. Aynî'ye göre “Kıyamette azabı en şiddetli olan kimse, putperest olan Firavun'dur. O halde buradaki tasvir yapan kimseler ifadesinin içine ancak put yapan kimseler girmektedir.”³²⁵

Bazı hadisçilere göre bu hadise konu olan tasvirler Meryem ve İran kralı Kisra, tasvir yapımcılar ise bunları yapan kimselerdir.³²⁶ Aslında önemli olan bu resimlerin kime ait olduğu değil, hangi maksatla yapıldığıdır. Örneğin Hz. Ömer, kestirdiği paraların bir yüzüne Bzans imparatorunun resmini bastırmıştır. Şayet herhangi bir şirk gayesi olmadan bu resimleri yaptırmak böyle bir cezayı gerektirseydi, Hz. Ömer'in de buna dâhil olması gerekir; ya da bu hadisten kasıt bütün ressamalar olsaydı Hz. Ömer gibi bir peygamber dostunun kestirdiği sikkelere bu türden resimleri yaptırmaması gerekirdi.³²⁷

Hattabi (931-996) şöyle bir açıklama getirir: “ *Tasvir edenlerin cezası büyük olmuştur. Çünkü Allah'ı bırakıp bu suretlere tapınıyorlardı.*”³²⁸ Anlaşılan o ki konuya hangi açıdan bakılırsa bakılsın bu hadisteki musavvirler (tasvirciler) den kasıt genel olarak bütün ressamalar değil, tapmak için put yapanlar ve Allah'a şirk koşturmak için resim yapanlardır

2. Buhari'de

“*Her kim (hayat sahibi) bir suret resmederse:’ Hadi buna can ver bakalım’ denilerek azap edilir. Hal bu ki o, hayat vermek kudretine haiz değildir.*”³²⁹

İslam'ın yalnızca cansız varlıkların resimlerini yapmaya izin verdiğini ileri sürenler bu ve buna benzer hadislere dayanmışlardır. Zikredilen bu hadis bir öncekine çok benzemekle beraber ondan farklı olarak, “*hadi bu yaptıklarınıza can veriniz.*” Şeklindeki

³²⁵ Bedrettin el-Aynî, *Umdetü'l-Kâri fî Şerh-i Buhâri*, C. XXII, Lübnan tsz., s.69.

³²⁶ Şekerci, *age*, s.23.

³²⁷ Çam, *age*, s.23.

³²⁸ Kesikoğlu, *agm*, s.17.

³²⁹ Buhâri, *Kitabu't-Tabir*, C.VIII, bap, 45, s.83; Müslim, *Libas*, 100.

ibare ile ressam ya da heykeltıraşın, yüce yaratıcı ile yaratma konusunda bir rekabete girişmesi ve Allah'ın gücünü hafife almak istemesi anlatılmak istenmiştir.³³⁰

Aslında tasvir konusunda canlı varlık, cansız varlık şeklinde bir ayırım yapmak mümkün değildir. Çünkü insan, hayvan, kuş, böcek gibi canlı varlıkları da; dağ, taş, ağaç ve bitki gibi cansız varlıkları da kısacası her şeyi yaratan Allah'tır. Bundan dolayı, Allah'ın yaratma gücü ile rekabet hissi olduğu takdirde bu sadece canlı varlıkların değil, cansız varlıkların tasvirinde de ortaya çıkabilir. Eğer bu durum da göz önünde bulundurulursa tasvirin tamamen yasaklanması gerekir. Ancak bu tür bir düşünce ne hayatın gerçekleriyle ve ne de ayetlerle bağdaşabilir. O halde buradan çıkan sonuç, önemli olanın tasvir yapımındaki bu ayırımın değil, önemli olanın niyet olduğudur.³³¹

Zeynüddin bin Ahmed ez-Zebidî tarafından yazılıp Kamil Miras tarafından Türkçeye çevrilen Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi'nde bu hadis için şöyle bir açıklama yer alır: “İslam dini tevhid akidesi üzerine kurulmuş bulunduğundan İslam'ın ilk devirlerinde Resul-i Ekrem, şirkin kaynağı olan Mekke'de ister ta'zim ve ibadet, ister ihanet kasdiyle olsun, resim yapmayı ve resimli eşya kullanılmasını mutlak surette yasaklamıştı. Fakat Medine'ye gicret ettikten ve bilhassa da Mekke'yi fethiyle, asırlık putlar yere devrildikten sonra, ilk devirlerdeki tazirler hafiflemiştir. Sonra İslam'da ise İslam medeniyeti tasvire ibadet gibi hurafe şeylerden uzaklaşınca, selef âlimleri tazimi ifade etmeyen hayvan ve manzara resimlerinin kullanılmasını mubah saymışlardır.”³³²

Öte yandan

“Resulullah eve girdi; ben kapının önüne üzerinde resim ve suret bulunan ince bir perde koymuşrum. Hz Peygamber onu görünce yırttı ve “kıyamet günü halktan azabı en şiddetli olan kimseler Allah'ın hilkatini taklit eden kimselerdir.” dedi. Hz Aişe diyor ki “O perdeden bir vay iki yastık yaptım.” Şeklindeki hadiste³³³ yer alan *“Allah'ın hilkatini taklit edenlerdir.”* İfadesi bir önceki hadisın izahında da belirtilen “şiddetli azaba çarptırılacağı bildirilen kimselerin Allah'ın yaratma gücüyle yarışan kimseler” olduğu şeklindeki görüşü doğrulamaktadır. Eğer bizzat resmin kendisi haram olsaydı, Peygamberimiz, onun yastık şeklinde kullanılmasına da izin vermezdi.³³⁴

³³⁰ Çam, age, s.24.

³³¹ Çam, age, s.24.

³³² Tecrid-i Sarih tercümesi, C.XII, s.116-117; C.VI, s.418.

³³³ Müslim, Libas,92.

³³⁴ Çam, age, s.25.

Hız Aife tarafından rivayet edilen bir diğler hadis de şöyledir:

*“Resulullah bir sefere çıkmıştı. Bir kumaş alıp kapıya astım. Peygamber gelip bu perdeyi gördüğünde yüzündeki tiksintiyi fark ettim. Bu perdeyi tutup çekerek yırttı ve sonra şöyle dedi: “ Allah bize taş ve toprağı süslememizi emretmedi.” Ben onun içini doldurarak ki yastık yaptım; Resulullah bundan dolayı beni kınamadı.”*³³⁵

Bu hadisten anlaşıldığına göre bu perdenin indirilmesine neden olan husus, resmin kendisinden çok Hz peygamber’in bu tür eşyaları dikkat çekici yerlerde bulundurmasının toplum tarafından yanlış anlaşılıp, onun sünnetiymiş gibi algılanarak yaygın bir şekilde kullanılması endişesidir.³³⁶

Hadiste geçen olaya yakın görülen hususlardan biri de şudur: Hz. Aife üzerinde şekiller bulunan bir perde asmıştır. Hz Peygamber ev düzeni yönünden güzel görülen şey hakkında doğruyu gösterme noktasında bunu reddetmiştir. Düşündüğü bu tedbir de fayda ve zarar vermeyen bu perdeyi kaldırmaktır. Muhtemelen asılan bu perde Hz Peygamber’in namaz kıldığı doğrultuda yer alıyordu. Hz Aife’den onun kaldırılmasını istemesinin sebepleri ise Hz Peygamber’in bakışını meşgul etmesi ve israf olmasıdır. Nitekim Müslümanlar o dönemlerde ekonomik bir sıkıntı içerisinde olup giyecek bulma noktasında dahi hayli zorlanmaktaydılar. Böyle bir zamanda Hz. Peygamber, en ufak bir israfa dahi göz yumamazdı. Dahası bunu herkesten önce kendi hayatında ve aile hayatında göstermeliydi.³³⁷

Hız. Peygamber’in bu perdeler karşısındaki tutumu ve Hz. Aife’nin bunları iki yastık haline getirmesi, bizzat Hz. Peygamber’in üzerinde resim bulunan bir yastığa dayanması³³⁸ bir takım yorumlara neden olmuştur. Şöyle ki yastık hadisinde açıkça “tesavir” (tasvirler) kelimesi geçmektedir. Acaba bu perdede tasvirler bulunduğu için mi Hz. Peygamber onu kötü karşılamış ve sökmüş? Böyle bir açıklamaya varmak güçtür. Çünkü bizzat hadis yastıklardan birinde suretin kaldığını ve Hz. Peygamber’in yapılan yastığa dayandığını ifade ediyor. Çünkü Buhari’nin (810-870) “el- meزالim” bölümünde naklettiğı hadise göre Hz. Aife “ Ben onlardan iki yastık yaptım. Hz. Peygamber evde onlara dayanıyordu.”³³⁹ Şeklinde dir. Şayet Hz. Peygamberin bunu kötü karşılayıp perdeyi

³³⁵ Müslim, Libas, 37,87.

³³⁶ Çam, age, s.26.

³³⁷ Şekerci, age, s.33.

³³⁸ Müslim, VI, 366.

³³⁹ Buhari, Meزالim,132.

yerinden sökmesi, tasvirin ve suretin aleyhinde bir hareket olarak yöneltiyseydi elbette hüküm haram sayılmaya yakın olurdu. Şayet hadisin metni, perde kesildiği vakit perdede bulunan suretin yok edildiğine ya da suret şeklindeki hâlin bozulduğuna işaret etseydi, o zaman iş yine kabul edilirdi. Oysa perde üzerindeki suretin aynen kalması ve Hz. Peygamber'in perdeyi yerinden sökmesi ve Hz. Aişe'nin de ondan iki yastık yapmasında başka bir neden söz konusudur ki bunu da zaten bir önceki paragrafta izah etmiştik³⁴⁰ buna ek olarak Hz. Peygamber'in sünnet ve nafil namazlarını evde kılması gibi bir durum söz konusudur. Oysa timsalli, resimli gibi örtü ve kilimler kalbi meşgul eder ve tam anlamıyla Allah'a huşu ile yönelmeye mani olur.³⁴¹

Hz. Peygamber yanlış anlamaya yol açmamak için kimi zaman bu gibi ihtiyatî tedbirlere başvurmuştur. Örneğin Hz. Muhammed (s.a.v.) bir gün parmağına bir altın yüzük takmıştı. Bunu gören sahabeden birçok kişi de ertesi gün aynı yüzükten takmıştı. Bunu gören Hz. Peygamber, parmağındaki yüzüğü çıkararak, erkeklerin altın yüzük takmalarını yasaklamıştı.³⁴²

Yine Hz. Peygamber, bir vakit kabir ziyaretlerini yasaklamıştı. Ancak artık kabirlerin birer mabet haline getirilmesi endişesi ortadan kalkınca insanların kabir ziyareti sayesinde ölümü hatırlaması gibi dinî bir faydanın bulunduğunu göz önünde bulundurarak bu yasağı kaldırmıştı. buna göre Peygamberimizin hadislerinde çelişki gibi gözüken farklılıklar aslında bir çelişki değil, hadislerin oluş ve insanların o işi yapmadaki niyet farklılıkları sebebiyledir. Hz. Peygamber'in bir sözünün hangi şartlarda ve niçin söylendiği bilinmediği takdirde hadisi yanlış yorumlanabilir.³⁴³

O halde Hz. Peygamber'in bu perdeyi indirmesindeki hikmet, halkın sınırı aşarak her tarafı olur olmaz resimlerle doldurması, daha doğrusu lükse kaçma ihtimali olmalıdır.

Buhari'nin ve Ebu Davud'un naklettiği bir hadis, Peygamberimizin Hz. Aişe ile evliliğinin ilk günlerinde meydana gelen bir hadiseyle ilgili olup şöyledir:³⁴⁴

“ Allah'ın Resulu Aişe'nin oyuncaklarla oynadığını görünce O'na.

Bu nedir? Diye sorar. O da:

³⁴⁰ Şekerci, *age*, s.35.

³⁴¹ El-Kardavî, Yusuf, *İslam'da Helal ve Haram*, (Çev., M. Varlı), İstanbul 1967, s.119.

³⁴² Buhari, *age*, C.XII, s.108.

³⁴³ Çam, *age*, s.26.

³⁴⁴ Buhari, *Kitabu'l-edeb*, 81, Kızların Oyuncaklarla oynama Bahsi. 62.

-Kızlarım cevabını verir.

Ya ortadakiler?

Attır.

Peki, onun sırtındakiler nedir?

Kanatlar.

Kanatlı at?

Duymadın mı ki Davud Oğlu Süleyman (peygamberin) de kanatlı atları vardı. Bunun üzerine Resulullah azı dişleri görünecek şekilde gülmüştü. ”

Bu hadis birkaç açıdan önemlilik arz der. İlk olarak tapma maksadı ya da aşırı saygı olmaksızın yahut İslam’ın yasakladığı diğer şeyleri güzel göstermek gibi bir amaç taşımaksızın bu gibi resim ve benzeri şeylerin evde bulunabileceğini göstermektedir. Kadi İyaz ve Şevkânî gibi İslam âlimleri bu hadisten böyle bir anlam çıkarmaz ve sadece küçük çocukların bu tür oyuncaklarla oynamasına müsaade edildiğini savunurlar. Bunun yanında İmam Malik (ö. 119/795) buna da izin vermez.³⁴⁵ Bir adamın kızı için oyuncak bebek almasını mekruh kabul eder.³⁴⁶

Hattabi (931-998) oyuncak hakkındaki hadisi açıklarken “ kızların oyuncakları, kendileri hakkında tehdit gelen oyalanıp eğlenmek gibi değildir. Hz Peygamber, Hz Aişe o zamanlarda ergenlik çağına girmediğinden O’na izin vermiştir.”der. Bunu ifade ettikten sonra şöyle devam eder: “ Bu bir görüştür fakat Hz Aişe’nin Hayber savaşı (628) esnasında 14 yaşını bitirdiği veya buna yakın olduğu muhtemeldir. Tebük savaşında (630) ise kesin olarak bu yaşı aşmıştı. Fakat unutulmamalıdır ki, şayet çocuk oyuncakları haram olsaydı Hz. Peygamber Hz Aişe ve arkadaşlarının oyuncaklarını onaylamazdı. Şayet Hz. Aişe’nin bu arkadaşları ergenlik çağına ermemiş olsalardı o vakit Hz. Peygamber Hz. Aişe’yi evinde yalnız bırakmazdı. (ya da bunların yaşı küçük olsaydı hz. Peygamber eve geldiğinde kaçıp saklanmamaları gerekirdi.)Aslında bu oyuncaklar hakkında doğru olan şudur: Oyuncaklar genel olarak Hz. Peygamber’in reddettiği asılı bulunan tasvir içerisine girmez. Bunları daha ziyade tapınılmayan cinsten olan ve yastık, minder üzerinde bulunan suretlere benzediği belirtilmiştir.³⁴⁷

³⁴⁵ Kardavî, *age*, s.114.

³⁴⁶ A. J. Wensick, “Suret” , *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C.XI, İstanbul 1970, s.50.

³⁴⁷ Şekerci, *age*, s.46.

Bu izni sadece küçük çocuklarla sınırlayanlar, Hz Aişe'nin o sırada küçük yaşta olduğunu düşünmüş olmalıdır. Gerçekten de Hz. Aişe Peygamberimizle evlendiğinde yaşı küçüktü. Fakat buluğ çağına ulaşmamış bir çocukla Hz Peygamber'in evlenmesinin mümkün olamayacağı da bir gerçektir. O halse Hz Aişe o zaman buluğ çağına ulaşmış, dolayısıyla dinen sorumluluk yaşını da kazanmıştı. Fakat Hz. Aişe'nin evlendiğinde bile hâlâ bebeklerle oynuyor olması yaşının çok da ileri bir düzeyde olmayıp çocukluk çağından henüz çıkmış olduğunu gösterir. Nitekim çevremize dikkatlice baktığımızda insanların bu çağlarda hatta birkaç yaş sonrasında dahi bu gibi oyuncaklarla oyladıklarını görmemiz mümkündür. Bundan dolayı hadiste cereyan eden olay sırasında Hz. Aişe'nin dinen yetkin mükellef birisi olduğu söylenebilir. O halde dinin diğer yasaklarını ihlal eder mahiyette olmadığı anlaşılan bu gibi tasvirler Hz. Aişe için mubah oluyorsa, diğer insanlar için de mubah olmalıdır. Bu hadis üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise yukarıdaki hadislerde geçen perde ve örtülerdeki resimlerin mahiyetini açıkça bilmememize rağmen, bunların neler olduğunu bilmemizdir. Bunların hepsi de canlı varlıklara aittir ve Peygamberimiz, hanımının bunlarla oynamasına izin vermekle kalmayıp bu konuda kendisiyle latife bile yapmıştır.³⁴⁸

Şüphesiz konuyla ilgili var olan hadisler burada zikrettiğimiz birkaç hadisle sınırlı değildir. Ancak biz sözü daha fazla uzatmadan tasvir konusundaki son sözlerimizi de beyan ettikten sonra bu mevzuyu noktalayacağız. Arzu edenler tasvir konusundaki daha fazla bilgi için konu içerisinde zikredilen eserlere başvurabilirler.

Tasvir konusunda zikredilen ayet ve hadislerden şöyle bir sonuç çıkarılabilir. Tasvirle ilgili ayetlerde tasvir yapımına putperestlik gayesi hariç müsamahaya işaret varken, ebu Bekir İbn el-Arabî (1165-1239) ve Nevevî (1233-1277) gibi daha sonraki bazı İslam âlimleri, yukarıda zikredilen hadislere bakarak tasviri yasak görmüşlerdir. Oysa bu hadislerden bazıları, gerçekten de tasvirin aleyhinde gözüke bile, hem tasvirin lehinde olan yukarıda zikredilen hadislerin, hem de Sebe Suresi'nin 13. ve Al-i İmran Suresi'nin Hz İsa ile ilgili 49. Ayetleri birlikte göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.³⁴⁹ Tasvir konusunda bu ayetler değerlendirilirken insanların yaratılışında güzelin, güzelliğe olan eğilimin ve ruhunda var olan bir şeyler yapma, bunları yaparken de tabiatı örnek alma arzusunun doğuştan var olduğu da dikkate alınmalıdır. Yine unutulmamalıdır ki sanat, eğitim, öğretim ve iletişimde inkâr edilemez bir yere

³⁴⁸ Çam, *age*, s.34.

³⁴⁹ Çam, *age*, s.53.

sahiptir.

Bir diğerk önemli husus da, tasvirin tapmak ya ada Allah'ın yaratma fiiliyle rekabet düşüncesiyle yapılıp yapılmadığı,, cemiyetin ve ya kişinin iktisadî durumunu sarsıcı mahiyete olup olmadığı ve hangi konuları içerdiği hususudur. Tasvirin, haram, mekruh ya da mubah olduğu meselesi bunlara bağlıdır. Eğer bir tasvir tapmak veya Allah'ın yaratma kudretiyle rekabet için yapılmamışsa, dinin kötü kabul ettiği şeyleri iyiymiş gibi göstermiyorsa, onun koyduğu esaslara ters düşmüyorsa haram olduğunu kabul etmek mümkün değildir.³⁵⁰

Bir tasvirin gölge oluşturacak şekilde olup olmamasının da hiçbir ehemmiyeti yoktur. Hatta bu tasvirler Hz. İsa'nın çamurdan bir kuş yaparak insanlara Allah'ın büyüklüğünü göstermek maksadıyla yapıldığında tavsiye edildiğini söylemek dahi mümkündür. Aynı şekilde Hz Süleyman'ın kendisi için yapılan tasvirleri, “ Allah'a şükür etmesine yarayan bir vasıta ve nimet olarak kabul etmesi” maksadıyla yapılması halinde de yine tavsiye edilebilir.³⁵¹

Şeklen hiçbir cisme benzemeyen, her türlü tasavvurdan uzak, fakat sıfatları itibariyle her aklın kabul edebileceği bir Allah'ın Hristiyanlıktaki gibi somut bir varlık olarak algılanmasına neden olabilecek bir davranış, İslam inancıyla hiçbir şekilde bağdaşamaz. Kilise ve İncillere konulan İsa'yı tasvir eden ikonlar sayesinde bu gün dünyadaki bütün Hristiyanlar tanrıyı böyle bir varlık olarak tasavvur eder olmuşlardır. Oysa Müslümanların inandığı Allah, bütün tasavvur ve benzetmeden uzaktır. Bunun böyle olması, Hristiyanlardaki gibi tanrıya atfedilecek her hangi bir resmin yapılmasını da mümkün kılmamıştır.

Allah'ın şeklinin nasıl olduğunun asla bilinmeyeceği apaçık bir hakikattir. Hal böyleyken yapılan resimlerin O'na aitmiş gibi algılanarak ortaya konulması veya Allah istemediği halde buna tevessül edilmesi, İslamî açıdan insanları şirke götürmekten başka bir işe yaramaz. İşte İslam dininin asıl karşı çıktığı şey de budur. Bunun yanında maddî ve insan eliyle yapılan bir cismin, yani resim ya da heykelin tamamıyla soyut bir varlık olan Allah'ın yerini almaması arzusunu da unutmamak gerekir ki bu da yine İslam dininin üzerinde önemle durduğu bir notkadır.

Sanat zevki ve duygusu insanın yapısında var olan doğal bir eğilim, doğal bir

³⁵⁰ Çam, *age*, s.53.

³⁵¹ Çam, *age*, s.53.

hareket gücüdür. Sanat eseri yapabilecek yetenekli pek az kimse bulunmasına rağmen birçok insan bu konu ile ilgilenmekten geri durmaz. İşte bu eğilim heykelde, resimde, şiirde ve edebî sanatlarda mimaride ve sanatın bütün diğer dallarında hangisinde olursa olsun bütün sanat eserlerinin temelinde vardır. Resulullah öyle anlaşıyor ki güzel sanatları yasaklamamış; ancak bu sanat duygusunun bazı görünüş ve tezahürleri karısında bir takım engeller, sınırlar koymuştur ki bu da daha iyi bir görünüş, daha iyi bir verim elde etmek gayesiyle bir bahçıvanın bir ağacın faydasız hatta bazen zararlı dallarını budayıp atmasına benzemektedir.³⁵²

Gerçek olan şu ki Resulullah en büyük darbeyi, insanı temsil edenler de dâhil hayvan heykellerine ve resimlerine vurmuştur. Tevrat'ın³⁵³ Aksine Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili her hangi bir ayet yer almamaktadır. Resulullah'ın hadislerine batığımızda, bu konuda var olan yasağın mutlak ve her şeyi içine alır biçimde olmayıp, bazı sınırlar içinde serbest alanlara sahip bulunmaktadır³⁵⁴ ki bunun nedenlerine daha önce yer vermiştik.

İslam'da resim konusunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından İslam'ın güzel sanatların bir bölümünü teşkil eden şiir meselesine yaklaşımına da kısaca değinmemiz gerekir.

Bu konuda Kur'an-ı Kerim'in şu ayetleri herkesçe bilinir:

*“Şairlere gelince onların peşinden sapık ve başıboş kimseler giderler. Onların her vadide, her konuda sapıta geldiklerini ve gerçekten de yapmayacakları şeyleri söyleyip durduklarını görmedin mi? Ancak bundan iman edip iyi ve makbul işler yapanlar, Allah'ı çok zikredenler ve kendilerine haksız bir muamele yapıp da zulme uğradıklarında (ypzacakları karşı iyiliklerle) kendi nefislerine bir yardımcı dokunanlar müstesnadır. O zulmedenler, nasıl bir alt üst olma ile alt üst olacaklarını görecektir”.*³⁵⁵ Ayetten de anlaşıldığı üzere İslam'ın aleyhine şiir yazan şairler yalancılıkla suçlanıp ağır şekilde tehdit ve takbih edilmişler; bunun yanında bu sanatı İslam için kullanan şairler ise bizzat Peygamberimiz tarafından himaye ve teşvik edilmişlerdir. Peygamberimizin bu konudaki bir hadisi şöyledir:

³⁵² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), C.II, İstanbul 1993, s.745.

³⁵³ *Tevrat*, Çıkış, XX,4 ve Tesniye, V,8; “ Kendisi için oyma put, yukarıda gökte olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sulara olanın hiç suretini yapmayacaksın!”

³⁵⁴ Hamidullah, *age*, C.II, s.746.

³⁵⁵ 26/224-227.

“ *Hikmet ve bilgelik dolu ne şiirler vardır; öyle bir hitabet ve beyan sanatı vardır ki bu, insanı adeta büyüler, tesiri altına alır.* ”³⁵⁶

Hz. Peygamber, İmru’ul Kays’ı lanetlediği halde Hassan adlı bir şairden övgüyle bahsetmiştir ki o hayâsız ve rezil bir Arap şairidir.³⁵⁷

Şair Hassan ile ilgili hadis şöyledir.

“(Şair) hassan ne zaman iman lehine ve bu uğurda şiirler kaleme alsa, Cibril ona yardım eder.”³⁵⁸

Buna göre onun için önemli olan, şiirin konusu ve kullanılış biçimiydi. O, topluma zararlı olan her konuda boş yere enerji sarf edilmesinin önüne sed çekmek istemiştir.³⁵⁹

Kur’an-ı Kerim’de bir kaç yerde şiir ve şair söz konusu edilmiştir. Örneğin Yasin Suresi’de Kuran-Kerim’in şiir olmadığı Muhammed (s.a.v)’in şairlikle herhangi bir ilişkisinin olmadığından bahsedilmiştir. Şuara (şairler) Suresi’nde de şairlerin konumuna ve davranışlarına değinilir.

Şuara Suresi’nin son ayetlerinde iki tür şairden söz edilir. Burada şairler önce genel olarak eleştirilir, sonrasında ise iman eden şairler bunlardan ayrı tutulur. Kuran’la rekabete kalkışan, Allah Resulü’nü hicivlerle rencide dip O’nu yaralayan ve Kur’an’da yerilen bu şairler Ka’b b. Eşref Ümeyye b. Ebi’s Salt gibilerdir.³⁶⁰ Ayette belirtildiği gibi Şuara suresi 224-227. ayetlerinde şairler evvela genel olarak eleştirilmektedir. Şairler hem hakikaten her vadide aylak aylak dolaşırlar; hem de her konuya girer, her yere şerlerini bulaştırırlar, yetkin olmadıkları konulara daldıklarından şaşkın, kararsız ve tutarsızdırlar. Bu yönleriyle çağımızdaki televizyon spikerleri ve köşe yazarlarına benzetilebilirler. Yine ayette ifade edildiği gibi yapmadıklarını ve yapmayacaklarını söylerler. Zira yalancılık cahiliye şairlerinin bariz vasıflarındandır. Sonrasında ise ayette Müslüman şairler istisna edilir. İstisna edilen bu Müslüman şairlerin dört vasfı üzerinde durulur: iman, Salih amel, zikir ve zulme karşı durma.³⁶¹

³⁵⁶ Buharî, 76/51; Ebu Davud, 40 /86,87; Tirmizi, 41/69.

³⁵⁷ M. Hamidullah, *age*, s.749.

³⁵⁸ Buhari, 59/6.

³⁵⁹ Hamidullah, *age*, s.749.

³⁶⁰ Fatih Okumuş, *İslam’ın Estetik Anlayışı*, (KSÜ, Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahraman Maraş 1996, s.43.

³⁶¹ Okumuş, *agt*, s.42.

Kur'an-ı Kerim onlara evvela şuara'dır diyor. Şuara (şairler) ama sapıtmışlar, vadilerde dolaşıyorlar, insanları yoldan çıkarıyorlar. Bakınız onların sanatını inkâr etmiyor. Ama insan olarak o şiiri kullanmalarını ahlâkî bir değerlendirmeye tabi tutuyor. Nitekim yine Peygamber Efendimize atfedilen bir hadis-i şerif vardır. Meşhur İmru'ul Kays'ı anlatırken “Şairlerin önderidir. Kendi de etrafındakiler de ateştedir.” diyor. Şimdi şair ve şairlerin önderidir diyerek sanatını tescil ediyor. Ama ondan sonra da insan olarak değerlendiriyor. Sanat için de bu böyledir.³⁶²

Şiir konusundaki bu bakış açısı resim için de geçerlidir. Nitekim aralarındaki fark, bir kişi, olay veya tabiatın ölçülü söz ve kelimelerle anlatılması şiiri oluştururken; şekil renk ve desenle anlatılması resmi oluşturur.³⁶³

Sonuç olarak söylemek gerekirse Kur'an ve Hadis'in dinî emir, yasak ve uygulamalarına aykırı olmamak kaydıyla tasviri yasakladığını söyleyemeyiz. İslam sanatında insan figürlerine değer verilmemesinin nedeni böyle bir yasağın mevcudiyeti değil, bunların insandaki benlik duygusunu kabartması ve bunun da kibir ve gurura neden olması kaygısıdır. Kibir ve gurur ise dinin büyük günahlarından. Bu nedenle insan figürleri ancak gerektiği kadar kullanılmış, bunların insan gurur ve kibrini harekete geçirecek derecede kullanılmamasına dikkat edilmiştir. Eğer İslam'da tasvir, hassaten figürlü resimler, bunların içeriğinin niteliği dikkate alınarak değil de esastan yasaklanmış olsaydı, bu figürlerin minyatürlerle, elbisede, paralarda, tabak, tepsi, ibrik gibi günlük kullanım eşyalarında da yasak olması gerekirdi. Böyle bir yasak, konusu ne olursa olsun, sinema ve televizyondaki her türlü görüntünün de tümüyle yasaklanmasını beraberinde getirirdi.³⁶⁴ Oysa tasviri, haram, mubah ya da helal kılan esas ilke onun mesajı, kullanım yeri ve niyetidir. Tasvir için varılan bu genel netice, şiir, roman ve hikâye gibi sanatlar için de söylenebilir.

Ne kadar esnek yaklaşılsa yaklaşılsın, İslam'ın resim ve özellikle de heykeli güzel karşılamadığı açıktır. Bu yaklaşım sebebiyledir ki, resim ve heykel tamamen kaybolmasa da İslam sanatında merkezî bir yer elde edememiştir. Bunun neticesinde de İslam'ın ruhuna uygun yeni ve özgün sanatlar gelişmiştir.

Hristiyanların, Budistlerin ve diğer din mensuplarının, kilise ve mabetlere resim

³⁶² Mehmet Aydın, “ Sanatçı Toplum ve Ahlâk Önünde Ayrıcalıklı Bir İnsan değildir.” *İzlenim*, S.32, İstanbul 1996, s.76.

³⁶³ Çam, *age*, s.55.

³⁶⁴ Çam, *age*, s.56.

ve heykel sokulmasına izin vererek bir nevi putçuluğa göz yummalarının aksine olarak İslam, özellikle ibadet yerlerinde bunlara izin vermez. Çünkü İslam inananın saflığını, kutsiyetini ve tevhit anlayışını muhafaza etmek ister. Emir Ali'nin ifadesine göre, bu heykel ve tasvirlerin yasaklanması sebebiyle dünya arabesk sanatıyla tanışmıştır.³⁶⁵

İslam'da tasvirin Hristiyanlık ve Budizm gibi dinlerin aksine ibadetin bir parçası olmaması, hatta namaz kılınan yerlere bulunmasının mekruh kabul edilmesi, Müslümanların yapılarında, kitaplarında, kullandıkları eşyalarda, estetik ihtiyaç ve duygularını farklı şekillerde ifade etmenin yollarını aramalarına sebep olmuştur. Bunun sonucunda "İslam sanatı daha önceki mevcut sanatların aksine figüratif ve natüralist sanat olmaktan kurtulup mücerret bir sanat haline gelmiştir. Yine İslam dininin, tasviri ibadet mahallinde red, fakat günlük kullanımda bazı kısıtlamalarla kabul etmesi, bunu yaparken de diğer dinlerin sembolleri durumundaki şekillere kesin tavır takınması, İslam sanatının orijinal bir sanat olmasını sağlamıştır. Bu sayededir ki yazı, bir anlaşma vasıtası olmaktan çıkmış, sanat haline gelmiştir. Tezhip ve minyatür, doğu ve Batı dünyasındaki benzerleriyle kıyas kabul edemeyecek kadar şaheserler yaratmış, ebru gibi yalnızca İslam dünyasına has sanat eserleri vermiştir. Mimaride ise mukarnas gibi yalnızca kendisine mahsus unsurlar icat etmeyi başarmıştır. Fakat bu gelişme, hemen birden yaşanmamış yaklaşık iki yüz elli yıllık zaman sonunda İslam sanatı kendi orijinallerini yakalamaya başlamıştır."³⁶⁶

" Nasıl ki Yahudiler'de Tanrı'nın adını kullanamayız; aynı şekilde İslam geleneğinde de onun suretini gösteremeyiz. Bu nedenle cami tezyinatında dışarıya ait hiçbir şekil ve doğal olarak Peygamber ve Tanrı'nın suretinin kullanılması son derece anormaldir. Soyut olmayan, ancak soyut diye nitelenen bir sanat söz konusudur. Özellikle de arabeskten bahsediyorum. Arabeskin özelliği, çizginin her hangi bir nesnenin çevre çizgisi değil de bir hareketin deveranı olmasıdır. Bunun İslam sanatının temel bir görünümü olduğunu düşünüyorum. Ve nasıl ki tonozun uçuşu bize arabeski ve kavisi hatırlatıyorsa camilerdeki arabesk de sonsuzluğa işaret etmektir."³⁶⁷

Eğer tasvir, İslam'da mabetlerde güzel karşılanıp, diğer bir çok dinde olduğu gibi günlük hayatta da gereğinden fazla teşvik edilmiş olsaydı, Hristiyan Bizans ve Roma ya

³⁶⁵ Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1996, s.282.

³⁶⁶ Çam, *age*, s.57.

³⁶⁷ Roger Garaudy, "İslam Sanatının içinden Dinamik Bir Sanat Doğabilir", *İzlenim*, S.32, İstanbul 1996, s.11.

da Sasani sanatının kopyesi haline gelecek ve geometrik kompozisyonlarıyla, mukarnaslarıyla, hatayî ve rumî bezemeleri ile üsluplaştırılmış minyatürleriyle v.s. belki de bugün orijinal bir sanat olma hüviyetini kazanamayacaktı.

İslam'ın tasvir konusundaki bu tavrı, sanıldığı gibi sanatı köreltip zayıflatmamış; bilakis gerçek sanatın gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştır. Müslüman sanatçılar, bu yasak sayesinde sanat alanında sınırları içerisine hapsolmaktan kurtulmuş ve soyut âlemin engin ufuklarında dolaşma fırsatı ve imkânı bulmuşlardır. Belki de suret hakkındaki yasağın bir gerekçesi de bu idi. Hiçbir şekilde somutlaştırılamayacak olan bir Tanrı'nın gönderdiği dinin muhataplarından istenen uygun tavır da onların Soyuta yönelmeleri idi. Hemen ikinci suresi olan Bakara Suresi'nde, ilk vasıfları olarak “gaibe inanmaları”³⁶⁸ belirtilen bir ilahî kitabın mensuplarının bu vasıflarıyla paralel olarak soyut bir iklimde yaşamaları gayet doğaldır.³⁶⁹

İslam'ın ortaya koyduğu suret yasağının ortaya çıkardığı müsbet neticelerle ilgili şunlar da söylenebilir: “İslam sanatı suretin eksikliğinden korunmak için son derece çeşitli nonfigüratif formlar keşfetti. Bu çabada önce geometrik şekillerden faydalanma yoluna gidildi, çizgi, açı, kare, küp, koni, elips, küre, çokgen ve üçgen kullanıldı. Bunlar sayısız kombinezonlar halinde birbirleriyle şekillendirilerek birçok şekiller meydana getirildi. Bunu çiçek motiflerinin kullanılması izledi. 10. Yüzyıla gelindiğinde bütün birikimler arabesk formlar içinde eritildi.”³⁷⁰

Aynı durum Beşir Ayvazoğlu tarafından da vurgulanmıştır.

Tasvir yasağı, Müslüman sanatçıları figürden kaçma ve figürü cansızlaştırma şeklinde ifade edebileceğimiz iki yola yöneltmiştir. Figürden kaçış, Müslüman sanatçıyı doğrudan doğruya soyut formlara yöneltti. Figürü cansızlaştırma eğilimi ise, bir yandan tabiattan alınan şekilleri stilize ede ede asıl kaynağından tamamen uzaklaştırarak soyut formlara dönüştürülmesini sağlamış, bir yandan da diğer geleneklerden devralınan resmi, bazı unsurlarından arındırarak bir çeşit nakış haline getirmenin prensibi olmuştur.³⁷¹

³⁶⁸ 2/3.

³⁶⁹ Ahmet Sarmış, *age*, s.33.

³⁷⁰ Bir başka yerde “ arabesk” şöyle tanımlanır: “ Arabesk, kelime olarak, sanatın mekân değerlerinden büsbütün kurtularak, en mücerret düşünceye, yani matematiğe vardığı sanattır. Bu, İslam sanatının genel bir özelliğidir.” (Mahmut Çetin, *İslam Sanatının Yeniden Teşekkülü*, İstanbul tsz., s.24,25,106.) s.106.

³⁷¹ Ayvazoğlu, *İslam Estetiği ve İnsan*, İstanbul 1992, s.11.

Tasvir yasağı ve görselliğin gerekliliği gibi nedenler Müslümanları minyatüre yöneltmiştir. Resmin unsurlarını kullanmakla beraber, minyatür tamamen canlıların tasvirine yönelmez. Özellikle tarihî vakaların anlatılması gibi tamamen bilimsel bir amaca hizmet eden minyatürde -tasvir yasağı göz önünde bulundurularak- ölçüler gerçek hayattakinden farklıdır. Bir çıkış yolu olduğu halde minyatür İslam dünyasının tamamında kabul görmüş değildir. Özellikle İran ve Hindistan çevresinde 16.y.y.'da zirveye ulaşmışsa da diğer bölgelerde ve zamanlarda ferdî çalışmalarla sınırlı kalmıştır.³⁷² Buna karşılık Müslümanlar, tasvir yasağının bir neticesi olarak kendilerine has bir sanat oluşturmuşlardır ki o da hat sanatıdır.

İslam'a has olan hat sanatının ise tasvir yasağının bir neticesi olduğunu söyleyebiliriz. İslam âleminde resim başlangıçta realist özellikler taşıdığı halde gitgide dekoratif mahiyet kazanarak küçülmüş, yazıya yardımcı bir unsur olmak üzere kitap sayfaları arasına sıkışmıştır. Buna karşılık yazı, kitap sayfalarından taşacak ve duvarlarda yerini alarak bir bakıma resim fonksiyonunu yüklenecektir.³⁷³

İslam'ın nazil olduğu toplumda, bilgiler daha çok ezbere dayalı ve hafıza temelinde yükseliyorken muhtemelen İslam'ın ilk emriyle³⁷⁴ beraber yerini yazıya bırakmaya başladı. Çünkü Kur'an'ın ilk emri olarak okuma emrediliyordu ve okunacak yazılı bir metnin gerekliliğini zorunlu kılıyordu.³⁷⁵ Böylece daha ilk emriyle yazıya değinen Kur'an'da, yine aynı surenin dördüncü ayetinde tekrar bir yazı unsuruna (kaleme) dikkat çekilmektedir: “ *O Allah, insana kalem ie yazmayı öğretti.* ”³⁷⁶

Kalem, ilmi kaydetmek ve bu ilmi uzaktakilere bildirmek için mevcuttu.³⁷⁷ Kalem burada yazı sanatının ya da daha genel bir ifadeyle yazı vasıtasıyla kaydedilen bütün bilgilerin sembolü olarak kullanılmıştır.³⁷⁸

Kur'an'da “hat” sanatının temelini oluşturan “kalem” kelimesi pek çok ayette geçmekle beraber, kalemin ehemmiyetine binaen, başlı başına bir sureye de adını vermiştir kibu sure kaleme ve yazdıklarına yeminle başlar. “ *Nun, kaleme ve yazdıklarına yemin*

³⁷² Sarmış, *agt*, s.34-35.

³⁷³ Ayvazoğlu, *age*, s.44; Nusret Çam., *İslam'da Sanat, Resim ve Mimari*, Ankara 1994, s.40.

³⁷⁴ 96/1.

³⁷⁵ Sarmış, *agt*, s.35.

³⁷⁶ 96/4.

³⁷⁷ Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru'l-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, C.II, İstanbul tsz., s.609.

³⁷⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk), C.III, İstanbul 1996, s.1287.

olsun.”³⁷⁹ Her ne kadar geleneksel olarak, bu ayette kalem ile kast edilenin, levh-i mahfuzda kâinattaki işleri yazan kalem, yazanların melekler ve yazılanların hayır ve salah olduğu şeklinde yorumlar yapılmışsa da, aynı zamanda insanların kullandığı kalemi de ifade etmekte herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim bu şekilde de anlaşılmış ve İslam medeniyetinde, kaleme, yazıya, yazana ve kâğıda önem verilmiş, saygı duyulmuştur. Bu saygı Osmanlı ile zirveyi yakalamış, bir nevi kutsiyetlik kazanmıştır.³⁸⁰

Kur’an’da kaleme yemin edilişin olması kalemin ve yazının Allah katındaki değerini ortaya koyar. Kalemin ve yazının bu değeri bizzat Kuran’ın yazılması esnasında daha da artmaktadır. Böylece tamamen kutsal bir nitelik taşıyan “Kur’an’ın yazılması” sıradan bir iş olmanın da ötesine çıkmış olmaktadır. “Kutsal kitabın yazılması” anlamına gelen bu sanat, yazanın (hattatın) ruh dünyasını da, onun güzellik hakkındaki düşüncesini de yansıttığındandır ki Hz Ali şöyle demiştir:

“Yazının güzelliği, elin dili ve düşüncenin zarafetidir.”³⁸¹

Hat, bu şekliyle bir yazı güzelliğinden ibaret olmayıp, güzellik ve sanatta olduğu gibi bir mesaj ve işaret niteliği taşımaktadır. Kutsal hat sanatı insanı, ilahî kelamın içindeki berekete götürecek bir yol ve manevî alana ulaştıracak kapı aralar. Yine hat, Arapça bilmeyen birinin Kur’an’ın kıraatinden etkilenmesi gibi, yazıları okuyamayan birini bile görselliğiyle etkileyebilmektedir. Bu nedenle sesli sanatların merkezinde Kur’an-ı Kerim’in tilavetinin olması gibi, görsel sanatların merkezinde de Kur’an-ı Kerim’in yazılması demek olan hat sanatı, yer alır. Öyle ki “Hat sanatı Allah’ın kelamı için harici bir elbise gibidir.”³⁸²

Kur’anî havayı ve bereketi her an yaşayabilmek içindir ki Müslümanlar camilerin ve diğer mimari yapıların duvarlarına, tavanlarına ve hatta kitap ciltlerine kadar günlük hayata kullanılan pek çok şeyin üzerine hat sanatının şahane ürünlerini yazmışlardır. Bu sayede de fiziksel mekânlar ve eşyalar Allah’ın varlığını yansıtan ve Müslümanlara Allah’ı (c.c) hatırlatan unsur olma hüviyetini elde etmiştir.

Kur’an’ın yazılması ile başlayan hat sanatına sonraki zamanlarda hadisler, güzel sözler v.s. de dâhil olmuş, ancak bu halde de hat sanatı mesaj iletme fonksiyonunu kaybetmemiştir ki hatın bu fonksiyonuna ilişkin şunu ifade edebiliriz:

³⁷⁹ 68/1.

³⁸⁰ Okumuş, *agt*, s.73.

³⁸¹ Nasr, *İslam Sanat ve Maneviyatı*, (Çev. Ahmet Demirhan) İstanbul 1992, s.29.

³⁸² Nasr, *age*, s.34.

“Hat sanatı yalnızca bir çizim, istif, dekorasyon ve göze güzel görünme olayı olmayıp, Kur’an, hadis, Kelam-ı kibar, mısra, beyt, kıt’a ve atasözlerinin bazen o yazıya sığmayan anlamlarını da taşırlar.”³⁸³

Hat, İslam öncesinde geçmiş olmanın, İslam’a has bir sanattır. Hat, Müslüman ruhların Kur’an vahyine doğrudan cevabının temsilcisidir.³⁸⁴

Diğer bir şekilde ifade edecek olursak, “yazı, düşüncenin eli, elin dilidir. Kafanın mizanı, gönlün tercümanı, iraden ölçüsü, ruhun aynasıdır. Cesette ruha benzer. Akıllara elçi, marifetlere silâh, ilimlere hüccet, medeniyetlere senettir. Sinesinde sırlar saklayan, çehresinde göz ve gönül süruru saklayan, mesafeleri düren, devirleri anlara çeviren, geçmiş geleceğe bağlayan sınırlı bir bedia, Rabbani bir harikadır.”³⁸⁵

Müslümanlara has bu sanatın bir başka kültürde benzeri yoktur. Müslümanlar Yüceler yücesi ve Hâkim-i Mutlak’ın ismini yüceltmek için bu sanatın çok değişik şekillerini geliştirmek üzere ömürlerini vermişlerdir. Gayretlerini, zamanlarını ve kaynaklarını diğer putçu kültür ve sistemler gibi insan suretleri yapmaya değil, Doğu’daki ve Batı’daki bütün dekoratif heykel ve oyma sanatlarından daha üstün olan Kur’anî yazı sanatına hasretmişlerdir.³⁸⁶

İsmail el-Farukî, İslam Kültür Atlası isimli eserinde çoğunlukla ‘müzik’ olarak adlandırılan estetik malzemeler hakkındaki bölüme ‘hendese-i saft’ yani ‘ses sanatı’ adını vermiştir.³⁸⁷ Yazar bu isimlendirmenin ‘müzik’ ya da Arapçasıyla ‘musikî’nin İngilizce’de ve diğer Avrupa dillerindeki karşılıklarında olduğu gibi perde ve ritimlerin bütün sanatkârâne vokal ve enstrümantal düzenleme türleri manasına gelmediği hakikatine dikkat çekmek için olduğunu belirtmektedir.

Müzik ya da musikî adlandırması, bir taraftan en önemli İslamî ses sanatlarını dışarıda bırakırken, diğer taraftan da Kur’an tilaveti ve öteki İslamî ses sanatlarının bu terimin içinde değerlendirilmesi yalnızca yanlışlık değil; aynı zamanda onlara karşı bir saygısızlıktır.³⁸⁸

Kur’an-ı Kerim tilaveti, hiçbir vakit müzik kelimesiyle ifade edilmemiş olsa da

³⁸³ Erol Özbilgen, “Kültür ve Sanatlar Arasındaki İlişkiler Kuramı”, *İzlenim*, S.32, İstanbul 1996, s.17.

³⁸⁴ S. Hüseyin Nasr, *Genç Müslüman’a Modern Dünya Rehberi*, İstanbul 1995, s.156.

³⁸⁵ M. Bedreddin Yazır, *age*, s.31.

³⁸⁶ Fazlurrahman, *age*, C.IV, İstanbul 1996, s.283.

³⁸⁷ İ.Raci Farukî-Luis Lâmia, *İslam Kültür Atlası*, (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu), İstanbul 1991, s.467.

³⁸⁸ Farukî, *age*, s.467.

İslam'da en ulvî ve kutsal ses sanatı olarak İslam musikisinin temelini oluşturmuş, yüzyıllarca Arap, Fars, Türk ve başka milletlerden Müslüman bestekârlara ve ses sanatçılarına ilham kaynağı olmuştur. Aynı şekilde, Kurân-ı Kerim metni de Müslümanlar için bir edebiyat kaynağı olmuş, hat ve mimari gibi tüm İslam görsel sanatlarının ilkleri de yine Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiştir.³⁸⁹

Kur'an-ı Kerim diğer estetik ifadeler için bir model vazifesi gördüğü gibi, ses sanatında da ruhun şekillenmesini sağlar. Bu nedenle Kur'an Hendese-i Saft'ı iki önemli yoldan etkilemiştir. İlki icracıların ve dinleyicilerin ses sanatını yalnızca İslamî açılardan değerlendirmelerini ve kullanmalarını sağlayarak sosyolojik bir yoldan; ikincisi de, gerçek ses sanatı örneklerinin hususiyetlerini Müslümanların icra ettikleri ve benimsedikleri şekilde bir araya getirerek teorik yoldan etkilemiştir.³⁹⁰

İslam medeniyetinde dinî-dünyevî ayrımının kabul edilmemesi, ses sanatı alanı için de geçerlidir. Bir müzik türünü, ötekinden ayırmak için kullanılan klasik tasnifler İslam ses sanatları için alışılmış farklılıklarını kaybederler. “Hendese-i Saft”ta usul çeşitlerini ve kategorilerini birbirlerine bağlayan “ bir şümullü birlik” söz konusudur. Farklı türleri icra edenler arasındaki farklılıklar da İslam toplumunda diğerlerinden olduğundan daha az belirgindir. Bunların yanında dinleyicilerin katılımı da Müslüman toplumlarda ses sanatının kullanımının homojen olduğunu gösterir. Ayrıca İslam ses sanatlarında tarihi bir birlik ve devamlılık mevcuttur. Bu asrın musiki örneklerinde bulunan özelliklerin birçoğu önceki asırların eserlerinde de vardır. Nihayet Müslümanların yaşadığı farklı coğrafi bölgeler arasında da homojenlik gösterir.³⁹¹

Nihayet Mevlana, musikinin gönüllerdeki tesirini şu şekilde ifade eder:

“Hâkimler bu musiki nağmelerini göklerin dönüşünden aldık demişlerdir.

Halkın tamburla çaldığı, ağızla söyledi bu şarkılar, nağmeler hep göğün hareketlerinden alınmadır.

Müminler de derler cennetin tesiriyle bütün kötü ve çirkin şeyler de lâtif olur.

Biz hepimiz âdem'in cüzleriydik, cennette o nağmeleri dinledik duyduk.

Gerçi suyla toprak bize bir şüphe verdi ama yine o nağmeleri birazcık hatırlıyoruz.

³⁸⁹ Nasr, *age*, s.163.

³⁹⁰ Farukî, *age*, s.467-468.

³⁹¹ Faruki, *age*, s.468-464.

İşte bu yüzden güzel sesi dinlemek âşıklara gıdadır. Çünkü güzel sesi dinlemede kalp huzuru ve tanrıyla birleşme zevki vardır.

...Aşk ateşi de güzel seslerle kuvvet bulur.³⁹²

İslam dünyasında yüzyıllardır hükmü tartışılan ve hâlâ da bir neticeye varılamayan ancak lehinde olanların da aleyhinde olanların da gücünü göz ardı etmedikleri bu sanatın gerek ferdî gerekse toplumsal plandaki etkileyciliğini kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Müziğin ve dolayısıyla sesin etkisi Kur'an tarafından da tescil edilmektedir. Allah (c.c.) İblis'e hitaben şöyle buyurur. “*Onlardan gücünün yettiğini sesinle oynat (ayart)...*”³⁹³

Beydâvî'nin (öl.650/1252) “sesinle fesada davet et”³⁹⁴ şeklinde yorumladığı ayet hakkında İbn Kesir (1301-1373) “burada kastedilen sesin, teganni olduğu söylenmektedir.” Şeklinde bir açıklama getirir.³⁹⁵ Aynı şekilde Bursevî (1652-1725) de “Şehvânî duyguları tahrik eden çalgıcılar İblis'in askerleridir.”³⁹⁶ Diyerek İblis'le müzik arasındaki ilişki üzerinde durur.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Allah Resulü, her türlü, şiire karşı çıkmayıp, şiirin muhtevasına göre tavır almıştır. Şiir için geçerli olan bu tavır müzik için de söz konusudur. Yukarıdaki müzikle ilgili menfî tefsir ve yorumlara karşılık Allah (c.c.), Kur'an ayetlerinin “tertil” üzere okunmasından bahsederek³⁹⁷ müziğe müsbet manada kapı aralamıştır. “tertil” terimi evvela (bazı şeyleri) görünür şekilde en uygun bir düzen içinde ve acele etmeden bir araya getirmek” anlamına gelir. Bir metnin okunuşuyla ilgili olarak kullanıldığında anlamını düşünce süzgecinden geçirerek sakın ve ölçülü bir okumayı ifade eder.”³⁹⁸

Beydâvî (öl 685/1252) de tertil için “ harfleri açık açık telaffuz ederek(nefes almak, tefekkür etmek v.s. için) aralıklar bırakarak okumaktır.” şeklinde yorumlar.³⁹⁹

Hz. Peygamber Kur'an'ın okunma şekli kadar okuyanın sesi üzerinde de önemle

³⁹² Mevlâna, *Mesnevî*, (Çev: Veled İzbudak-Abdulkakî Gölpınarlı), C.IV, İstanbul 1990, s.733.

³⁹³ 17/64.

³⁹⁴ Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envaâru'l- Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, C.II, İstanbul tsz., s.576.

³⁹⁵ Ebu'l-Fida İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*, C.III, Beyrut tsz., s.45.

³⁹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan* (Çev. Abdullah Öz-Alı Rıza Temel ve diğerleri), C.V, İstanbul 1996, s.33.

³⁹⁷ Müzemmil 73/4.

³⁹⁸ Esed, *age*, C.III, s. 1200.

³⁹⁹ Beydâvî, *age*, C.II, s.537.

durmuş ve şöyle buyurmuştur: “*Kur’an’ı sesinizle güzelleştirin*”⁴⁰⁰

Hattabî (931-998) hadisi “sesinizi Kuran’la güzelleştirin” şeklinde yorumlar.⁴⁰¹

Sindî (öl.1138/1725) ise ilk hadisi zahirine göre yorumlayarak “ *Sesinizi güzelleştirerek Kur’an okuyun*” der. “Çünkü güzel kelam (Kur’an) sesin güzelliğiyle ve ziynetiyle daha da güzelleşir.”⁴⁰²

Kuran’ın tilaveti ve Kur’an sünnetindeki bütün bu açıklamalar müziğin İslamiyet’teki konumu hakkında bir çerçeve oluşturur. Aslında Kur’an’ın tilavetine teknik olarak müzik denmez. Ancak nağmesi Müminlerin ruhları için tüm müziklerden ziyade besleyici olan Kur’an ve ezan hemen her zaman terennüm edilir. Günümüzde dahi, Ramazan ayı müddetince, bazı İslam şehirlerinde insanları sahura kaldırmak ve sahurun başladığını haber vermek için nağmeler ve bazen de davulların kullanıldığına rastlamak mümkündür. Ayrıca cihada giden Müslüman orduların ilk dönemlerinden beri askerlerin yüreklerinde var olan yiğitlik ve şahadet iştisaklarını arttıran bir çeşit müzik eşlik etmiştir.⁴⁰³

Müziğin insan ruhunda meydana getirdiği etki herkes tarafından bilinmektedir. Nitekim İbn Sina ve Farabi gibi düşünürler, filozoflar, psikolojik rahatsızlığı olan bireyler için müzikle tedavi etme yöntemine başvurmuşlardır.

Bu olumlu özelliklerine ve önemin karşılık insanı nisyana ve isyana yöneltmek, gaflete düşürmek gibi ciddî sakıncaları da olduğundan dolayı âlimler müziğin hükmü hakkında ihtilafa düşmüşlerdir.

“Hanefîlerle bazı Hanbelî âlimlerine göre neşe verici çalgı aleti olmaksızın şarkı söylemek de haramdır.

Hanefî ve Hanbelîlerden başka bir grup ile Malikîler söyle demektedir. “ Çalgısız şarkı kerahetsiz mekruhtur.”⁴⁰⁴

Ancak Gazalî(1058-1111) İmam Malik’in müziği nehyettiğini ve şöyle

⁴⁰⁰ Buharî *Tevhid*, 52; Ebu Davud Vitr,20; Nesai, *Salât* 83.

⁴⁰¹ Ebu Davud, Vitr 18.

⁴⁰² Ahmed-b. Şuayb Nesai, *Sünenu’n-Nesai* (Suyuti Şerhi ve Sindî’nin Haşiyesi’yle birlikte), I-VIII, İstanbul 1992, Salât, 83. (Söz konusu hadisin daha geniş yorumu için: İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte, C.III, İstanbul, tsz., 323-324.

⁴⁰³ Savaşta aksiyonundan dolayıdır ki daha sonra Osmanlı’da zirveye çıkan savaş ritimleri ve marşlar Avrupa’ya da ilham kaynağı olmuştur. (Ahmet Sarıms, *agt*, s.43.)

⁴⁰⁴ Vehbi Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi* (Çev. Heyet), C.IV, İstanbul 1994, s.376.

söylediğini bildirir.” Aldığı cariye'nin şarkı söylediğini öğrenen kişinin o cariyeyi eski sahibine geri iade etmesi gerekir.” Gazali, imam Malik’e ait bu görüşün İbrahim b. Sa’d haricindeki bütün Medine ehlinin görüşü olduğunu ifade eder. Gazali Ebu Hanife için de şöyle der: “Ebu Hanife’ye gelince; o da müziği mekruh görür ve müzik dinlemeyi günah addeder. Süfyan-ı sevrî, Hammad b. Seleme, İbrahim en-Nehai, Şa’bî gibi sair Kûfe ehli de bu konuda Ebu Hanife ile hemfikirdir.”⁴⁰⁵

Gazali İmama Şafî’nin fikirlerini de şöyle aktarır:

“ İmam Şafî dedi ki: Müzik batıla benzer bir eğlencedir. Onunla sürekli meşgul olan kişi akılsızdır ve şahadeti kabul edilmez.” Yine Şafî’ye göre kaval çalmak mekruhtur. Çünkü kaval çalmayı, insanları Kur’an’dan başka şeylerle meşgul etmek amacıyla zındıklar icat etmiştir.⁴⁰⁶ Zuhayli de müzik aletleriyle ilgili olarak mezheplerin görüşlerini şu şekilde aktarır: “ Hanîfî, malikî, Şafîi ve Hanbelî mezheplerinin meşhur olan görüşlerine göre ud, tanbur, saz, davul, zurna, (kaval v.b.) rabab ve buna benzer telli, ney ve bütün üflemeli sazları kullanmak haramdır.”⁴⁰⁷

Lois L. Farukî müzisyenin fikhî durumu hakkında da ihtilafların olduğunu söyler ve bu ihtilafların nedenini açar. Örneğin bir kimsenin ibadet ve diğer İslamî yaşamını aksatacak kadar uzun müddet müzikle meşgul olması, müziğin para kazanmak amacıyla meslek olarak icra edilmesi, müziğin yapıldığı mekânın durumu (örneğin camide icra edilmesi hoş karşılanmayan bir müziğin başka bir mekânda icra edilmesinde her hangi bir sakınca olamayabilir.) hüküm verirken dikkate alınan hususlardır.⁴⁰⁸

İbrahim Canan da fakihlerin müzik hakkındaki görüşlerini şöyle özetler:

“...Âlimler musiki hakkında verilecek hüküm mevzuunda ihtilaf ederler:

1.Fakihlerin bir kısmı mutlak haram olduğuna, dinlemede de bir masiyet bulunduğu hükmetmiştir. Bunlara göre ani işitmenin bir günahı yoktur.

2.Bazıları kafiye ve fesahat mizanını kavramada musikiden faydalanmanın günah olmayacağını söylemişlerdir.

3.Bir kısmı tek başına olan kimsenin yalnızlığı def etmek gayesiyle şarkı söylemesini caiz addetmiştir. Ancak eğlenmek gayesiyle olmamamsını şart koşmuşlardır.

⁴⁰⁵ Gazali, İhyâ Ulumi’d Din, C.II, İstanbul, 1985, s.2930.

⁴⁰⁶ Gazali, İhya, C.II, s.2830.

⁴⁰⁷ Zuhayli, *age*, s.376.

⁴⁰⁸ Farukî, *İslam’a Göre Müzik ve Müzisyenler* (Çev. Ü. Taha Yardım), İstanbul 1995, s.27,30.

4.Okunan şiir (güfte) hikmetler, ibretler, fıkıh gibi faydalı bilgiler ihtiva ediyorsa bunda da bir beis görmezler.

5.Bazı âlimler, bayramlarda ve düğünlerde def çalınmasında da bir beis görmezler.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Musikiye mutlak olarak “haram” ya da “helal” demek mümkün değildir.

...İslam âlimleri, çoğunluk itibariyle lehte veya aleyhte mutlak hükümden kaçınmışlar, helal veya haram olmasının şartlarını belirtmişlerdir.”⁴⁰⁹

Öyle anlaşıyor ki fakihlerin müzik hakkında verdikleri hükümler müziğin yapılaş amacı doğrultusunda şekillenmiştir. Müziğin mekruh ya da haram kabul edildiği durumlarda onun zevk amacıyla yapılması gerekçe gösterilmiştir. Zevk amacıyla ve nefsanî duygularla yapılan müzikler de hem bu müziği icra edeni hem de dinleyeni gaflete ve isyana sürüklediği için fakihler haklı olarak bu tür müzikleri haram kabul etmişlerdir.

Ancak bunların yanı sıra dinî amaçla yapılan bir müzik türü daha vardır ki bununla daha ziyade – ve belki de yalnızca- sûfiler ilgilenmiştir. “Sema” denilen bu müzik türü değişik zaman ve mekânlarda farklı şekillerde icra edilmiştir.⁴¹⁰ Sema ve müziğe dair müstakil bir eser de kaleme almış olan Süleyman Uludağ⁴¹¹ Kuşeyrî’nin Risalesi’ne yazdığı bir dipnotta sema’ı şöyle tanımlar: “ Dinlemek ve işitmek, gına, teğanni, çalgı, melodi, beste manasına gelir. Burada sema sözü ile musiki kastedilmektedir. İlahiler, münacatlar, tevhidler ve naatlar bu musikinin eseridir. Ancak sûfiler kâinattaki bütün eserleri, fiilleri ve hatta sessizliği ve sükûtu bile musiki ahengi içinde görmüşlerdir.”⁴¹²

Sûfilerin musikiye yükledikleri bu ilahî mânâyâ dair mutasavvın ehlerinden olan ebu Muhammed Ruveyym (öl.330/941) şöyle der:

“Sûfiler ilk zikir olan “rabbiniz değil miyim!” ilahî hitabını işittikleri zaman, bu hitap onların ruhlarının derinliklerinde gömülüp kalmıştı. Nitekim bu hitabın akıllardaki mevcudiyeti de gizli ve saklı bir halde kalmıştır. İnsanlar sema’ı dinledikleri zaman, sırlarda saklı olan o ilahî hitap açığa çıkar ve onlar da bunu dinleyerek coşarlar. Nitekim

⁴⁰⁹ İbrahim Canan, *age*, C.X, s. 513,514.

⁴¹⁰ Sarmış, *agt*, s.46.

⁴¹¹ Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Musiki ve Sema*, Bursa 1992, s.51.

⁴¹² Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*(Haz. Sülaeyman Uludağ) İstanbul 1991, s.515.

Akılarda gizli bulunan şeyi Hak haber verdiği zaman onu tasdik ediverirler.”⁴¹³

Kuşeyrî (986-1072) de “Sözü dinleyip de en güzeline tabi olan kullarımı müjdele.”⁴¹⁴ Ayetindeki “sözün en güzeli” ibaresinin sema’a delalet ettiğini söyleyerek⁴¹⁵ ruveyym’le aynı düşünceyi paylaşır.

Ancak pek çok konuda olduğu gibi semâ konusunda da kişinin manevî hallerine göre karar veren sûfiler ruhî terbiye almamış olan kişilerin semâ’dan uzak durmaları gerektiğini tavsiye etmişlerdir.⁴¹⁶

II. 6. Diğer Sanatlar

İslam kültüründe güzel sanatlar ile zanaatlar arasında herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Nasr’ın da belirttiği gibi, bu ayırımın nedeni Batı’dır. Geleneksel İslam dünyasında sanat hiyerarşisi sanatların insan ruhu üzerinde bıraktığı etkiye dayanmıştır. Bu nedenle Allah kelamı ile doğrudan ilişkili kutsal sanatlar olan hat ve mimariden sonra en önemli sanat giyim sanatı olmuştur; çünkü hiçbir şey bedene en yakın konumda olan elbise kadar ruh üzerinde etkili değildir. Erkek elbisesi her zaman yiğitliği ve babalığı; kadın elbisesi ise dişiliği ve zarafeti yansıtmıştır.⁴¹⁷

Kur’an-ı Kerim, takva elbisesinin daha hayırlı olduğuna dikkat çekerek, asıl önemli olanın iç temizliği yani manevi temizlik olduğunu vurgular. Fakat bir kabın içinde olan dışına da yansıtacağından, Müslüman’ın giyim kuşamı da farklılığını vurgular.⁴¹⁸

Müslüman kadınların da Kur’an-ı kerim’de belirtildiği üzere “*başörtülerini yakalarının üzerine salmaları*”, “onların iffetli kadınlar olduğunun bilinmesi, dolayısıyla tacize uğramamaları” açısından işlevsel olduğu gibi sembolik bir anlam da taşımaktadır. Görüntüyü kurtarmak için değil, fakat içindeki nezafetin ve nezahetin dışa vurmasının eseri olarak sünnet-i seniyyeye uygun bir şekilde örtünmenin yanı sıra, davranışları da elbisesiyle uyum içinden olan bir kadın insanlarda saygı, mükemmeliyet ve mahremiyet

⁴¹³ Muhammed b. İshak Buharî Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf* (Hzl. Süleyman Uludağ) İstanbul 1992, s.221.

⁴¹⁴ 39/18.

⁴¹⁵ Kuşeyrî, *age*, s.514.

⁴¹⁶ Bu konu için: Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Hakikat Bilgisi* (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1992, s.556; Kuşeyrî, *age*, s.515 ve 520; İmam Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendî, *Mektubâtı Rabbânî* (Çev. Andülkadir Akçiçek) C.I, İstanbul 1996, 7266.

⁴¹⁷ Hüseyin Nasr, *Genç Müslüman’a Modern Dünya Rehberi*, İstanbul 1995, s.159.

⁴¹⁸ Nasr, *age*, s.159.

hisleri uyandırır.⁴¹⁹

Hat sanatı, ebru, tezhip ve ciltçilik gibi daha birçok sanatın oluşmasını sağlamıştır. Tezhip ve Kur'an istinsahı sanatı bu sayede müthiş bir patlama yapmış, Müslümanlar bu sanat ve zanaatları sonraki asırlarda en yüksek noktasına getirerek insanlık kültürünü zenginleştirmişlerdir.⁴²⁰

İslam sanatı pratik ve işlevsel bir sanat olma özelliğine haizdir. Hayattan kopuk, ara sıra bir müzede ya da bir sanat galerisinde görülebilecek bir tablo yapmak Müslüman sanatçı için hiç de cazip değildir. O, günlük ihtiyaçlarını karşılarken kullandığı eşyaları birer sanat şaheseri haline getirmeye çalışır. Müslüman'ın abdest alırken kullandığı ibrik, yemek yediği kap, üzerinde oturduğu halı, namaz kıldığı seccade, giyindiği elbise güzel olmalıdır. Kısacası Müslüman her haliyle güzel olanı yansıtabilmelidir.⁴²¹

Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, "İslam Allah ve Peygamber resimleri dışında resmi yasaklamamış olmasına karşın İslamî duyarlık genelde geometrik ve soyut arabesk biçimlere yönelmiş ve resim sanatını sanatsal faaliyetlerin merkezine almamıştır. Dolayısıyla minyatürler, İslam sanat mirasının övünç kaynakları arasında yer almasına rağmen hat, mimari ve şehir planlaması gibi merkezî bir konum elde edememiştir."⁴²²

Son olarak İslam sanatı için belli başlı özellikleri sıralayacak olursak, Farukî, tüm İslam sanatlarını belirleyen altı özellik sıralar: Soyutlama, modüler yapı, birbirini takip eden kombinasyonlar, tekrar, dinamizm ve karmaşıklık.⁴²³

⁴¹⁹ Okumuş, *a.g.tez.*, s.76.

⁴²⁰ Fazlurrahman, *age*, s.283.

⁴²¹ Okumuş, *agt*, s.77.

⁴²² Nasr, *age*, s. 161.

⁴²³ Farukî, *age*, s.187-193.

III. BÖLÜM

KUR'AN'DA GÜZELLİK VE SANAT

III. 1. Kur'an'da Güzellikle İlgili Kavramlar

İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, gözlerimizin önüne, gönüllerimizin derinliklerine, gökleri, yeri, yarattıkları insanları, sesleri, renkleri, şekilleri ve desenleriyle güzelliklerden örülü bir kâinat sergiler. Kur'an, sözlerin en güzeli *“Rabbinizden, size indirilenin en güzeline uyun; siz hiç şuurunda değilken, azab apansız size gelip çatmadan evvel.”*⁴²⁴ Olarak kendine atıfta bulunurken, mucizevî erişilmezliğine bağlar.

Nasıl ki ruh, Allah'ın bildiği sırlardan biri ise, Kur'an da Allah (c.c) ın meydana getirdiği bir kitaptır. Gizli ve açık yaratıkları temsil eden insanlar ve cinler bir araya gelseler de bu işi gerçekleştirmek için yardımlaşsalar da onun bir benzerini meydana getiremezler.⁴²⁵

*“ De ki: "Eğer bütün ins ve cin (toplulukları), bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansa, -onların bir kısmı bir kısmına destekçi olsa bile- onun bir benzerini getiremezler.”*⁴²⁶

*“Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kur'an)den şüphedeyseniz, bu durumda, siz de bunun benzeri olan bir sûre getirin. Ve eğer doğru sözlüler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi (kendilerine güvendiğiniz yardımcılarınızı) çağırın”*⁴²⁷

İslam düşünce tarihine baktığımızda, estetik anlayışın gerek formunu ve gerekse muhtevasını belirleyen esas kaynağın üslubuyla, davet yöntemiyle başlı başına bir belagat ve sanat abidesi olan Kur'an-ı Kerim'in olduğuna şahit oluruz.

Kur'an-ı Kerim'de estetikle ilgili olarak, hüsün, cemal, zâte bahçe, ziyne (t) v.b. birçok kavram kullanılmıştır. Bunun yanında hilye, rîş ve zuhruf gibi güzelleştirici araçlara da işaret edilmiş, diğer taraftan estetik tavırla ilgili güzellik karşısında etkilenmeyi ifade eden sürur, taaccub, lezzetü'l ayn v.b. daha birçok kavrama yer verilmiştir.⁴²⁸

Araştırmamızın bu bölümünde Kur'an-ı Kerim'de güzellik konusunun ifade edildiği kavramlardan, konunun bütününe ışık tutması açısından doğrudan ilgili olanlarını

⁴²⁴ 39/55.

⁴²⁵ Seyyid Kutup, Fizilali'l-Kur'an, C.IX, İstanbul 1968, s. 452.

⁴²⁶ 17/88.

⁴²⁷ 2/23.

⁴²⁸ Ramazan Altıntaş, *age*, İstanbul 2002, s.101.

ele alıp, ilgili bu kavramlarla Kur'an'da güzelliğin tezahür ettiği bu alanları örnek ayetlerle kısaca sunmaya ve böylece Kur'an'ın "güzellik" mevzuuna bakışını kısaca sunmaya çalışacağız

III. 1. 1. Hüsn/Güzellik

Arapça'da çirkin anlamına gelen kubuh kelimesine aykırı olarak hoş giden, tatmin eden, göze hoş gelen, hayranlık uyandıran manasına hüsün kelimesi kullanılır.⁴²⁹ Kendisine rağbet edilen güzellik⁴³⁰ manasına gelen hüsün kelimesi, her ne kadar görünüşte güzelliğe işaret ediyormuş gibi görünüyorsa da ayetlerin tahlili neticesinde anlaşılıyor ki aslında manevî güzelliğe de işaret etmektedir. Hüsn terimi, lügatte, güzel, iyi, güzel olmak, yakışıklı olmak gibi anlamları ifade eder.⁴³¹

Hüsün kelimesi Kur'an'da yaratma fiiline ilaveten, "yaratanların en güzeli" şeklinde Allah hakkına sıfat olarak kullanılmıştır. "*Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir.*"⁴³²

Kur'an-ı Kerimde insanın dış güzelliğinden bahsedilirken "*Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.*"⁴³³ "*Size şekil vermiş şeklinizi de güzel yapmıştır.*" Buyrulmuş ve bir başka ayette manevî güzelliğin yanında şekil güzelliğine (dış güzelliğe) işaret edilmiştir. "*Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.*"⁴³⁴

Hasen sözlüğü, insanın dışındaki güzelliklere atıfta bulunmak için de kullanılmıştır.

"*Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvelerinden kurdıkları çardaklarda hem sarhoşluk verici içki, hem güzel bir rızık edinmektesiniz. Şüphesiz aklını kullanabilen bir topluluk için, gerçekten bunda bir ayet vardır.*"⁴³⁵ Ayetinde leziz ve damağa hoş gelen manasında, göze hoş gelen, diğer taraftan hem akıl tarafından ibret alınan, hem de nefsanî açılardan zevk alınan estetik bir güzelliği ifade etmiştir.⁴³⁶

⁴²⁹ İbn. Manzur, *Lisânûl-Arab*, C.III, Mısır, h.1303, s.114,115; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid* (Arapça-Türkçe Lügat), İstanbul, tsz., s.305; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça-Türkçe Öğretici Sözlük*, İstanbul tsz., s.199.

⁴³⁰ Altıntaş, *age*, s.102.

⁴³¹ İbn. Manzur, *age*, s.114-115; Mevlüt Sarı, *age*, s.305; Mehmet Maksudoğlu, *age*, s.199.

⁴³² 23/14.

⁴³³ 95/4.

⁴³⁴ 55/70.

⁴³⁵ 16/67.

⁴³⁶ Altıntaş *age*, s.102.

Burada şunu belirtmekte fayda vardır: Şöyle ki bu iki gıda ve besin maddesi, meyve ve lezzetli olma yönlerinden yiyeceklerin ana maddesi olmakla beraber aynı zamanda susuz ve kuru bir topraktaki ağaçlarda yetişmektedir. Böyle olmakla beraber ölçü o kadar güzel ayarlanmıştır ki buradaki mükemmel düzenlilik ve sanatı görmemek mümkün değildir. Öyle ki aklı olan her insan bunları böyle yapan bir sanatkârın varlığını inkâr etmez.⁴³⁷

Kur'an-ı kerim *"Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır. O, diriyei ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır. İşte Allah budur. Öyleyse nasıl oluyor da çevriliyorsunuz?"*⁴³⁸

"Sıkıp suyu çıkaran (bulut)lardan da 'bardaktan boşanırcasına bir su' indirdik."

"Bununla taneler ve bitkiler bitirip-çıkaralım diye"

*"Ve birbirine sarmaş-dolaş bahçeleri de."*⁴³⁹ Güzelliklerinden yer yer söz eder. Kur'an'da tasvir edilen bu sarmaş dolaş bahçe örneği, İslam dünyasında Kur'an'dan esinlenerek "bahçe sanatını" geliştirmiştir. Öyle ki yine Kur'an- Kerim'de hem fizikî güzelliğe ve hem de duygusal güzelliğe dikkat çeken ayetlerden birinde Hz. Meryem'den bahsedilirken:

*"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriya'yı da ona sorumlu kıldı. Zekeriya, ne zaman mihraba"⁴⁴⁰ girdiyse, yanında bir yiyecek buldu: "Meryem, sana nerden bu?" deyince, "Bu, Allah katındandır. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verendir" dedi."*⁴⁴¹ Şeklindeki bir anlatım tarzının her biri estetik değerin varlığına birer delil oluşturmaktadır. Böylece biz, estetik bir objeye bir değer yüklerken ona güzel derdiz. Bunların hepsi estetik objelere yüklemiş olduğumuz yüklemeler olup her biri bir değeri ifade eder.⁴⁴²

⁴³⁷ Altıntaş, *age*, s.102.

⁴³⁸ 6/95.

⁴³⁹ 78/14-16.

⁴⁴⁰ Arapça bir kelime olan "mihrab", camilerde imam için hazırlanan bir makam (ibadet edilen oyuk bir yer) anlamına gelir. Fakat burada bu kelime, manastırları ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücreler için kullanılmıştır. Bu yerler, ibadet edilen yerlerin koruyucuları olan ve kendini zahidçe ibadete veren kimseler için hazırlanmıştır. Hz. Meryem de bu hücrelerden birinde kendini ibadete veriyordu. (3/37, Mevdudî, *age*, C.I, s.252.)

⁴⁴¹ 3/37.

⁴⁴² Altıntaş, *age*, s.103.

Yine “hüsn” kelimesiyle “sözün güzelliği”ne de işaret edilmiş, insanın sosyal hayatta bireylerle olan ilişkilerinde güzel ve tatlı dilli olup güzel konuşmaya itina göstermesi istenilerek, beşerî münasebetlerde bir nezaket kuralına işaret edilmiştir.

*“Kullarıma, sözün en güzel olanını söylemelerini, söyle. Çünkü şeytan aralarını açıp bozmaktadır. Şüphesiz şeytan insanın açıkça bir düşmanıdır”*⁴⁴³ Çevremizdekilerle ne kadar çok samimi olursak olalım ki etrafımızdaki bu kimseler anne-babamız, kardeşimiz kısacası en yakın akrabamız olsalar da ilişkiler birden bozulabilir. Dolayısıyla konuşurken kelimelerimizi özenle seçmeli, düşüncelerimizi ifade ederken bunu onları herhangi bir şekilde incitmeden yapmalıyız. Estetik açıdan güzel söz maddî bir yapıya sahip olmadığından, görünüş itibarıyla bir güzelliği sergilemez. Şu var ki sözün güzelliği, ruhta meydana getirdiği etki ile açığa çıkmaktadır. Öte yandan söz –bir edebî eser, bir şiir gibi- maddî bir güzellik sergileyebiliyorsa, o vakit şeklî bir güzelliğe sahip olabilir.

Hasen kelimesi bir diğer ayette “güzel öğüt ve güzel mücadelede bulunmak” anlamında ‘öğüt ve mücadele’ye izafeten kullanılmıştır.

*Ey Resulüm!) Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır! Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.*⁴⁴⁴

Ayet-i kerime’de Hz. Peygamber’in gıyabında anne-baba olarak, öğretmen ya da herhangi bir arkadaş olarak, eğitim işiyle ilgilenenlere, dini anlatırken, din eğitimi verirken güzellikten ayrılmamaları gerektiği önerilmektedir. Güzellikten ayrılmamak ise bir Peygamber yöntemiyle, kabalığa incelikle, sertliğe yumuşaklık ve vakarla karşılık vererek, oldukça nazik, insanları incitmeden, gururlarını sarsmadan, tatlı söz ve güler yüzlü bir şekilde davranmakla gerçekleşebilir. Ancak bu şekilde karşımızdaki insanın gönlünü kazanabilir, vicdanını etkiler ve böylece iyi huy ve davranışlar kazandırarak, ahlâkını değiştirip güzelleştirebiliriz. Ayetin Manası, din eğitiminde “öğütle eğitim metodu” olarak ele alınmaktadır.⁴⁴⁵

Hakeza kötülüğe, öfkeye karşı sabır, bilgisizliğe karşı hilm ve saygısızlığa karşı hoşgörü ve af ile kötülüğün en güzel bir şekilde önüne geçilmesi

⁴⁴³ 17/53.

⁴⁴⁴ 16/125.

⁴⁴⁵ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya 1995, s.226.

*“İyilikle kötülük eşit olmaz. Sen, en güzel olan bir tarzda (kötülüğü) uzaklaştır; o zaman, (görürsün ki) seninle onun arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost(un) oluvermiştir.”*⁴⁴⁶ hasen kelimesi kullanılarak anlatılmıştır.

Din eğitiminde insanlara doğru, güzel ve iyi olanı hatırlatıp onları doğruya ve günele yönlendirirken öğüt ile eğitim metodunun yanında kıssa ile eğitim metodu da işlenmiştir ki bu kıssa ile eğitim metodunun, Kur'an'da kullanılan eğitim-öğretim metotları arasında önemli bir yeri vardır.

*“Andolsun, onlarda sizler için, Allah'ı ve ahiret gününü umud etmekte olanlar için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirecek olursa, artık şüphesiz Allah, ganiy (hiç bir şeye ihtiyacı olmayan). Hamid (övülmeye layık olan)dır.”*⁴⁴⁷

Şeklinde buyrulmuş, bazen geçmiş milletlerin kıssaları, pazen bir peygamber bezen de başka şeyler örnek verilerek geçmişteki önemli olaylar bir ahenk içerisinde anlatılarak ibret alınması istenmiştir.

Kısas ile eğitimde anlatımın kolay olması yanında, edebi tasvir imkânının fazla olması da ifadeye bir çekicilik ve güç kazandırarak çok sayıda duyu organına hitap eder ki bu, metodun estetik yönünü açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁴⁸

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.v.) e uyulması ve davranışları model olarak alınması gereken en güzel örnek olarak gösterilirken

*“Andolsun, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın Resulünde güzel bir örnek vardır.”*⁴⁴⁹

Özünü ve yüzünü tertemiz Allah'a yöneltmiş, bu teslimiyetini hem sözünde hem de davranışlarında gösteren, Allah'ın davetine uyan, insanları da davet eden kişi de güzel olarak nitelendirilmiş

“Dince o kimseden daha güzel kim olabilir ki, özünü, yüzünü tertemiz Allah'a tutmuş, teslim etmiş ve bu halde her ne yaptıysa güzel yapmış, hasenat (güzellikler) işlemiş, kötülük yapmamış, işlediği iyilikleri de Allah huzurunda yaptığını bilerek gücü yetebildiği kadar en güzel şekilde yapmış, ve hanif, yani diğer dinlerden yüz çevirmiş bir muvahhid (Allah'ı birleyen) olarak İbrahim milletine, İbrahim'in izince giden topluma uymuştur.

⁴⁴⁶ 41/34.

⁴⁴⁷ 60/6.

⁴⁴⁸ Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1997, s.50.

⁴⁴⁹ 33/21.

*Çünkü Allah İbrahim'i halil (dost) edinmiştir. Bundan dolayı ona uyan toplum, "Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, siddikler, şehitler ve salih kimselerdir."*⁴⁵⁰

*"Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle, iyilerle birlikte dir. Bunlar ne güzel arkadaşdır."*⁴⁵¹

Yaşamımızı düzenleme, daha güzel, bir o kadar da kaliteli ve seviyeli yaşam noktasında Kur'an-ı Kerim'i rehber olarak kabul edip hüküm verirken güzel olanı tercih etme *"Onlar hâlâ cahiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah'tan daha güzel olan kimdir?"*⁴⁵² Şüphesiz davranışlarımızın *"Çünkü biz yeryüzündeki şeyleri ona, yani yeryüzüne bir süs kıldık. Mümin ve mümin olmayan insanların hangisi Allah'a daha itaatkâr ve daha güzel amel işliyor diye imtihan edelim. Yani tecrübe eder gibi gerçekten meydana çıkaralım da ona göre güzel iş yapanlara, iyilik yapanlara güzel mükafat; kötülere de şiddetli azab verelim."*⁴⁵³ *"O, öyle bir Allah'dır ki, hanginizin daha güzel amel işleyeceğini imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yarattı. Arşı da su üstündeydi. Onlara "öldükten sonra tekrar dirileceksiniz" dersin, o kâfirler de kesinlikle sana: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir diyecekler."*⁴⁵⁴ Ve hayatı yorumlayışımızın güzelliğini de beraberinde getirir. *"Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha hayırlıdır ve sonuç itibarıyla de daha güzeldir."*⁴⁵⁵

Bu tür insanlar dünya hayatında güzel olan rızıkları tercih ederek *"Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, elbette Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Çünkü Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır."*⁴⁵⁶ Güzelce bereketli bir ömür yaşayarak *"Ve Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. O da sizi, adı konulmuş bir vakte kadar güzel bir meta ile metalandırsın ve her ihsan sahibine kendi ihsanını versin. Eğer yüz çevirirseniz gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım."*⁴⁵⁷ *"Sabredenler ve salih amellerde bulunanlar başka. İşte,*

⁴⁵⁰ 4/125.

⁴⁵¹ 4/69.

⁴⁵² 5/50.

⁴⁵³ 18/7.

⁴⁵⁴ 11/7.

⁴⁵⁵ 17/35.

⁴⁵⁶ 22/58.

⁴⁵⁷ 11/3.

*bağışlanma ve büyük ecir bunlarıdır.*⁴⁵⁸ Allah’a güzel bir borç vermişlerdir. *“Gerçek şu ki, sadaka veren erkekleri ile sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler; onlar için kat kat arttırılır ve 'üstün ve onurlu (kerim)' olan ecir de onlarıdır.*⁴⁵⁹

Ve nihayet onların güzel bir vaad olarak ahirette varacakları yer de cennet bahçeleridir. *“İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıklarında: "Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir" derler ve o rızık birbirinin benzeri olmak üzere, kendilerine sunulacak. Orada çok temiz zevceler de onların. Hem onlar orada ebedî kalacaklar*⁴⁶⁰

Kur’an-ı Kerim’de kullanımında daha ziyade sıfat olarak geçen hüsün kelimesinin insanlar arası sosyal ilişkilere ahlâkî ve manevî bir güzellik tarzı olarak yansıdığına şahit oluyoruz.

Kur’an-ı Kerim’de estetik güzelliği vurgulamada bir de “hasen” sıfatının müennes/dişi şekli olan hasene kelimesi kullanılmıştır. Bu müennes kelime bir isim olarak kullanılmakta olup, sıfatın belirlediği vasfı taşıyan her hangi bir şey anlamına gelmektedir.⁴⁶¹ Daha genel bir anlam olarak insanın nefsi, bedeni ve diğer halleriyle ilgili olarak kendisine isabet eden nimetten dolayı sevindiren her şeydir. Zıddı ise “seyyie” olup kötülük manasına gelir.⁴⁶² Kur’an’da “hasene” kelimesi, saadet, refah, iyilik, talih gibi sürekli olarak karşıtı “seyyie” ile yakın birlikte görülür. *“Onlardan öylesi de vardır ki: "Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik (ver) ve bizi ateşin azabından koru." der.*⁴⁶³ *“Size bir iyilik dokununca onları tasalandırır, size bir kötülük isabet edince ise onunla sevinirler. Eğer siz sabreder ve sakınırsanız, onların 'hileli düzenleri' size hiç bir zarar veremez. Şüphesiz, Allah, yapmakta olduklarını kuşatandır.*⁴⁶⁴

“Ve Rabbinin ilan ettiği şu zamanı hatırla ki, hani Rabbin belirtmişti, "Kıyamet gününe kadar İsrailoğullarının üzerine tekrar tekrar onlara şiddetli azablar uygulayacak insanlar gönderelim." Rabbin sonuçlandırması pek çabuktur ve gerçekten O, bağışlayandır, esirgeyendir.

⁴⁵⁸ 11/11.

⁴⁵⁹ 57/18.

⁴⁶⁰ 2/25.

⁴⁶¹ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (Çev. S.Ayaz) İstanbul tsz., s.293.

⁴⁶² İsfahanî, el-Müfredat, s.170; Ebu'l-Bekâ, Külliyyat, s.402; Ramazan Altıntaş, age, s.105.

⁴⁶³ 2/201.

⁴⁶⁴ 3/120.

Onları yeryüzünde ayrı ayrı topluluklar olarak paramparça dağıttık. Kimileri salih (davranışlarda) bulunuyor, kimileri de bunların dışında olan aşağılıklardır. Umulur ki dönerler diye, onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik.”⁴⁶⁵

Öte yandan hüsün ile hasene arasında ince anlam farkları vardır. Hüsün, görünen nesnelerdeki ve olaylardaki güzelliği vurgulamak için kullanılırken, hasene ise, isim ve sıfat olarak kullanıldığında olaylarda göze çarpan güzelliğin niteliğini vurgulamak için kullanılır.⁴⁶⁶ Aradaki bu nüans farkına rağmen Allah’ın isimlerinin güzellik boyutu yönünden tecellisi hem olaylarda ve hem de nesnelerin görünen yüzlerinde cereyan eder.⁴⁶⁷

Hasen kelimesinin estetikte bir değer ifadesi olan hayır sözcüğünde olduğu gibi çok geniş bir uygulama alanı vardır. Hoşa giden, tatmin eden, göze hoş görünen, hayranlık uyandıran her şey için kullanılabilecek bir sıfattır. Hayır kavramı gibi dinî ve dünyevî alanın her ikisini birden içine alır. Hasen kelimesinin müennesi olan hasene kelimesi Kur’an-ı Kerim’de çeşitli şekillerde birden fazla ayette geçmektedir. Bun ayetlerden ikisini örnek olarak verecek olursak

“Her nerede olursanız, ölüm sizi bulur; yüksekçe yerlerde tahkim edilmiş şatolarda olsanız bile. Onlara bir iyilik dokunsa: "Bu Allah'tandır" derler; onlara bir kötülük dokunsa: "Bu sendendir" derler. De ki: "Tümü Allah'tandır." Fakat ne oluyor ki bu topluluğa, hiç bir sözü anlamağa çalışmıyorlar?

Sana iyilikten her ne gelirse Allah'tandır, kötülükten de sana ne gelirse o da kendindendir. Biz seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik; şahid olarak Allah yeter”⁴⁶⁸

Allah, ayette de zikredildiği üzere bir nevi kötülük olan “seyyie”yi yaratır ama insanların bunu kazanmalarını istemez. O, kulları için kötülüğü değil aksine iyiliği arzu eder. O’nun muhabbeti, rızası kötülüğe değil, “hasen” (güzel) güzel davranışlardır. Sünnî anlayışında hiç şüphesiz “seyyie” insanın iradeli seçiminin şekli olarak kendisinde “hesene” ise Allah’ın yapılmasından razı olması açısından Allah’tandır. Gerçi “hepsi Allah’tandır” ayeti gereğince iyilik gibi kötülük de yine Allah’ın katındandır. Allah’ın takdir ve iradesi olmasaydı bu da olmazdı. Fakat bunda yapma ya da terk etme yönünden insanın sebep olması vardır. Bunun esası insanın kendisi, arzusu, kusuru, hatası, acizliği ve

⁴⁶⁵ 7/167, 168.

⁴⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için: Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, C.IV, İstanbul 1926, s.590.

⁴⁶⁷ Altıntaş, *age*, s.105.

⁴⁶⁸ 4/ 78,79.

özüdür. Başa gelen kötülüklerin bir kısmı insanın arzu ve iradesine bağlıdır. İnsan onu nefsinde oluşan bir irade ve istek ile bilerek veya bilmeyerek bizzat ya da dolayısıyla ister. Öyle ki ısrar bile eder. Allah (c.c.) cimri olmadığından kulunun iradesine izin verip hükmünü yürüterek maksadını yaratır ve istenen kötülük yine Allah katından gelmekle beraber, sebep ve ortaya çıkış yeri kulların nefsi ve onların kazancı sayılır. Dolayısıyla sorumluluk da yine yapana ait olur.⁴⁶⁹ Kur'an'a göre Allah korkusuna dayalı bir fiil anlamına gelen "hasene" ve onun hoşnut olmadığı davranış anlamına gelen "seyyie" bir imtihan, bir sınama nedenidir. *"Onları yeryüzünde ayrı ayrı topluluklar olarak paramparça dağıttık. Kimileri salih (davranışlarda) bulunuyor, kimileri de bunların dışında olan aşağılıklardır. Umulur ki dönerler diye, onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik."*⁴⁷⁰

Hasene Kur'an'da güzelliği ifade etmek için kullanılan terimlerden biridir. Türkçe'ye "güzel" şeklinde tercüme edilmiş olmanın yanında iyi olarak da tercüme edilmiş olup Kur'an'da farklı anlamlardaki kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Hesene kelimesi lügatte; güzel, iyi, güzel olmak, yakışıklı olmak" gibi manalara gelmektedir.⁴⁷¹

İbn-i Manzur hasene hakkında. "Hasene çirkinliğin zıddıdır. Hasene güzel olanın sıfatıdır.(güzel olan için kullanılan sıfattır.) Hasüne fiilinde hem güzel olan, hem de güzellik mevcuttur. Bir şey güzeldir deyince davranışın güzelliği kast edilmektedir."⁴⁷² şeklinde bir açıklama getirmektedir..

Hesene teriminin kısa bir tanımını yaptıktan sonra şimdi de bu terimim kur'an'da nasıl geçtiğine göz atalım

Bu terim Kur'an'da yaratma fiiline eklenerek yaratanların en güzeli şeklinde Allah hakkında sıfat olarak kullanılmıştır. *"Sonra o su damlasını bir alak (embriyo) olarak yarattık; ardından o alak'ı (hücre topluluğu) bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık; böylece kemiklere de et giydirdik; sonra bir başka yaratışla onu inşa ettik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir."*⁴⁷³

⁴⁶⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C.III, İstanbul, tsz., s.64.

⁴⁷⁰ 7/168.

⁴⁷¹ Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Lügat*, s.305.

⁴⁷² İbn-i Manzur, *Lisan'ül Arap*, C.XIII, s.114,115.

⁴⁷³ 23/14.

Görüldüğü üzere yukarıdaki ayette geçen hasene terimi yaratma kelimesine izafe edilerek, Allah yaratanların en güzeli şeklinde nitelendirilmiştir ki Kur'an'da bu konuyla ilgili başka ayetler de vardır”.⁴⁷⁴

Hasene diğer bir yerde, ödünç vermekle beraber kullanılmaktadır ki genellikle bu ödünç vermek Allah için, kullanılmaktadır. Şu örnekte olduğu gibi;

*“Eğer Allah'a güzel bir borç verecek olursanız, onu sizin için kat kat arttırır ve sizi bağışlar, Allah Şekûr'dur (şükri kabul edip çok ihsan eden), Halim'dir (cezaı vermekte acele etmeyendir).”*⁴⁷⁵

Bu ayette de görüldüğü üzere insanların Allah'a verdiği güzel bir borç karşılığında bundan kat kat üstününü, elde edecekleri belirtiliyor ki Kur'an'da aynı kullanılışla pek çok örnekle karşılaşmaktayız.⁴⁷⁶

Kur'an'da, dış güzellik anlatılırken de hasene kullanılmıştır. Örneğin: *“Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.”*⁴⁷⁷ Denilmektedir.

Bu ayette insanı diğer canlılardan farklı kılan manevi özelliğinin yanında dış güzelliğine de işaret edilmiştir. Şu ayette olduğu gibi: *“Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.”*⁴⁷⁸ Yine diğer bir ayette: *“Bundan sonra (başka) kadınlar ve bunları başka eşlerle değiştirmek -güzellikleri senin hoşuna gitse bile- sana helal olmaz. Ancak sağ elinin malik olduğu (cariyeler) başka. Allah, her şeyi gözetleyip-denetleyendir”*⁴⁷⁹ denilmektedir. Diğer bir ayette ise: *“Gökleri ve yeri hak olmak üzere yarattı ve size düzenli bir biçim (suret) verdi; suretlerinizi de güzel yaptı. Dönüş O'nadır.”*⁴⁸⁰ Şeklinde bir ifade yer alır. Aynı örneği Kur'an-ı kerim'in bir başka ayetinde de görebilmekteyiz.⁴⁸¹

Kur'an ayetlerinde, yaratılışın güzel olduğuna, kâinatın her yönüyle güzelliklerle dolu olduğuna değinilir ve yaratıcı olarak Allah'ın “en güzel yaratıcı” olduğu belirtilir. *“Allah, yarattığı her şeyi güzel yaratandır.”*⁴⁸²

⁴⁷⁴ 37/124, 126.

⁴⁷⁵ 64/17.

⁴⁷⁶ Örnek olarak: 2/245, 5/12, 57/H, 57/18,73/20

⁴⁷⁷ 95/4.

⁴⁷⁸ 55/70.

⁴⁷⁹ 33/52

⁴⁸⁰ 64/3.

⁴⁸¹ 40/64.

⁴⁸² 32/8.

Bu ayeti kerime, sanattaki güzelliğin sanatkârdan kaynaklandığına işaret etmektedir. Her hangi bir kusurun olmadığı ve güzelliği yaratanın elbette yaratılandan daha güzel olacağını de yine ayet-i kerimeden çıkarabiliriz.⁴⁸³

Güzel olan her şey ve o şeydeki güzellik, seyredeni yarata, yapana, kısacası onu sanatkâra götürür. Ancak unutkan olan insan unutkandır ve bu özelliğine binaen sık sık unuttur; eserden müessire, eserdeki güzelliği görerek eseri yapanın ustalığına, sanatkârlığına ve güzelliğine ulaşamaz. Güzelliği yansıtan aracıya takılıp kalır. O zaman da istenilen şey meydana gelmez. İşte bu nedenledir ki Kur'an-ı Kerim sık sık hatırlatmalarda bulunur.⁴⁸⁴ Şu ayette olduğu gibi: “Hani o kavmine: *"Siz Allah'tan korkmaz mısınız? Yaratınların en güzeli olan, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbi bulunan Allah'ı bırakıp da "Ba'l'e" (Ba'l ismindeki puta) mi yalvarıyorsunuz?" dedi.*”⁴⁸⁵

Bu ayet-i kerime bir başka yerde, Haşr Suresi'nin 24. Ayetinde daha güzel ve daha açık bir şekilde güzeli güzelle tarif ederek tekrarlar. “*O Allah ki, yaratandır, (en güzel bir biçimde) kusursuzca var edendir, 'şekil ve suret' verendir. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanların tümü O'nu tesbih etmektedir. O, Aziz, Hâkimdir.*”⁴⁸⁶

Güzel yaratan ve güzel olanın yine güzel isimlere sahip olmasından daha doğal bir şey olmaz elbette. “*Allah; O'ndan başka ilah yoktur. En güzel isimler O'nundur.*”⁴⁸⁷ İsimlerin en güzeli Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde 'aykırılığa (ve inkâra) sapanları' bırakın. Yapmakta oldukları dolayısıyla yakında cezalandırılacaklardır.”⁴⁸⁸ “*De ki: " 'Allah', diye çağırın, 'Rahman' diye çağırın, ne ile çağırırsanız; sonunda en güzel isimler O'nundur.*” Namazında sesini çok yükseltme, onda çok da kısma, bu ikisi arasında (orta) bir yol benimse.”⁴⁸⁹ Ayetlerinde de hep bu hususa değinilmiştir.

⁴⁸³ Hayrani Altıntaş, “*Kur'an ve Estetik*”, A.Ü.İ.F.D., C.VI, Ankara 1998, s.58.

⁴⁸⁴ Altıntaş, *agm*, s.58.

⁴⁸⁵ 37/124-126.

Ba'l: Sahip, efendi, reis, koca anlamalarında kullanılır. (ör: Bakara,128; Hud,72; Nur,31) Sami toplumlar eski dönemlerde de bu kelimeyi ilah anlamında kullanmışlar ve bir tanrıya özel isim olarak vermişlerdir. Bilhassa “Baal” Lübnan'daki fenikeliler'in en büyük tanrı olarak ün kazanmıştır. Karısı “İstir” ise büyük tanrıça idi.(Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, C.V, s.37.)

⁴⁸⁶ 59/24.

⁴⁸⁷ 20/8.

⁴⁸⁸ 7/180.

⁴⁸⁹ 17/110.

İnsanın kâinattaki güzelliği görüp gördüğü bu güzellikleri temaşa etmesi için en yakınından, bizzat kendisinden başlaması istenir. Böylece de eser ve müessir ilişkisi vurgulanır. *“Gökleri ve yeri hak olmak üzere yarattı ve size düzenli bir biçim (suret) verdi; suretlerinizi de güzel yaptı. Dönüş O'nadır.”*⁴⁹⁰

Böylece güzelde olması gereken tenasüp (uygunluk), düzen, şekil güzelliği ve bu güzelliği meydana getirenin güzelliği gösterilmek istenir.

Sonra güzel yaratanın yaratışındaki güzellik, ulvîlik (yücelik) ile daha da güzelleştirilir ve bu güzelliği araştırıp görmesi, sonra da geçici güzelliklerden kurtulup esas ve sonsuz güzele yönelmesi gerektiği⁴⁹¹ insana ima edilir. *“Ki O, yarattığı her şeyi en güzel yapan ve insanı yaratmaya da bir çamurdan başlayandır. Sonra onun soyunu bir özden (sülale'den), basbayağı bir sudan yapmıştır. Sonra da onu 'düzeltip bir biçime soktu' ve ona ruhundan üfledi. Sizin için de kulak, gözler ve gönüller var etti. Ne kadar az şükrediyorsunuz.”*⁴⁹²

Yaratıcının ruhundan bir şeyler alan insan, bununla yücelik kazanmış ve güzelleşmiştir. Yücelik de nihayetinde güzellik kapsamına girer. O halde insan iki kez güzeldir. Güzel yaratanın eseri olması bakımından güzel; bir de Allah'ın ruhundan kendisine üflenmiş ve bununla yücelmiş olmasıyla güzeldir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın “Güzel Yaratan Allah” oluşu bu defa dış dünya ile zikredilerek insanın hem kendisinin güzel olduğu, hem de kendisini kuşatanın güzel olduğu bir kez daha vurgulanır; güzelin güzelliğini elde etmesi ya da koruması için nasıl güzel bir ortam oluşturulduğu anlatılır.⁴⁹³

*“Allah, yeryüzünü sizin için bir karar, gökyüzünü de bir bina kıldı; sizi suretlendirdi, suretinizi de en güzel (bir biçim ve incelikte) kıldı ve size güzel-temiz şeylerden rızık verdi. İşte sizin Rabbiniz Allah budur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir.”*⁴⁹⁴

Kur'an-ı Kerim yüce Allah'ın, “güzel yaratan”, “yaratıcıların en güzeli” oluşunu “Yaratılıştta düzenin bozulduğunu” belirterek ifade eder.⁴⁹⁵ Bu ayetlerde bu düzene işaret edilerek onun ortaya çıkardığı güzelliği keşfetmek için insan davet edilir. Aslında bu

⁴⁹⁰ 64/3.

⁴⁹¹ Altıntaş, *agm*, s.59.

⁴⁹² 32/7-9.

⁴⁹³ Altıntaş, *age*, s.59.

⁴⁹⁴ 40/64.

⁴⁹⁵ 24/2; 55/7; 67/ 3,4. V.b.

güzellik, modern ilimler sayesinde, her gün keşfedilmekte ve insanın bilgisine sunulmaktadır.⁴⁹⁶

Hasene tabiri Kuran-ı kerim’de bir başka yerde hüküm için ve yine sıfat olarak geçmektedir. “Yoksa cahiliyye hükmünü mü arıyorlar? kesinlikle bilen bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?”⁴⁹⁷

Yine Kuran-ı Kerim’de hasene kelimesinin kullanıldığı yerlerden bir diğeri de isim hakkında olup şöyledir: “*De ki; "Onu ister "Allah " diye çağırın, ister "Rahman " diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, en güzel isimler O'nundur. Namazda sesini fazla yükseltme, fazla da kısık tutma, bu ikisi arasında bir yol tut.*”⁴⁹⁸ Kuran-ı Kerim’de bu konuda aynı ifadeyle bir çok örneğe rastlamak mümkündür.⁴⁹⁹

Hasene teriminin bir de sözün (kavlin) güzelliğini ifade etmek için sıfat olarak kullanıldığına şahit olmaktadır. Örneğin: “*Mü'min kullarıma de ki; konuşurken en güzel sözleri söylesinler. Çünkü şeytan aralarındaki havayı gerginleştirir. Hiç kuşkusuz, şeytan insanın açık düşmanıdır.*”⁵⁰⁰

Bu ayetle Yüce Allah kullarının kiminle olursa olsun konuştuğu vakit sözün en güzeli ile konuşmasını istediği ifade edilmektedir. Burada ayrıca kul sözünün güzelliği de belirtilmektedir. Kur’an’da bu konuda aynı ifade şekliyle başka örneklerle de rastlamak mümkün olmakla beraber⁵⁰¹ Allah’ın sözünün (Kur’an’ın) güzelliğin ifade eden ayetlere rastlamak da mümkündür. “*Ansızın ve hiç farkına varmadığınız bir sırada size azap gelmeden önce Rabbinizden size indirilen en güzel söze, Kur'an'a uyun.*”⁵⁰²

Kur’an’da hasene’nin kullanım alanlarından bir diğeri de dua ifade eden ayetlerdir. Örneğin: “*Kimi insanlar da 'Ey Rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver, Ahirette de güzellik ver ve bizi Cehennem ateşinin azabından koru' derler.*”⁵⁰³ Bu ayette bazı kulların yaptığı duaya değinilerek, hem dünya hem da ahiret güzelliğini istedikleri

⁴⁹⁶ Altıntaş, *agm*, s.59.

⁴⁹⁷ 5/50.

⁴⁹⁸ 17/110.

⁴⁹⁹ 7/180; 20/8; 59/24.

⁵⁰⁰ 17/53.

⁵⁰¹ Örnek olarak: 2/83; 4/86; 41/35.

⁵⁰² 39/55.

⁵⁰³ 2/201.

belirtiliyor, ve burada da hasene terimi isim olarak kullanılıyor. Kur'an'da "dua" hakkında aynı ifade şekliyle başka örnekler de bulunmaktadır.⁵⁰⁴

Kur'an'ın insanları doğru yola çağırırken kullandığı metotlardan biri de örnek vermektir. Bunu da bazen geçmiş milletlerin kıssalarını örnek vererek yapıyor, bazen bir peygamberi, bazen de bir başka şeyi örnek vererek yapıyor. *"Andolsun, onlarda sizler için, Allah'ı ve ahiret gününü umud etmekte olanlar için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirecek olursa, artık şüphesiz Allah, ganiy (hiç bir şeye ihtiyacı olmayan). Hamid (övülmeye layık olan)dır."*⁵⁰⁵

Verdiğimiz bu örnekte "Onlarda" kelimesinden kasıt Hz. İbrahim ve beraberindekiler olup, Allah'ı ve ahiret gününü isteyenlerin bu kimseleri örnek edinmeleri istenmektedir.⁵⁰⁶

Kur'an'da aynı ifade tarzıyla başka örnekler olduğu gibi *"Andolsun, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın Resulünde güzel bir örnek vardır."*⁵⁰⁷ Farklı ifadelerde de aynı konu açıklığa kavuşturulmuştur. Mesela bir ayette *"Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmemizle, en güzel kıssaları gerçek bir haber (kıssa) olarak sana aktarmaktayız, oysa sen, daha önce bundan haberi olmayanlardandın."*⁵⁰⁸ İfadesi yer alır. Bir diğer ayette ise *"Onların sana getirdikleri hiç bir örnek yoktur ki, biz (ona karşı) sana hakkı ve en güzel açıklama tarzını getirmiş olmayalım"*⁵⁰⁹

Hasene kelimesinin Kur'an'da güzel davranış sergileyenler için isim olarak verildiği de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin: *"İşte onlar Kur'an'ı dinledikleri zaman hakkı tanıyıp böyle derler ve derken gözleri yaşlarla dolar taşar. Şu halde Allah da onlara iman ve ihlâs (samimiyet)la söyledikleri bu sözleri sebebiyle altlarından ırmaklar akan cennetleri sevap ve mükafat olarak vermiştir, orada ebedî olarak kalacaklardır. Muhsinlerin, yani güzel bakış, iyi niyet ve iyi amel, sahiplerinin, diğer deyimle yaptıkları işi en güzel şekilde yapmayı alışkanlık edenlerin mükafatı da budur."*⁵¹⁰ Şeklinde buyrulmakta ve kişilerin güzel (iyi) hareket etmesi neticesinde Muhsin sıfatını kazandıkları

⁵⁰⁴ Örnek olarak: 7/156.

⁵⁰⁵ 6/60.

⁵⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. Seyyid Kutup, *Fizilâl'il Kur'an*, C.XI, İstanbul, tsz., s.422.

⁵⁰⁷ 33/21.

⁵⁰⁸ 12/3.

⁵⁰⁹ 25/33.

⁵¹⁰ 5/85.

açıkça ortaya konulmaktadır.⁵¹¹ Ancak ifade edilmelidir ki bütün bu ayetlerde kişilerin güzel davranışları ve iyilik yapmalarının neticesi olarak mükâfat alacakları her fırsatta dile getirilmektedir. Bu arada Kur'an'da hasene kelimesinin başka ifade tarzıyla da yine güzel davranışları ortaya koyduğu görülmektedir. *"Kötülüklerden sakınanlara: "Rabbimiz ne indirdi?" denilince: "Hayır indirdi" derler. Bu dünyada güzel amel işleyenlere güzel bir mükafat var. Elbette ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah'tan korkanların yurdu ne güzeldir!"*⁵¹² Kur'an'da hasenenin bu kullanım tarzıyla geldiği ayetler oldukça çoktur.⁵¹³

Hasene kelimesi yukarıdaki kullanışlarının yanında Allah'ın bazı kullarını isimlendirirken de kullandığını görebilmekteyiz. Örneğin, şu ayette: *"Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle, iyilerle birlikte dir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!"*⁵¹⁴ şeklinde buyruluyor ki bu örnekte de görülüyor ki Allah şehitleri, sıdıkları ve peygamberleri güzel arkadaş olarak isimlendiriyor. Kur'an-ı kerimde bu konuda yine bir başka ayette *"Dince o kimseden daha güzel kim olabilir ki, özünü, yüzünü tertemiz Allah'a tutmuş, teslim etmiş ve bu halde her ne yaptıysa güzel yapmış, hasenat (güzellikler) işlemiş, kötülük yapmamış, işlediği iyilikleri de Allah huzurunda yaptığını bilerek gücü yetebildiği kadar en güzel şekilde yapmış, ve hanif, yani diğer dinlerden yüz çevirmiş bir muvahhid (Allah'ı birleyen) olarak İbrahim milletine, İbrahim'in izince giden topluma uymuştur. Çünkü Allah İbrahim'i halil (dost) edinmiştir. Bundan dolayı ona uyan toplum, "Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kimselerdir."*⁵¹⁵ İfadesiyle gene insanlara iyilik ve güzellik ünvanı verilerek hasene terimi kullanılmıştır.

Hasene teriminin kullanıldığı yerlerden biri de kötülüğü iyilikle savma hususudur. *"İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükafatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar."*⁵¹⁶ Bu ayette hasene terimi isim olarak geçmektedir. Nitekim bu konuda benzer ifade şekliyle Kur'an'da bir başka örnek olduğu gibi⁵¹⁷ bazı örneklerde de hasene mübalağa sığısıyla kullanılmıştır. *"İyilikle kötülük eşit olmaz. Sen, en güzel olan bir tarzda (kötülüğü)*

⁵¹¹ Örnek olarak: 2/195; 3/148; 4/125; 13/134; 7/56,161; 9/91, 120; 11/125; 12/56; 51/15,16; 77/44.

⁵¹² 16/30.

⁵¹³ Örnek olarak: 2/195; 4/128; 10/26; 12/23.

⁵¹⁴ 4/69.

⁵¹⁵ 4/125.

⁵¹⁶ 28/54.

⁵¹⁷ 13/22.

*uzaklaştır; o zaman, (görürsün ki) seninle onun arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost(un) oluvermiştir.”*⁵¹⁸

Hasene kelimesi insanların güzel davranışları neticesinde aldıkları isim ve sıfatları belirtmek için kullanıldığı gibi insanların yaptıkları "davranışları" değerlendirirken de yine sıfat olarak kullanılmıştır. Örneğin ayette: “*Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye.*”⁵¹⁹ deniyor ve âmelin niteliğini belirtmek için “amel” kelimesi ile birlikte ahsene teriminin de kullanıldığını görüyoruz. Bu konuda aynı ifade ile Kur'an'da diğer bir çok örnekle de karşılaşabilmekteyiz.⁵²⁰

Kur'an'da hasene terimi Allah'ın kullarının yaptıklarına karşılık, en güzel şekilde mükâfat verileceğini ifade için ve sıfat olarak da kullanılmıştır. “*Çünkü Allah, onların (dünyada) yaptıklarının en kötüsünü temizleyip-giderecek ve yapmakta olduklarının, en güzeliyle ecirlerini verecektir*”⁵²¹

Yukarıdaki ayette “onlar”dan kast edilenler peygamberler ve Onları doğrulayanlar olup Allah'ın onlara vereceği mükâfattan bahsedilmektedir. Bu arada hasene terimi mübalağa sığası ile gelerek güzellik sıfatı ile mükâfâtın (karşılığın) niteliğini açıklamaktadır. Kur'an'da aynı ifade ile bu konudaki ayetler de oldukça fazladır.⁵²²

Kur'an'da hasene tabirinin, iyiliği ifade etmek için kullanıldığını da rastlamaktayız. “*Sana bir iyilik isabet ederse bir güzel başarı, bir zafer, bir ganimet nasip olursa onları fenalaştırır, kıskançlıklarından fenalarına gider, ve şayet sana bir musibet uğrarsa, bir kötülük gelirse, savaşlardan birinde bir zarar, musibet olduğu kesinlikle belli olan bir olay başına gelecek olursa, kendi yaptıklarını beğenip fikirleriyle kasılarak, İyi ki, biz daha önceden işimizi ele aldık, derler.*”⁵²³

⁵¹⁸ 41/34.

⁵¹⁹ 18/7.

⁵²⁰ Örnek olarak: 18/30; 46/16, 67/2

⁵²¹ 39/35.

⁵²² Örnek olarak: 4/40, 12/100, 9/21, 16/96, 16/97, 29/7, 29/69, 29/71, 39/10, 55/60, 24/38

⁵²³ 9/50.

Burada hasene iyilik hakkında isim olarak kullanılmıştır. Kur'an'da; hasene'nin yukarıdaki örnekte olduğu gibi aynı ifade şekliyle geldiği ve iyiliği ifade etmek için kullanıldığı ayetlerin sayısı oldukça fazladır.⁵²⁴

Burada şunu ifade etmek gerekir ki bu iyilik bazen, Allah'ın kullarına olan iyiliği, bazende kulların yaptığı iyiliği ifade etmektedir. Bunun yanı sıra hasene bir savaşta galibiyeti veya insanların hoşuna giden bir şeyi vb. konuları ifade etmek için sıfat olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu konuda dikkatimizi çeken bir diğer husus da hasene'nin kötülük kelimesinin karşısı olarak pek çok ayette geçiyor olmasıdır. Bir ayette: *“Kim bir iyilik getirirse ona ondan daha üstün karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar ceza görürler.”*⁵²⁵ deniyor ve ayetin devamında kötülük işleyenlerin bunun karşılığında alacakları şey belirtiliyor.

Hasene'nin iyilik hakkında kullanılmasında dikkatimizi çeken bir husus var ki o da; Allah'ın insanlara hasene terimini kullanarak güzellik (iyilik) yapmayı, güzel (iyi) davranmayı tavsiye ve teşvik etmesidir. Örneğin: *“Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.”*⁵²⁶ gibi ki daha bir çok ayette akraba olsun ya da olmasın insanlara iyiliği tavsiye ediyor.

Hasene terimi Kur'an'da bir de gelecek için, diğer bir ifade ile kulların istikbali tasvir edilirken kullanılmaktadır. Meselâ bir ayette Davud hakkında şöyle denilmektedir: *“Böylece onu bağışladık. Şüphesiz onun bizim katımızda gerçekten bir yakınlığı ve varılacak güzel bir yeri vardır.”*⁵²⁷ Güzel bir gelecek denilince kişilerin geleceğinin hoşagidecek tarzda oluşu düşünülür. Ancak biz Kur'an'da kulların geleceği söz konusu olduğu zaman genellikle ahiret hayatından bahsedildiğini görüyoruz. Bu bahis pek çok misalde yukarıdaki ifade şekli ile geldiği gibi *“Şüphesiz, onun bizim katımızda gerçekten bir yakınlığı ve varılacak güzel bir yeri vardır”*.⁵²⁸ Bazen de aynı mânâya gelen farklı terimler kullanılarak verilmektedir. Meselâ "bir ayetin baş kısmında, anlaşmazlığa düşülen bir hususta konuyu Allah'a ve Resulü'ne havale etmek gerektiği vurgulanıyor sonra da; *“Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah'a ve Resulüne döndürün. Şayet Allah'a*

⁵²⁴ Örnek alarak: 3/120, 4/ 40,78,79, 7/95,131,160,168, 11/114, 13/6,22-24, 16/3, 27/46,89, 25/70; 39/10, 41/34,42/23, 55/68

⁵²⁵ 28/84.

⁵²⁶ 16/90.

⁵²⁷ 38/25.

⁵²⁸ 38/40.

ve ahiret gününe iman ediyorsanız. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.⁵²⁹ Deniyor.

Yukarıda verdiğimiz her örnekte insanların geleceklerinin güzelliği açıklanıyor, dolayısı ile Ahiret hayatına da değiniliyor. Nitekim Kur'an'da açık ifadelerle hasene terimi kullanılarak ahiret hayatının güzelliği açıklanıyor. Örneğin; *"Nefsâni arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın, biriktirmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağlam hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer Allah'ın katındadır"*⁵³⁰ gibi ki Kur'an'da bu tür başka örnekler de var⁵³¹ Nitekim bu örneklerden bazılarında hasene'nin farklı bir ifade tarzıyla geldiğini de görmekteyiz. Örneğin bir ayette Ahiretin güzelliğine mukayese yoluyla değinilerek: *"Zulme uğratıldıktan sonra Allah yolunda da hicret edenlere gelince onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse ahiretin mükâfatı elbette daha büyüktür."*⁵³² deniyor ve dünyadaki güzellikten, ahiretteki güzelliğin daha iyi olduğu açıklığa kavuşturuluyor, tıpkı şu ayette olduğu gibi: *"O gün cennetliklerin kalacakları yer daha huzurlu ve dinlenecekleri yer daha güzeldir"*⁵³³ bir başka ayette ise ölçülerin tartıldığında dikkat edilmesi gerektiğine işaret edilerek; "bu, hem daha iyidir, hem de neticesibakımından daha güzeldir"⁵³⁴ ifadesine yerveriliyor. Bir ayette de ahiret güzelliği: *"Allah onlara dünya ni'-metini ve daha da güzeli ahiret sevabının güzelliğini verdi"*⁵³⁵ şeklindedir.

Hasene tabirinin Allah'ın kullarına yaptığı güzel (iyi) muameleyi ifade etmek için kullanıldığını da görülmektedir. Meselâ ayette: *"Rabbi Meryem'e hüsn-i kabul gösterdi onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyyâ, onun yanına, mabede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor" der, O da "Bu Allah t ar af ınd andır, Allah, dilediğine sayısız rızık verir." dedi."*⁵³⁶

⁵²⁹ 4/59.

⁵³⁰ 3/14.

⁵³¹ Örnek olarak: 13/19.

⁵³² Örnek olarak: 16/41.

⁵³³ Örnek olarak: 25/24.

⁵³⁴ Örnek olarak: 17/35.

⁵³⁵ Örnek olarak: 3/148.

⁵³⁶ 3/37.

Konuyla ilgili olarak vermiş olduğumuz yukarıdaki örnekte Allah'ın güzel kabulü dile getiriliyor ve hasene sıfat olarak geçiyor. Aynı konunun aynı ifade tarzıyla başka ayette de kullanıldığını görmekteyiz.⁵³⁷

Dahası hasene kelimesi kullanılarak rızık, kullara karşı yapılan muamele, ahiret hayatı dünya hayatı, dua, iyi davranışlar, ödünçvermek, örnek vermek, kötülüğü güzellikle savmak, güzel muamele, hüküm vs. güzel olarak nitelendirilmiş güzel olarak gösterilmiştir.

Konuya başlarken Kur'an'da geçen güzellik tabirleri arasında haseneyi zikretmiş ve sonraki açıklamalarda hasene kelimesinin çeşitli konular hakkında ve çeşitli kelimelerle birlikte yer aldığını müşahade etmiş olduk. Bununla beraber hasene tabiri konularda bazen sıfat, bazen isim ve bazen de fiil olarak yer almıştır. Hasene tabiri isim, sıfat fiil v.s. olarak kullanılması dışında maddî ve manevî güzelliğe de işaret etmektedir. Her ne kadar kelime itibariyle dış güzelliğe işaret ediyormuş gibi bir izlenim verse de ayetler incelendiğinde aslında bunun hiç de sanıldığı gibi olmadığı görülür. Örneğin ayetlerde geçen “güzel söz” meselesini ele aldığımız vakit bunu çok rahat bir şekilde anlayabiliriz. Burada söylenen söz görünüş itibariyle güzelliği göstermez. Çünkü maddî bir yapıya sahip değildir. Ancak ruhta meydana getirdiği güzellikle ortaya çıkabilmektedir. Şöyle ki söz maddî dünyada maddî bir güzellik ortaya koyabiliyorsa o zaman formel güzelliği gösterbilir, görünüşte güzelliğe sahip olabilir. Aksi halde ruhtaki güzelliğe, manevî iç dünyadaki güzelliğe işaret eder. Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi. Kur'an-ı Kerim, insanın duygularına hitap etmekle çok güzeldir ve şayet Kur'an'daki tavsiye edilen bazı güzel davranışlar ve güzel şeyler uygulamaya koylursa o vakit formel güzelliğe de işaret ediyor demektir. Bununla beraber Kur'an'da bu tabir kullanılarak ortaya konulan güzel ödünç, güzel rızık, güzel huy, şehitliğin güzel olması, hep bir manevî güzelliği ve bazı şartların hasıl olması neticesinde de maddî güzelliği gösterebilmektedir.

III. 1. 2. İhsan

İslam dini, Mutlak Güzel'in en güzel şekilde yarattığı varlık âleminde, en güzel mahlûk olan insanın güzel düşünmesini, güzel görmesini, güzel davranmasını, kısacası hayatının her anında hep güzeli tercih etmesini istemektedir. Kur'an ve Hadis'te buna “ihsan” denmektedir. Hüsün (güzel) kökünün bir türevi olan ihsan İslam'ın temel öğretileri arasındadır. O, iman ve İslam'ın doğal sonucudur. İhsan kelimesinin yan anlamı, sadece

⁵³⁷ Örnek olarak: 11/3.

ruhun değil; aynı zamanda insanın var oluşsal konumunu vurgulayan bir kelime olup, tüm varlıklardaki güzelliğinin uğraş ve hünerini de kapsamaktadır.⁵³⁸

Arapça'da el-ihsan, kötülük, kötü hareket, suç, günah, kusur ve kabahat anlamına gelen isaetü'nün zıddıdır. İhsan, if' al vezninde ahsene fiilinin mastarıdır. Ahsene birlikte kullanıldığı cer/edat harflerinin değişmesiyle yeni ve zengin anlamlar kazanan bir fiildir. Bu fiil ile cer harfiyle kullanıldığında başkasına güzel muamelede bulunmak, insanlara iyilik yaparak kendisine karşı insanlarda güzel duyguların meydana gelmesine sebep olmak; bâ cedr/edat harfiyle beraber kullanıldığında ise güzel zan anlamlarına gelir.⁵³⁹

Kur'an-ı kerim'de geçen güzel ahlâka dair terimlerden birisi olan ihsan, daha ziyade lütufla güzel bir iyilikte bulunmak anlamına gelir.⁵⁴⁰ Hakikatte ihsan eden Allah (c.c) olup, varlığın yaratılması O'nun ilahî bir iyiliğidir. Gazzâlî, Allah'ın bütün mahlukata yönelik ihsan ve lütfunu şu şekilde dile getirir:

“Canlı varlıklar için (bitki, hayvan ve insan) zarurî ihtiyaçları olan azaları mükemmel bir şekilde Allah yarattı. Sonra da her canlı türüne ve organına uygun düşen süsü ve ziynetlerle onları güzelleştirdi. Bunlarla da kalmadı, insanın bedenine ait hazları için zarurî olan ilaç, et ve her türlü sebze ve meyveleri yarattı. O halde gerçek ihsan sahibi olan Cenab-ı Hak'tır. Bunları bir başkası nasıl ihsan edebilir?”⁵⁴¹

Başkasının ihsanı ancak onun kudretinin bir tecellisi olabilir. Dolayısıyla ihsan genel anlamda söz, amel, hareket, sanat ve düşünce olarak her şeyde cereyan eder.

İhsanın iki manası vardır.⁵⁴²

a-Bir başkasına güzellikle iyilikte bulunmak. İnsan Allah'ın kendisine verdiği maddi plândaki nimetleri toplumun ekonomik yönden zayıf olan bireyleriyle paylaşarak çok güzel bir davranış sergileyebilir. Allah'ın kudretinin varlıklı insanlar tarafından sergilenmesi şekli olan ihsan⁵⁴³ ameli üzerinde Kur'an sürekli durur. *"Allah'ın sana verdiğiyle ahiret yurdunu ara, dünyadan da kendi payını (nasibini) unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sende ihsanda bulun ve yeryüzünde bozgunculuk arama. Çünkü Allah,*

⁵³⁸ İbrahim Coşkun, “İslam Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, *DÜİFD*, S.II, Diyarbakır 2000, s.2.

⁵³⁹ İbn Manzur, *age*, s.162.

⁵⁴⁰ Altıntaş, *age*, s. 107.

⁵⁴¹ Gazzali Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulumi'd-Din*, C.IV, Kahire, 1994, s. 457.

⁵⁴² Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, C.IV, İstanbul 1926, 590.

⁵⁴³ Altıntaş, *age*, s. 108.

*bozgunculuk yapanları sevmez.*⁵⁴⁴ İyilik yapılırken ya da herhangi bir fayda sağlanırken dikkat edilmesi gereken estetik incelik kalp kırmamak, ihtiyaç sahiplerini küçümsememek, yapılan bu iyiliği başa kakmak suretiyle eziyet vermemek ve gösterişten kaçınmaktır.⁵⁴⁵ Her eylemin ya da her nesnenin hem görünen hem de görülmeyen bir yüzü vardır ki görülmeyen yüzü, duyularla kavranan hoşla gitme görünümüdür. İnsan maddî güzelliği bir başkasına kazandırırken de yaşayabilir. İhtiyaç duyulan varlık ekonomik bir eşya değil, estetik bir fenomendir.⁵⁴⁶ *Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar asla iyiliğe erişemezsiniz. Her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.*⁵⁴⁷ Ayetinde sevgi ve infak/paylaşım ilişkisi bu estetik olayı en güzel şekilde açıklamaktadır.

Bir diğer ayette adaletten sonra hemen ihsanda bulunmak emredilir. *“Şüphe yok Allah, adaleti, ihsanı, yakınlarla vermeyi emreder; çirkin utanmazlıklardan (fahşâdan), kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır.*⁵⁴⁸ İhsan manevî yönüyle adâletin üstündedir. Adalet borcunu vermek, alacağını istemek, görevini yerine getirmek ve hakkını almaktır. Oysa ihsan, borcundan daha fazlasını vermek, alacağından daha azına razı olmaktır. Yani ihsan, adâletten daha fazlasını vermektir ki, adâlete uymak için araştırmak hoştur.⁵⁴⁹

b-İhsanın diğer bir yönü de başkasının güzellikle iyilik yapmasına karşılık iyilikte bulunmaktır. Ben sana güzel davrandım sen de buna karşılık olarak iyilikte bulundun, denir. Mükemmellik olarak çevrilebilen ihsan kelimesi, Müslüman insanın iç güzelliğini ve manevî zenginliğini ifade eder. Bu açıdan ihsan, insanın faaliyetini bir sanata ve her sanatı da Allah’ın hatırlanmasına çevirerek dışarıya doğru yayan kalbin ya da ruhun güzelliği anlamına gelir.⁵⁵⁰ Bu anlamda ihsan süreli gözetleme altında olduğunu düşünerek Allah’a bir an olsun itaatsizlik yapamamaya özen göstermektir. Çünkü kim Allah’ın her an kendisini görmekte olduğunu bilirse tüm davranışlarını ona göre sergiler ve nihayetinde davranışları güzel olur. Hadis kitaplarında “Cibril hadis” şeklinde zikredilen bir hadiste “İslam, iman ve ihsan “kavramları ardarda sıralanır. Bu kavramların sıralanış tarzı insan üzerinde sergilendiğinde, ahlakî ve manevî güzellik açısından sürekli yükselen bir olgunlaşma grafiği ile karşılaşılır. Bunlardan İslam organlara ait bir ikrarı, iman kalbe ait

⁵⁴⁴ 28/77.

⁵⁴⁵ 2/264.

⁵⁴⁶ Altıntaş age, s. 108.

⁵⁴⁷ 3/92.

⁵⁴⁸ 16/90.

⁵⁴⁹ İsfahânî, *el-Müfredat*, s.170.

⁵⁵⁰ Burckhardt, İbrahim Titus, “İslam Eğitiminde Güzel Sanatların Rolü”, (Çev.H.Yıldız), Ankara 1989, s.80.

bir tasdiki, ihsan ise bütün azaların ve kalbin ortaklaşa katılacağı bir yüceliği ifade eder.⁵⁵¹ Cibril hadisinde “ kişinin Allah’ı görüyormuşçasına bir manevî birlikte bulunması anlamına gelen ihsanla,⁵⁵² “ihsanın karşılığı ancak ihsandır.”⁵⁵³ Ayetine zikredilen ihsan, İslam ve imanın ileri derecesidir. Bu nedenle meşhur hadis âlimi Nevevî (676/1297) ihsanı, sıdıkların ve peygamberlerin makamı olarak tanımlar.⁵⁵⁴ İhsanın esası Mutlak güzel olan Allah’la her an beraber olma şuuruna ermek ve bu şuur içinde yaşamak, eşya ve olaylara bu şuurla bakmak ve gerekli değerlendirmeleri yapmaktır.⁵⁵⁵

İhsan sahibi kimseler Kur’an’da “Muhsinler” olarak övülmektedir. “ *O Muhsinler ki, temel ahlakî güzellikleri kendilerinde toplamışlardır ki bu güzellikler, onları “ bollukta ve darlıkta ihsan etmeye, kızgınlık anında öfkelerini yenmeye ve insanların kusurlarını affetmeye sevkeder.*”⁵⁵⁶ Onlar aynı zamanda Allah’a “ Bizim için şu dünyada da, ahrette de güzellik ve güzel olanlı yazıp takdir et ki biz sana doğru yol alabilelim.”⁵⁵⁷ Şeklinde dua ederler. Çünkü ihsan üzere yaratıp donatan, ihsan üzere, davranmamızı istemektedir.⁵⁵⁸

“*İhsan üzere düşün ve davran. Tıpkı Allah’ın sana ihsan üzere davrandığı gibi...*”⁵⁵⁹ Görüldüğü üzere ayet, maddî ve manevî iyiliği, güzelliği içermektedir ki bu yönüyle bir sevgi vesilesidir. Çünkü fitratı gereği insanda kendisine bir iyilikte bulunan kişiye karşı bir muhabbet duygusu meydana gelir, aksini yapan kimseye karşı ise bir düşmanlık duygusu oluşur.⁵⁶⁰ Şu var ki burada gösterilmesi gereken estetik incelik, iyilik yapılırken ihtiyaç sahiplerinin küçümsenmemesi, kalp kırılmaması, saha sonra başa kakmak suretiyle eziyet edilmemesi ve gösteriştan kaçınılmasıdır.⁵⁶¹

“*Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde ebedi kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaadetmiştir.*”⁵⁶² “*Onlar And cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler, ince ve kalın dibâdan yeşil elbise giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!*”

⁵⁵¹ Altıntaş, İslam age, s.109.

⁵⁵² Buhârî,, “iman”, 1, Müslim “iman” 1.

⁵⁵³ 55/60.

⁵⁵⁴ Nevevi, Muhyiddin Zekeriyâ, Şerhu Metni’-Erbain en-Nevevîyye, İstanbul tsz., s.191

⁵⁵⁵ Y. Nuri Öztürk, Din ve Fitrat, İstanbul 1995, s.136.

⁵⁵⁶ 3/134.

⁵⁵⁷ 7/156.

⁵⁵⁸ 28/77.

⁵⁵⁹ 28/77.

⁵⁶⁰ Altıntaş, age, s110.

⁵⁶¹ 1263,264.

⁵⁶² 9/72.

Cennete gireceklerin giyim ve kuşamından bahseden bir diğer ayette de takı olarak altın bileziklerle ve incilerle bezenecekleri, ipekli elbise giyecekleri “*Şüphesiz Allah iman edip yararlı iş işleyenleri, altından ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altın bilezikler ve inciler takınacaklar. Oradaki elbiseleri de ipektendir.*⁵⁶³, sonra yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanıp “*Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar*”⁵⁶⁴ cennet ağaçlarının gölgeleri ve meyveleri üzerine sarkarak istifadelerine sunulur. *(Meyvelerin) Gölgeleri onlara pek yakın ve onların devşirilmeleri kolaylaştırıldıkça kolaylaştırılmış.*⁵⁶⁵ Yanlarında gümüş kaplar, billûr kâseler ve gümüş beyazlığında şeffaf kupalar olduğu halde dolaşan sâkiler, cennet şarapları/ içecekler ikram ederler. Çevrelerinde gümüşten billur kablar, kupalar dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar ki, onları belli bir ölçüye tespit etmişlerdir⁵⁶⁶ Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. “*Onların etrafında altın tepsiler ve testilerle dolaşılır; orada nefislerin arzu ettiği ve gözlerin lezzet (zevk) aldığı her şey var. Ve siz orda ebedi kalacak olanlarsınız.*”⁵⁶⁷ Çünkü orası pek huzurlu ve dinlenecek pek güzel bir mekândır. “*O gün, cennet halkının kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer çok daha güzeldir.*”⁵⁶⁸ Şüphesiz, cennetin fiziki güzelliklere dayalı bu tasvirleri bile insanda estetik bir huşu ve sevinç meydana getirmektedir. Ku’an’ın akla, arzulara ve hislere hitaben bu tasvirleri, erdemli bir davarmış türü olan ihsana teşvik edici mesajlar taşımaktadır. Bütün bunlardan amaç insanın eylemlerini yararlı hale dönüştürerek, iyi insan kimliğini ön plâna çıkarmaktır. Maddî manevî iyilik içeren ihsan bir sevgi vesilesidir.

Kur’an’da “*Kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın. İşi güzel yapın. Çünkü Allan işi güzel yapanları sever.*”⁵⁶⁹ Buyrulmakta ve insanın her işini en güzel şekilde yapması istenmektedir.

Cibril hadisini hatırlayacak olursak; ihsan, insanın her türlü davranışını Allah’ın kendisini her an gözetlediğini düşünerek en güzel ve en mükemmel şekilde yapması olduğuna göre, ihsanı kendisine düstur edinen insanın, yaptığı işi de en mükemmel şekilde yapmaya gayret göstermesi gerekecektir.

⁵⁶³ 22/23.

⁵⁶⁴ 55/76.

⁵⁶⁵ 76/14.

⁵⁶⁶ 76/ 15,16.

⁵⁶⁷ 43,/71.

⁵⁶⁸ 25/24.

⁵⁶⁹ 2/195.

III.1. 3. Cemal

Arapça’da, g z ll k anlamına gelen cem l, ‘‘cemil’’ teriminin mastarıdır. Cemil kelimesi Türkçe’ye kendi ifade ettiği man  ile geçmiştir. Cem l, lügatte çeşitli şekillerde ‘‘güzel, g z ll k sahibi, endamlı, ahlâkî ve şekli güzel olan yaratılışı güzel olan, güzelleştirmek, ihsan, yil k’’ şeklinde ge er⁵⁷⁰

Cemil terimi hakkında Teh nev  şöyle bir açıklama getirir: ‘‘Bahr’ul Cev hir’de cemal kelimesi iki manada kullanılır:

1.Herkesin bildiği renk billurluğu ve temizliği,

2.Hakik  g z ll k; insan vücudunun gerek şekil ve gerekse mizaç bakımından kendinde bulunan g z ll Ği. Hakik  cemal Allah Teâlâ’nın ezeli bir sıfatıdır. Allah, kendi sıfatının, yarattığı  lemd  müşahede edilmesini dilemiş, âlemi kendi g z ll Ğini yansıtan bir ayna olarak yaratmıştır. İnsan-ı k milde de Allah’ın Esm ı-ı Hüsna ve yüce sıfatlarından ibaret olan cemali mevcuttur. Bu, Allah hakkındaki g z ll Ğin genel manasıdır. Rahmet, ilim, l tuf, cömertlik, rızıklandırma, yaratıcılık, fayda vermek gibi sıfatları hepsi, g z ll k sıfatlarındandır. Bu da Allah hakkındaki g z ll Ğin husus  manasıdır.’’⁵⁷¹

Hususi m n sına gelince; Bu da Allah’ın, rahmet, ilim, l tuf, cömertlik, rızık verme, yaratma, fayda ve benzeri bütün güzel sıfatlarından ibarettir. Bir de Allah’ın müşterek sıfatları vardır. Bunların kimi cel l’e, kimi de cem l’e del let eder. Meselâ ‘‘Rab’’ ismi, Terbiye, inşa ve rububiyet itibari ile cem l sıfatıdır. Kudret ise cel l ismine del let eden sıfattır.’’ ifadesinden sonra Teh nevi şöyle bir açıklamaya da yer verir;‘‘ eşitli de olsa hakkın cem li iki büyük kısma ayrılır; a) Manevi G z ll k; sıfat ve isimlerin m n larıdır. Bu çeşit g z ll k Allah Teâlâ’nm kendi kendisini maşahede etmesine hastır. b) Sekli G z ll k (Formal_g z ll k). Bu g z ll k, bütün teferruatı ve çeşitleriyle mahl klardan ibaret olan mutlak  lemdir. Bu da mutlak il hi g z ll ktir. İl hi sahada. Allah’ın yaratması olarak, zahir olan g z ll ktir. Allah’m yaratması şeklinde tecelli eden g z ll ktir.’’⁵⁷²

⁵⁷⁰ Mevlüt Sarı, age, s.41; Mehmet Maksudoğlu, age, s.179,180.

⁵⁷¹ Muhammed Ali b. İbnü’l-Kâdi, , et-Tahânevî, *Keşş f  İstilahati’l-F m n*, C.I, Beyrut: Dâru Sâdır, tsz., 1984, s.244. (Ramazan Altıntaş, age, s.77’den naklen).

⁵⁷² et-Tahânevî, age, s.244.

Peygamber, “Allah güzeldir(cemil) güzel (el-Cemâl) olanı sever.”⁵⁷³ Hadisi ile insanların birbirlerine yaptıkları iyilikleri, yardımları, hayırları kastetmiştir.⁵⁷⁴

Kur’an-ı kerim’de “cemal” sözcüğünün kullanım tarzlarına gelince, “*Akşamları getirir, sabahları götürürken onlarda sizin için bir güzellik vardır.*”⁵⁷⁵ Ayetinde hayvanların dış görüntülerinde ortaya çıkan ve insana seyretmekle zevk veren güzellik kast edilmiş, güzelliğin duyusal yönüne işaret edilmiştir.

Cemil teriminin Kur’an’daki kullanım şekillerine gelince:

Cemil güzellik tabiri Kur’an’da ‘sabır’ hakkında ve sıfat kullanılmıştır.

“(Resulüm!) şimdi sen güzelce sabret.”⁵⁷⁶ Ayetinde Hz. Peygamber’e sabır tavsiye ediliyor. İnsan, ömrü boyunca güllük gülistanlık bir hayat yaşamaz. Dertler, çileler, sıkıntılar hayatın bir imtihanı ve cilvesi olarak insanı bırakmaz. İşte böyle anlarda insana sabır tavsiye ediliyor fakat bağırıp çağırarak, yakınarak, saçını başını yolarak değil, güzelce sabretmesi, Allah’a tevekkül ederek, belki sessiz gözyaşları dökerek ve dua ederek, diğer yandan bu sıkıntılardan sıyrılmak için en doğru şekilde çözüm yolları arayarak sabretmesi tavsiye ediliyor.

“Cemil” terimi, Kur’an’da bir de insanların birbirlerine karşı yaptıkları muameleler hakkında kullanılmaktadır. “*Ey peygamber eşlerine söyle: "Eğer siz dünya hayatını ve onun süslü-çekiciliğini istiyorsanız, gelin sizi yararlandırayım ve güzel bir salma tarzıyla sizi salıvereyim"*”⁵⁷⁷ yine başka bir ayette “*Biz, gökleri, yeri ve her ikisinin arasındakileri hakkın dışında (herhangi bir amaçla) yaratmadık. Hiç şüphesiz o saat de yaklaşarak-gelmektedir; öyleyse (onlara karşı) güzel davranışlarla davran.*”⁵⁷⁸ Buyrularda hayatın her karesinde güzellikle davranılması tavsiye edilmektedir. Yine bu ayette, Peygamberden; eşlerine, şayet dünya hayatını istiyorlarsa nasıl bir muamelede bulunması gerektiğine dair açıklama yer alıyor. Nitekim Kur’an’da Peygamberin ümmetinin de aynı durum karşısında nasıl davranmaları gerektiğini aynı ifade tarzı ile açıklayan misal de var.⁵⁷⁹

⁵⁷³ Müslim, İman 39; Ahmed b.Hanbel, IV/133.

⁵⁷⁴ et-Tahânevî, age, s.244.

⁵⁷⁵ 16/6.

⁵⁷⁶ 70/5.

⁵⁷⁷ 33/28.

⁵⁷⁸ 15/85

⁵⁷⁹ Örnek olarak: 33/49.

Bir başka örnekte de Peygamberin putperestlerle karşılaştığı zam an nasıl davranması gerektiği hususunda “*Müşriklerin senin için dediklerine sabret, yanlarından nazik bir şekilde ayrıl.*”⁵⁸⁰ Bir başka ayette de “*Biz, gökleri, yeri ve her ikisinin arasındakileri hakkın dışında (herhangi bir amaçla) yaratmadık. Hiç şüphesiz o saat de yaklaşarak-gelmektedir; öyleyse (onlara karşı) güzel davranışlarla davran.*”⁵⁸¹ deniyor ve Peygambere, putperestlere karşı nasıl bir davranış içinde bulunması gerektiği hususunda tavsiyede bulunuluyor. Nitekim her iki ayette de cemîl, uygulanacak olan davranışa sıfat olarak gelmiştir.

Cemil'in kullanıldığı son bir ayette de "hayvanlar" söz konusu edilerek şöyle buyrulmuştur: “*Akşamları getirir, sabahları götürürken onlarda sizin için bir güzellik vardır*”⁵⁸²

Cemil teriminin, dış güzelliğin veya görünüşte güzelliğin yanında daha çok ahlâkî güzelliği ortaya koyduğunu ayetlerden çıkarmak mümkündür.

III.1. 5. Tayyib

Kur'an'da güzelliği ifade etmek için kullanılan terimlerden bir diğeri de ‘tayyib’ kelimesidir. ‘ Temiz, güzel, hoş, iyi, lezzetli, helal, gönül hoşluğu ile kabul edilen, uygunluk, elverişlilik, nezih, kadınlar için iffetli, çok hayırlı’⁵⁸³ gibi anlamları içeren “tayyib” kelimesi daha ziyade ahlâkî ve manevi güzellikleri ifade etmek için kullanılmıştır. Yiyecekler hususunda “tayyib” kelimesi genellikle “helâl” kavramıyla birlikte kullanılmıştır.

“*Ey insanlar, yeryüzünde olan şeyleri helâl ve temiz olarak yiyin ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Gerçekte o, sizin için apaçık bir düşmandır.*”⁵⁸⁴

“*De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz (tayyib) rızıkları kim haram kılmıştır?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir, kıyamet günü ise yalnızca onlarındır.*”⁵⁸⁵

Görüldüğü gibi örnekte de cemîl, zevk almayı, hoşnutluk duymayı ifade etmekte ve isim olarak kullanılmaktadır.

⁵⁸⁰ 73/10.

⁵⁸¹ 15/85.

⁵⁸² 16/6.

⁵⁸³ İbn-i Manzur, *age*, C.1., s.563; Mevlüt Sarı, *age*, s., 949,950.

⁵⁸⁴ 2/168.

⁵⁸⁵ 7/32.

Cemîl kelimesi aslında dış güzelliği veya görünüşte güzelliği ifade ediyormuş gibi gözüküyor. Ancak Kur'an'da cemîl'in geçtiği ayetler derin bir şekilde incelendiğinde dış güzellik yanında ekseriyetle iç güzelliği (manevi güzelliği) ortaya koyduğunu da görülür. Buna göre: Cemil; sabra, ayrılığa, davranışa sıfat, bazı şeyler karşısında duyulan hazza ise isim olarak geçmektedir. Dolayısı ile cemil ayetlerde isim ve sıfat olarak kullanılmakta ve hem dış güzelliği (formel güzelliği), hem de iç güzelliği (manevi güzelliği) göstermektedir.⁵⁸⁶

Kur'an'da yer alan ve örneklerini çoğaltabileceğimiz bu ayetlerde 'tayyib' kelimesi damak zevkiyle ilgili yiyeceklerden bahsedilirken geçmiştir.

Bunun yanında 'tayib' kelimesi insana sıfat olarak da kullanılmıştır. Şöyle ki:

*"Melekler onların canını temizlenmiş olarak alırken: "Selam size; yaptıklarınıza karşılık haydi cennete girin" derler."*⁵⁸⁷ Ayetinde geçen tayyib (temiz) insan, kötü ve çirkin davranışlardan arınmış, güzel amellerle, iman ve ilimle süslenmiş kimse olarak ifade edilmiştir.

*"Kim izzeti istiyorsa, artık bütün izzet Allah'ındır. Güzel söz O'na yükselir, salih amel de onu yükseltir"*⁵⁸⁸ Ayetinde geçen 'el-kelimetü't-tayyib' (güzel söz)ten maksat, başta kelime-i tevhid olmak üzere, tesbih, tahmid, tekbir, dua, istiğfar ve ezkâr gibi hoş sözcükler, Salih amellerle davranış boyutuna geçilerek, Allah'ın rızasına mazhar olunur ki bunlar, ancak tayyib kimselerin yapabilecekleri davranışlardır.⁵⁸⁹

Bir diğer âyette ise 'kelime-i tayyibe', 'tayyib ağaç' misaliyle verilir.

*Görmedin mi ki, Allah nasıl bir örnek vermiştir: Güzel bir söz, güzel bir ağaç gibidir ki, onun kökü sabit, dalı ise göktedir. Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Allah insanlar için örnekler verir; umulur ki onlar öğüt alır-düşünürler. Kötü (murdar) söz ise, kötü bir ağaç gibidir: Onun kökü yerin üstünden koparılmış, kararı (yerinde durma, tutunma imkânı) kalmamıştır."*⁵⁹⁰

Burada güzel söz, güzel ağaca benzetilmiştir. Ağacın canlı kalması için nasıl suya ve bakıma ihtiyacı varsa ve bunlar olmadan ağaç kurursa, kalpteki iman ağacı da böyledir.

⁵⁸⁶ Narime Atalay, *Kur'an'da Estetik Anlayış*, (S.Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992, s.26.

⁵⁸⁷ 16/32.

⁵⁸⁸ 35/10.

⁵⁸⁹ Altıntaş, *age*, s.182.

⁵⁹⁰ 14/24-26.

Şayet sahibi ilim, Salih amel (iyi ve güzel davranışlar), zikir ve tefekkürle her zaman bakıp onu gözetmezse kuruyabilir.

Güzel sözün meyvesi güzel amel; güzel ağacın meyvesi de güzel, lezzetli kısacası faydalı meyvedir. İman ağacının dalları durumunda olan her Salih amelin bir de ferde ve topluma yansıyan envai çeşit meyveleri vardır. Güzel sözden kast edilen kelime-i şahadettir. Bu kelime, dışta ve içte her daim güzel duyguların ve davranışların meydana gelmesine sebep olur ki, Allah'ın razı olacağı her güzel iş, bu kelimenin meyvesidir.⁵⁹¹

III.1. 5. Latif

Kur'an'da güzelliği ifade etmek için kullanılan terimlerden "biri "Latif "tır

Türkçe'ye ince, hoş, çekici manalarına gelen bu terim lügatte de 'kibar, nazik, ince, merhametli olan, yumuşak olan' şeklinde.⁵⁹² Yani hemen hemen aynı manalara gelecek şekilde tercüme edilir.

Lâtif kelimesi, Esmâ-i Hüsnâ'dan biridir ve Allah'ın kullarına yumuşak ve lütufla iyilik eden, merhamet eden, mahlûkata ihsan edici Yüce Rab olduğunu betimler.

Latîf terimi Kur'an'da çoğunlukla Allah hakkında ve O'na sıfat olarak geçmektedir.

*“Allah'ın gökten su indirdiğini ve bu sayede yeryüzünün yemyeşil olduğunu görmüyor musun? Hiç kuşkusuz Allah lâtifdir ve her şeyden haberdardır.”*⁵⁹³ Ayetinde geçen lâtif kelimesiyle Allah'ın kullarına olan lütfuna işaret edilmektedir. Kur'an'da bu konuda ve yine latif teriminin Allah'a sıfat olarak geçtiği başka örneklerle de rastlamak mümkündür.⁵⁹⁴

Yine Kur'an'da Ashab-ı Kefî'ten bahseden bir ayette lâtif kelimesi 'nazik davranış' ifade etmek için kullanılmıştır:

*“Şimdi birinizi bu paranızla şehre gönderin de, hangi yiyecek temizse baksın, size ondan bir rızık getirsin; ancak oldukça nazik davransın ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.”*⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Ali Özbek ve Arkadaşları, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Ankara 1992, s. 257-258.

⁵⁹² et-Tahânevî, *age*, C.II., s.1300; Mevlüt sarı, *age*, s.1370; Mehmet Maksudoğlu, *age*, s.446.

⁵⁹³ 22/63.

⁵⁹⁴ Örnek olarak: 31/16, 33/34, 42/19, 6/102 67/14.

⁵⁹⁵ 18/19.

Lâtif kelimesi insan davranışları için kullanıldığında ise ‘ince, nazik davranış’ olarak estetik açıdan davranış güzelliğini yansıtmaktadır.

III.1. 6. Züyyine

"Züyyine" de Kur'an'da güzelliği açığa çıkaran terimler arasında yer almaktadır.

İnsan fıtratında doğal olarak süse ve süslü şeylere karşı bir eğilim vardır. Öyle ki insanlar, kılık-kıyafetlerinden, kullandıkları eşyalara ve içinde yaşadıkları meskenlere varıncaya kadar hemen her şeyi süslü görmek ve süslemek isterler. Kur'an'da insanın eğitilebilir bir varlık olduğuna dikkat çekilmiş ve insanın süse ve süslenmeye karşı olan bu duygusunun iyi yönde davranış değişikliği meydana getirecek şekilde işlenmesi halinde insanı doğru yola iletebileceğine işaret edilmiştir.

‘züyyine’, çirkinliğin zıddı olup, güzel ve süslü olan anlamına geldiği gibi ziynet ve süslenmeye yarayan nesne anlamına da gelmektedir.⁵⁹⁶

*“Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyulan tutkulu şehvet insanlara 'süslü ve çekici' kılındı. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır.”*⁵⁹⁷

Ayetinde kadınlar, çocuklar, altın ve gümüş, atlar, hayvanlar ve ekinler hem dünya hayatı için bir geçim vasıtası, hem de dünya hayatının süsü olarak gösterilmiştir. *“Size verilen her şey, yalnızca dünya hayatının metaı ve süsüdür. Allah katında olan ise, daha hayırlı ve daha sürekliıdır. Yine de akıllanmayacak mısınız?”*⁵⁹⁸ Her türlü güzellik karşındaki insanın yönelimi doğaldır ve zaten insanın fıtratında da vardır. Oysa insan, *“Onlardan bazı gruplara, kendilerini onunla denemek için yararlandırdığımız dünya hayatının süsüne gözünü dikme. Senin Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha sürekliıdır.”*⁵⁹⁹ Ayetinde de işaret edildiği gibi güzelliğın kendisine takılıp kalınmamalı, onun da ötesine geçilmelidir.⁶⁰⁰ Çünkü yeryüzündeki süs ve ziynet eşyasının hepsi, insana tecrübe ve imtihan için verilmiştir.⁶⁰¹ İslam, insanın faydasına verilen yeryüzündeki bimbir çeşit güzel nimetlerin, süs ve ziynet eşyalarının faydalı işlerde arzuları doğrultusunda meşru bir şekilde sarf edilmesini ister.

⁵⁹⁶ İbn-i Manzur, *age*, C.XIII., s. 201,202; Mevlüt Sarı, *age*, s. 725; Mehmet Maksudoğlu, *age*, s.168.

⁵⁹⁷ 3/14.

⁵⁹⁸ 28/60.

⁵⁹⁹ 20/131.

⁶⁰⁰ 28/60; 18/46.

⁶⁰¹ 18/7; 67/2.

. Bir başka ayette; *"Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki, herşeyi, dünyanı kendine mahsus bir zînet yaptık"* açıklaması getiriliyor. Şu ayette ise; *"Kâfir olanlar için dünya hayatı süslü (cazip) kılındı (Bu yüzden) onlar, îman edenler ile alay ederler...."* ifadesinden sonra ayetin sonlarına doğru âhiret hayatının devamlığı ve daha iyi olduğu açıklamasına değiniliyor. Bir diğer ayette Karun'un servetine değiniliyor ve; *"Derken Karun, (ihtişamı) içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: "Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı..."* Şeklindeki açıklama ile dünya hayatı ve zenginliğinin geçiciliği ortaya konuluyor. Bir diğer ayette Firavun ve Kavminin sahip olduğu mal ve servet konu ediliyor ve Musa'nın bu konudaki sözlerine yer veriliyor; *"Musa dedi ki: "Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında zînet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz. (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırmaları için mi (verdin)?"*⁶⁰²

Yukarıda en son verdiğimiz ayet dışındaki diğer her bir ayette züyyine tabiri farklı kelimelerle bir arada ve sıfat olarak kullanılmışken son örnekte isim olarak geçmiştir. Züyyine tabiri Kur'an'da kötü amellerin veya kötü şeylerin güzel gösterilmesi, hususunda da kullanılmıştır. Meselâ; *"Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de (Peygamberler) göndermişizdir. Fakat şeytan, onlara işlerini zînetli (süslü) gösterdi de (îman etmediler). İşte O, bugün onların velisidir ve onlar için acıklı bir azab vardır."*⁶⁰³ gibi ki, bu ayette, şeytanın Peygambere inanmaktan alıkoymak için insanlara kendi amellerini güzel gösterdiği ortaya konuyor ve burada da züyyine kelimesi yine sıfat olarak kullanılıyor. Kur'andda yukarıdaki ayetten başka, aynı ifade tarzı ile ve züyyine'nin yine sıfat olarak kullanıldığı ayetlere epey bir yekûn teşkilsıkça rastlanılabilmektedir.⁶⁰⁴

Kur'an'da züyyine tabiri kadınlara hitab eden ayetlerde de gerekli yerini almıştır. Örneğin bir ayette: *"Mü'min kadınlara da söyle: "Gözlerini (harama çevirmekten) kaçırdırsınlar ve ırzlarını korusunlar; süslerini açığa vurmasınlar, ancak kendiğilinden görüneni hariç. Başörtülerini, yakalarının üstünü (kapatacak şekilde) koysunlar. Süslerini, kendi kocalarından ya da babalarından ya da kocalarının babalarından ya da oğullarından ya da kocalarının oğullarından ya da kendi kardeşlerinden ya da*

⁶⁰² 10/88.

⁶⁰³ 16/63.

⁶⁰⁴ Örnek olarak: 3/14, 6/43, 6/108, 6/122, 6/137, 8/48, 9/37, 10/12, 13/33, 15/39,40, 27/4, 27/24.

kardeşlerinin oğullarından ya da kız kardeşlerinin oğullarından ya da kendi kadınlarından ya da sağ ellerinin altında bulunanlardan ya da kadına ihtiyacı olmayan (arzusuz veya iktidarsız) hizmetçilerden ya da kadınların henüz mahrem yerlerini tanımayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Hep birlikte Allah'a tevbe edin ey mü'minler, umulur ki felah bulursunuz."⁶⁰⁵ Açıklaması getirilmekte ve zînet terimi isim olarak kullanılarak kadınların kendilerine has zînet (süs) durumları söz konusu edilmektedir. Şu var ki bu zînet hakkında çeşitli görüşler vardır. Kimi, ayetteki zînetten maksadın elbise, takı vb.şeyler olduğunu, kimi de kadının avret mahalli olduğunu söylemektedir.⁶⁰⁶ Şu ayette de gene aynı konu işlenmektedir *"Bir nikah ümidi kalmayan, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların ise, zinetlerini (yabancı erkeklerle) göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Yine de iffetli olmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.*"⁶⁰⁷ Bu örnekte de gene züyyine tabiri isim olarak geçmektedir.

"Ey Ademoğulları, her mescid yanında ziynetlerinizi takının. Yiyin, için ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."⁶⁰⁸ İslâm dini'nde temizlik ve güzellik esastır. İnsanların avret mahallerini örtecek derecede bir elbise giymeleri şarttır. Ancak zikredilen bu ayette züyyine kelimesi sıfat olarak kullanılmakta ve israfa girilmemesi şartıyla her müslümanın ibadet esnasında en güzel ve temiz elbisesini giymesi istenmektedir ki biz bunun uygulamasını bizzat Peygamberimizin sünnetinde de görebilmekteyiz.

Züyyine veya zînet terimi iman ya da inanma kelimeleriyle de kullanılmıştır. *"Ve bilin ki Allah'ın Rasulü içinizdedir. Eğer o, size birçok işlerde uysaydı, elbette sıkıntıya düşerdiniz. Ancak Allah, size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsleyip-çekici kıldı ve size küfrü, fıska ve isyanı çirkin gösterdi. İşte onlar, doğru yolu bulmuş (irşad) olanlardır.*"⁶⁰⁹

Kur'an'da züyyine, bir de Allah (c.c.)'ın kudretini gösteren ayetlerin bazılarında geçmektedir ve bu ayetlerde genellikle gökyüzünün süslenmesi veya çok güzel bir şekilde donatılması dile getirilmektedir. Örneğin: *"Hiç şüphesiz, biz dünya göğünü 'çekici bir*

⁶⁰⁵ 24/31.

⁶⁰⁶ Geniş bilgi için: Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an*, C.III, s. 470-476

⁶⁰⁷ 24/60.S

⁶⁰⁸ 7/31.

⁶⁰⁹ 49/7.

süsle', yıldızlarla süsleyip-donattık."⁶¹⁰ gibi ki bu ayette de züyyine isim olarak geçmektedir. Ayrıca aynı hususta ve aynı ifade ile başka pek çok örnekle karşılaşabilmekteyiz.⁶¹¹

Son olarak züyyine tabirinin Kur'an'da bayram gününü ifade etmek için kullanıldığına şahit olmaktayız. Şöyle ki; "*Musa; "Buluşma zamanı, zînet günü (bayram günü) kuşluk vaktinde insanların toplanması (zamanı) olsun."* dedi."⁶¹² Vermiş olduğumuz bu ayette de züyyine kelimesi isim olarak geçmektedir.

Demek ki Kur'an'da biz insanlara göre güzel kabul edilen, mal, mülk kısaca servet, evlat, geçici dış güzellik ve hoşumuza giden bazı şeyler aslında yalnızca bir süs ve bir görüntüden ibaret olup zamanla yok olmaya mahkum kimi zaman aldatıcı olabilen şeylerdir. Oysa hakikî güzellik sonsuz ve kalıcı olan, aynı zamanda süsten de öte ahiret âlemindeki güzelliklerdir.

Bunun dışında daha öncede bahsettiğimiz gibi Kur'an'da insanların hoşlanma, güzel olarak kabul edileme duygularından faydalanılıyor ve insanlara bazı şeyler güzel gösteriliyor ve bu sayede o şey veya şeylerin insanlar tarafından beğenilmeleri, sevimleri sağlanıyor. Nitekim bu hususu diğer bazı tabirlerde olduğu gibi züyyine tabirinde de görebilmekteyiz. İnsanlara imanın güzel gösterilip sevdinilmesi hususunda olduğu gibi.

Öte yandan insan bu güzellikler karşısında hayran kalıp "*Rabbimiz, sen bunu boşuna yaratmadın!*"⁶¹³ diyerek iyi ve güzel davranışların karşılığı olarak Allah'ın kendisine vaad etmiş olduğu güzelliği düşünmeli, Sebe Melikesi Belkıs gibi "*Alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.*"⁶¹⁴ Diyebilmelidir. Bu noktada estetik ve süs, insanın hayır noktasında sınandığı bir imtihan aracı ve bir hidayet vesilesidir. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim baştan sona güzellik yönünden incelendiği vakit, O'nun davet metodunda estetiğin bir araç olarak kullanıldığını görmek mümkündür.

Kraliçe Belkıs hadisesinde olduğu gibi musikiden mimariye, şiirden hitabete, hayatın her alanında estetik inceliğe önem vermek gerekmektedir. Konuşma sanatında ise

⁶¹⁰ 37/6.

⁶¹¹ Örnek olarak: 15/16, 41/12, 50/6, 67/5.

⁶¹² 20/59.

⁶¹³ 3/191.

⁶¹⁴ "Ona: "Köşke gir" denildi. Onu görünce derin bir su sandı ve (eteğini çekerek) ayaklarını açtı. (Süleyman:) Dedi ki: "Gerçekte bu, saydam camdan olma düzeltilmiş bir köşk-zeminidir." Dedi ki: "Rabbim, gerçekten ben kendime zulmettim; (artık) ben Süleyman'la birlikte alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum." (27/44.)

‘beliğ söz’⁶¹⁵ oldukça etkilidir. Kur’an’ın davet metodunda estetik açıdan sözün etkili olabilmesi için gönüllere hitap tarzı şekli olan ‘kavl-i leyyin’ (yumuşak söz)⁶¹⁶ örnek gösterilebilir. Ayrıca Kur’an’ın nesir dilinde kulağa hoş gelen secili söylemi de usulünce okunur ve güzel sesle de tezyin edilirse, dinleyiciler üzerinde güçlü ve etkileyici bir iz bırakarak belki de bir hidayet vesilesi olabilmek.⁶¹⁷

İnsanlarla ilişkilerde, güzel söz ve tatlı dil, onların kulaklarını ve kalplerini okşadığı gibi, dilimizde de “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” şeklindeki veciz olarak ifade edilen sevgi, sıcaklık, samimiyet ve güven ifade eden, güzel kelimelerden seçilen bir konuşma,⁶¹⁸ karşımızdaki kişinin kalbinde bir şeyleri canlandıran ilk temaslardır. Şunu da ifade etmeliyiz ki aslında güzel söz ve kelimeler gönülden gönüle kurulan bir köprüdürler.

Daha önce de söylediğimiz gibi estetik insanın şer alanında da sınılandığı bir imtihan vasıtasıdır. Kötülük objesi ve odağı olan şeytan, insanları saptırmada ziynet ve kötülük tuzağını kullanmıştır. “...Andolsun, bende yeryüzünde onlara, (sana başkaldırmayı ve dünya tutkularını) süsleyip-çekici göstereceğim ve onların tümünü mutlaka kışkırtıp-saptıracağım.”⁶¹⁹ Diyerek tuzaklarından birinin de estetik olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ancak şeytan bunu yaparken çirkin güzel ve kötüyü de iyi göstererek insanları doğru yoldan saptırmak ister. Burada bize düşen görev toplumda güzel ve güzellik adı altında aslında çirkin ve kötü şeylere karşı insanları yönelten bu şeytanî tuzakların farkına vararak, insanlara gerçek güzel ve çirkin tanıtmak, fitratlarda yer alan güzellik duygusunu, ilahî öğretiler doğrultusunda yönlendirip insanları Kur’an-ı Kerim’in rehberliğinde ve Hz. Peygamber’in önderliğinde, Mutlak Güzel’den pay alacak şekilde eğiterek bu yönde davranışlar kazandırmaktır.

Bütün bunlara dayanarak diyebiliriz ki züyyine kelimesi ayetlerde çoğunlukla isim ve sıfat olarak geçmekte ve ayrıca insanların hoşlanma duygularına hitab edebilme yönünden ele alınınca manevî; bir zînet, bir süs ya da bir dış görünüş ifadesi olayrak ele alınınca da, formel (maddi) güzelliği ifade etmektedir

Bütün bu terimlerin dışında Kur’an’da güzelliği ifade etmek için çeşitli tasvirlerin var olduğu ayetlere de rastlamak mümkündür. Nitekim bu tasvirler genellikle cennet

⁶¹⁵ “İşte bunların, Allah kalplerinde olanı bilmektedir. O halde sen, onlardan yüz çevir, onlara öğüt ver ve onlara nefislerine ilişkin açık ve etkileyici söz söyle.” (4/63)

⁶¹⁶ “Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki o öğüt alıp-düşünür ya da içi titrer-korkar.” (20/44).

⁶¹⁷ Altıntaş, age, s.181.

⁶¹⁸ 17/28.

⁶¹⁹ 15/39.

güzellikleri ile ilgili olup insanları imrendirecek derecede güzel tasvirlerdir. Örneğin: *“İman edip iyi ameller işleyenleri, ağaçları altından nehirler akan Cennetler ile müjdele. Onlara rızık olarak her yeni meyve sunuldu unda "Bu daha önce bize sunulan falanca meyvedir" derler, onlara birbirinden ayırd edemeyecekleri rızıklar verilir. Hem onlara orada el değmemiş, tertemiz eşler verilecektir. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır”*⁶²⁰, *“Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde ebedi kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaatetmiştir. Allah'tan olan hoşnutluk ise en büyüktür. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur.”*⁶²¹ gibi ki Kur'an'da gene yukarıdaki gibi insanların ilgi sini celbeden pek çok ayet yer almaktadır.⁶²²

III. 2. Kur'an'da Sanatla İlgili Kavramlar

Kur'an'da var olan yaklaşık yüz ayette konuyla ilgili terim ve ıstılahların yer aldığını söyleyebiliriz. Şöyle ki:

İnsanoğlunun evvela mağaraları ve çeşitli kovukları konut edindiği kabul edilmektedir. Hatta ev yapımını öğrendikten sonra bile, geçici birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için ilk tür yerleri zaman zaman kullanmıştır.

*“Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlarda oturulacak barınaklar (mağaralar) var etti ve sizi sıcaktan koruyan elbiseler ve savaşta sizi koruyan elbiseler (zırhlar) var eyledi. Allah size nimetini böyle tamamlıyor ki siz Müslüman olup esenliğe erişesiniz.”*⁶²³

Kur'an-ı Kerim'de geçen ⁶²⁴ Yedi uyur (. Ashab-ı kehf) ‘un din’i sebeplerden dolayı, eziyet ve zulümle karşılaştıkları zaman, yıllarca kaçıp bir mağaraya sığınmaları olayı bu durumu gözler önüne sermektedir. Aynı ayette gizlendikleri mağaralarda kütüphanelere sahip Essenliler’in olması ihtimali çok yüksek⁶²⁵ bir insan topluluğundan (Rakim) de bahsedilmektedir.⁶²⁶

⁶²⁰ 2/25.

⁶²¹ 9/72.

⁶²² Örnek olarak: 76/12-22.

⁶²³ 16/81.

⁶²⁴ 18/ 9 v.d.

⁶²⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, C.II, s.813.

⁶²⁶ Kehf : “Dağda bulunan büyük ve geniş mağara”, Ashab-ı Kehf ise “ mağara arkadaşları demek olup bir mağarada yıllarca uyutulduktan sonra tekrar uyandırıldıkları haber verilen kişiler” hakkında kullanılmıştır. Rakim’in ne olduğu konusunda ise kaynaklarda değişik yorumlar söz konusudur: Sözlükte Rakim “yazılı

Kur'an-ı Kerim'de Tevbe suresi'nde de Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hz Ebu bekir'in hicret esnasında Sevr dağında birkaç gece konakladıkları mağaradan bahsedilmektedir.

“... Hani yalnız iki kişiden biri olduğu halde inkâr edenler kendisini Mekke'den çıkardıkları sırada ikisi mağarada iken arkadaşına “ Üzülme, Allah bizimle beraberdir.”⁶²⁷ diyordu. Bundan başka, Resulullah'ın İslam'dan önceki yıllarda Hira mağarasında dinî maksatlar için inzivaya çekildiği bilinmektedir ki aynı mağarada Kur'an-ı Kerim'in ilk ayetleri kendisine nazil olmuştur.⁶²⁸ Yine aynı olaya “Eğer (sizden korunmak için) sığınacak bir yer yahut (barınacak) mağaralar ya da sokulacak bir delik bulsalar, hemen oraya doğru koşarlardı.”⁶²⁹ Ayetinde görülen umumî ifadelerle değinilmiştir. Yalnızca dağlarda tabiatın açtığı mağaralar “Allah, size evlerinizi oturma yerleri yaptı ve size hayvan derilerinden, güç gününüzde (yolculukta) ve ikamet gününüzde (oturma zamanlarınızda) kolayca kullanacağınız hafif evler (çadırlar, pratik evler) ve yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar (kullanacağınız) giyilecek, dōşenecek eşya ve geçimlik (ticaret malı) yaptı.”⁶³⁰ Değil, aynı zamanda çeşitli vesilelerle “ Düşünün ki (Allah) Ad'dan sonra sizi hükümdarlar yaptı ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. O'nun düzlüklerinde saraylar ediniyorsunuz, dağarını yontup evler yapıyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın.”⁶³¹

“Onlar güvende olmak üzere dağları oyarak barınaklar yaparlardı.”⁶³² İnsan eliyle kayalık bölgelerde oyularak yapılmış meskenlere de Kur'an-ı Kerim'de işaret edilmiştir.

belge, kitabe” anlamına geldiği için, “Ashabn-ı Kehf'in isimlerinin ya da maceralarının yazılıp mağaranın kapısına yerleştirilmiş olan bir kitabe, taş ya da madenî levhadır şeklinde bir açıklama getirenler olduğu gibi, Ashab-ı Kehf'in içinde bulunduğu vadinin, dağın ya da memleketlerinin hatta köpeklerinin adının olduğunu dile getirenler de vardır.

Bazı hadis kaynaklarında Asshab-ı Rakim'in Ashab-ı Kehf'inn dışında üç kişilik birm topluluk olup yağmurlu bir günde mağaraya sığınan, bir kayanın yuvarlanıp mağaranın ağzını kapaması üzerine yaptıkları iyilikleri anarak Allah'a yakaran ve duaları kabul edilerek mağaradan kurtulan kişiler olduğu da rivayet edilmektedir. (Buhari,” Enbiya”,52; Müsned, IV, 274; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III, s.538.

Ancak bu üç kişinin Rakim ile ilgisi kuvvetli değildir. Celaleyn'in ifadesine göre Rakim, Ashab-ı kehf'in başına konan kitabedir. Tahmine dayalı başka görüşler de vardır., (Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meal*,İstanbul 1975, s.293.)

⁶²⁷ 9/40.

⁶²⁸ 96/1.

⁶²⁹ 9/57.

⁶³⁰ 16/80.

⁶³¹ 7/74.

⁶³² 15/82.

Öyle anlaşıyor ki bunlar narin ve dayanıksız, bir yangında yok olup gitmeye elverişli meskenlerden daha güvenli ve dayanıklıydılar. (Kayalık dağlarda oyularak inşa edilmiş bu tür meskenler, örneğin bu gün dahi Kuzey Arabistan’da hâlâ görülmektedir.)⁶³³

Göçebelerin sökülüp taşınabilir çadırlarının dışında⁶³⁴ yine Kur’an-ı Kerim’de birçok kez “beyt”, “kasr,” terimleri, “ev” manasında kullanılmıştır. Terimlerin geçtiği ayetlere göre beyt, çamur ve tuğla kullanılarak yapılmış; kasr ise, kesme taşlardan inşa edilmiş evlerdir.

Muhtemelen aşağıda geçtiği ayetlerle birlikte vereceğimiz konuyla ilgili terimler, Kur’an-ı Kerim’de ev ve mesken konusunda daha sonraki gelişmeler dolayısıyla kullanılmışlardır. Örneğin:

III.2.1.Binanın Oturduğu Kaide ve Temeller:

*“İbrahim İsmail ile beraber Ev’in temellerini yükseltiyor, “Rabbimiz, bizden kabul buyur, kuşkusuz sen işitensin bilensin.”*⁶³⁵

III. 2. 2.Duvarlar:

*“ Yine yürüdüler. Nihayet bir kent halkına varıp onlardan yemek istediler. (kent halkı) onları konuklamaktan kaçındılar. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular. Hemen onu doğrulttu...”*⁶³⁶

*“Duvar ise şehirde iki yetim çocuğun idi”*⁶³⁷

II.2. 3. Çatı:

*“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, Binalarına temellerinden gelmiş, üstlerinden tavan, başlarına çökmüştü ve azap onlara ummadıkları yerden gelmişti.”*⁶³⁸

*“İnsanlar (küfürde birleşen) bir tek ümmet olmasaydı, Rahman’ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdivenler yapardık”*⁶³⁹

⁶³³ Hamidullah, *age*, C.II, s.814.

Son zamanlarda İç Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde keşfolunup, turistik ziyaretlere açılmış ‘yer altı şehirleri’ de aynı amaçla oyulup açılmış dikkat çekici yerleşim alanlarıdır.(Hamidullah, *age*, s.814.)

⁶³⁴ 16/80.

⁶³⁵ 2/127.

⁶³⁶ 18/82.

⁶³⁷ 18/82.

⁶³⁸ 6/26.

⁶³⁹ 43/33.

“Yükseltilmiş tavana (göğe)”

III. 2. 4. Kapı:

“... Evlere arkalarından girmek iyilik değildir. İyilik Allah’tan korkmanın iyiliğidir. Evlere kapılardan girin ve Allah’tan korkun ki başarıya eresiniz, umduğunuzu bulasınız.”⁶⁴⁰

“Eğer insanlar tek tip bir topluluk haline gelecek olmasaydı, Rahman’ı inkâr edenlerin evlerine (her biri) gümüşten tavan, yukarı çıkmak için kullanacakları merdivenler, evleri için kapılar, üzerlerinde yaslanıp rahat edecekleri koltuklar yapar, altınla da süslerdik Ama bunların hepsi dünya hayatına ait geçici eşyalardan ibarettir. Ahiret ise Rabbi’nin katında takva sahiplerine mahsustur.”⁶⁴¹

“Demiştik ki şu kente girin, orada dilediğiniz yerde bol bol yiyin, secde ederek kapıdan girin...”⁶⁴²

“Adn cennetleri; kapılar onlara açılmıştır.”⁶⁴³

III. 2. 5.Kilit.

“Kur’an’ın anlamını düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitleri mi var (ki hiçbir hakikat gönüllerine girmiyor.)”⁶⁴⁴

“Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?”⁶⁴⁵

III.2. 6. Anahtar:

“... Sizin için de kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, analarınızın evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden,, anahtarı elinizde bulunan evlerden ve arkadaşınızdan yiyip içmenizde bir sakınca yoktur...”⁶⁴⁶

III. 2. 7. Anahtar Altında Saklanan Hazine:

“Karun, Musa’nın kavminden idi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle

⁶⁴⁰ 2/189.

⁶⁴¹ 44/33-35.

⁶⁴² 2/58.

⁶⁴³ 38/50.

⁶⁴⁴ 47/24.

⁶⁴⁵ 47/24.

⁶⁴⁶ 24/61.

*hazineler vermiştik ki onun hazinelerinin anahtarlarını taşımak güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Kavmi ona demişti ki: “Şımarma, Allah şımaranları sevmez.”*⁶⁴⁷

III. 2. 8. Kiriş ve Payandalar:

*“Sütunlu İrem’e ki ülkeler arasında onun eşi yaratılmamıştı.”*⁶⁴⁸

*“Kendileri uzatılmış direkler arasında (bağlı) olarak (kalacaklardır)”*⁶⁴⁹

*“Onlardan önce de Nuh kavmi, Ad ve kazıklar sahibi Firavun da yalanlamıştı.”*⁶⁵⁰

III. 2. 9. Tünel:

*“Onların yüz çevirmeleri sana ağır gelmediyse, yapabilirsen yeri yarıp, inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin! Allah dileseydi elbette onları hidayet üzerine toplayıp birleştirdi. O halde sakın cahillerden olma!”*⁶⁵¹.

Yine Kur’an-ı Kerim ‘de kurşunla kaplanmış yapı, *“Allah kendi yolunda kenetlenmiş binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”*⁶⁵² Tahkim edilmiş kale burçları, *“Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine ölüm sizi bulur...”*⁶⁵³ Etrafı surlarla çevrilmiş muhkem şehirler, *“Onlar toplu olarak sizinle savaşırlar, ancak müstahkem kaleler içinde yahut duvarların ardından savaşırlar...”*⁶⁵⁴ Her tarafı süslerle kaplı ev *“Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın...”*⁶⁵⁵ Ve dikkati çeken şu ayet yer almaktadır: *“İnsanlar(küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasaydı, Rahman’ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdivenler yapardık. Ve evlerine kapılar, divanlar ve (nice) süsüler verirdik. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçiminden ibarettir. Rabbi’nin katında ahret ise (günahlardan) korunanlar içindir.”*⁶⁵⁶

Bunlardan ayrı olarak (ziynet) kelimesi evlerin dekorasyonu için de kullanılmıştır. Bir başka ayette: *“Siz her yüksek bir tepeye bir alamet, heykel dikerek (boşa vakit geçirip)*

⁶⁴⁷ 28/76.

⁶⁴⁸ 89/7,8.

⁶⁴⁹ 104/9.

⁶⁵⁰ 38/12.

⁶⁵¹ 6/35.

⁶⁵² 61/4.

⁶⁵³ 4/78.

⁶⁵⁴ 59/14.

⁶⁵⁵ 17/93.

⁶⁵⁶ 43/33-35.

*eğleniyor musunuz? Ebedî kalacağınızı umarak sağlam yapılar, muntazam köşkler mi ediniyorsunuz?”*⁶⁵⁷ Buyrulmaktadır. Bunun yanında çok katlı evlere de değinilmiştir. “*Öte yandan rablerine karşı gelmekten sakınanlara gelince onların, atlarından ırmaklar akan, üst üste yapılmış köşkleri olacak. İşte Allah’ın vaadi! Allah sözünden dönmez.*”⁶⁵⁸

Topluluk halindeki evleri ifade etmek için, Kuran-ı Kerim’de birçok ayette mesken (çoğulu mesakin) ve diğer terimler kullanılmıştır. Şu ayette ise:

“*...Aralarına kapılı bir sur çekilir ki onun içinde rahmet vardır, dış yönünde de azap.*”⁶⁵⁹ Ayette geçen kapılı bir sur ifadesi öyle anlaşılıyor ki şahısların oturduğu evlerin kapılarından ayrı, dış dünyaya karşı emniyeti sağlayan surlarında merkezî bir kapısı da bulunan müstahkem bir şehri bize anlatmaktadır.⁶⁶⁰

Dekoru sağlamak üzere, içinde nehirler yahut su arkları “*Firavun kavminin içinde bağırıp dedi: “ Ey kavmim, Mısır mülkü ve şu altından akıp giden ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz?”*”⁶⁶¹ Bulunan bahçelerden söz edilmektedir. “Bahçe “için “ravda” terimi kullanılmış ve hatta cennet terimi de, insan eliyle yeryüzünde meydana getirilmiş “bahçe”nin eş anlamlısı olarak birçok kez zikredilmiştir.⁶⁶² “*Biriniz ister mi ki, kendisinin altından ırmaklar akan, içinde her çeşit meyvesi bulunan, hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun!...*”⁶⁶³

“*Dediler ki: “Yerden bize bir göze fıskırtmadıkça sana inanmayız! Yahut senin hurmalardan ve üzümlerden bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fıskırtmalısın”* Ayrıca güzel kokulu nebatlar ve sair lüks dekor teşkil eden şeylerden de bahsedilmektedir.

Genel olarak evler ya da çoğunlukla içinde oturulmak üzere kurulu binalardan başka yapılar dahi Kuran-ı Kerim’de konu edinmiştir. Hapishane,⁶⁶⁴ suçlunun canlı canlı yakılması için yapılmış ceza evi.

“*Ki kahroldu o hendeğin adamları. Yakıt doldurulup tutuşturulmuş ateş hendeğinin adamları. Onlar ateş hendeğinin başında oturmuşlardır.*”⁶⁶⁵ Kuran-ı Kerim’in

⁶⁵⁷ 26/128.129.

⁶⁵⁸ 39/20.

⁶⁵⁹ 97/13.

⁶⁶⁰ Hamidullah, *age*, s.815.

⁶⁶¹ 43/51.

⁶⁶² Hamidullah, *age*, s.815.

⁶⁶³ 2/266.

⁶⁶⁴ 12/6. v.d.

⁶⁶⁵ 84/4-6.

“Bir ateş ki gönüllere işler. O, onları üzerlerine kapatılıp kilitlenecektir. Kendileri uzatılmış direkler arasında bağlı olarak kalacaklardır.”⁶⁶⁶ Ayetlerinde ise öyle anlaşılıyor ki her tarafı kapalı bir yuvarlak küre içinde ateşe atılmak üzere ağır suç işlemiş canilerin bir çeşit işkenceye tabi tutulması usulünden bahsedilmektedir.⁶⁶⁷

Bu acı ve sıkıntı yaratan yapılara benzemeyen tuğla pişirmek amacıyla yapılmış fırın “Firavun dedi ki “ Ey ileri gelenler ben sizin için benden başka bir tanrı bilmiyorum. Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yakarak tuğla imal et de bana bir kule yap, belki Musa’nın tanrısına ulaşırım, çünkü ben onu (Musa’yı) yalancılardan sanıyorum.”⁶⁶⁸

“Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca (iş ciddileşip sular kaynamaya başlayınca)⁶⁶⁹ Nuh’a dedik ki “Her şeyden ikişer çifti ve aleyhlerinde hüküm verdiklerim hariç olmak üzere aileni ve inananları gemiye yükle.” Zaten onunla beraber inanan pek azdı.”⁶⁷⁰

“Biz de ona vahyettik ki: “Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (öğretimimiz)le o gemiyi yap. Bizim buyruğumuz gelip de tandır kaynayınca⁶⁷¹

“her eşten iki çift ve aileni de alıp gemiye bindir. Yalnız onlar içine aleyhlerinde söz vermiş (azabımıza uğrama hükmü giymiş) olanları bırak. O zulmedenler hakkında bana yalvarma; onlar mutlaka boğulacaklardır.”⁶⁷² dan söz edebiliriz. Şu ayet:

“Bunun üzerine Yusuf şöyle dedi: “ Yedi sene âdetiniz ne ise öylece ekin ekerseniz, sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç biçtiklerinizi başağandan (stok edip) bırakınız.”⁶⁷³ Anlaşıldığı üzere buğday mahsulünün hem depolanması ve hem de muhafazası için inşa edilmiş silolardan bahsedilmektedir.⁶⁷⁴

⁶⁶⁶ 104/7-9.

⁶⁶⁷ Hamidullah, *age*, s.815.

⁶⁶⁸ 28/38.

⁶⁶⁹ Tandırın kaynamsı, buharlı gemide suyu ısıtacak ocağın alev alev yanması anlamına gelir. Kelimenin temel anlamı budur. Bu da o zaman buharlı geminin varlığını düşündürmektedir. Fakat bu deyim mecaz olarak işin ciddileşmesi anlamını da verir. (Süleyman Ateş, *age*, s.225.)

⁶⁷⁰ 11/40.

⁶⁷¹ Hud 40. Ayet münasebetiyle belirtildiği gibi “Tandırın kaynaması” mecaz olarak işlerin ciddileşmesi anlamını verir. Fakat esas anlamı, gemide suyu buharlaştıracak ocağın alev alev yanması demektir. Şayet o zaman buharlı gemi yok idiyse bu ifade, ileri çağlardaki buharlı gemilere işaretler. (Ateş, *age*, s.225.)

⁶⁷² 23/27.

⁶⁷³ 12/47.

⁶⁷⁴ Hamidullah, *age*, s.817.

Gerçekten de Mısır’da yapılan arkeolojik kazılar neticesinde binlerce yıl sonra el değmemiş ve olduğu haliyle duran çok miktarda buğday stokunun bulunduğu haber verilmiştir. Kur’an-ı kerim ayrıca, üzerine tırmanıp Musa’nın Allah’ını gözlemek üzere Tebb bölgesinde Firavun’un yaptırmış olduğu gök tırmalayan piramit yapılardan da söz eder.

*“Firavun dedi ki: “ Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap da o sebeplere (yollara) erişeyim; yani göklerin yollarına erişeyim de çıkıp Musa’nın Tanrısına bakayım. Çünkü ben Musa’yı yalancı sayıyorum.” Böylece yaptığı kötü iş, Firavun’a süslü gösterildi ve o yoldan çıkarıldı. Firavun’un tuzağı tamamen boşa çıktı.”*⁶⁷⁵

III. 2.10. Yine Kur’an-ı Kerim’de su kuyularından

*“ Halkı zulmederken helak ettiğimiz nice kent vardır ki duvarları yıkılan tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olmuş kuyu ve nice ıssız kalmış sağlam köşk vardır!”*⁶⁷⁶

III. 2. 11. Çardak yapma çalışmalarından:

*“Çardaklı ve çardaksız üzüm bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, zeytinleri, narları- birbirine benzer benzemez biçimde-yaratan hep O’dur.”*⁶⁷⁷

*“Çardaklı ve çardaksız üzüm bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri zeytinleri, narları –birbirine benzer- benzemez şekilde yaratan hep O’dur.”*⁶⁷⁸ da söz edilir.

Yine doğal olarak cenazeler, mezar ve kabristanlar, bunlarla ilgili usul ve esaslardan Kuran-ı Kerim’de bahsedilmektedir.

*“Ve onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma, onun kabri başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve elçisini tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler.”*⁶⁷⁹

Konularına değinilmiştir.

III. 2.12. Mabet, İbadet yerleri:

İslam öncesi antik devirlerde, bilhassa kabileler arasında sarp kayalık bölgeler, Tanrı’nın mevcudiyet yerleri olarak gösteriliyor ve böylece bu gibi yerler, din’i ibadetlerin,

⁶⁷⁵ 40/36.37.

⁶⁷⁶ 22/45.

⁶⁷⁷ 6/141.

⁶⁷⁸ 6/141.

⁶⁷⁹ 9/84.

tapınmaların yapıldığı mabetler şeklinde kullanılıyordu.

*“Safa ile Merve Allah’ın nişanlarındandır. Kim evi (Kâbe’yi) hacceder, ya da umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur.”*⁶⁸⁰

Hiz. İbrahim (a.s.)’ın eşi Hacer’in susuzluktan kıvranan bebeği İsmail için telaşla su araması üzerine bu iki kayalık tepe arasında koşup durması ve su kaynağı Zemzem’in fişkırması olaylarına kadar mesele götürölmektedir. Bu olay, Hacer’in henüz göçebe hayatı sürdüğü bir zamana rastlamaktadır. Daha sonra Mekke dediğimiz kasaba oluşmaya başladı. Hiz. İbrahim ve oğlu İsmail burada beraber bir “Beytullah” (Allah’ın Evi) inşa etmişler, daha doğrusu, Hiz. Âdem (a.s.) için Melekler tarafından inşa edilen ve sonrasında Nuh (a.s.) zamanında meydana gelen büyük tufanda ortadan kaybolan yapıyı tamir ve restore etmişlerdir. Bu yapı, “dört duvarı olan ve duvarların boyu insanı biraz aşkın”, mütevazı bir yapı idi. İslam’ın zuhur etmesine yakın yıllarda tapınanların bina içine girebilmeleri için bir de kapısı vardı. Bu kapı çok yüksek bir vaziyette olduğundan yapı içine girebilmek için bir merdivene ihtiyaç duyuluyordu. Bir zamanlar burada biri giriş”, diğeri “çıkış” için İslam öncesi sayıları geddikçe artan hacıların kullandığı iki kapının bulunduğu tahmin edilmektedir. Betullah’a sunulan eşyaların çalınmasını önlemek için mabet muhafızları, bu iki kapıdan sadece birini işler halde bırakmış ve bunun da kilit altına almışlardı. O devirde çatı sularının aşağı boşalması için bir oluk (mizab) bulundan da söz edilmektedir. İslam’dan beş yıl önceye rastlayan son Kâbe tamirinde kalas bulma konusunda yaşanan kıtlık ve yokluk Mekkelileri Kâbe çatısının bir kısmını açık bırakmaya mecbur etmişti. Bu gün de aynı yerdeki açıklık devam etmektedir. Hatim denen bu üstü açık kısım oturduğu tabana dik açılı değil de yarı dairevî bir şekildedir. Bu yarı dairevî Hatim kısmından ötede kalan Kâbe binasının oturma tabanı ise kare şeklindedir. Bir yarı daire ilavesiyle bu, bütün olarak bir kalp görünümü arz etmektedir. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilere göre, İslam öncesi devirlerde bu kare tabanlı kısımda dairevî kesitli bir kuyu vardı ki Beytullah için gelen putperest hacılar sunmak için getirdikleri eşya ya da adakları bu kuyuya atıyorlardı. Her ne ise Kâbe’nin kalbe benzeyen bu yerleşim plânı İslamî dönemde bazı mutasavvıfların Hiz Muhammed(s.a.s.) ‘in şu kutsî hadisine farklı bir açıdan yaklaşmalarına neden olmuştur:

“Allah şöyle buyurdu: Bir gün ben (c.c) kendim için bir yerleşim mahalli aramaya başladım. Pek geniş bir alan olan yeryüzü beni içine almaya yetmedi. Çok daha geniş olan

⁶⁸⁰ 2/158.

semalar da bana yetmedi. Sonunda gerçekten Mümin bir Müslüman'ın kalbi oraya yerleşmeme kâfi geldi.” İşte Müslüman mutasavvıflara göre Beytullah, müminlerin kalbini temsil etmektedir.⁶⁸¹

Kur'an-ı Kerim'de Davud, Süleyman ve Zekeriyya peygamberlerden söz edilirken mihrap kelimesi geçmektedir.

*“...Zekeriyya onun yanına, mihraba her girdiğinde yanında rızık bulurdu.”*⁶⁸²
Ancak bu duruma göre bunu, bugün mescitlerde cemaate namaz kıldırmak üzere imamın önünde durduğu kible tarafına bakan niş şeklindeki bölümle karıştırmamak gerekir.⁶⁸³ Hz. İbrahim (a.s.) Kur'an-ı Kerim'de:

*“Allah Beyt-i Haram olan (kâbe'yi insanlar için bir ayaklanma (kıyam evi) kıldı: Haram Ay'ı, kurbanı ve boyunlardaki gerdanlıkları da. Allah'ın göklere ve yerde ne varsa tümünü bildiğini ve Allah'ın gerçekten he şeyi bilen olduğunu bilmeniz içindir.”*⁶⁸⁴

Kâbe şeklinde geçen Beytullah'ı yeniden inşa ettiğinden ibadet muhtemelen sadece Kâbe önünde yapılıyordu. Aynı şekilde Hz. İbrahim(a.s.) vahye dayanılarak yerine getirilen ve bazı esas ve kaidelere bağlanan Hac ibadetini de burada yerine getiriyordu.

*“İnsanlar içinde hacı ilan et; yaya olarak veya uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.”*⁶⁸⁵

Nerde bulunulursa bulunulsun, namaz kılınırken daima kibleye yönelinmesi, İslam'ın ön gördüğü bir gelişmedir. Bir Müslüman Kâbe'nin tam karşısında namaz kılmak istediğinde onu gözüyle görür ve rahatlıkla ona yönelir. Fakat dünyanın uzak her hangi bir yerinde olduğu kadar, Mekke şehrinin Kâbe'nin görünmediği herhangi bir köşesinde bulunulması halinde namaz kılmak isteyen biri onu bizzat göremiyorsa, bu durumda Kur'an-ı Kerim şunu emretmektedir:

“... Bundan böyle yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Nerede olursanız yüzünüzü o

⁶⁸¹ Hamidullah, *age*, s.818.

⁶⁸² 3/37; ayrıca bkz. 34/13; 38/21.

⁶⁸³ Hamidullah, *age*, s.818.

Arapça bir kelime olan "mihrab", camilerde imam için hazırlanan bir makam (ibadet edilen oyuk bir yer) anlamına gelir. Fakat burada bu kelime, manastırları ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücreler için kullanılmıştır. Bu yerler, ibadet edilen yerlerin koruyucuları olan ve kendini zahidçe ibadete veren kimseler için hazırlanmıştır. Hz. Meryem de bu hücrelerden birinde kendini ibadete veriyordu. (3/37, Mevdudî, *Tefhim 'ul Kur'an*, C.I, İstanbul, 1995, s.252.)

⁶⁸⁴ 5/87.

⁶⁸⁵ 22/27.

yöne çevirin.”⁶⁸⁶ Ve “Nerden yola çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram’a doğru çevir.”⁶⁸⁷

İşte Kur’an-ı Kerim’de yönelinmesi istenen bu istikamete kible denmektedir.

“İnsanlardan bazı beyinsizler: “ Onları üzerinde bulundukları kableden çeviren nedir?” diyecekler. Deki: “Doğu da Batı da Allah’ındır. O, dilediğini doğru yola iletir.”⁶⁸⁸

Ve

“ Ey Muhammed! Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu gökten haber beklediğini görüyoruz. Elbette seni hoşlanacağın bir kibleye döndüreceğiz. Bundan böyle yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. Nerede olursanız yüzlerinizi o yöne çevirin.”⁶⁸⁹

Kâbe’nin etrafını saran avlu (Mescid-i Haram yahut Harem-i şerif)) Allah’a ibadet etmek için, yegâne mekân olmadığına ve buna karşılık, nere olursa olsun bir Müslüman dünyanın her hangi bir yerinde günlük namaz ibadetini getirmek zorunda olduğuna göre, yukarıda da ifade edildiği şekilde bir kible anlayışı kaçınılmaz olacaktır. Bundan da ayrı en önde gelen, en Ulu Mescid, Beytullah(Allah’ın evi) olarak kalmaya devam etmekle beraber Kâbe yeryüzünde namaz kılınacak yegâne Beytullah olmadığına göre, Müslümanların ruhî-manevî-dinî ihtiyaçlarını gidermek üzere dünyanın her yerinde mescidler, camiler, başka bir ifadeyle söyleyecek olursak “beytullahlar” inşa etmek gerekecektir.⁶⁹⁰ Kur’an-ı Kerim’de “Allah’ın yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde insanlar sabah akşam O’nu tesbih ederler.”⁶⁹¹ Buyrulmaktadır. Türkçe’de “cami”, Fransızca’da “mosquee”, İngilizce’de “mosque”, Arapça bir kelime olan “mescidin” yerine kullanılmaktadır ve Kur’an-ı Kerim’de altı ayrı yerde kullanılmış olup bütün yeryüzüne yaygın “ikinci derecedeki” camiler için kullanılmaktadır.(İslam ansiklopedisinden cami maddesini bakmayı unutma.)

İslam hoş görü dinidir. Sadece şu ayette “Dinde zorlama yoktur.”⁶⁹² değil, aynı zamanda şu ayette de

“Şayet Allah bir kısım insanların (kötülüklerini) diğer bir kısım ile def edip önlemeseydi, içlerinde Allah’ın adı bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve

⁶⁸⁶ 2/144.

⁶⁸⁷ 2/150.

⁶⁸⁸ 2/142.

⁶⁸⁹ 2/144.

⁶⁹⁰ Hamidullah, age, s.819.

⁶⁹¹ /36.

⁶⁹² 2/256.

mescidler mutlaka yıkılıp giderdi.”⁶⁹³ Diyecek kadar açık ve objektif bir şekilde meselelere bakar. Fakat Allah, bazı insanları güçlendirerek, onlar vasıtasıyla mümin kullarını savunur. Kendisine inananlar ile, isminin anıldığı mabetleri korur. Bu ayette, bütün ilahî din mabetlerinin, Allah’ın adının anıldığı korunması gereken mabetler olarak tanıtılması, vahiy dinlerinin özde birliğine ve mensuplarının kardeşliğine işarettir.⁶⁹⁴

İbadet Yeri Olarak Mescit:

*“Allah’ın mescitlerinde, Allah’ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır?”*⁶⁹⁵

*“Şüphesiz inananlar için kurulan ilk mabed, Mekke’deki çok mübarek ve bütün âlemlere hidayet kaynağı olan Beyt (Kâbe)dir.”*⁶⁹⁶

III. 2.13. Şehirler ve Beldeler:

Bekke (diğ er bir adıyla Mekke): Afrika çöll erini temsil etmekte.⁶⁹⁷

Ahkâf: Rüzgârların yaptığı kum tepelerine ahkâf denilir. Genellikle Ad kavminin yaşadığı bölgenin bu olduğundan o bölgeye ahkâf denilmiştir.⁶⁹⁸

Medine (diğ er bir adıyla Yesrib): Ilık ülkelerin bereketliliğine sahip.⁶⁹⁹

Bâbil

Mısır

Er-rass

El-Eyke

Meyden

Arafat

Yine Kur’an-ı Kerim’de “ *Ve onu yüz bin insana ya da daha fazla olanlara elçi gönderdik.*”⁷⁰⁰ Ayetinde Yunus Peygamber (a.s.) ‘ın gönderildiği adı verilmeyen ve içinde “yüz yirmi bin hatta daha ziyade” insan barınan bir şehirden de bahsedilir ki bu, Tevrat’ta

⁶⁹³ 22/40.

⁶⁹⁴ Süleyman Ateş, *age*, s.337.

⁶⁹⁵ 2/114.

⁶⁹⁶ 3/96.

⁶⁹⁷ Hamidullah, *age*, s.18.

⁶⁹⁸ Ateş, *age*, s.501.

⁶⁹⁹ Hamidullah, *age*, s.18.

⁷⁰⁰ 37/147.

Ninova olarak geçen şehirdi.⁷⁰¹ Hz. Yusuf zamanında firavunlar şehri olan Mısır, o kadar büyüktü ki surlarında çok sayıda giriş kapısı vardı.⁷⁰²

*“Ve dedi ki: Oğullarım Mısır’a bir kapıdan girmeyin, ayrı kapılardan girin...”*⁷⁰³

Şehir manasına gelmek üzere

*“Sizden önce Ad ve Semud kavmi gibi kendilerine yazık eden milletlerin yerlerinde oturmuştunuz, onlara nasıl yaptığımızı size belli olmuştu ve size benzetmeler de yapıp anlatmıştık değil mi?”*⁷⁰⁴

Dâr:

*“Fakat onu kesip çevirdiler. Salih dedi ki: “ Yurdunuzda üç gün yaşayın, sonra mahvolacaksınız, bu yalan olmayan bir uyarıdır.”*⁷⁰⁵

Ve Diyâr:

*“Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında çöküp kaldılar.”*⁷⁰⁶

Kelimelerinden başka Kur’an-ı Kerim’de Medine

*“...şimdi siz içinizden birini şu gümüş parayla şehre gönderin de baksın, hangisinin yiyeceği daha temiz ise ondan erzak alsın.”*⁷⁰⁷

Karye:

*“Yahut şu kimse gibisini görmedin mi ki duvarları, çatıları üzerine yığılmış (alt üst olmuş) ıssız bir kasabaya uğramıştı.”*⁷⁰⁸

Ve Mısır:

*“.... Musa ise.” Daha iyiyi daha kötüyle değiştirmek mi istiyorsunuz? Şehre inin, istedikleriniz orada var dedi.”*⁷⁰⁹

Kelimeleri de eş anlamlı olarak kullanılır.

Şehri çeviren müstahkem duvar anlamında sur kelimesi de yine Kur’an-ı

⁷⁰¹ Tevrat, Yunus Peygamber Kitabı, 4/14.

⁷⁰² Hmidullah, age, s.820.

⁷⁰³ 12/67.

⁷⁰⁴ 14/45.

⁷⁰⁵ 11/65. v.d.

⁷⁰⁶ 11/67.

⁷⁰⁷ 18/19.

⁷⁰⁸ 2/159.v.d.

⁷⁰⁹ 2/61.

Kerim’de geçer.

“Aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet vardır, dış yönünde de azap. ”⁷¹⁰ Lâkin burada şehirden başka bir şeyi çeviren “duvar” manasındadır.⁷¹¹

Yine Kur’an, yıkılıp harap olmuş, ısısızlaşmış ve tamamen ortadan kalkmış birçok şehirden de bahseder.

“Biz refah içinde şımarmış nice kenti helak ettik. İşte bunlar onların meskenleri. Onlardan sonra oralarda pek az kimse oturdu. Onlara hep biz varis olduk.(hepsi bize kaldı.) ”⁷¹²

Bir şehir ahalisinin veya mahalle insanların bir araya geleceği, vakit geçireceği yahut istişarede bulunacağı özel bir mekân da gereklidir ki Kur’an-ı Kerim’de bunun için Nâd: (mahfel, kulüp)⁷¹³ terimi kullanılmaktadır.

“ Siz kadınları bırakıp erkeklere gidiyorsunuz, yol kesiyorsunuz ve toplantılarınızda edepsizce şeyler yapıyorsunuz ha... ”⁷¹⁴

Kur’an’da insanların ihtiyaç duydukları eşyayı ve metaları tedarik etmek için “çarşı ve Pazar” yerlerinden de söz edilir.

“Dediler: “Bu elçiye ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarda geziyor? ... ”⁷¹⁵

“Senden önce gönderdiğimiz bütün elçiler de yemek yerelerdi... ”⁷¹⁶

İçinde birçok malın depolandığı, mağaza ve dükkânlarda satılacak ticarî malları tüccarın sağlayabilmesi için şehir ve kasabalarda kervanların uzak diyarlardan getirdikleri malları boşaltacakları geniş bir “alan” da gereklidir. Öyle anlaşıyor ki Kur’an-ı Kerimde:

“İnanmazsanız içinde bulunduğumuz kente ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz doğru söylüyoruz.”⁷¹⁷ Ayetinde bu manayı ifade etmek üzere teknik bir terim kullanılmamakla birlikte, bu çeşit ticarî metaların boşaltma alanına işaret edilmektedir. Hiç şüphesiz büyük şehirler, çok sayıda “giriş kapısı” na sahiptiler. “ Ve dedi ki: “Oğullarım

⁷¹⁰ 97/13.

⁷¹¹ Hamidullah, age, s.820.

⁷¹² 28/58.

⁷¹³ Hamidullah, age, s.820.

⁷¹⁴ 29/29.

⁷¹⁵ 25/7.

⁷¹⁶ 25/20.

⁷¹⁷ 12/82.

Mısır'a bir kapıdan girmeyin ayrı ayrı kapılardan girin”⁷¹⁸ Kan dökülmesi ve hasmâne ilişkilerin adet olduğu insan topluluklarında askerî savunmayı gerçekleştirmek için inşaat yapılması gerekir ki bu sebeple Kuran'da:

III. 2.14. Müstahkem Burçlar, Buruc Müşeyyede:

*“Nerede olursanız, sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine ölüm sizi bulur...”*⁷¹⁹

Kaleler: *“Kitap sahiplerinden inkâr edenleri, hemen ilk haşirde Müslümanların kaleleri önünde toplanmalarında yurtlarından o çıkardı. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin kendilerini koruyacağını sanmışlardı. Allah onlara ummadıkları yerden geldi. Yüreklerine korku sardı; öyle ki evlerini kendi elleriyle ve müminlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri ibret alın.”*⁷²⁰

III. 2.15. Müstahkem Şehirler: Mirsâd

*“Elbette rabbin gözetleme yerindedir. (Her an kullarının fillerini gözetlemektedir.)”*⁷²¹ Kelimeleri de apaçık yerlerini almıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen dikkat çekici şu ayeti de belirtmekte fayda vardır.

*“ Bu insanların (yaşadığı yurtlar ile) içlerini bereket ve bollukla doldurduğumuz şehirler arsında, birinden bakınca diğeri görülebilen öyle şehirler yerleştirdik ve bunlar arasını menzillerle öyle donattık ki buralarda emniyet içinde gece ve gündüz seyahat edesiniz diye.... ”*⁷²² Ayeti'nde geçen son kısım, öyle ki her yöne doğru kesiksiz bir trafiğe işaret ediyor olmalı.⁷²³

Bu bilgiye ek olarak

*“Yeryüzünü sizin emir ve hizmetinize veren O'dur; o halde yerin sırtlarında dolaşın ve Allah'ın rızıklarından yiyein.”*⁷²⁴

Acaba bu iki ayete bakarak “birbirinin yolunu kesmeksizin devamlı yol alınan üst ve alt geçitlere sahip kavşaklar”a işaret edildiğini söylemek mümkün olabilir mi?⁷²⁵

⁷¹⁸ 12/67.

⁷¹⁹ 4/78.

⁷²⁰ 59/2.

⁷²¹ 89/14.

⁷²² 34/18

⁷²³ Hamidullah, age, s.821.

⁷²⁴ 67/15.

⁷²⁵ Hamidullah, age, s.821.

III. 2.16. Mühür:

“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerine de perde inmiştir. Onlar için büyük bir azap vardır.”⁷²⁶

“De ki söyleyin bana eğer Allah işitme duyunuzu ve gözlerinizi alsaydı, kalplerinizin üstüne de mühür vursa, Allah’tan başka bunları getirip size verecek tanrı kimdir?... ”⁷²⁷

“ Ey Muhammed! Onların içinde seni dinleyenler vardır; sonra senin yanından çıkınca, bilgili kimselere "Az önce ne demişti?" diye sorarlar. İşte bunlar, Allah'ın kalplerini mühürlemiş olduğu, kendi heveslerine uyan kimselerdir.”⁷²⁸

“Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir artık onlar hiç anlamazlar.”⁷²⁹

III. 2.17. Boya:

“Allah’ın boyası (ile boyan).Allah’ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir?... ”⁷³⁰

III. 2.18. Put:

“İbrahim babası Azer’e demişti ki: “Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.”⁷³¹

“Hani babasına demişti: "Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve seni herhangi bir şeyden bağımsızlaştırmayan şeylere niye tapıyorsun?"⁷³²

“Onlara İbrahim'in haberini de aktarıp-oku: ”

“ Hani, babasına ve kavmine: "Siz neye kulluk ediyorsunuz?" demişti. ”

“Demişlerdi ki: "Putlara tapıyoruz, bunun için sürekli onların önünde bel büküp eğiliyoruz.”

“ Dedi ki: "Peki, dua ettiğiniz zaman onlar sizi işitiyorlar mı?"

"Ya da size bir yararları dokunuyor mu veya zararları?"

⁷²⁶ 2/7.

⁷²⁷ 6/46.

⁷²⁸ 47/16.

⁷²⁹ 63/3.

⁷³⁰ 2/138

⁷³¹ 6/74.

⁷³² 19/42.

"Hayır" dediler. "Biz atalarımızı böyle yaparlarken bulduk."

"(İbrahim) Dedi ki: "Şimdi, neye tapmakta olduklarınızı gördünüz mü?"⁷³³

"Siz yalnızca Allah'tan başka birtakım putlara topmakta ve birtakım yalanlar uydurmaktasınız. Gerçek şu ki, sizin Allah'tan başka tapmakta olduklarınız, size rızık vermeye güç yetiremezler; öyleyse rızık Allah'ın katında arayın, O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz O'na döndürüleceksiniz."⁷³⁴

"(İbrahim) Dedi ki: "Siz gerçekten, Allah'ı bırakıp dünya hayatında aranızda bir sevgi-bağı olarak putları (ilahlar) edindiniz. Sonra kıyamet günü, bir kısmınız bir kısmınızı inkâr edip-tanınmayacak ve bir kısmınız bir kısmınıza lanet edeceksiniz. Sizin barınma yeriniz ateştir ve hiç bir yardımcınız da yoktur."⁷³⁵

"Aslında bunlar sizin ve atalarınızın uydurduğu kuru isimlerdir. Allah, onlara ilişkin hiçbir kanıt indirmemiştir. Onlar sadece sanılarının ve canlarının istediğinin peşinden gidiyorlar. Oysa onlara Rabpleri katından doğru yola ilişkin bilgi geldi."⁷³⁶

III. 2.19. Mescit:

"Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar şenlendirirler. Onların doğru yolu bulanlardan olacakları umulur."⁷³⁷

"Seferden geri kalanlar arsında zarar vermek, nankörlük etmek, müminlerin arasını açmak ve önceden Allah ve elçisiyle savaşmış olan adamın gelmesini gözetlemek için bir mescit yapanlar da var." iyilikten başka bir niyetimiz yoktu" diyecekler. Oysa Allah onların yalan söylediğine şahittir."⁷³⁸

"Orada asla namaza durma. Ta ilk günden takva üzerine kurulan mescit elbette içinde namaza durmaya daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah temizlenenleri sever."⁷³⁹

"Yapısını Allah'tan korku ve rıza üzerine kuran mı hayırlıdır; yoksa yapısını bir yerin kenarına kurup onunla birlikte cehennemın ateşine yuvarlanan mı? Allah zalimler

⁷³³ 26/69-75.

⁷³⁴ 29/17.

⁷³⁵ 29/25.

⁷³⁶ 53/23.

⁷³⁷ 9/18.

⁷³⁸ 9/107.

⁷³⁹ 9/108.

topluluğunu doğru yola iletmez. ”⁷⁴⁰

III. 2. 20. Gemi:

“Gözlerimizin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap ve zulmedeler hakkında bana hitap etme(onların kurtuluşu hakkında bana yalvarma) onlar mutlaka boğulacaklardır. ”⁷⁴¹

“Sizin Rabbiniz, fazlından aramanız için denizde gemileri sizin için yürütür. Gerçekten O, size karşı merhametli olandır. ”⁷⁴²

III. 2.21. Maden Sanatı:

“ (Allah) Gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarınca çağlayıp aktı. Sel de yüze vuran bir köpük yüklendi. Bir süs veya bir meta sağlamak için ateşte üzerine yakıptı. erittikleri şeyler (madenler)de de bunun gibi bir köpük (artık) vardır. İşte Allah, hak ile batıla böyle örnekler verir. Köpüğe gelince, o atılır gider, insanlara yarar sağlayacak şey ise, yeryüzünde kalır. İşte Allah örnekleri böyle vermektedir. ”⁷⁴³

“Andolsun, biz Davud'a tarafımızdan bir fazl (üstünlük) verdik. "Ey dağlar, onunla birlikte (Beni tesbih edip) yankıyla ses verin" (dedik) ve kuşlaar da (aynısını emrettik). Ve ona demiri yumuşattık. ”⁷⁴⁴

“O gün gök, erimiş bakır gibi olur.”

“ Dağlar, atılmış renkli yün gibi olur. ”⁷⁴⁵

“ Biz Peygamberlerimizi kesin kanıtlarla gönderdik, insanlar arasında adil bir düzen kurulsun diye onlarla birlikte kitabı ve ölçüyü indirdik. Ayrıca büyük caydırıcılığı ve sertliği yanında insanlara yönelik birçok faydaları olan demiri indirdik. Böylece kimlerin görmedikleri halde Allah'ı ve Peygamberi destekleyeceklerini ortaya çıkarmak istedik. Hiç kuşkusuz Allah güçlü ve üstün iradelidir. ”⁷⁴⁶

⁷⁴⁰ 9/109.

⁷⁴¹ 11/37.

⁷⁴² 17/66.

⁷⁴³ 13/17.

⁷⁴⁴ 34/10.

⁷⁴⁵ 70/ 8,9.

⁷⁴⁶ 57/25.

III. 2. 22. Mağara:

“Allah, sizin için yarattığı şeylerden gölgeler kıldı. Dağlarda da sizin için barınaklar-siperler kıldı, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, sizi savaşınızda (zorluklara karşı) koruyacak giyimlikler de var etti. İşte O, üzerinizdeki nimetini böyle tamamlamaktadır, umulur ki teslim olursunuz.”⁷⁴⁷

“Vadide kayaları oyarak evler yapan Semud kavmine?”

“Ve kazıklar sahibi Firavun'a.”⁷⁴⁸

III. 2. 23. Heykel:

“Onlar dediler ki: "Biz sana verdiğimiz sözden, kendiliğimizden caymadık. Fakat biz o (Kıbtî) kavminin süs eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik. Onları (ateşe) attık. Sâmirî de (kendi mücevheratını) böylece atmıştı.”

“Nihayet Sâmirî onlara böğüren bir buzağı heykeli ortaya çıkardı. Bunun üzerine Sâmirî ve adamları: "İşte sizin de, Musa'nın da ilâhı budur, ama o unuttu" dediler.”

“Onlar görmüyorlar mıydı ki, o buzağı, kendilerine hiçbir sözle karşılık veremiyor; onlara ne bir zarar, ne de bir yarar vermeye sahip bulunamıyordu.”⁷⁴⁹

“(İbrahim) dedi: "O halde, Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara mı tapıyorsunuz?”

"Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun, siz hâlâ akıllanmayacak mısınız?”⁷⁵⁰

III. 2. 24. Zırh:

“Ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik, artık şükreder misiniz?”⁷⁵¹

"Geniş zırhlar yap, (onları) düzenli bir biçime getir ve hepiniz salih ameller yapın. Gerçekten ben, sizin yapmakta olduklarınızı görenim" (diye vahyettik).”⁷⁵²

⁷⁴⁷ 16/81.

⁷⁴⁸ 89/ 9,10.

⁷⁴⁹ 20/ 87-89.

⁷⁵⁰ 21/ 66,67.

⁷⁵¹ 21/80.

⁷⁵² 34/11.

III. 2. 25. Köşk, Kale:

"Sizler her yüksek tepeye gösteriş amaçlı bir anıt dikerek boş işlerle mi oyalanıyorsunuz.?"

*"Hiç ölmek ümidi ile sağlam köşkler mi yapıyorsunuz?"*⁷⁵³

III. 2.26. Çeşme:

*"Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, cennetlerde, pınar başlarındadırlar."*⁷⁵⁴

"Ki onun kokusu misktir.Şu halde yarışmak isteyenler, bunun için yarışsınlar."

"Onun karışımı "tesnim"dendir."

*"Bir kaynak ki, yakınlaştırılmış (mukarreb) olanlar ondan içer."*⁷⁵⁵

*"Kötülüklerden sakınanlara gelince anlar ağaç gölgeleri altında ve pınar başlarındadırlar."*⁷⁵⁶

"Müttakiler ise güvenli bir makamdadır."

*"Bahçelerde ve çeşme başlarında."*⁷⁵⁷

"Size bildiğiniz nimetleri bağışlayan Allah'tan korkunuz."

"O size davar sürüleri ile evlatlar bağışladı. "

*"Bahçeler ve pınarlar armağan etti."*⁷⁵⁸

*"Bahçeler ve pınarlar arasında"*⁷⁵⁹

*"Ekinler ve olgun tomurcuklar hurmalar arasında"*⁷⁶⁰

III. 2. 27. Bahçe:

"Size bildiğiniz nimetleri bağışlayan Allah'tan korkunuz."

"O size davar sürüleri ile evlatlar bağışladı. "

⁷⁵³ 26/ 128,129.

⁷⁵⁴ 51/15.

⁷⁵⁵ 83/26-28.

⁷⁵⁶ 77/41.

⁷⁵⁷ 44 /51,52.

⁷⁵⁸ 26/132-134.

⁷⁵⁹ 26/147.

⁷⁶⁰ 26/148.

*"Bahçeler ve pınarlar armağan etti."*⁷⁶¹

*"Bahçeler ve pınarlar arasında"*⁷⁶²

*"Ekinler ve olgun tomurcuklar hurmalar arasında"*⁷⁶³

"Müttakiler ise güvenli bir makamdadır."

*"Bahçelerde ve çeşme başlarında."*⁷⁶⁴

"Artık o memnun edici bir hayat içindedir."

"Meyvelerin devşirilmesi kolaydır."

*"Yüksek bir bahçede ki,"*⁷⁶⁵

III. 2. 28. Saray, Köşk:

*"Kraliçeye 'Şu köşke gir' dendi. Kadın köşkün girişini görünce onu engin bir havuz sandı ve ıslanmamak için topuklarını sıvadı. Bunun üzerine Süleyman kendisine 'Bu cilalı billur bir köşktür' dedi."*⁷⁶⁶

III. 2. 29. Pişmiş Çamur:

*"Üzerlerine pişmiş çamurdan bir taş yağmuru indirdik. Uyarılıp da aldırmayanların yağmuru gerçekten ne kötü oldu!"*⁷⁶⁷

III. 2.30.Kale, Heykel, Havuz:

*"Ona dilediği şekilde kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanaklar ve yerinden sökülmeyen kazanlar yaparlardı. 'Ey Davud ailesi, şükrederek çalışın.' Kullarımdan şükretmekte olanlar azdır."*⁷⁶⁸

III. 2. 31. Koltuk:

"Gerçek şu ki, bugün cennet halkı, 'sevinç ve mutluluk dolu' bir meşguliyet içindedirler."

⁷⁶¹ 26/132-134.

⁷⁶² 26/147.

⁷⁶³ 26/148.

⁷⁶⁴ 44/ 51,52.

⁷⁶⁵ 69/21-23.

⁷⁶⁶ 27/44.

⁷⁶⁷ 27/58.

⁷⁶⁸ 34/13.

“Kendileri ve eşleri, gölgeliklerde, tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.”⁷⁶⁹

İşte onlar; onlar için bilinen bir rızık vardır.”

“Çeşitli-meyveler. Onlar ikram görenlerdir.”

“Nimetlerle donatılmış (naim) cennetlerde.”

“Birbirlerine karşı, tahtlar üzerinde (otururlar).”

“Kaynaktan (doldurulmuş) kadehlerle çevrelerinde dolaşılır.”

“Bembeyaz, içenlere lezzet (veren bir içki).”

“Onda ne bir gaile vardır, ne de kendilerinden geçip, akılları çelinir.”⁷⁷⁰

“Orada tahtlara yaslanmış olarak çeşitli meyveler ve içecekler isterler.”⁷⁷¹

“Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak. Onları, iri gözlü hurilerle evlendirmişizdir.”⁷⁷²

“Kötülüklerden sakınanlar cennetlerde ve ırmak kenarlarındadırlar.”

“Güçlü hükümdarın katında güvenli bir konutta ağırLANacaklardır.”⁷⁷³

“Altın işlemeli tahtlarda otururlar.”

“Karşılıklı olarak bu tahtlara kurulurlar”⁷⁷⁴

“Tahtlar üzerinde kurulup etrafı seyrederekler.”⁷⁷⁵

III. 2.32. Taht:

“ Gerçek şu ki, bugün cennet halkı, 'sevinç ve mutluluk dolu' bir meşguliyet içindedirler.”

“Kendileri ve eşleri, gölgeliklerde, tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.”⁷⁷⁶

İşte onlar; onlar için bilinen bir rızık vardır.”

“Çeşitli-meyveler. Onlar ikram görenlerdir.”

⁷⁶⁹ 36/ 55,56.

⁷⁷⁰ 37/41-47.

⁷⁷¹ 38/51.

⁷⁷² 52//20.

⁷⁷³ 54/ 54,55.

⁷⁷⁴ 56/ 15,16.

⁷⁷⁵ 83/23.

⁷⁷⁶ 36/ 55,56.

“Nimetlerle donatılmış (naim) cennetlerde.”

“Birbirlerine karşı, tahtlar üzerinde (otururlar).”

“Kaynaktan (doldurulmuş) kadehlerle çevrelerine dolaşılır.”

“Bembeyaz, içenlere lezzet (veren bir içki).”

“Onda ne bir gaile vardır, ne de kendilerinden geçip, akılları çelinir.”⁷⁷⁷

“Orada tahtlara yaslanmış olarak çeşitli meyveler ve içecekler isterler.”⁷⁷⁸

“Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak. Onları, iri gözlü hurilerle evlendirmişsizdir.”⁷⁷⁹

“Kötülüklerden sakınanlar cennetlerde ve ırmak kenarlarındadırlar.”

“Güçlü hükümdarın katında güvenli bir konutta ağırLANacaklardır.”⁷⁸⁰

“Altın işlemeli tahtlarda otururlar.”

“Karşılıklı olarak bu tahtlara kurulurlar”⁷⁸¹

“Tahtlar üzerinde kurulup etrafı seyrederek.”⁷⁸²

III. 2. 33. Bina ustası:

“Şeytanları da; her bina ustasını ve dalgıç olanı.”

“Ve (kötülük yapmamaları için) sağlam kementlerle birbirine bağlanmış diğerlerini.”⁷⁸³

III. 2. 34. Oda:

“Ancak Rablerinden korkup sakınanlar için üst üste yapılmış odalar var. Odaların altında da ırmaklar akmaktadır. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz”⁷⁸⁴

⁷⁷⁷ 37/41-47.

⁷⁷⁸ 38/51.

⁷⁷⁹ 52//20.

⁷⁸⁰ 54/ 54,55.

⁷⁸¹ 56/ 15,16.

⁷⁸² 83/23.

⁷⁸³ 38/ 37,38.

⁷⁸⁴ 39/20.

III. 2.35. Güzel Eserler:

*“Onlar, yeryüzünde gezip-dolaşmıyorlar mı ki, böylece kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını bir görsünler. Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri bakımından kendilerinden daha üstün idiler. Fakat Allah, onları günahları dolayısıyla (azabla) yakalayiverdi. Onları Allah'tan bir koruyacak olan da bulunmadı.”*⁷⁸⁵

III. 2.36. Tahta, çivi:

*“Onu çivilerle tutturulmuş tahtalardan yapılan bir gemiye bindirdik.”*⁷⁸⁶

III. 2. 37. Yastık, Döşek:

*“ Bu konutlarda ağırlananlar yeşil yastıklara ve güzel işlemeli minderlere yaslanırlar.”*⁷⁸⁷

III. 2. 38. Testi.

*“Gürül gürül akan bir çeşmeden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.”*⁷⁸⁸

III.1.1.39. Taht ve Halı:

“Orda 'durmaksızın akan' bir kaynak vardır.”

“ Orda "yükseklerde kurulmuş, tahtlar da vardır;”

“ Konulmuş (içecek dolu) kaplar,”

“ Dizi dizi yastıklar,”

*“ Ve serilmiş yaygılar.”*⁷⁸⁹

III. 2. 40. Ev ve Mesken:

*“ Böyle yaparsanız Allah günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından akan cennetlere Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar İşte en büyük kurtuluş budur.”*⁷⁹⁰

“Allah, size evlerinizi (içinde) "güvenlik ve huzur bulacağınız yerler" kıldı ve size hayvan derilerinden hem göç gününde, hem de yerleşme gününde kolaylıkla taşıyabileceğiniz evler; yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir zamana kadar

⁷⁸⁵ 40/21.

⁷⁸⁶ 54/13.

⁷⁸⁷ 55/76.

⁷⁸⁸ 56/18.

⁷⁸⁹ 88/12-16.

⁷⁹⁰ 61/12.

giyimlikler-döşemelikler ve (ticaret için) bir meta kıldı.”⁷⁹¹

“Allah'ın dışında başka veliler edinenlerin örneği,kendine ev edinen örümcek örneğine benzer. Gerçek şu ki, evlerin en dayanıksız olanı örümcek evidir; bir bilselerdi”⁷⁹²

“Dağlardan ustalıkla evler yapıyorsunuz.”

Buraya kadar Kur'an-ı Kerim'de geçen konuyla ilgili bazı terimlere işaret etmiş olduk. Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili bunların dışında daha pek çok terime rastlamak mümkündür. Ancak bunu tespit için daha kapsamlı ve ciddî bir çalışmanın gerekeceği muhakkaktır. Biz şimdilik bu kadarıyla yetinerek bu bölümü kapatıyor ve bir sonraki bölümümüze geçiyoruz.

⁷⁹¹ 16/80.

⁷⁹² 29/41.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Güzelliğin maneviyatla olan ilişkisi çoğu kez göz ardı edilmiştir. Bugün dünyanın birçok yerinde güzellik salt görülen, duyulan alanlarda, yani maddî alanda aranarak yanlış bir yol takip edilmiştir. Bu da her şeyi somutlaştırma ihtiyacını hissettirmiştir.

Avrupa’da Rönesans’ın başlattığı dinden uzaklaşma hareketi “aydınlanma” ve “modernizm” ile uç noktaya ulaşmıştır. Bilim ve teknoloji ile güçlenen bu hareket karşısında hiçbir şey direnememiş ve sonuçta İslam’ı da etkilemiştir. Bunun neticesinde de Müslümanlar batılı gözüyle görmeye başlamış ve yine bu anlayışın bir meyvesi olarak “güzellik” ve “sanat” kavramları da kendilerine düşen payı almıştır. Müslüman da güzelliği yalnızca somuta indirgemiş sanatı da boş bir uğraş olarak görmeye başlamıştır. Oysa İslam sanatı, güzelliği ve sanatı fayda ve gerçeklikle iç içe kabul eder ve estetik ile sanatı hayatın vazgeçilmez birer unsuru olarak kabul eder. O halde Müslüman nazarında estetik ve sanat oldukça önemlidir. Çünkü her şeyi estetik bir yapı içerisinde var eden yaratıcının kendisi güzeldir.

Bizler estetiğin mükemmelliğini ancak kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’de görebilmekteyiz. Kur’an’ın fonetik olarak i’cazlı bir güzelliği vardır. Sanatkârane bir üslup ve anlaşılır olma özelliğine sahiptir. Günümüze kadar gelen seçkin hat örnekleriyle yazılmış ve tezhiplenmiş, estetik bir incelikle ciltlenmiş Mushaflar, Kur’an güzelliğinin göze hitap eden ilk tezahürleridir. Esma’ül-Hüsna olarak nitelendirilen Yaratıcı’nın güzel isimleri ise içerdiği mânâ ile muhataplarının zihin, kalp ve davranışlarını güzelleştirmektedir.

Bütün bunlara dayanarak Kur’an’ın güzellik anlayışını şöyle özetleyebiliriz: Güzel, dış görünüşü itibari ile güzel, hoş, çekici, süslenmiş, düzenli, intizamlı ve tenasüp içinde, ahenkli, birbiriyle uyum içerisinde faydalı; manevi olarak iyilik ihsan eden, verdiği sözde duran, başkalarına saygı gösteren kibar, nazık, ince huylu, anlayışlı olandır. İşte bütün bu özellik ve unsurlar Kur’an’da verdiğimiz tabirlerle ortaya konulmakta ve bazen bir tabir diğerinin yerini tutabilmektedir. Nitekim bütün bu tabirler bir bütünü oluşturan parçalar niteliğindedir.

İşte bunların tümünü felsefecilerin görüşlerinde de görmek mümkün. Ancak tarih boyunca felsefecilerin estetik hakkındaki görüşleri ile Kur’an’ın estetik hakkındaki görüşünü karşılaştırdığımızda felsefecilerin görüşlerinde ekseriyetle estetiğin teorik ve maddî özelliğinden söz edilirken; Kur’an’da manevi güzellik ya da estetik duygunun ön

planda tutulduğunu ve insanların daha ziyade manevî yöndeki güzelliğe yönlendirildiklerine şahit oluyoruz.

İslâm, içinde sanatın daima merkezi bir konumda olduğu ve bugün de olmaya devam ettiği bir medeniyet vücuda getirmiştir. Kur'an-ı Kerim hayatın her yönünde edep ve temizliği vurguladığı gibi mahlûkatın güzelliğini takdir etmeyi doğrudan emreder. Bu güzelliği Kur'an-ı Kerim'in kendisinde de görürüz. Kur'an'ın üslûbu hem açık ve anlaşılır hem de san'atkârânedir. Seçkin hat örnekleriyle yazılmış ve tezhiplenmiş mushaflarla karşılaştığımızda adetâ bu Kitab'ın ifadesindeki güzelliğin yazıya, tezhibe ve cilde aksetmiş olduğunu hissederiz.

Kur'an-ı Kerim'in fonetik olarak da i'cazlı bir güzelliği vardır. Kelimeler seçilirken seslerin mânâ ile ilgisi gözetildiği gibi muhatapların yaşama şekilleri de dikkate alınmıştır. Mekke dağlık, daha doğrusu kayalık bir yerdir. Mekke toplumu, geçimini ticaret ve hayvancılıkla sağlayan, henüz göçebelik kültüründen kopmamış bir toplumdur. Mekkî sûreler hızlı bir tempodadır. Ayetler kısa, üslûp kesin, sert ve etkileyicidir. Medenî sûrelerde ise, ayetler uzamış, üslûp yumuşamıştır.

Resulullah (s.a.v.) de kendi ifadesiyle "kendisine güzellik sevdirilmiş" bir kimsedir. O bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: "Allahu Teala her şeyde güzelliği farz kılmıştır. Öldürdüğünüz zaman güzel öldürünüz. Hayvan kestiğiniz zaman da güzel kesiniz." Çevresindeki insanların isimlerinin dahi güzel olmasına çalışmış ve bazı arkadaşlarına "Allahım, onu güzelleştir" şeklinde duada bulunmuştur.

"Bütün güzel isimler Allah'ındır." O, "yaratanların en güzeli'dir. O'nun kelâmı olan Kur'an da "sözlerin en güzeli'dir. Bir hadis-i şerife göre "Allah güzeldir ve güzeli (bir rivayete göre güzelliği) sever."

Müslüman mîmarlar doğal çevreyle uyumlu, herhangi bir işlemde mümkün olduğu kadar çok enerji tasarrufu sağlayan tasarımlarıyla İslâm şehirlerini kurmuşlardır. İslâm mimarîsi aynı zamanda farklı, hatta zıt unsurlar arasındaki ahenk ve dengeyi yansıtmaktadır. Çünkü mîmarî de dâhil olmak üzere tüm İslâmî bilimlerin ve sanatların esası, kâinattaki her şey arasındaki karşılıklı ilgi ve uyumdur. Hira mağarasında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ilk okunan ayetler, Allah'ın insana bilmediklerini kalem vasıtasıyla öğrettiğine dikkat çekmektedir. Bir başka sûrede ise "kaleme ve yazdıklarına" yemin edilmektedir. İslâmî edep yazıya, yazanlara, yazı aletlerine, kâğıda kısacası yazıyla ilgili

her Şeye saygı göstermeyi etmeyi öngörür. Hat sanatı islâm medeniyetine özgü bir hal kazanmıştır.

 sl m sanatlarının  sl m'ın temel ilkesi olan tevhid'in tezahürü, yansıması ve a ılımindan ibaret olduğu söylenebilir. Bunun yanısıra  sl m sanatlarının bir takım temel özellikleri bahis konusu edilebilir,  sl m Kültür Atlası yazarı Farukî, tüm islâm sanatlarını belirleyen altı özellik sıralamaktadır: Soyutlama, modüler yapı, birbirini takip eden kombinasyonlar, tekrar, dinamizm ve karmaşıklık.

Allah'ın yaratmasında fayda yanında güzellik de amaçlanmıştır. İnsan da fitratı gereği daima güzelliğe yönelmekte, hayatını devam ettirirken sırf zaruri ihtiyaçlarını gidermekle yetinmemekte, mümkün olduğunca her Şeyin güzelini arzulamaktadır.  sl m, eşyada ve insanların davranışlarında iŐlevsellik ve yararlılık yanında güzelliği de müstakil bir amaç saymıştır. Daha doğrusu bunları birbirlerinden ayırmamıŐtır.  sl m  anlayışa göre, işlevsel ve yararlı olmayan bir güzellik, güzel olmayan bir nesne veya davranış biçimi düşünülemez.

Şayet kişi etrafına ibretli gözlerle bakabilir ve tefekkür' n sırrına erebilirse, o vakit, sanat kiŐiyi Allah'a ulaştıracak bir vasıta olur. Bu da gösteriyor ki estetik ve sanat asla gözardı edilmemelidir.

V. BİBLİYOGRAFYA

Ahd-i Atik, İstanbul 1997.

Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envaâru'l- Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, C.II, İstanbul tsz.

Abdülkerim Cilî, *İnsan-ı Kâmil*, (Çev. A. Ayyıldız), İstanbul 1992.

Afîfî, Ebulleyla, *Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, (Çev.Mehmet Dağ) Ankara 1975.

Akarsu, Bedia *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994.

Alaylıoğlu Ruşen - Oğuzkan Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İstanbul 1976.

Ali b. Muhammed eş-Şerif el- Cürcanî, *et-Ta'rifat*, Beyrut 1981.

Altıntaş, Hayrani, “*Kur'an ve Estetik*”, AÜİFD, C.VI, Ankara 1998, s.53-90.

Altıntaş Ramazan, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik ilişkisi*, İstanbul 2002.

_____, “İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik ilişkisi”, *Diyanet Aylık Dergisi*, S.189,Ankara 2006, s.13-15.

_____, “Estetik ve İtikat İlişkisi”, *Bilge Adam, Düşünce-Kültür-Edebiyat Dergisi*, S.86, Ankara 2006, s.12-20.

Altuğ, Toyran, *Kant Estetiği*, İstanbul 1989.

Arat, Nejla, *Etik ve Estetik Değerler*, İstanbul 1987.

Aristoteles, *Poatika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul 1963.

Armağan, Mustafa, “İslam Sanat ve Estetik”, *İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2006, s.391.

Arseven, Celal, Esad, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1963..

_____, *Sanat Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1983, s.678-670.

_____, “San'at”, *San'at Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1975, s.1752-1757.

Arslan, Ahmet *Feslefeye Giriş*, Ankara 1994.

Arvasî, S. Ahmet, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul 1998.

Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, C.IV, İstanbul 1926.

Atalay, Narime, *Kur'an'da Estetik Anlayış*, (S.Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul 1975,

Âvânî, Gulam Rızâ , “ Dini Sanat İslam Sanat ve Felsefesine ve İlkelerine Bir Bakış”, *Hikmet ve Sanat*, (Çev. Mehmet Kanar), İstanbul 1997.

_____, “Heykel ve Temsiller Meselesi”, (Çev. Mehmet Kanar)

Aydın, Hüseyin, “İyi-Kötünün Belirlenmesinde Aklın ve Vahyin Rolü”, S.II, *Marife*, Konya 2001, s.129- 159.

Aydın Mehmet, *Din Felsefesi*, Ankara 1994.

_____, “ Sanatçı Toplum ve Ahlâk Önünde Ayrıcalıklı Bir İnsan değildir.” *İzlenim*, S.32, İstanbul 1996, s.73-80.

Ayvazoglu, Beşir, *İslam Estetiği*, İstanbul 1992.

_____, “İlmü'l Cemal”, DİA, C.XII, İstanbul 2000, s.146-148.

_____, *Aşk Estetiği*, İstanbul 1995.

_____, *İslam Estetiği ve İnsan*, İstanbul 1989.

Bardakoğlu, Ali, “ Maturidi'ye Göre Hüsün ve Kubuh Konusunda Aklın Rolü”, *EÜİFD*, S.4, Kayseri 1987, 59-77.

Bayraktar, Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1997.

Bedrettin el-Aynî, *Umdetü'l-Kâri fî Şerh-i Buhâri*, Lübnan tsz.,

Berk, Nurullah, “İslam Sanatında Plastik ve İfade”, *İlahiyat AÜİFD*, S.4, Ankara 1955, s. 49-56.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru'l-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, C.II, İstanbul tsz.

Bilhan, Saffet, *Eğitim Felsefesi*, AÜEBFD, C.1, Ankara 1991.

Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, İstanbul 1992.

Burckhardt, İbrahim Titus, “İslam Eğitiminde Güzel Sanatların Rolü”, (Çev.H.Yıldız), Ankara 1989.

_____, *İslam sanatı*, (Çev. Turan Koç), İstanbul 2005.

- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan* (Çev. Heyet), C.V, İstanbul 1996.
- Celâluddin Suyutî, *el-Camiu's Sağır*, C.I, Kahire 1954.
- Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem ibn. Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.VIII, Beyrut 1990.
- Coşkun, İbrahim, “İslam Düşüncesi Açısından İnanç-Sanat İlişkisi Üzerine Bir Deneme”, *DÜİFD*, S.II, Diyarbakır 2000, s.1-30.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Târifât*, İstanbul 1265.
- _____, *Şerhul Mevâkıf*, C.III, İstanbul 1932.
- Çam, Nusret, *İslam'da Sanat Sanatta İslam*, Ankara 1999.
- _____, *İslam'da Sanat, Resim ve Mimari*, Ankara 1994.
- Çetin, Mahmut, *İslam Sanatının Yeniden Teşekkülü*, İstanbul tsz.
- Çotuksöken, Betül, - Babür, Saffet, *Orta Çağda Felsefe*, İstanbul 1993.
- Dabney Townsend, *Estetiğe Giriş* (Çev. Sabri Büyükdüvenci), Ankara 2001.
- Develioğlu, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1996.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Ankara 2007.
- Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, (Çev. Nejat Muallimoğlu) İstanbul 1996.
- E.H.Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, İstanbul 1989.
- Ebu'l-Fida İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*, C.III, Beyrut tsz., s.45.
- Erdem, Hüsamettin, *Problematik Olarak Din- Felsefe Münasebeti*, Konya 1997.
- _____, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Konya 2000..
- Erinç, SıtkıM., *Sanat Psikolojisine Giriş*, Ankara 1998..
- Erol Özbilgen, “Kültür ve Sanatlar Arasındaki İlişkiler Kuramı”, *İzlenim*, S.32, İstanbul 1996, s.17-223.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk), C.III, İstanbul 1996.
- Fârâbi Muhammed b.Tarhan, *el-Medinetü'l-Fadıla*, (Çev. Kibaroglu, Mustafa Okan, Kibaroglu, Zerrin), İstanbul 1991.

Farukî ,İ.Raci – Lâmia, Luis, *İslam Kültür Atlası*, (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu), İstanbul 1991.

_____, *İslam 'a Göre Müzik ve Müzisyenler* (Çev. Ü. Taha Yardım), İstanbul 1995.

_____, *Tevhid* (Çev. D.Yardım), İstanbul 1987.

Fazlurrahman, *İslam* (Çev. Mehmed Dağ-Mehmet Aydın), İstanbul 1981.

_____, *Siret Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1996, s.282.

Garaudy, Roger, “İslam Sanatının içinden Dinamik Bir Sanat Doğabilir”, *İzlenim*, S.32, İstanbul 1996, s.11-15.

Gazali, Ebu hamid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd Fi'l-İ'tikâd*, Beyrut 1969.

_____, *İslamî Sanat ve Eddebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev. Adem Çalışkan), OMÜİFD, S.11., Samsun 1999, s.335-347.

Gazali, Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulumi'd-Din*, C.II, IV, İstanbul, 1985.

Gombrich, E.H, *Sanatın Öyküsü*, İstanbul 1989.

Gölcük, Şerafettin, *Din ve Toplum*, Konya 2000, s.224.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ,) , İstanbul 1993.

Hançerlioğlu Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul 1977.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Hakikat Bilgisi* (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1992.

İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1966.

İbn. Manzur, *Lisânûl-Arab*, C.III, Mısır, h.1303. İbn-i Manzur, *Lisan'ül Arap*, C.XIII, Beyrut 1990.

Canan,İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, C.IV, İstanbul tsz.

İmam Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendî, *Mektubâtı Rabbânî* (Çev. Andülkadir Akçiçek) C.I, İstanbul 1996.

İmam-ı Rabbanî, Ahmed Farukî Serhendî, *Mektubat-ı Rabbanî*, (Çev. Abdulkadir Akçiçek), C.II, İstanbul 1996.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (Çev. S.Ayaz) İstanbul tsz.

İzzetbegoviç, Alija Ali, , *Doğu ve Batı Arasında İslam* (Çev. Salih Şaban), İstanbul 1993.

- Kadi Abdulcebbar Abdullah b. Ahmed Ebu'l-Hüseyin, *el-Muğni fî Ebvabit'-Tevhid ve'l Adl*, (Tahkik eden: Ahmed Fuad el Ehvânî) C.I, Kahire 1962.
- Karaman, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul 2006.
- Kardavî, Yusuf, *İslam'da Helal ve Haram* (Çev. Mustafa Varlı), Ankara 1970.
- Kelâbâzî, Muhammed b. İshak Buhârî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf* (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1992.
- Keskioğlu, Osman, "İslam'da Tasvir ve Minyatür", AİFD, C.IX, Ankara 1952, s.11-23.
- Kilisli Rıfat, *Gülzar-ı Savab*, İstanbul 1939.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Ankara 1998.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi* (Haz. Sülaeyman Uludağ) İstanbul 1991, s.515.
- Kutup, Seyyid, *Fizilali'l-Kur'an*, C.IX, İstanbul 1968.
- Lisans Tezi,) Şanlıurfa 1998.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça-Türkçe Öğretici Sözlük*, İstanbul tsz.
- Massignon, Luis, *Din ve Sanat* (Haz. Burhan Toprak), İstanbul 1962.
- Maturidî, Ebu Mansur, *Kitabu't-tevhid*, (Tahkik eden: Fethullah Huleyf), İstanbul 1979.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1958.
- Mevalana Celaleddin Rumî, *Mesnevî* (Çev. Veled İzbudak-Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 1990.
- Mevdudî, *Tefhim 'ul Kur'an*, C.I, İstanbul, 1995.
- Muhammed Ali b. İbnü'l-Kâdi, , et-Tahânevî, *Keşşâfü İstilahati'l-Fünûn*, C.I, Beyrut: Dâru Sâdır, tsz., 1984.
- Muhammet Rafiuddin, *Geleceğin İdeolojisi*, (Çev. B.Tuna), İstanbul 1988.
- Muhyiddin İbnü'l Arabî, *Füsusu'l-Hikem* , (Çev. M.Nuri Genç Osman), Ankara 1964.
- Nasr, S. Hüseyin, *Genç Müslüman'a Modern Dünya Rehberi*, İstanbul 1995.
- _____, *İslam Sanat ve Maneviyatı*, (Çev. Ahmet Demirhan) İstanbul 1992.
- _____, *İslam ve Modern İnsanın Çıkmazı*, (Çev. Ali Ünal), İstanbul 1984.
- _____, *Sosuzluğun yankıları (Söyleşiler)*, İstanbul 1996.

Nesai, Ahmed-b. Şuayb, *Sünenu 'n-Nesai* (Suyuti Şerhi ve Sindi'nin Haşiyesi'yle birlikte), I-VIII, İstanbul 1992.

Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyya, *el- Minhac Şerhu Sahihi Müslim*, C.II, Beyrut, tsz.

_____, *Şerhu Metni'-Erbain en-Nevevîyye*, İstanbul tsz.

Okumuş, Fatih, *İslam'ın Estetik Anlayışı*, (KSÜ, Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahraman Maraş 1996.

Ongun Cemil Sena, *Estetik, (Sanat ve Güzelliğin Felsefesi)*, İstanbul 1991.

Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya 1995.

Özbek, Ali ve Arkadaşları, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Ankara 1992.

Öztürk, Y. Nuri, *Din ve Fıtrat*, İstanbul 1995.

Sabri, Mustafa, *Münakaşaya Hedef Olan Meseleler* (Sadeleştiren: Osman Nuri Gürsoy), İstanbul 1978.

Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih tercemesi, (Çev. Kamil Miras), Ankara 1978.

Sarı Mevlüt, *el-Mevarid* (Arapça-Türkçe Lügat), İstanbul, tsz.

Sarmış, Ahmet, *İslam ve Estetik*, (HRÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1998.

Schiller, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, (Çev. Melahat Özgü), İstanbul 1965.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, “ Sanat”, C.III, İstanbul 1990, s.342-346.

Sözen, Metin - Tanyeli Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1996.

Şekerci, Osman, *İslam'da Resim ve Heykelin Yeri*, İstanbul 1974.

Şeraitî, Ali, *Sanat* (Çev. Ejder Okumuş-Şamil Öcal-Said Okumuş), İstanbul 2004.

Tefsir-ul Celaleyn, Kahire 1955.

Tilly, Frank, *Felsefe Tarihi*, (Çev. İbrahim Şener), İstanbul 1995.

Timuçin, Avşar, *Sanat Nedir*, (Çev. Kâmil Demirkıran), İstanbul 2000.

_____, *Estetik*, İstanbul 1993, s.14.

Tolstoy, *Sanat Nedir*, (Çev. Kâmil Demirkıran), İstanbul 2000.

- Toprak, Süleyman-Gölcük, Şerafettin, , *Kelam*, Konya 2001.
- Townsend, Dabney, *Estetiğe Giriş* (Çev. Sabri Büyükdüvenci), Ankara 2001.
- Tunalı, İsmail, *Estetik Beğeni*, İstanbul 1983.
- _____, *Estetik*, İstanbul 1998.
- _____, *Grek Estetiği*, İstanbul 1983.
- _____, *İfade Bilimi ve Genel Linguistik Estetik (B. Crose Estetiğine Giriş)*, İstanbul 1983.
- _____, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, İstanbul 1989.
- Turgay, Nurettin, “Kurânâ Göre Estetik ve Güzel Sanatlar”, DÜİFD, C.II, Diyarbakır 2000, s. 171-178.
- Turgut, İhsan, *Felsefî Sorgulama*, İzmir 1996
- _____, *Sanat Felsefesi*, İzmir 1991.
- Türk Ansiklopedisi*, “Estetik”, C. XV, Ankara 1967, s.452-455.
- Türker, Habip, *Görüngü Bilim ve Estetik*, (MÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003,
- Uçar, Şahin, *Varlığın Mana ve Mazmunu*, İstanbul 1995.
- Uludağ, Süleyman, *İslam Açısından Musiki ve Sema*, Bursa 1992.
- Uyanık, Mevlüt, *Felsefî Düşünceye Çağrı*, Ankara 2003.
- Wensick, A. J., “Suret” , *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C.XI, İstanbul 1970, 48-51.
- Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhac fi Şerh-i Müslim b. Haccac*, Bulak, Beyrut tsz.
- Yakıt, İsmail, *Türk-İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2002.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C.III, İstanbul, tsz.
- Yazır, M. Bedrettin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, (hzl. Uğur Derman) Ankara 1972.
- Yetkin Suut Kemal, *Estetik*, İstanbul 1947.
- _____, *İslam Mimarisi*, Ankara 1959.
- _____, *Estetik Doktrinler*, Ankara 1972.

Yıldırım, Mustafa, “Türk İslam Estetiğinin Temel Referansları”, *Yeni Türkiye*, S.46, Ankara 2002, s.16-26.

Zuhaylî, Vehbi, *İslam Fıkı Ansiklopedisi* (Çev. Heyet), C.IV, İstanbul 1994.

VI. ÖZGEÇMİŞ

Emine Güzel 1982 yılında Elazığ'da doğdu. İlköğretimini aynı şehirde bitirdi. İmam-Hatip Lisesi'ni Elâzığ İmam Hatip Lisesi'nde okuyarak 1999'da mezun oldu. Mezun olduktan sonra Yüzüncü yıl Üniversitesi İlahiyatı Fakültesi'ne girdi ve 2005'te buradan mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı “ İslam San'at ve Estetiğinin Kur'an Temelleri” adlı Yüksek Lisans teziyle de Yüksek Lisans'ını tamamladı. Halen Elâzığ'da ikamet etmekte olup akademik çalışmalarına burada devam etmektedir.

İletişim bilgileri:

Yazıkönak Beldesi, Sanayi Mah. No/ 30- ELAZIĞ

Tlf: 05366199555 e-posta: sanatseverben@hotmail.com

Tlf: 05067400718